

**T.C.  
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ  
TARİH ANA BİLİM DALI  
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI**



**II. DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA İSTANBUL'DA HAYAT PAHALILIĞI VE  
İHTİKÂR SORUNLARI**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Hasret İPEK İLÇİN**

**VAN-2017**

**T.C.**  
**YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**  
**TARİH ANA BİLİM DALI**  
**TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI**

**II. DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA İSTANBUL'DA HAYAT PAHALILIĞI VE**  
**İHTİKÂR SORUNLARI**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**HAZIRLAYAN**  
**Hasret İPEK İLÇİN**

**DANIŞMAN**  
**Prof. Dr. Metin AYIŞIĞI**





**VAN-2017**



T.C.  
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ  
Sosyal Bilimler Enstitüsü

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu çalışma, jürimiz tarafından Tarih anabilim dalı, Türkiye Cumhuriyeti bilim dalı'nda yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

<b>Başkan</b>	: Prof. Dr. Metin AYIŞIĞI	İmza: 
<b>ÜYE (Danışman)</b>	: Prof. Dr. Metin AYIŞIĞI	İmza: 
<b>ÜYE</b>	: Yrd. Doç. Dr. A. Aziz KARDAŞ	İmza: 
<b>ÜYE</b>	: Yrd. Doç. Dr. Fatih GENCER	İmza: 
<b>ÜYE</b>	: .....	İmza: .....

ONAY: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

05/07/2017

Enstitü Müdürü

Doç. Dr. Bekir KOÇLAR

## İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER .....	I
ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	V
ÖNSÖZ .....	V
KISALTMALAR .....	VII
GİRİŞ .....	1
BİRİNCİ BÖLÜM .....	5
1.II. DÜNYA SAVAŞI VE TÜRKİYE EKONOMİSİ.....	5
1.1.Artan Savunma Giderlerinin Ekonomiye Etkisi.....	5
1.2. Savaş ve Enflasyon Yılları .....	8
1.2.1. Enflasyonun Sebepleri .....	8
1.3. Savaş Yıllarındaki Hükümetler .....	13
1.3.1. Refik Saydam Hükümeti'nin Ekonomi Politikaları.....	13
1.3.1.1 Milli Korunma Kanunu .....	14
1.3.1.2. Milli Korunma Kanunu'nda Yapılan Değişiklikler .....	20
1.3.2. Şükrü Saraçoğlu Hükümeti Ekonomi Politikaları .....	22
1.3.2.1 % 25 Kararı ve Bu Kararın Tesirleri.....	22
1.3.2.2. Tüccar Nasıl Muhtekire Dönüştü? .....	28
1.3.2.3. Varlık Vergisi Kanunu ve Uygulaması .....	32
1.3.2.3.1. Varlık Vergisi'nin Çıkarılması, İçeriği ve Uygulanışı .....	32
1.3.2.3.2. Varlık Vergisi Açısından İstanbul'un Önemi.....	35
1.3.2.3.3. Varlık Vergisi Hakkında Kısa Bir Değerlendirme .....	39
1.3.2.4. Toprak Mahsulleri Vergisi .....	42
İKİNCİ BÖLÜM.....	46
2. SAVAŞ YILLARINDA İSTANBUL'DA İHTİKÂR FAALİYETLERİ VE GIDA SORUNU .....	46
2.1. Fiyat Artışları ve İhtikâr Faaliyetleri.....	46
2.2. Savaş Yıllarında Gıda Sorunu ve İstifçilik.....	55
2.2.1. İstanbul'un Et Sorunu ve Balık Tüketiminin Özendirilmesi .....	58
2.2.2. İstanbul'un Şeker, Çay ve Kahve Sorunu .....	62
2.2.3. Hayvani ve Bitkisel Yağların Durumu .....	67

2.2.4. İstanbul'un Peynircilerle Mücadelesi .....	71
2.3. İstanbul'da Ekmek Sorunu, Ekmek Karnesi ve Fırıncılar.....	73
2.3.1. Tek Tip Ekmek Uygulaması .....	76
2.3.2. Un Sıkıntısı Karşısında Alınan Önlemler .....	78
2.3.3. Ekmeğin Karneye Bağlanması.....	80
2.3.3.1. Karne Sistemine Nasıl Geçildi? Yapılan Hazırlıklar Nelerdi? .....	81
2.3.3.2. Ekmek Karnesi İle Yaşamın Başlaması .....	85
2.3.3.3. Karne Döneminde Yaşanan Sorunlar ve Karne Yolsuzlukları .....	95
2.3.3.4. Belediyenin Fırıncılarla Mücadele Etmeye Karar Vermesi .....	99
2.3.3.5. Ekmek Karnesinin Kaldırılması.....	104
2.4. İstanbul'da Diğer İhtiyaç Maddeleri Üzerinde İhtikâr Faaliyetleri.....	107
2.4.1. İstanbul'un Konut Sorunu ve Kira İhtikârı .....	107
2.4.2. İstanbul'un Mahrukat Problemi ve Alınan Önlemler .....	112
2.4.2.1 Savaş Yıllarında İstanbul'un Kömür Sorunu .....	112
2.4.2.2. İstanbul'un Odun İhtiyacı .....	118
2.4.3. Savaş Yıllarında İlaç Sarfiyatının Artması .....	123
2.4.4.İstanbul'un Giyim Eşyasında Yaşadığı Sorunlar.....	127
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM .....	132
3. SAVAŞ YILLARINDA İSTANBUL'UN İAŞESİ VE SOSYAL YARDIMLAR .....	132
3.1. Fiyat Murakabe Komisyonu'nun Kurulması ve İstanbul'daki Çalışmaları ..	132
3.2. İstanbul'da İaşe İşlerinin Teşkilâtlandırılması .....	137
3.2.1. İaşe Teşkilâtlarının Kurulması.....	137
3.2.2.1. Halk Dağıtma Birlikleri.....	139
3.2.2.2. İstanbul Mahrukat Ofisi .....	141
3.2.2.3. İaşe İşlerinde Belediyenin Rolü .....	144
3.2.3. İstanbul'da Kooperatifçilik Çalışmaları.....	147
3.3. Hayat Pahalılığı Karşısında İstanbul Halkına Yapılan Yardımlar .....	150
3.3.1. Sabit ve Dar Gelirli Halka Hükümet Yardımları.....	150
3.3.2. Yoksul ve Muhtaç Halka Yapılan Yardımlar .....	156
3.3.3. Asker Ailelerine Yapılan Yardımlar .....	162
3.3.4. Yapılan Yardımların Niteliğinden Kaynaklı Oluşan Şikâyetler.....	164

SONUÇ .....	172
KAYNAKÇA .....	176
EKLER .....	186



## ÖZET

II. Dünya Savaşı döneminde devletler için ekonomi, bir askeri başarı kadar önemliydi. Çünkü güçlü ekonomilerle yönetilen 20. yüzyıl savaşları, beraberinde askeri başarıları da getirmekteydi Ancak I. Dünya Savaşı'nda olduğu gibi II. Dünya Savaşı'nda da en güçlü ekonomiler bile sarılmıştı. Bu sebepten ortaya çıkan iaşe meselesi, halledilmesi gereken ilk sorunlardandı.

Bu amaçla hükümet, çiftçinin elindeki hububat ve baklagillere bedelini ödeyerek el koyma kararı almıştı. Savaşın ilerleyen süreçlerinde bu uygulamanın daha çok genişletildiği ve el konulan mahsul miktarlarının arttığını görmekteyiz. Ancak ödenen ücretlerin piyasa fiyatının altında olması, çiftçiyi memnun etmemiş ve daha çok kazanmak isteğiyle ürünlerin karaborsadan satışa çıkmasına neden olmuştu. Bu şekilde yapılan satışlar, buğday ve un fiyatlarını arttırırken özellikle büyük şehirlerde ekmek sorunu yaşanmaya başladı. Ekmek fiyatlarının artması ve içeriğinin iyice bozulması temel ihtiyaç maddesi olan ekmeğin, karneye bağlanmasına neden oldu.

Diğer temel ihtiyaç maddelerinde de yaşanan benzer sorunlar hükümeti, sıkı önlemler almaya itti. Bu amaç doğrultusunda çıkarılan Milli Korunma Kanunu, savaş yılları boyunca uygulanacak ama fiyat artışlarının önüne geçilemeyecekti.

Savaş yıllarının en çok konuşulan meselesi haline gelen karaborsa ve ihtikâr faaliyetleri bu şekilde oluşturulurken, halkın sosyal ve ekonomik yaşamda yeri değişmeye başladı. Bu çalışma, özel olarak savaşla beraber başlayan ihtikârın nedenlerini, sonuçlarını ve İstanbul halkının üzerindeki etkilerini incelemek üzere hazırlanmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** İstanbul, Karaborsa, Hayat Pahalılığı.

## ABSTRACT

In the Second World War period, it is clear that economic problems are also as important as military success for the countries. Because 20th century wars led by powerful economies brought military successes with them. But as in the First World War, also in the Second World War the most powerful economies have been affected. Because of that the issue of subsistence was the first problem that needs to be solved.

For this purpose, the government had taken a decision to confiscate cereals and legumes of farmers by paying their fees. We observe that this administration was broadened later in the war. But farmers were not satisfied that the fees paid are at the market price and it caused black market to earn more. While the sales in this way increase wheat and flour prices, especially in metropolises the bread trouble started to be experienced. The increase in bread prices and corruption of its ingredients caused rationing of bread sales.

Similar problems in other basic needs have forced the government to take more stringent measures. "The National Protection Law" which legislated for this purpose was applied during the war years however it couldn't prevent price increase.

Because of the black market, which became the most talked-about issue of the war years, the place of people in social and economic life had begun to change. This study is specifically prepared to examine the causes and consequences of the devastation that started with war and its impact on the people.

**Key Words:** İstanbul, Black Market, Life Cost.

## ÖNSÖZ



II. Dünya Savaşı, askeri ve siyasi yönünün yanında, iktisadi ve sosyal anlamda oldukça önem arz eden bir olaydır. Savaşın askeri ve siyasi yönleri sürekli tartışılırken, iktisadi ve sosyal yönlerinin ihmal edilmiş olduğunu görüyoruz. Bu yönde yapılan çalışmaların sayısı oldukça azdır. Özellikle yerel ölçekli çalışmalara daha çok önem verilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Bu sebepten, savaşın iktisadi ve sosyal yönünü, İstanbul ölçekli ele alan bu çalışmanın önemli bir boşluğu dolduracağını umuyoruz.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, savaşın Türkiye’de ne gibi sonuçlar doğurduğu ve bunlara karşı hükümetlerin ne gibi önlemler aldığı incelenmiştir. Bu doğrultuda kullanılan Milli Korunma Kanunu’nun nasıl uygulandığı ise çalışmanın geneline dağıtılmıştır. İkinci Bölümle birlikte esas konumuz olan savaşın İstanbul’daki yansımalarını, ayrıntılı bir şekilde ele almaya başladık. Gıda maddeleri, karne uygulamaları, giyim maddeleri, ısınma, kira bedelleri, sağlık açısından çok önemli olan ilaçların durumu başlıklar altında ele alınarak, dönemin İstanbul halkının yaşadığı sorunlar incelenmiştir. Üçüncü bölüm ise, hayat pahalılığı karşısında halka yapılan hükümet yardımlarını ve sosyal yardımları içermektedir. İstanbul ölçekli tartışılan bu konu, halkın sosyal ve psikolojik olarak ne kadar değiştiğini göstermektedir.

Konuyla ilgili geniş bir literatür taraması yapılmıştır. Bu konuda öncelikle Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi’ne başvurulmuştur. Dönemin kanunları özellikle T.C. Resmi Gazetesi, TBMM Zabıt Ceridesi ve Düstur kullanılarak aktarılmaya çalışıldı. İstanbul’daki ihtikâr hadiseleri, bu hadiselere karşı belediyenin tutumu, mahkemeye intikal eden ihtikâr vakaları ve temel ihtiyaç maddelerinin fiyatları yerel ve ulusal gazetelerden takip edilmiştir. Ayrıca dönemin önemli iktisadi ve sosyal dergileri takip edilerek savaşın piyasalara nasıl etki ettiği incelenmiştir. Dönemin hatıraları ve gazetelerdeki köşe yazıları ise sosyal hayatın nasıl evrildiğine dair bilgilere ulaşmamızı sağladı. Bir nevi halkın sesi olmaya çalışan köşe yazarlarının kaleme aldığı bu yazılarda, uygulanan politikaların yetersiz ve özensiz olduğu şeklindeki izlenimleri nesnel bir şekilde çalışmaya aktarıldı.

Özellikle ikinci ve üçüncü bölümlerde, gazetelere vatandaşlar tarafından gönderilen mektuplara yer verilerek oluşan aksaklıklar ve halkın şikâyetleri tespit edildi. İhtikâr yapan tüccarların meslekleri ve isimleri gazeteler aracılığıyla

belirlenirken, karne yolsuzlukları ve Varlık Vergisi gibi başlıklarda da isim tespitleri yapılmıştır. Özellikle karne yolsuzlukları başlığı altında tespit edilen isimler, devlet memurlarının yaptıkları yolsuzlukların ne kadar vahim düzeyde olduğunu göstermektedir.

Çalışmada karşılaşılan en önemli sorun doğrudan konumuzla alakalı kaynakların kısıtlı olmasıdır. Bu yüzden var olan kaynaklara sıklıkla başvurulmuş ve dönemin yerel gazeteleri ve yerel dergileri sıkça kullanılmıştır. Özellikle fiyat takibi konusunda gazetelerde tutarsız bilgilerin var olması karşılaşılan bir diğer sorundur. Bu sorunu çözmek adına gazetelerdeki fiyatlar karşılaştırılmış ve en tutarlı olan fiyat bilgisi çalışmaya aktarılmıştır.

Literatür taramasına ilişkin dört aylık bir plân hazırlandı ve dört ayın sonunda elde edilen tüm veriler, iki aylık bir süreçte incelenerek tasnif ve tahlil edildi. Toplamda altı aylık bir sürede yapılan hazırlıklar sonucunda yazım aşamasına geçildi ve çalışmayı, yaklaşık bir yıl iki ay gibi bir sürede nihayete erdirdik.

Uzun soluklu hazırlanan bu çalışmada benden yardımlarını ve tecrübelerini esirgemeyen danışmanım Sayın Prof. Dr. Metin AYIŞIĞI hocama, çalışmanın her aşamasında maddi ve manevi destekleriyle beni yalnız bırakmayan babam Satılmış İPEK, annem Meliha İPEK ve eşim Hakan İLÇİN'e teşekkürü bir borç bilirim.

**Hasret İPEK İLÇİN**

**Van-2017**

**KISALTMALAR**

<b>a.g.e.</b>	Adı Geçen Eser
<b>a.g.m.</b>	Adı Geçen Makale
<b>ABD</b>	Amerika Birleşik Devletleri
<b>BCA</b>	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
<b>Bkz.</b>	Bakınız
<b>CHP</b>	Cumhuriyet Halk Partisi
<b>Çev.</b>	Çeviri
<b>D.</b>	Devre
<b>Ed.</b>	Editör
<b>GSMH</b>	Gayri Safi Milli Hâsıla
<b>İ.</b>	İctima
<b>İSO</b>	İstanbul Sanayi Odası
<b>İTO</b>	İstanbul Ticaret Odası
<b>KİT</b>	Kamu İktisadi Teşebbüsleri
<b>Krş</b>	Kuruş
<b>S.</b>	Sayı
<b>TBMM</b>	Türkiye Büyük Millet Meclisi
<b>TBMM ZC</b>	Türkiye Cumhuriyeti Zabıt Ceridesi
<b>T.C.</b>	Türkiye Cumhuriyet
<b>TTK</b>	Türk Tarih Kurumu

## GİRİŞ

20. yüzyıl ile beraber savaş şartları, cephelerle sınırlı kalmayıp, tüm insanlığı etkileyen bir değişime sahne olmuştu. Modern savaşlar olarak nitelendirilen bu değişimler, askeri harekâtların küresel bir hale gelmesine ve dolayısıyla savaşa dâhil olan ya da olmayan ülkelerde ekonomik ve sosyal anlamda dönüşümlerin yaşanmasına ve nihayetinde sivil halkın büyük oranda etkilenmesine neden olmuşlardı<sup>1</sup>. Bu vasıftaki savaşlar, askeri harcamaları arttırırken gereken finansmanı sağlamak için alınan tedbirler, ekonomik problemlerin yaşanmasına sebep olmuşlardı. Böylece savaşlar, büyük yıkımlara yol açan ve insanların hayatlarını derinden etkileyen bir olgu haline gelmişlerdi. Bu etkiler siyasi, sosyal ve ekonomik açıdan çok rahat gözlemlenebilmektedir<sup>2</sup>.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de ekonomik problemler yaşanmaya başladı. Bu problemler henüz atlatılmadan, Milli Mücadele'nin ve 1929'da Dünya Ekonomik Krizi'nin meydana gelmesi yapılan yatırımların aksamasına neden olmuştu. Buna rağmen 1930'lu yıllarda uygulanan devletçi politikalar belli bir yol kat etmişti<sup>3</sup>. Ancak Almanya'nın, 1 Eylül 1939'da Polonya'yı işgaliyle başlayan ve 1945'te büyük oranda sona eren II. Dünya Savaşı, tıpkı I. Dünya Savaşı'nda olduğu gibi küresel bir etki yaratmış ve ülkelerin bütün fertlerini ve bütün alanlarını doğrudan etkileyerek tarih sahnesinde yerini almıştı<sup>4</sup>.

Türkiye, savaşın son safhalarına kadar tarafsızlığını korumaya çalışmış ancak alınan askeri tedbirlerin finansmanını sağlamak, mevcut ekonomik kaynakların savunma harcamalarına aktarılmasına neden olmuş ve ülkede, kalkınma hızını neredeyse durma noktasına getirmişti<sup>5</sup>.

---

<sup>1</sup> Ömer Celâl Sarç, *Harp ve Ekonomi (Profesör Cemil Bilsel'e Armağan'dan Ayrı Basım)*, Kenan Basımevi ve Klişe Fabrikası, İstanbul, 1939, 365-366.

<sup>2</sup> Eric Hobsbawn, *Kısa 20 Yüzyıl: Aşırılık Çağı 1914-1991*, (Çev. Yavuz Alogon), Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1996, 60.

<sup>3</sup> İbrahim Mert ÖZTÜRK, "İkinci Dünya Savaşı Türkiye'sinde Olağanüstü Ekonomik Kararlar: Milli Korunma Kanunu ve Varlık Vergisi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXXII, S.54, 2013, 136-137.

<sup>4</sup> Sarç, *a.g.e.*, 365-366.

<sup>5</sup> Metin Ayışığı, "İkinci Dünya Savaşı Başlarında İstanbul'da İhtikâr Meselesi", *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri I, İkinci Dünya Harbi ve Türkiye İstanbul (20-22 Ekim 1997)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1998, 234.

Ülke ithalâtı, savaşın başlamasıyla beraber gerileme eğilimi gösterirken ticaret yollarının savaş nedeniyle kapalı ya da güvensiz olmasından dolayı çok geçmeden yarı yarıya düştü. Öte yandan, askere alınmak suretiyle üretici nüfusun üretimden çekilmeye başlanması ve bu şekilde beslenecek nüfusun gittikçe artması hem üretimde gerilemeye yol açtı hem de iâşe sorununa neden oldu. Bu şekilde savaş yıllarında ortaya çıkan darlık ortamı, siyasi kadroları bir çözüm arayışına iterken bu doğrultuda çeşitli iktisat politikaları uygulandı. Bu dönemde ortaya çıkan gelir dağılımındaki büyük farklar, alınan tedbirlerin içeriğini büyük oranda etkiledi<sup>6</sup>.

Türkiye, tıpkı 1929 Dünya Ekonomik Krizi'nde olduğu gibi II. Dünya Savaşı'nda da iktisadi anlamda bir duraklama yaşadı. Bu şartlar altında hükümet, savaş ekonomisini uygulamaya geçirecek bir yol haritası oluşturdu. Bu amaç doğrultusunda alınan tedbirler, savaş yılları boyunca çeşitli şekillerde kullanıldı. Bunlardan ilki, ordunun ve şehirlerin iâşe ihtiyaçlarını karşılamak iken ikincisi bu ihtiyaçların teminini sağlamak için çıkarılan vergilerdi. Varlık Vergisi ve Toprak Mahsulleri Vergisi, bu amaçları gerçekleştirmek için bir kaynak olarak kullanılmıştı. Öte taraftan, savaş yıllarında yaşanan ithalât ve ihracattaki aksaklıklar, bazı kimseler tarafından kullanılmış ve piyasada bir vurgun ortamı oluşturulmuştu. Tüccarların ve sanayicilerin haksız kazanç sağlamak için vücuda getirdikleri stoklar ve bu stokların piyasaya arz edilmemesi yaşanan ekonomik problemleri daha çok tetiklemişti. Varlık Vergisi ve Toprak Mahsulleri Vergisi'nin bir ekonomik tedbir olarak kullanılmasının diğer nedeni de buydu<sup>7</sup>.

Savaş ekonomisinin uygulandığı bir ülkede, devletin yetkileri genişletilerek tüm sahalara daha etkin bir şekilde müdahale edebilmesi sağlanır<sup>8</sup>. Almanya, bu konuda hazırlıklarına erken başlayan bir ülkeydi. Daha savaş başlamadan gıda maddeleri karneye bağlanmış, fiyat kontrollerinin daha iyi yapılması için teşkilâtlar kurulmuş, vergiler çıkarılmış ve halka tasarruf alışkanlığı kazandırılmaya çalışılmıştı.

---

<sup>6</sup> Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*, İmge Kitabevi, Ankara, 2005, 81-82.

<sup>7</sup> M. Selçuk ÖZKAN-Abidin TEMİZER, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Karaborsacılık", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Vol,2/9, 2009, 319-320.

<sup>8</sup> İlhan TEKELİ-Selim İLKİN, *İktisadi Politikaları ve Uygulamalarıyla İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si*, II, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, 12.

Bu şekilde Almanya, halkın ve ordunun iâşesini sağlamaya çalışırken özellikle karaborsanın canlanmasını önlemek için yasalar çıkarmıştı<sup>9</sup>.

Türkiye, savaşa katılmasa da savaşın getirdiği ekonomik sıkıntıları yaşayan ülkelerdendi. Ordudaki asker sayısının sürekli artırılması ve askerlerin her daim savaşa hazır tutulması, çok ciddi paraların harcanmasına neden olurken böyle bir durum, savaşa hazırlıksız yakalanan bir ülke için büyük bir sorun oluşturacaktı. Var olan teşkilâtsizlik hükümeti, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası kaynaklarına başvurmaya iterken, emisyonun artmasıyla enflasyonun yaşanması kaçınılmaz olmuştu<sup>10</sup>.

Yaşanan bu sorun, daha birçok sıkıntının da ortaya çıkmasıyla beraber piyasaları alt üst etti. Halk, aç kalma korkusuyla savaşın başladığı ilk günlerde piyasadaki her çeşit mala hücum etmiş hatta bazı kimseler, evlerine gıda stoğu yaparak istifçilik hareketinde bulunmuşlardı<sup>11</sup>.

Böyle bir ortamda Türkiye'yi yöneten Refik Saydam ve Şükrü Saraçoğlu hükümetleri, bu sorunları çözmek için iki farklı yol izlemişlerdi. Refik Saydam sorunu; fiyat kontrolleri ve tarım ürünlerine el koyma yöntemleri ile çözmeye çalışırken, Ocak 1940'ta çıkarılan Milli Korunma Kanunu'nu bu amaç doğrultusunda kullanmıştı. Şükrü Saraçoğlu ise, piyasadaki mallar üzerindeki sıkı denetimlerin ya kaldırılması ya da gevşetilmesi inancına sahipti. Bu doğrultuda ilk olarak, hububatın % 25'inden fazlasının piyasa fiyatlarından satışı serbest bırakıldı. Diğer gıda maddelerinde de, fiyat denetimleri kaldırıldı veya hafifletildi. Ancak bu politika, beklenen sonucu vermediği gibi şehirlerde fiyatların alabildiğine yükselmesine neden olmuştu. Öyle ki, 1942 ve 1943 arası savaş döneminin en yüksek enflasyonunun yaşandığı zaman dilimini oluşturmuştu<sup>12</sup>.

Gerek Refik Saydam gerekse de Şükrü Saraçoğlu, böyle bir ekonomik ortam içinde karaborsanın canlanmasına ve buna destek veren kimselere karşı mücadele

---

<sup>9</sup> Kemal ARI, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Savaş Ekonomisi Uygulamaları ve Fiyatlar", *Altıncı Askeri Tarih Semineri I İkinci Dünya Harbi ve Türkiye İstanbul (20-22 Ekim 1997)*, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1998, 448.

<sup>10</sup> Hüseyin Şahin, *Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişimi-Bugünkü Durumu*, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 2006, 84-85.

<sup>11</sup> Ayışığı, *a.g.m.*, 235.

<sup>12</sup> Boratav, *a.g.e.*, 83.

kararı almışlardı. Dönemin basınında ihtikâr, muhtekir, karaborsa, vurguncu gibi kelimeler sıklıkla kullanılmış ve bu doğrultuda haberler hemen her gün yapılmıştı. Savaş boyunca, birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de, karaborsa ve fiyat artışları yaygın bir şekilde hissedilmişti. Bazı tüccarlar, savaş ortamından olabildiğince istifade etmek istemişler ve halkın tepkisini oldukça çekmişlerdi<sup>13</sup>. Dönemin Ticaret Bakanı Behçet Uz, her ne kadar “*İaşe vaziyetimizde telaş ve endişeye mucip bir sebep yoktur. Aldığımız tedbirlerin müspet neticelerinden eminiz. Bunları zaafa uğratmaya çalışacak sinsi menfaat hareketleri belirirse, akıbetleri ağır olacaktır.*” dese de ülkenin durumu, bu kadar iyimser bir hava içinde değildi<sup>14</sup>.



---

<sup>13</sup> Kerem Coşkuner, “Savaş Ekonomisi ve Piyasa Yönetimi: II. Dünya Savaşı’nda İhtikâr ve İaşe Sorununa Karşı Çözümler”, Ed. Ertuğrul Tokdemir-Öner Günçavdı-Saime Suna Kayam, *Yakın Tarihimizin İktisadi Panoraması (Prof. Dr. Haydar Kazgan’a Armağan)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.

<sup>14</sup> Ufuk Gülsoy, *İstanbul Ticaret Borsası 1924-2014*, İTO Yayınları, İstanbul, 2014, 177.

## BİRİNCİ BÖLÜM

### 1. II. DÜNYA SAVAŞI VE TÜRKİYE EKONOMİSİ

#### 1.1. Artan Savunma Giderlerinin Ekonomiye Etkisi

Ekonomi, savaş tekniğinin gelişmediği ve savaşların cephelerle sınırlı kaldığı zamanlarda, sadece askeri harekâtları idare etmek için önem arz etmekteydi. Fakat 20. yüzyıl savaşlarıyla birlikte, ekonominin savaşa elverişli olması bir gereklilik haline gelmişti. Örneğin; I. Dünya Savaşı'nda, Almanların İtilâf Devletleri'ne yenilmesi, ülkelerin ekonomik durumu ile yakından alâkalıydı<sup>15</sup>. Bu noktada, ekonomisi tarıma dayalı olan Türkiye, savaşa tarafsız olsa da ekonomisinin güçlü olmamasından dolayı büyük yaralar almıştı. Bu konuda Hilmi Uran "*Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım*" adlı kitabında; savaş dışı kalmanın sadece can ve mal kaybının önüne geçtiğini ancak savaşa katılma ihtimalinden dolayı hazırda bir ordunun beklediğini, doğal olarak bunun da ülkeyi, büyük ekonomik sıkıntılarla karşı karşıya bıraktığını ifade etmektedir. Ayrıca Uran, ülkede üretimin düşmesiyle ortaya çıkan mal darlığının, fiyatları sürekli olarak yükselttiğini ve bunun da özellikle sabit ve dar gelirli vatandaşlar üzerinde büyük bir geçim sıkıntısı oluşturduğunu belirtmektedir<sup>16</sup>.

1940'ta kuraklık, dolu vs. gibi olumsuzluklar yüzünden üretim, ondan önceki yıla göre % 25 oranında azalma göstermişti. Bu durum ziraatı az bulunan Rize, Çorum, Trabzon gibi şehirlerin iâşe ihtiyaçlarını Erzurum, Kars, Gümüşhane'den temin etmesine neden olmuştu. Taleplerin artması fiyatları yükseltirken, bu durum ordu müteahhitliği yapan ve yapmak isteyen kimselerin ürkerek çekingen davranmasına neden oldu<sup>17</sup>. Buğdayın, askeriye tarafından serbest piyasadan temin edilmesi ise ekmek fiyatlarının da giderek yükselmesine sebep olmuştu<sup>18</sup>. İç piyasada yaşanan stok problemini çözmek ve ordunun ihtiyaçlarını karşılamak maksadıyla Toprak Mahsulleri Ofisi'nin stok miktarı arttırılmış ve bu suretle ofisin, Diyarbakır, Suruç, Urfa ve Mardin'de buğday satın alma fiyatlarının; ekstra çeşidinin 4,50; normal

---

<sup>15</sup> Sarç, *a.g.e.*, 367-368.

<sup>16</sup> Hilmi Uran, *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008, 314.

<sup>17</sup> BCA, 030.10.00.50.322.15.

<sup>18</sup> BCA, 030.10.00.184.270.11.



çeşidinin 4 ve karışık çeşidinin de 3,80 kuruştan olması hükme bağlanmıştı (30 Mart 1940)<sup>19</sup>. Her ne kadar stoklar arttırılmış ise de aynı yılın ekim ayında, ordunun ofisten 8713 ton arpa, 5750 ton buğday talep ettiğini görmekteyiz<sup>20</sup>.

Ordunun iaşesi, bu yıllarda oldukça önemliydi. Ancak savaşın en hararetli dönemlerinde, ordunun iâşe meselesinin zorluklar içinde olduğunu söylemek mümkündür. Sadeyağ dâhil olmak üzere, ordunun ihtiyacı olan yemeklik maddelerin teminine imkân bulunmamaktaydı. Bu sorunun çözülmesi için belli başlı yemeklik maddelere, hükümetçe el konma kararı alındı<sup>21</sup>. Ordunun zaruri ihtiyaç maddelerini karşılamak üzere nebatî yağların % 15'ine, değer fiyatları peşin ödenmek koşuluyla el konuldu. Bu kararın uygulanması için ise Ticaret Bakanlığı'nın ve İzmir, İncir ve Üzüm Tarım Satış Kooperatifleri Birliği'nin emrine 6.000.000 lira kadar bir sermaye tahsis olundu<sup>22</sup>.

Ordunun iaşesi konusunda akla ilk gelen, yemeklik malzemeler ve kılık kıyafet olmaktadır. Ancak bundan da öte ordunun ihtiyacı, çok daha geniş bir yelpazeye yayılmaktaydı. Nitekim savaş yıllarında, orduda bulunan hayvanların iâşe meselesi de göz ardı edilmemesi gereken bir durumdu. 1941'de kuru ot ve samanların fiyatları Ankara'da 7,5 kuruş, Eskişehir'de 7 kuruş, Sivas'ta 6,5 kuruş, Merzifon'da 6,75 kuruş ve Bursa'da da 8,25 kuruştı. Görüldüğü gibi 6,5 kuruş altında satılmayan kuru ot ve samanların karşılanması için gerekli tedbirlerin alınması konusunda Ticaret Bakanlığı bilgilendirilmişti<sup>23</sup>.

Artan masrafların önemli bir kısmını, güvenlik harcamaları oluştururken genel anlamda kamu harcamalarının, bahsedilen yıllardaki dağılımı her geçen gün azalmaktaydı. Bu dağılımlara bakılacak olursak;

---

<sup>19</sup> BCA, 030.18.1.2.90.30.14.

<sup>20</sup> BCA, 030.10.00.50.322.15.

<sup>21</sup> BCA, .030.10.00.50.324.21.

<sup>22</sup> BCA, 030.18.1.2.100.93.4.

<sup>23</sup> BCA, 30.10.00.50.323.7.

**TABLO 1****Kamu Harcamalarının Fonksiyonel Dağılımı (%) 1939-1945<sup>24</sup>**

Yıl	Genel İdare	Sağlık	Eğitim	Altyapı	Güvenlik
1939	32,8	3,2	6,7	12,2	35,5
1940	30,0	2,6	6,1	11,3	49,8
1941	32,2	2,6	6,4	8,2	50,5
1942	32,8	4,1	5,5	5,7	51,9
1943	35,0	2,2	6,6	10,6	51,2
1944	31,4	2,9	7,6	10,7	47,3
1945	44,8	4,3	4,3	10,8	31,8

1938’de 260 milyon olan devlet bütçe giderleri, 1944’te 952 milyon lirayı bulmuştu. Milli savunma giderleri, 1938’de 163 milyon lirayken; 1944’te 710 milyona ulaşmıştı<sup>25</sup>. Milli Savunma giderlerinin, GSMH içindeki değişimi de bu dönemlerde büyük ölçüde farklılık göstermektedir. Milli Savunma giderlerinin, GSMH içindeki yeri 1939’da % 8 iken; 1940’ta % 12’ye çıkmış ve 1941’de % 10’a düşerek, savaşın sona ermesi ile birlikte söz konusu oran % 5 ile % 4 arasında değişiklik göstermişti<sup>26</sup>.

Bu durumdan, belki de en çok etkilenen kesim köylü ve tarım sektörü olmuştu. Köylülerin yaşadığı sorunlar, doğrudan üretimi etkilediği için ilerleyen süreçlerde bu sorunlar, sadece onların sorunları olmaktan çıkıp toplumun hemen hepsini etkileyecek

<sup>24</sup> Murat Koraltürk, *Enerji Dolu 80 Yıl*, Turcas Kültür Yayınları, İstanbul, 2013, 77.

<sup>25</sup> A. Başer Kafaoğlu, *Varlık Vergisi Gerçeği*, [www.eskikitaplarim.com](http://www.eskikitaplarim.com), Erişim Tarihi: 1.09.2016, 33.

<sup>26</sup> Ertuğrul Baydar, *İkinci Dünya Savaşı İçinde Türk Bütçeleri*, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını, Ankara, 1978, 86.

bir şekilde bürünmüştü. Çünkü tarımsal üretimde yaşanan düşüş, ülkenin genelinde iae sorununu yaratacak ve fiyat artışlarının ortaya çıkmasında büyük bir etki yapmıştı<sup>27</sup>.

Savaşın ilk yıllarında, özellikle buğdayın çok az oluşu, ana besin maddelerinin bile kısıtlanmasını zorunlu kıldı. Hükümet, bu sorunları halletmek adına bahsi geçen yıllarda, mahsullere el koyma kararı aldı. Milli Korunma Kanunu'nun 14. maddesine göre; 1941 senesi mahsul mevsimleri başlangıcından; 1942 senesi mahsul mevsimleri sonuna kadar, lüzum görülen zamanda çeşitli şehirlerdeki çavdar, arpa, yulaf, mahlût ve mısırlara tespit olunan fiyat ve şartlarla bedelleri Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından ödenmek üzere el konuldu<sup>28</sup>. Yine 1942'de üretilmiş ve üretilecek olan çeltik mahsulüne, Milli Korunma Kanunu'nun 14. maddesi gereğince el konuldu<sup>29</sup>. Alınan bu tedbirlerin, fiyat yükselmeleri üzerinde bir etkisinin olduğu söylenemez. Çünkü yaşanan fiyat artışları, sadece hububat mahsullerinde değil aynı zamanda diğer gıda maddelerinde de görülmekteydi. Sebzelerde 1938 yılı, 100 sayısı birim alınmak üzere fiyat artışı 1942'de 424,9'a ulaşmıştı. 1943'te ise bu sayı 894,5'e çıkmıştı. Hayvansal besin maddeleri de, aynı istatistik eğriyi izlemişti. Ankara'da, koyun etinin kilosu 1941'de 39 kuruşken, 1944'te 129 kuruşa çıkmış ve İstanbul'da, 1941'den 1944'e geldiği zaman koyun eti fiyatı, 136 kuruş artarak 182 kuruşu bulmuştu. Buna paralel olarak kesme şekerin kilosunun fiyatı ise 50 kuruştan 345 kuruşa çıkmıştı<sup>30</sup>.

## **1.2. Savaş ve Enflasyon Yılları**

### **1.2.1. Enflasyonun Sebepleri**

Savaşların, çok ciddi ekonomik sorunlara sebep olduğu ve devletlerin, savaşı idare edebilmek için gereken finansmanı her ne suretle olursa olsun temin etmek zorunda oldukları bilinen bir gerçektir. Bu sebepten I. Dünya Savaşı'nda devletler, masraflarını karşılamak için milli bankalarda bulunan altın stoklarını kullandılar. Yeterli gelmeyen bu stoklar, karşılığı olmayan banknotların kullanılmasına neden olmuş ve bu durum doğal olarak enflasyonu tetiklemişti. Bu durumda, savaş kazançları

---

<sup>27</sup> Murat Metinsoy, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'de Savaş ve Gündelik Yaşam*, Homer Kitabevi, İstanbul, 2007, 56.

<sup>28</sup> BCA, 30.18.1.2.95.48.20.

<sup>29</sup> BCA, 30.18.1.2.99.81.14.

<sup>30</sup> Edward Weisband, *İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye*, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2002, 76-79.

vergesi alınması ve nihayet borçlanma yoluna gidilmesi kaçınılmaz olmuştu. Böylece mali durumları alt üst olan devletler, büyük ekonomik sıkıntılarla karşı karşıya kalmışlardı<sup>31</sup>.

I. Dünya Savaşı'nda kazanılan tecrübeler, II. Dünya Savaşı'nın daha başında tedbirlerin alınmasına neden olmuştu. Devletler, hatta tarafsız olan devletler de, dağıtım ve karne uygulamasına ilişkin tedbirler almışlardı<sup>32</sup>. Ancak tecrübeli olunmasına ve tedbirler alınmasına rağmen dünya ekonomisi çok büyük bir sarsıntıya uğradı. Deniz yollarının savaştan kaynaklı tehlikeye girmesi ve birçok sınırın kapanması, dünya ticaretini sıkıntıya sokarken bazı temel ihtiyaç maddelerinin yokluğu giderek artmaya başladı. Daha kapalı olmayan uluslararası ticaret yolları ise ticaretlerini savaş isteklerine göre şekillendirmişti. Dış Ticaret Dairesi Başkanı Cahit Zamangil'in belirttiğine göre; ülkeye mal getiren bazı vapurlardan, aylarca haber alınamamakta ve hatta bazıları ülkeye ulaşamamaktaydı. Örneğin; Karadeniz'de, Kaynak Dere isimli bir motor ülke kara sularında ve Cide isimli bir küçük vapur da Bulgar kara sularında, torpillenerek batırılmıştı. Bunun üzerine 300 tondan büyük vasıtaların, Karadeniz'de dış hatlara seferleri yasaklandı. Bu durum karşısında, Türkiye'nin aldığı bazı tedbirler vardı elbet. Talep gören bir kısım ihracat malları, başka ülkelerden talep edilen mallar karşılığında verilmekteydi. Takas Usulü olarak adlandırılan bu uygulamayla ihtiyaç maddeleri, ülkeler arasında karşılıklı olarak temin edilmekteydi. Artan güvenlik tedbirleri bütün ülkelerde olağanüstü yaşam şartlarını vücuda getirmişti<sup>33</sup>.

Yukarıda bahsedilen nedenlerden dolayı savaş yıllarında Türkiye'nin dış ticareti, uluslararası ekonomik şartların altında şekillenmeye başladı. Bu yıllarda hükümet, dış ticaret fazlası elde etmeyi amaçlayan bir politika izleyerek Gümrük Kanunu'na ek olarak 1940'ta çıkarılan Milli Korunma Kanunu, hükümete dış ticareti kontrol altına alma imkânı verirken hangi mallardan ne kadar ithal edileceği kotalarla belirlenmiş ve tüketim mallarının ithalâtı sınırlanmıştı. Adı geçen kanun, hükümete

---

<sup>31</sup> A. Teleki, *İktisat ve Harp*, (Çev: Sırrı Yırcalı-Vehbi Belgil), Üniversite Kitabevi, İstanbul, 1943, 65.

<sup>32</sup> Teleki, *a.g.e.*, 19.

<sup>33</sup> Seyfi Kurtbek, *Milletin Harbe Hazırlanması*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1946, 42; *İstanbul Ticaret Odası Mecmuası*, LVII, No.1, Kânun-u Sâni/Ocak 1941, 10; Faik Güneri, "İstanbul Piyasası", *İstanbul Ticaret Odası Mecmuası*, LVII, No. 12, Kânun-u Evvel/Aralık 1941, 386.

ihracatı kontrol etme yetkisi de vermiş ancak<sup>34</sup> uluslararası taşımacılıktaki zorluklar ihracatı sınırlamıştı<sup>35</sup>. Bu yüzden Türkiye, dış ticarete büyük zorluklar yaşadı. Öncelikle Türkiye'nin ihraç ettiği ürünlerin fiyatları yüksekti. Öte yandan, İngiltere'nin dış ticareti, kendi imparatorluğunun sınırları içinde gerçekleşmekteydi. ABD ise konumu dolayısıyla Türkiye'nin dış ticaretinde çok büyük bir öneme sahip değildi ancak Almanya, Türkiye'nin ithalât ve ihracatında oldukça önemli bir yere sahipti<sup>36</sup>. Zaten Almanya ile bu dönemde Takas Usulü ile iş yapılmaktaydı. Almanya'dan ne kadar mal alınır, karşılığında o değerde mal veriliyordu<sup>37</sup>. Türkiye'nin Almanya ile olan ilişkisi, bu çerçeve içinde gelişirken dış ticaretteki aksaklıklar, fiyatların yükselmesinde oldukça etkili bir hale geldi.

Savaşın başladığı ilk zamanlarda (1939) Türkiye'de, bazı maddelerin fiyatlarına göz atacak olursak durum şu şekildedir; müşteri bulamayan susamın kilosu 12 kuruştı. Kasım sonunda bazı ülkelere ihracatın yapılmasına müsaade edilmesi üzerine fiyatlar 17 kuruşa kadar yükseldi. Fasulye, 9 kuruşa kadar düşerken; Fransa ve İtalya gibi bazı ülkelere ihracı serbest bırakıldıktan sonra fiyatlar 17-18 kuruşa kadar çıktı. O dönem yalnız ülke içinde satılmakta olan pirincin kilosu 23-28 kuruş arasında değişmekteydi. Balmumu, bu sıralar 80 kuruştan 125 kuruşa kadar artış gösterirken; pamuk, 37-38 kuruştan 57-58 kuruşa kadar yükseldi. Yapağının ise ihracatı yapılmadığından fiyatları sürekli bir düşme eğilimi gösteriyordu<sup>38</sup>.

Görüldüğü üzere dış ticarete savaş nedeniyle yaşanan sıkıntılar, ekonomiyi olumsuz yönden etkilerken bu durum sanayi sektörünü de etkisi altına almıştı. Her ne kadar savaş öncesinde sanayileşme konusunda girişimler olmuşsa da savaş yılları, sanayileşme için gerekli olan vasıtaların temin edilememesine, yeni girişimlerin olmamasına ve var olanların da gelişmemesine neden olmuştu. Sektörün yavaşlamasının savaşla alakalı diğer bir nedeni de savunma masraflarının artmış olmasıydı<sup>39</sup>. Aşağıdaki Tablo, 1939-1945 arasında sanayinin GSMH içindeki payını göstermektedir:

---

<sup>34</sup> Şahin, *a.g.e.*, 91.

<sup>35</sup> Yahya Sezai Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, 213.

<sup>36</sup> Şahin, *a.g.e.*, 92.

<sup>37</sup> Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001, 206.

<sup>38</sup> *İktisadi Yürüyüş*, S.1, 7 Birinci Kânun/Aralık 1939, 18.

<sup>39</sup> Metinsoy, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'de Savaş ve Gündelik Yaşam*, 54.

**TABLO 2****1939-1945 Arasında GSMH ve Sanayi Kesiminin Payı<sup>40</sup>**

<b>YIL</b>	<b>GSMH (Milyon TL)</b>	<b>Sanayi Kesimindeki Payı (%)</b>	
<b>1939</b>	2.063.1	18.0	
<b>1940</b>	2.403.4	18.6	
<b>1941</b>	2.992.3	19.3	
<b>1942</b>	6.195.9	13.4	
<b>1943</b>	9.231.7	0.7	
<b>1944</b>	6.684.7	18.0	
<b>1945</b>	5.469.8	16.0	

Böyle bir ortam içerisinde enflasyon, kendini yavaş yavaş hissettirmeye başlamıştı. Artan enflasyon, banka kredi kıymetlerinin düşmesine yol açarken; sanayi ve ticari faaliyetler bu durumdan önemli ölçüde etkilenmişti<sup>41</sup>. Enflasyona neden olan bir diğer etken ise hükümetin tedavüldeki para miktarını arttırmasıydı. Böylece hızlı bir şekilde artan para miktarı, var olan enflasyonu içinden çıkılmaz bir hale getirdi<sup>42</sup>.

Bahsi geçen yıllarda, enflasyonu tetikleyen bir diğer etken ise Kamu İktisadi Teşebbüslerinin (KİT) ürettiği mallara yapılan zamlardı. Örneğin; Sümerbank'ın ürün fiyatlarına ve şekere yapılan zamlar, ücretli kesimlerin alım gücünü düşürürken yarattığı pahalılık bir çelişki olarak görülmüş ve çok fazla eleştirilere neden olmuştu. Çünkü pahalılıkla mücadele etmeye çalışan devlet, kendi eliyle ürettiği mallara zam yapıp enflasyona katkıda bulunmaktaydı<sup>43</sup>.

<sup>40</sup> *İstanbul Sanayi Odası'nın Altmışıncı Yılında Türk Sanayii*, İSO Yayınları, İstanbul, 2015, 90.

<sup>41</sup> Metinsoy, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'de Savaş ve Gündelik Yaşam*, 58.

<sup>42</sup> Stefanos Yerasimos, *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye I. Dünya Savaşından 1971'e*, III, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1976, 1322.

<sup>43</sup> Metinsoy, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'de Savaş ve Gündelik Yaşam*, 56.

Ekonominin tutarlı olmadığı olağanüstü zamanlarda, alınan tedbirlerin olumsuz sonuçlar verdiği bir gerçektir. Çünkü kötü ve yetersiz teşkilatlanma sanıldığı aksine pahalılığı daha çok arttırabilmekteydi. Savaş süresince, hayatı ucuzlatmak için başvuru çarelerinden biri de kooperatiflerdi. Kooperatifler, aradaki aracılığı kaldırarak üreticilerle tüketicileri birleştirmek ve bu yolla malı ucuza satmak amacı gütmüştü. Ancak kooperatiflerin, bu amacı gerçekleştirdiğini söyleyebilmek mümkün değildir. Çünkü meyve satan bir kooperatifte yapılan araştırmalar sonucunda, muayyen cinsteki malların manavlarda daha ucuza satıldığı tespit edilmişti. Geniş memur kadrosuna sahip olan kooperatifler, masraflarını karşılamak için satışa çıkardıkları malların pahalılaşmasına sebebiyet vermekteydiler<sup>44</sup>.

Tüm bu nedenlerden ötürü hükümet, Almanya'nın yaptığı gibi artan mal darlığını önlemek ve fiyat yükselişlerini kontrol etmek için malların, devlet eliyle dağıtımını usulünü uygulama kararı aldı. İlk önce bir Dağıtım Ofisi, Mahalle Dağıtım Birlikleri kurmuş, başta ekmek olmak üzere birçok ihtiyaç maddesini karneye bağlamıştı. Bu tedbirlerin en başında gelen ve ilerleyen süreçlerde de birçok kez değişikliğe uğrayan Milli Korunma Kanunu da, içerdiği cezai tedbirlere rağmen pahalılığı önleyememişti<sup>45</sup>. İsmet İnönü, pahalılığın sürekli tırmanmasının sebebi olarak, doğru bir dağıtım usulünün uygulanmamasını gösterirken adeta bir itirafta bulunmuştu<sup>46</sup>. Bu iktisadi koşullar, “*Savaş Zengini*” olarak nitelendirilen bir kesimin oluşmasına neden olurken tüccar, devletin koyduğu kurallara uymak yerine savaş ortamını fırsat bilerek daha çok kazanmaya çalışmıştı<sup>47</sup>.

İşte savaşın bu ekonomik görüntüsü, insanlar için hayat şartlarını gittikçe ağırlaştırıyordu. Ayrıca ülkede, yeni iktisadi yatırımların yapılamaması, hatta savaşın önce uygulanmasına karar verilen plânlamaların uygulanamaması durumun iyice kötüye gitmesine neden olmuştu<sup>48</sup>.

---

<sup>44</sup> Hüseyin Avni, “Kooperatiflerde Hayatı Pahalılaştırırsa”, *Akşam*, 6 Kânun-u Sâni/Ocak 1940.

<sup>45</sup> *Enflasyona Dair*, İTO Yayınları, İstanbul, 1966, 14-15.

<sup>46</sup> *İsmet İnönü Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler 1944-1950*, TBMM Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 2003, 45.

<sup>47</sup> İsmail Cem, *Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008, 259.

<sup>48</sup> Halûk Cillov, *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1962, 134.

### 1.3. Savaş Yıllarındaki Hükümetler

#### 1.3.1. Refik Saydam Hükümeti'nin Ekonomi Politikaları

Celâl Bayar'ın istifa etmesiyle 25 Ocak 1939'da başbakan olan Refik Saydam, savaş döneminin ilk başbakanıydı<sup>49</sup>. Hükümetin değişmesi, uygulanan politikaların da değişmesine neden olurken<sup>50</sup> çok daha farklı bir tutum içine giren Refik Saydam, bazı şirketleri ve özel girişimleri devletleştirecekti<sup>51</sup>.

Hükümet, önce İstanbul Tramvay Şirketi'nin imtiyaz hakkı ile bu şirketin tesisatlarının satın alınmasına dair 7 Şubat 1939 tarihli sözleşmenin onaylanmasına ilişkin yasa kabul edilerek şirketin bütün imtiyaz haklarını devralmıştı<sup>52</sup>. Daha sonra İstanbul Tünel Şirketi'nin imtiyaz hakkı ile bu şirketin tesisatlarının satın alınmasına dair 8 Şubat 1939 tarihli sözleşmenin onaylanmasına ilişkin yasa kabul edilmişti<sup>53</sup>. Kısa bir süre sonrada İstanbul Elektrik, Tramvay ve Tünel Şirketleri'nin bütün hakları İstanbul Belediyesi'ne devredilmişti<sup>54</sup>. Daha sonra Ankara Elektrik ve Havagazı, Adana Elektrik Şirketleri ile Bursa ve Mersin'deki elektrik şirketlerinin devletleştirildiğini görmekteyiz<sup>55</sup>.

Daha önce de değinildiği gibi savaş başladığı zaman Türkiye'de, iki önemli problem vardı. Bunlardan ilki, askere alınmak suretiyle üretici nüfusun üretimden çekilmesiyle tarımsal faaliyetlerde düşüşlerin yaşanmasıydı. Diğeri ise yeterli stokların bulunmaması ve var olan stokların tüketilmesi idi. Tüklenen stokların yeniden tedarik edilememesiyle başlayan darlık ise fiyatlar genel seviyesinde bir artışın yaşanmasına neden olurken bu vaziyet, hükümetin savaş ekonomisi unsurlarını harekete geçirmesini sağladı. Şevket Süreyya Aydemir'in belirttiğine göre; Refik Saydam Hükümeti, piyasayı sıkı bir denetime tabi tutarak karaborsayı önlemeye çalışırken, ordunun ve şehirli nüfusun iaşesi için yeterli stok temini yoluna gitmişti. İlk önce, ülke içinde ihtiyaç duyulan bazı maddelerin ihracı men edilmişti. Daha sonra, ihracı serbest olan maddeler belirlenmiş ve bunların ihracı belli esaslara bağlanmıştı.

<sup>49</sup> Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, 232.

<sup>50</sup> Korkut Boratav, *100 Soruda Türkiye'de Devletçilik*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1974, 317-318.

<sup>51</sup> Cemil Koçak, *Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945)*, II, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, 365.

<sup>52</sup> *T.C. Resmi Gazete*, S.4237, 20 Haziran 1939, 12007.

<sup>53</sup> *T.C. Resmi Gazete*, S.4288, 21 Haziran 1939, 12031; *TBMM ZC*, D.6, İ.27, III, 16.VI.1939, 179.

<sup>54</sup> *T.C. Resmi Gazete*, S.4239, 22 Haziran 1939, 12043.

<sup>55</sup> *T.C. Resmi Gazete*, S.4257, 13 Temmuz 1939, 12247; *TBMM ZC*, D.6, İ.35, IV, 5.VII.1939, 38-39.



Ancak alınan tedbirler piyasada karşılığını bulamamış ve bazı tüccarlar, piyasadaki mallarını çekerek ihtikâr amaçlı stok yapmaya başlamışlardı. Kısacası, bu durum halkın aleyhine olarak piyasada karşılık bulmuştu<sup>56</sup>.

Görüldüğü üzere ithalât ve ihracatın önem arz ettiği bu zamanda Refik Saydam Hükümeti, tedbirleri genişleterek Ticaret Ofisi, İaşe Müsteşarlığı, Fiyat Murakabe Komisyonları gibi yeni teşkilâtlar kurma yoluna gitmişti. Ayrıca buğday, pamuk, şeker pancarı piyasa fiyatlarının altında satın alınmış; pamuklu dokuma ve şeker (karneli dağıtımın dışında) devlete kaynak olması bakımından yüksek fiyatlarla satılmış; ekmek ve kömürün ise şehirli nüfusa ucuza satılması için uğraşılmıştı. Özel girişimler aracılığıyla pazarlanan mallarda ise fiyat denetimleri uygulanmıştı. Bu sistemle istenilen amaçlara ulaşamadıysa da savaş boyunca tamamen başarısız da olmamıştı<sup>57</sup>.

Önlenemeyen fiyat artışları karşısında Refik Saydam Hükümeti, 1940'ın başından itibaren daha etkili önlemler almaya karar vermişti. Bu doğrultuda Ocak 1940'ta çıkarılan Milli Korunma Kanunu sıkı bir şekilde tatbik edilmeye başlandı. Refik Saydam, bu kanun aracılığıyla fiyatları denetim altında tutmayı ve tarım ürünlerine el koyarak iaşe sorununu çözmeyi amaçlıyordu<sup>58</sup>.

### 1.3.1.1 Milli Korunma Kanunu

II. Dünya Savaşı, beraberinde getirdiği ekonomik sorunlar yüzünden devletlerin iktisadi bakımdan teşkilâtlanmaya başladığı bir dönemdir. İsviçre, daha 1936'da savaşın yaklaştığını hisseder hissetmez buğday, arpa, kömür, demir, vb. neye muhtaç ise temin etmiş ve uzun bir süre ihtiyacı karşılayabilecek stoklar oluşturmuştu. Ayrıca bütün bu maddeleri, iğneden ipliğe kadar karneye tabi tutmayı da unutmamıştı<sup>59</sup>. İngiltere ve Fransa ise ithalât ve ihracat işlerini tek elde toplayarak fiyatların yükselmesine ya da düşmesine meydan vermemeyi amaçlamışlardı. Türkiye,

---

<sup>56</sup> Şevket Süreyya Aydemir, *Suyu Arayan Adam*, <https://yadi.sk/i/HA2DK90AdwoSp>, Erişim Tarihi: 20.05.2017, 500-501; Kerem Coşkun, *II. Dünya Savaşı'nda Türkiye Ekonomisi: İhtikâr ve İhtikârla Mücadele*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2005, 23-24.

<sup>57</sup> Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*, 84.

<sup>58</sup> Boratav, *100 Soruda Türkiye'de Devletçilik*, 83.

<sup>59</sup> Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Politikada 45 Yıl*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1984, 183.

bir bakıma bu sıkıntılı dönemde piyasada kâr kaygısıyla gerçekleşen fiyat hareketleri yerine, milletin menfaatini gözeterek bir piyasa temin etmek istiyordu. Zira İstanbul'daki tüccarlar, simsarlar ve aracılar çeşitli faaliyetlerle büyük servetler elde ediyorlardı. Bu nedenle tek elden idare edilen bir sistem kurma fikri oluşmaya başlamıştı<sup>60</sup>.

Hükümet, öncelikle bazı maddelerin fiyatlarının sebepsiz yere yükselmesine engel olmak için narh uygulamasını yürürlüğe koyma kararı almıştı. Yine de ihtikâr vakalarının önüne geçmek ve halkın, temel ihtiyaç maddelerine rahatlıkla ulaşabilmesini sağlamak için yasal düzenlemeler yapılmıştı. Bu amaçla *Men'i İhtikâr Kanunu Teklifi* meclise sunuldu. Kanun, öncelikle mevcut fiyatlarla, stok miktarlarını ve saklanan mal olup olmadığını tespit etmek amacı gütmekteydi<sup>61</sup>. Kanuna göre;

- ✓ İhtikârla mücadele etmek ve bu işi çözmek için merkezleri İstanbul, İzmir, Adana ve Samsun olmak üzere civar illeri de kaplayacak şekilde *Men'i İhtikâr Mahkemeleri* kurulmuştu.
- ✓ Bu mahkemeler, meclisin içinden seçilecek birer başkan, ikişer üye ve birer yedek üyeden oluşan bir kadroya sahipti.
- ✓ Mahkemelerin verdikleri ceza kararları ile idam kararları kesindi.
- ✓ İhtikâr yaptığı belirlenen toptancı, tüccar ve esnafın mağaza ve dükkânları üç sene müddete kapatılabilecekti.
- ✓ Kanun; memur ve müfettişlerden, 1000 liradan fazla suiistimal ve rüşvet aldığı sabit olanlar hakkında idam cezasını ve bu tutardan aşağı suiistimal yapanlar hakkında ise ağır hapis ve memuriyetten men cezasını uygun görmekteydi.
- ✓ Kanunun ilânından itibaren, bütün adliye mahkemelerindeki ihtikâr davaları ve dosyaları İhtikâr Mahkemelerine devrolunacaktı.

---

<sup>60</sup> Şükrü Baban, "Yeni Kanun İktisadi Korunma Kanununun Bir Tahlili", *İktisadi Yürüyüş*, S.4, 1 Şubat 1940, 16-17; Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (Çev:Boğaç Babür Turna), Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2011, 397.

<sup>61</sup> Ayışığı, *a.g.m.*, 236.

- ✓ Toptancı, perakendeci tüccar ve esnafın mal stoklaması, hükümetin tespit ettiği fiyat ve narha göre mal satmaması bu kişilerin idam cezasına çarptırılmasına neden olacaktı.
- ✓ Toptancı, perakendeci tüccar ve esnafın eşyaları mağaza ve dükkânlarında teşhir etmeleri mecburiydi. Teşhir edilen eşya fiyatları, iri harflerle hükümetin koyduğu fiyata göre dükkân kapılarına asılacak ve aksi hareket edenler idam edilecekti<sup>62</sup>.

Kanun, savaş ortamının meydana getirdiği sorunları çözmeyi amaçlarken diğer taraftan hükümete, bu amacı gerçekleştirmek için bazı kararları alma yetkisini vermişti. Hükümet, bu yetkileri kullanarak ihtikârı önlemek için gerekli tedbirleri alabilecekti. Alınan kararlara karşı koyanlar ise şiddetli şekilde cezalandırılacaktı. Bu gibilerin yargılanmaları için kurulan mahkemeler, sadece bu konuyla ilgilenecek ve mahkemeler, kısa sürede davaları sonuçlandırarak kamuoyunu tatmin edecekti. Daha sonradan kurulan Milli Korunma Mahkemeleri de benzer şekilde çalışmış ve suç işleyenlerin yargılandıkları yerler olmuştu<sup>63</sup>.

Bu şekilde takip edilen politikalar, iktisadi anlamda büyümeyi ve gelişmeyi gerçekleştirmekten çok mal darlığını azaltmak, fiyat artışlarını durdurmak, ihtikâr vakalarının önüne geçmek için uygulandı. Bu doğrultuda alınan tedbirler, 18 Ocak 1940'ta çıkan ve ilerleyen süreçlerde değişikliğe uğrayan Milli Korunma Kanunu'na dayandırıldı<sup>64</sup>.

Kanunun tanımı 1. maddesinde verilmiştir: "*Fevkalâde hallerde devletin bünyesini iktisat ve milli müdafaa bakımından takviye maksadı ile İcra Vekilleri Heyetine, bu kanunda gösterilen şekil ve şartlar dairesinde vazife ve salâhiyetler verilmiştir.*" fevkalâde haller şunlardır:

- ✓ Umumi veya kısmi seferberlik hali.
- ✓ Devletin bir savaşa girmesi ihtimali.

---

<sup>62</sup> BCA, 30.10.00.4.22.27.

<sup>63</sup> Özkan-Temizir, *a.g.m.*, 322-323.

<sup>64</sup> Ayışığı, *a.g.m.*, 252.

- ✓ Türkiye Cumhuriyeti'ni de ilgilendiren yabancı devletlerarasındaki savaş hali<sup>65</sup>.

Kanun için iki senelik bir müddet öngörülümüşse de, olağanüstü halin devamı süresince kanununu uygulanmaya devam edeceği açıkça belirtilmişti<sup>66</sup>.

Kanunun 37, 38, 39, 40, 41, 42. maddeleri tarımla alâkalı esasları içermektedir. Bunlara göre; hükümet, tarımda çalışabilecek durumda olan her vatandaşı, kendi ziraat işlerini aksatmamak koşuluyla oturduğu yere en çok 15 km mesafe uzaklıkta bulunan ve gerek devlete gerekse de şahıslara ait olan tarım sahalarında, uygun ücretle ve ihtiyaca göre çalıştırabilecekti. Bunun yanı sıra, bu bölgelerde, sahibine zaruri olarak gerekli olmayan ziraat araçları kirası karşılığında kullanılabilirdi. Hükümet gerektiğinde, yapılacak olan ekimin çeşitlerini belirleyebilecek ve herhangi bir mahsulün ekimini de yasaklayabilirdi. Ayrıca üzerinde ekim, dikim yapılmayan 500 hektardan fazla arazi bir bedel karşılığında işletilebilirdi. 8 hektar ve üstü ziraat yapmaya elverişli her arazide, arazi sahipleri bu arazinin yarısı kadar hububat ekmeye mecbur tutulabilmekteydiler. Bu mecburiyet, her çift hayvan için 4 hektar üzerinden hesap edilecek ve her traktör, durumuna göre 15-30 çift hayvan olarak sayılacaktı. Ekilen her 4 hektar arazi için bir çift öküz, Milli Müdafaa Mükellefiyetinden hariç tutulmaktaydı. Son olarak hükümet, her türlü tarım aletini, makine araç ve gereçlerini, zirai ilaçları ve tohumları gereğine göre satabilecek ve bunları, bedeli karşılığında ya da ödünç olarak veya bir kira karşılığında ihtiyacı olanlara verebilecekti<sup>67</sup>.

Kanunun, sanayi ve madencilığe ilişkin aldığı önlemler ise şunlardı:

Hükümet, 7. maddeye göre sanayi ve maden müesseselerini denetleyebilecek ve 8. maddeye getirilen yetkiye dayanarak bu müesseselerden, üretim programları isteyebilecek ya da onlara, uygulamaları için üretim programları verebilecekti. Bu programları uygulamayan kuruluşlar olursa 18. madde ile hükümete, bu kuruluşlara el koyarak kendisinin işletmesi yetkisi verilmişti. Bu işletme süresinde mal sahibine belli bir tazminat ödenecekti. 16. maddeye göre; hükmi ve hakiki şahıslar elinde bulunan madenlerden azami cevher alabilmek için hükümet, bunları bir elde toplayarak

<sup>65</sup> *Düstur*, 3. Tertip, XXI, Ankara Devlet Matbaası, Ankara, 1940, 433-434.

<sup>66</sup> Kemâl Turan, *Milli Korunma Kanunu Üzerinde Bir Konuşma*, Türk İktisat Cemiyeti Konferansları Serisi: 19, İdeal Matbaası, Ankara, 1942, 20.

<sup>67</sup> Tekeli-İlkin, *a.g.e.*, 98-99.

işletebilecekti. Maden sahiplerinin, bu nedenle olan kayıpları giderilecekti. 17. maddeye göre ise hükümet, sahiplerine zaruri olarak lâzım olmayan makine, alet ve tesisatla her türlü üretim araçlarını, sahibinin işini kesintiye uğratmamak koşuluyla bedeli karşılığında alarak ihtiyacı olan müesseselere verebilecekti<sup>68</sup>.

Kanun hükümete, iç ve dış ticaretin düzenlenmesine ilişkin yetkiler de vermekteydi. 13. maddeye göre hükümet, halkın ihtiyaçları doğrultusunda temel ihtiyaç maddelerini stoklayabilecek ve 14. maddeye göre de, halkın ve ordunun iâşesi doğrultusunda gerekli olan maddeleri bedeli karşılığında el koyup, ihtiyacı olan kuruluşlara kârsız olarak dağıtabilecekti. 20. madde ile hükümete verilen yetki, ihtiyaçlar doğrultusunda ithal edilecek maddelerin miktar ve cinslerini belirlemek, ihtiyacı zaruri olmayan maddelerin ithalini ise yasaklama yetkisiydi. 21. madde ise, toplumun ihtiyaçlarını karşılayabilmek için tüketim malları üzerine sınırlama konulabileceği yetkisiydi.<sup>69</sup> 26. madde, tarımsal ürünün hükümetçe satın alınabileceğini hükme bağlarken, ev kiralılarının arttırılması 30. maddeyle yasaklanmıştı. Öte yandan, kanuna aykırı davranışlar için çeşitli para ve hapis cezaları konulmuş ve 60. madde ise bu cezaların ertelenemeyeceğini belirtmişti<sup>70</sup>.

Özellikle kanununun 32. maddesi, ihtikâr meselelerinin çözümü için önemli bir maddeydi. Madde gereğince; eşya fiyatlarının geçerli bir sebep olmaksızın yükseltilmesi, mevcut malın satış için piyasaya sunulmaması, malın stoklanması, ihtikâr amacıyla malın piyasadan çekilmesi, geçerli bir sebep olmadan malın gümrükten çekilmemesi, lüzumundan fazla mal satın alınması, üretici ya da tüketici aleyhine fiyat birliği yapmak ya da yaptırmak, bir malı piyasaya çıkarmadan önce tüccarlar arasında zincirleme yoluyla satılıp fiyatının arttırılması, bu amaçlardan herhangi biri ile suni bir şekilde fiyat arttırılması hareketleri yasaklanmıştı<sup>71</sup>. Maddenin ihlâli ise stoklanan mallara el konularak satılması sonucunu doğurmaktaydı. Bu yazılı suçlar, ticari faaliyetle kazançlarını sağlayan köy ve mahalle bakkalları ile seyyar satıcı ve bunlara benzer küçük tüccar veya esnaf tarafından işlenirse, bunlar

---

<sup>68</sup> İlhan Tekeli-Selim İlkin, “İkinci Dünya Savaşında Milli Korunma Yasasının Uygulamasında Yaşananlar”, *Birinci İktisat Tarihi Kongresi Tebliğleri-2 İstanbul (7-8 Eylül 2007)*, İTO Yayınları, İstanbul, 2010, 402-403.

<sup>69</sup> Tekeli-İlkin, *a.g.e.*, 100.

<sup>70</sup> Çetin Yetkin, *Türkiye’de Tek Parti Yönetimi 1930-1945*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1983, 186.

<sup>71</sup> *İktisadi Yürüyüş*, S.5, 15 Şubat 1940, 20.

hakkında üç aydan iki seneye kadar hapis cezası istenecekti. Ayrıca 1.000 liradan 5.000 liraya kadar ağır para cezası, üç aydan bir seneye kadar ticaretten men ve bu kadar müddet dükkânlarının kapatılmasına neden olacaktı. Bu suçlar tekrar eder ise hapis cezası, bir seneden ve ağır para cezası da 2.500 liradan aşağı olmayacaktı<sup>72</sup>.

Görüldüğü üzere kanun, kabul edilmeyen faaliyetleri çok net bir şekilde belirlemiş ve caydırıcı olması açısından da ağır cezai tedbirlerin uygulanmasına dair gereken ortamı hazırlamıştı. Ancak bu kadar detaylı işlemlerin takip edilmesi pekte mümkün gözükmemekteydi. Çünkü bu gibi suçları takip etmek için kurulan teşkilâtların mükemmel çalışması gerekmekteydi. Ancak gerek savaş şartlarının yarattığı ortam ve gerekse de kurulan teşkilâtların yetersizliği ve özensizliği bunu mümkün kılacak düzeyde değildi. Halkın ise böyle bir durumu tespit edebilecek durumu yoktu<sup>73</sup>.

Milli Korunma Kanunu, bütün fiyatları belirli seviyede tutmak amacıyla çıkarılsa da, bunu gerçekleştirmek sanıldığı kadar kolay olmamıştı. Nitekim kanunun kabulünden sonra, cezai işlemlerin gazetelerde ilân edilerek örnek teşkil etmesi sağlanmasına rağmen fiyatların hiç olmadığı kadar yükseldiğini görmekteyiz<sup>74</sup>.

Karaborsanın canlanmasını önlemek için uygulanan fiyat kontrolleri, özellikle hububat, gıda ve giyim maddelerinde yoğunlaşmış ve bu şekilde hem ordunun hem de halkın işleri temin edilmek istenmişti. Bu yönde atılan adımlar piyasayı rahatlamak yerine, daha çok mal darlığı yaşanmasına neden olmuş ve karaborsa ortamı kaçınılmaz olmuştu. Özellikle hububat konusunda uygulanan politikalar, çiftçilerin devletten buğday kaçırmalarına ve buğdayların karaborsada satışa çıkarmalarına neden olmuştu<sup>75</sup>. Bu şekilde Toprak Mahsulleri Ofisi'nin eline geçen buğday miktarı düşerken, fiyatlar hızla yükselmiş ve sonunda büyük şehirler, ekmek bulamaz hale gelmişti. Ofisten kaynaklı bazı sorunların da varlığı, halkı rahatsız etmeye başlamıştı. Zaten mevcut durum halkı iyice zora sokmuştu, bir de ofis memurlarının keyfi tutumları ve ortalıkta dolaşan "*Deposuzluktan buğdaylar çürüdü.*" iddiası, hükümete yönelik eleştirilerin artmasına neden olmuştu. Bu durum, diğer ihtiyaç maddelerinde

<sup>72</sup> Süleyman Altan, *Millî Korunma Kanunu Muvacehesinde İlgililer İle Tüccar ve Esnafın Vecibeleri II*, Karınca Matbaası, Ankara, 1956, 39-40.

<sup>73</sup> Ayışığı, *a.g.m.*, 254-255.

<sup>74</sup> Turan, *a.g.e.*, 30.

<sup>75</sup> Taner Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, İmge Kitabevi, Ankara, 1993, 181.

de sıklıkla yaşanmaya başlamış ve neredeyse her mal, karaborsada yerini almıştı. Bu şekilde haksız zenginleşen bir zümrenin ortaya çıktığını görmekteyiz. Kısacası, bir taraf çok zenginleşirken diğer taraf geçimini bile sağlayamaz duruma gelmişti<sup>76</sup>.

Yasanın uygulanma safhası ise dönemin gazetelerinden rahatlıkla takip edilebilmektedir. Örneğin; Samsun Çarşamba’da şeker ihtikârı yapmak isteyen bir bakkal, yakalanarak mahkemeye verilmişti. Mahkeme, bakkalın 200 lira ağır para cezası ödemesine ve iki sene müddetle sürgüne gönderilmesine karar vermişti. Ayrıca Kırşehir’de de beş bakkalın şeker sakladıkları tespit edilmiş ve suçlular mahkemeye verilmişti. Mahkeme, bunlardan ikisinin Milli Korunma Kanunu’nun 59. maddesi gereğince beşer yüz lira para cezasına çarptırılmalarına ve ikişer sene müddetle Çorum ve Amasya’ya sürgün edilmelerine karar vermişti<sup>77</sup>.

### 1.3.1.2. Milli Korunma Kanunu’nda Yapılan Değişiklikler

Kanun, uygulama aşamasında istenilen düzeyde sonuç vermemişti. Öncelikle, savaş nedeniyle ithalât ve ihracattaki aksaklıklar giderilemediğinden halkın iâşesi için gereken stoklar oluşturulamamıştı. Bundan başka fiyat kontrolleri olumlu sonuç vermediğinden, hükümetin piyasadaki hâkimiyeti tam olarak gerçekleşmedi. Bu nedenle çeşitli zamanlarda kanunda değişiklikler yapıldı.<sup>78</sup> Yapılan ilk değişiklik 25 Aralık 1940’ta 3954 sayılı yasayla gerçekleşti. Bu şekilde hükümet, piyasada daha etkili olmak için her türlü malı toplamaya, dağıtmaya ve satmaya yetkili kılındı<sup>79</sup>.

Ocak 1941’de çıkarılan 4180 sayılı yasayla; kanununun 26. maddesi değiştirilerek devletin, her sahaya daha etkin bir şekilde müdahalesi sağlanmıştı. 4180 sayılı yasayla, ihtikâr faaliyetlerine verilen cezalar genişletildi<sup>80</sup>. Buna göre; en hafifine 5 liradan 100 liraya kadar ağır para cezasıyla birlikte, yedi günden bir aya kadar dükkân veya mağazanın kapatılması ve bu müddet zarfında suçlunun ticaretten

<sup>76</sup> Mustafa Yahya Metintaş-Mehmet Kayıran, “Refik Saydam Hükümetleri Döneminde Türkiye’nin Ekonomi Politikası (1939-1942)”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (2), 172.

<sup>77</sup> Tan, “Şeker Saklayanlardan 3 Bakkal Mahkûm Oldu”, 13 Mart 1940.

<sup>78</sup>Orhan Dikmen, “Milli Korunma Kanununda Yapılan Tadilat”, [İstanbul.dergipark.gov.tr/download/article-file/8722](http://İstanbul.dergipark.gov.tr/download/article-file/8722), Erişim Tarihi: 01.12.2016, 269.

<sup>79</sup> Boratav, *100 Soruda Türkiye’de Devletçilik*, 332-333.

<sup>80</sup> Tekeli-İlkin, *a.g.e.*, 105-106.

alıkonmasına; hafifinde 100 liradan 1000 liraya kadar ağır para cezası ve üç aydan bir seneye kadar hapis cezasıyla birlikte bir aydan üç aya kadar dükkân veya mağazanın kapatılmasına ve bu müddet zarfında ticaretten alıkonmasına; asıl ihtikâr suçunda ise 1000 liradan 10.000 liraya kadar ağır para cezasıyla birlikte üç seneden on seneye kadar ağır hapis cezasına ve üç halde de malların müsaderesine karar verilmişti. 19 Aralık 1942’de çıkarılan 4156 sayılı yasayla da kanunun üç maddesi değiştirilerek devletin, her sahaya daha rahat müdahale etmesi sağlanmıştı<sup>81</sup>.

Ayrıca kanuna, hükümetin gerekirse hususi mahkemeler kurabileceği maddesi de eklenmişti. Böylece Milli Korunma Mahkemelerinin kurulması için yasal dayanak oluşturulmuştu<sup>82</sup>.

3 Ağustos 1944 tarih ve 4648 sayılı yasayla, en kapsamlı değişiklik yapılmıştı. Bu yasayla toplamda 43 madde değişti<sup>83</sup>. Değişikliğe uğrayan maddelerin, içerdikleri konuları üç grupta toplamak mümkündür. Birinci grupta; Bakanlar Kurulu’nun yetkileri genişletilerek devletin teşkilâtlanması ve bu teşkilâtları, idare edecek kadroların oluşturulması kanuna eklenmişti. Bakanlar Kurulu’nun alacağı kararlar ise bu teşkilâtlar tarafından uygulanacaktı. İkinci grupta; Bakanlar Kurulu’nun, gerektiği durumlarda piyasaya etkili bir şekilde müdahale edebilmesi ya da bu müdahalenin yerini alacak mekanizmaların kurulması karar altına alınmıştı. Üçüncü grupta ise; kanuna aykırı hareketten ceza alanlara (memuriyetten alıkonulma dışında) mahkeme yolu kapatılmıştı<sup>84</sup>.

Tüm bu müdahalelerin dışında hükümet, şehirlerde Fiyat Kontrol Komisyonları kurmuş ve narh sisteminin alanını oldukça genişletmişti. Şehirlerin iaşelerini temin etmek için önce Ticaret Ofisi, İaşe Müdürlükleri ve İaşe Heyetleri kurulmuş ve sonra da bazı ihtiyaç maddeleri karneye bağlanmıştı<sup>85</sup>. Şüphesiz, karne uygulaması savaş döneminde kullanılan en önemli araçlardan biriydi. Fiyatların kontrolü, birçok ihtiyaç maddesinin piyasadan kaybolmasına neden olunca Başbakan Şükrü Saraçoğlu, piyasanın gevşetilmesi gerektiğine inanmaya başlamıştı. Bu

<sup>81</sup> Baha Akel, *Fevkalâde Zamanlar Ekonomisi ve İhtikâr*, Akün Basımevi, İstanbul, 1942, 107-108.

<sup>82</sup> Kemâl Turan, “Milli Korunma Yolunda”, *Ülkü*, I, S.11, 1 Mart 1942, 4.

<sup>83</sup> *T.C. Resmi Gazete*, S.5780, 11 Ağustos 1944, 7461.

<sup>84</sup> Tekeli-İlkin, *a.g.e.*, 106-107.

<sup>85</sup> Oktay Yenal, *Cumhuriyet’in İktisat Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, 90.



doğrultuda % 25 Kararları olarak bilinen karar alınarak, hububat fiyatları serbest bırakılmıştı<sup>86</sup>.

Şevket Süreyya Aydemir; Refik Saydam'ın ölümünden sonra terk edilen iktisadi politikaların, fiyatların yükselmesine neden olduğunu ifade etmişti. Ayrıca Aydemir, bu gelişmeler dolayısıyla tedavüldeki para miktarının artırıldığını ve böylece enflasyonun tetiklendiğini belirtmişti<sup>87</sup>.

### 1.3.2. Şükrü Saraçoğlu Hükümeti Ekonomi Politikaları

Başbakan Refik Saydam'ın, 2 Temmuz 1942'de ölmesi üzerine başbakanlığa o dönem Dışişleri Bakanı olan Şükrü Saraçoğlu getirildi. Bu dönemde, uygulanan iktisat politikalarının aksine bir politika izlenildi. Saraçoğlu, 5 Ağustos 1942'de TBMM'de hükümet programını okurken, uygulanan ekonomi politikasının başarısız olduğundan bahisle yeni uygulayacakları politikanın esaslarını şöyle açıkladı: *“Bundan evvel benim ve on arkadaşımın dâhil olduğu hükümet, hayat pahalılığına ve iktisadi buhranlara engel olmak için verilen sorumluluklara dayanarak birçok sert kararlar aldı ve onları sıkı bir gayretle tatbika başladı. Fakat aradan günler geçtikçe, bu kararların istenilen sonucu vermeyeceği, yapılan şikâyetlerden tespit edilen fiyatlarla birçok malların ve gıda maddelerinin bulunmamasına başlaması yapılan tetkiklerden anlaşılmaya başlandı. Onun için hükümet yeni işe başlayarak bu sert tedbirleri yumuşatmaya, yer yer kaldırmaya ve yer yer değiştirmeye karar verdi ve tedbirlerin iktisadi olmasına daha çok bel bağladı...”*<sup>88</sup>.

#### 1.3.2.1 % 25 Kararı ve Bu Kararın Tesirleri

Saraçoğlu Hükümeti döneminde, fiyat kontrol mekanizmalarının gevşetildiğini görüyoruz. 1942'nin iyi bir mahsul yılı olacağını ve bu yüzden fiyatlar serbest bırakılsa

<sup>86</sup> Ayışığı, a.g.m., 254.

<sup>87</sup> Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam 1938-1950*, II, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000, 228.

<sup>88</sup> Süleyman Kocabaş, *Türkiye Cumhuriyeti Devleti Tarihi V, İnönü Dönemi Milli Şef Yönetimi ve Demokrasiye Geçiş*, Bayrak Matbaacılık, İstanbul, 2009, 221.

dahi hububat fiyatlarının fazla artmayacağını düşünen hükümet, ilk olarak % 25 Kararı olarak bilinen bir karar aldı. Karara göre;

- ✓ Üretim miktarı 50 tona kadar olan hububatın her birinden % 25'i,
- ✓ Üretim miktarı 100 tona kadar olan hububatın her birinden % 35'i,
- ✓ Üretim miktarı 100 tonu geçen hububatın, 50 tona kadar olanından % 25'i, 50-100 ton arasında olanından % 35'i, 100 tondan fazlasından ise % 50'si, bedeli peşin ödenerek devlet tarafından satın alınacaktı. Hükümet, bu şekilde hem iâşe için gereken miktarı temin etmeyi hem de üreticilerin geri kalan hububatını serbest piyasada satmasıyla piyasaların rahatlatılmasını amaçlamıştı<sup>89</sup>.

Alınan bu kararın, çiftçiyi zor duruma düşürecek bazı uygulamaları vardı. Bunlardan ilki elde edilen mahsul miktarının, subaşılar tarafından tahmin usulüyle belirlenmesiydi. Çiftçi, yapılan tahminlerin altında mahsul elde edince sıkıntıya düşmekteydi. Örneğin; tahminlerin 100 ton olarak belirlendiği bir mahsulden 50 ton ürün alan bir çiftçi, aradaki % 15'lik farkı da devlete vermek zorunda kalıyordu. Yani 50 ton olan mahsule % 25 oranında değil % 35 oranında el konuluyordu. Çiftçi açısından sorun teşkil eden bir diğer durum ise, çiftçiler bu mahsulleri alım merkezlerine kendi imkânlarıyla götürmekteydi. Bu mecburiyet, hem fazladan masraf hem de fazladan iş gücü demektir<sup>90</sup>.

Bu yeni karar, ilk başta basında çok olumlu karşılandı. Vakit Gazetesi, "*Yeni Karar Umumi Bir Memnuniyet Oluşturdu*" başlıklı haberinde; "*Türk köylüsünü refaha kavuşturacak ve halkı sıkıntıdan koruyacak olan bu kararı, İzmir gazeteleri de alkışlıyor.*" şeklinde gayet olumlu bir yaklaşım içindeydi<sup>91</sup>. Hüseyin Sami Coşar ise, "*Hükümetimizin Yeni Kararları*" başlıklı yazısında; "*Harp birkaç kişiyi zengin etmeye yeltenmiş, Cumhuriyet Halk Partisi ve onun hükümeti ise çiftçi ailelerini daha varlıklı, daha müreffeh çıkartacaktır.*" diyordu<sup>92</sup>. Gerçekten de karar, bir süre piyasalarda olumlu etki yaratmıştı. Kararın ilk etkileri, daha önceden hükümet tarafından el konulmuş olan maddelerden zeytinyağı, fasulye, nohut, bakla, pirinç, mercimek,

<sup>89</sup> Boratav, *100 Soruda Türkiye'de Devletçilik*, 299.

<sup>90</sup> Şefik Taylan Akman-İnci Solak Akman, "II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Hububat Üretiminin Vergilendirilmesi", *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2011, 79-80.

<sup>91</sup> *Vakit*, "Yeni Karar Umumi Bir Memnuniyetle Karşılandı", 17 Temmuz 1942.

<sup>92</sup> Hüseyin Sami Coşar, "Hükümetimizin Yeni Kararları", *Ulus*, 21 Temmuz 1942.

sadeyağ, peynir, krema, sabun ve mahallerinde el konulmuş diğer yiyecek maddeleri üzerinde kendini göstermişti. Bu maddeler üzerine iş yapan büyük firmalar ve toptancı tüccarlar, derhal üretim bölgelerine telgraflar çekerek mal gönderilmesini istemişlerdi. Tahıl borsası ve ihracatçılar arasında hemen alışverişler başlamış, hatta kararın ilk gününden itibaren İstanbul'un bazı semtlerindeki bakkalarda, tahıl ürünlerinden bazıları satışa sunulmuştu<sup>93</sup>. Gazetelerden de görmekteyiz ki bazı maddeler, karaborsadan serbest piyasaya intikal etmeye başlamıştı. Bilhassa pirinç fiyatları, önemli ölçüde düşüşe geçmiş ve 110 kuruştan 78 kuruşa kadar düşmüştü<sup>94</sup>.

Tabi ki bu olumlu yaklaşımların aksine, alınan kararlara şüpheyle yaklaşan görüşler de vardı. Bunlardan biri olan Zekeriya Sertel, Tan Gazetesi'nde şunları yazmaktaydı;

*“Bugün Ticaret Vekâletinin yapmaya çalıştığı iş, objektif şartlardan doğan muvazenesizliğin zararlarını asgari halde indirmeye matuftur. Fakat bunda, ifrattan tefrite düşmek tehlikesinden sakınmak icap eder. Çünkü alınan tedbirlerin, bizi, şimdiye kadar diğer memleketlerde tecrübe edilen ve fakat fena netice verdiği için terk edilen liberal usullere doğru götürdüğü seziliyor. Bununla beraber, yeni hükümet mecliste henüz programını okumadığı için, bu husustaki mütalâamızı programın neşrinden sonraya bırakarak, şimdilik yalnız bu noktaya işaretle iktifa etmeyi tercih ediyoruz.”<sup>95</sup>.*

Gıda maddeleri alım ve satımının serbest bırakılması üzerine, her türlü ihtikâr faaliyetlerini önlemek ve tüccarların birbirilerini kontrol etmelerine imkân vermek amacıyla İstanbul Ticaret Odası'nda 10 komite oluşturulmuştu. Bu komitelerin her biri, İstanbul Ticaret Odası adına görev yapacaklardı. Her komite, ticaret işlerinin bir şubesini kontrol edecek ve oda komiteleri, ayrıca fiyat kontrol memurlarına da faaliyetleriyle yardımda bulunacaklardı<sup>96</sup>. Komitelerin vazifeleri ise şunlardı;

- ✓ İhtikâr amacıyla tüccarlar arasında yapılan zincirleme alışverişleri,

<sup>93</sup> Tan, “Serbest Satışlar Dün Başladı”, 26 Temmuz 1942.

<sup>94</sup> Tan, “İstifçiler Mallarını Devre Başladılar”, 19 Temmuz 1942.

<sup>95</sup> Zekeriya Sertel, “İktisadî İşlerde İfrattan Tefrite Düşmeyelim”, Tan, 25 Temmuz 1942.

<sup>96</sup> Tan, “Tüccar Kendini Kontrol Edecek”, 5 Ağustos 1942.

- ✓ Ticaret işiyle uğraşmadığı halde fazla miktarlarda mal alanları ve herhangi bir ihtiyacı karşılama amacı gütmeyen fazla miktarlarda alışverişlerde bulunanları,
- ✓ Geçerli bir sebep olmadan ellerindeki malları talep ve ihtiyaç karşısında piyasaya sürmeden uzun süre ellerinde bekletenleri,
- ✓ Normal ve hakiki fiyatlardan fazla fiyatlarla alışverişlerde bulunanları,
- ✓ Gerçekte aralarında bir alışveriş olmadığı halde varmış gibi gösterenlerle hakiki alışverişlerini gizleyenleri ve hakiki alışverişlerinin fiyat, miktar ve şartlarını gerçekte olduğundan başka gösterenleri takip ve tespit etme<sup>97</sup>.

İstanbul Ticaret Odası, bu yolda ilk adımları atarak kendi iş bölümlerinde, piyasanın kontrolünü yapmak için yardımcı komiteleri oluşturmuştu. Bu tüccar komitelerinin ilk etapta iyi sonuçlar elde ettiğini görmekteyiz. Örneğin; ilk defa toplanan Pirinç Komitesi, piyasaya 95 kuruştan pirinç çıkarılmasını temin etmiş, bundan iki ay sonra da diğer çeltik fabrikaları, 95 kuruşun altında piyasaya pirinç çıkarmıştı. Diğer komitelerde buna benzer faaliyetlerde bulunarak olumlu sonuçlar almıştı<sup>98</sup>.

Hükümetin aldığı tedbirlerden ümit edilen ikinci fayda da, yiyecek maddelerinin piyasaya bol miktarda çıkacağıydı. Fakat umulan olmadı ve piyasada büyük bir bolluk yaşanmadı. Üretici, hükümete vaat ettiği oranı ödedi fakat piyasaya intikal etmesi gereken mallar, tekrar karaborsanın eline geçti. Fiyatların kontrolü, tüccarların katılımıyla Ticaret Odalarına bırakılırken fiyatların kontrolü görevi de belediyelere verilmişti. Fakat umulanın aksine karaborsa saltanatı yıkılmamıştı. İlerleyen zamanlarda hükümet, piyasanın kontrolünün ve rahatlatılmasının bu kadar kolay olmayacağını anlayacaktı<sup>99</sup>.

Saraçoğlu Hükümeti, el koyduğu ürünlere bir önceki hükümetin verdiği fiyatları vermeye devam etmişti. Örneğin; buğday fiyatlarının 100 kuruşa kadar çıktığı 1943'te hükümet kilo başına 20 kuruşa ısrar etmişti. Bu durum, köylülere büyük

<sup>97</sup> Tan, "İhtikâra Karşı", 12 Ağustos 1942.

<sup>98</sup> İstanbul Ticaret Odası Mecmuası, LVIII, No.9, Eylül 1942, 246-247.

<sup>99</sup> Tan, "Karaborsa ve Karakış Karşısında", 5 Eylül 1942.

çiftçilere kadar tüm üreticilerin ürünlerini kaçırmamasına neden oldu. Böylece ihtiyaç maddelerinin karaborsaya taşınma süreci hızlanmıştı<sup>100</sup>.

Bu noktada en çok dikkat çeken şey ise fiyatı artan maddelerin, % 25 Kararı'ndan önce ortadan kalkmış olmasıydı. Ancak bunlar, darlığı yaşanan değil piyasada bolca bulunan ürünlerdi<sup>101</sup>. Bunun ilk izlerini peynir, pirinç ve zeytinyağı fiyatlarındaki artışlarda görmekteyiz. Peynir toptancıları, hiçbir sebep yokken peynirin tenekesine 2 lira zam yapmışlardı. Dükkânında ve deposunda bolca pirinç bulunan bakkallar, piyasada yüksek fiyatlı pirinç satmaya başlamışlardı. Bir diğer fiyat artışı ise zeytinyağı satışlarında gözlenmişti<sup>102</sup>. Aslında halk buna da razıydı. Çünkü yaşanan mal darlığı, halkı iyice bezdirmişti ve halkın tek istediği kolaylıkla ihtiyaçlarını giderebilmektir<sup>103</sup>.

1942'nin son aylarına doğru, gıda maddeleri üzerinde tecrübe edilen ve iyi sonuçlar vermeyen serbest satış kararı ekmeğe de uygulanmıştı. Fakat gazetelerde çıkan haberlerden, bu uygulamanın iyi neticeler vermediğini görmekteyiz. Çünkü ekmeğin fiyatları, satışı serbest bırakılan yerlerde 60-70 kuruşa kadar çıkmıştı. Bir örnek verecek olursak; İstanbul'un Kartal semti, o dönemlerde 13 bin nüfusa sahipti. Halkın 3/2'si tüketici konumundaydı. Üretici olan kısmı ise tahıl üreticisi değildi. Bu uygulamayla alâkadar makamlar, Kartal'ı üretici semt kabul ederek burada, ekmeğin serbest satışa tabi tutulmasını kararlaştırmış ve bu doğrultuda un hakkını kesmeye başlamıştı. Hatta yalnız Kartal'a değil belediye haricinde kalan bütün kaza ve ilçelere bu usulü uygulamıştı. İstanbul piyasasında un bulmanın oldukça zor olduğu o dönemlerde, bu uygulama halkı gerçekten zor duruma sokmuştu. Zira Kartal'daki ve benzeri diğer semtlerdeki fırıncılar, unu serbest piyasadaki temin edemeyince karaborsadan temin yoluna gitmişti. Bu konu hakkında daha detaylı bilgiler ilerleyen safhalarda verilecektir ancak şunu belirtmek gerekir ki, İstanbul halkı, eksik gramajlı, hamur ya da içine mutlaka bir hile karıştırılmış ekmeğin yemişti<sup>104</sup>.

---

<sup>100</sup> Şevket Pamuk, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme Seçme Eserleri*, II, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008, 193-194.

<sup>101</sup> Said Kesler, "Peynir İşinde Apaçık Bir Vurgunculuk", *Tan*, 11 Ağustos 1942.

<sup>102</sup> *Tan*, "Vurgunculuk", 9 Ağustos 1942.

<sup>103</sup> Lütü Arif Kenber, "Ankara, İstanbul ve İzmir'in Kışlık İlaşesini Şimdiden Halletmeli", *Tan*, 3 Eylül 1942.

<sup>104</sup> Said Kesler, "Ekmeğin İşinde Yanlış Yol Tutuluyor", *Tan*, 2 İlk Teşrin/Ekim 1942.

İkdam Gazetesi yazarı Hayri Muhiddin'e göre; bu sistemin bir bütünlük içinde uygulanması lâzımdı ancak bu bütünlük gerçekleştirilememişti. Nitekim karaborsayla etkili bir şekilde mücadele edecek ve olumlu sonuçlar alacak bir mekanizma yoktu. Ayrıca serbest piyasanın doğuracağı ekonomik sorunlardan, sabit ve dar gelirli vatandaşları koruyacak tedbirlerin alınmaması, hem kararın olumlu sonuç vermesini engellemiş hem de karaborsayı iyice canlandırmıştı<sup>105</sup>.

Bu kararın bir diğer sonucu da, küçük ve orta ölçekli üretim yapan çiftçinin yükünün artmasıydı. Çünkü az üretim demek, kendi payına düşen ürün miktarının da az olması demektir. Yani küçük çiftçinin, bu az miktardaki üründen piyasada kazanacağı para da doğal olarak azalacaktı. Ancak buna karşın büyük çiftçinin durumu farklıydı. İşlediği toprak miktarı fazla olan büyük çiftçinin, doğal olarak ürünü de fazla olmaktaydı. Böylelikle, ülkenin iye sorunundan en çok etkilenen kesim küçük çiftçiler olmaktaydı. Bundan başka 1943'te, iye sorunları ağırlaştıkça mayıs ayında alınan bir kararla devletin el koyduğu miktarlar arttırıldı. Hububata ek olarak baklagillere de el koyma kararı alındı. Görüldüğü gibi savaş yıllarında sadece tüccar kesiminden zenginleşme olmamış, büyük toprak sahipleri de aniden zenginleşen kimseler arasına girmişti<sup>106</sup>.

Mayıs 1943'te uygulamaya konulan baklagillere el koyma kararı, 452 sayılı yasayla çıkarıldı. Ancak küçük çiftçi için % 25 uygulamasından daha ağır sorumluluklar içermekteydi. Buna göre; el koymalar bu kararla 6 tona kadar olan hububattan % 20, 6 tondan 15 tona kadar olan üründen % 30, 15 tondan yukarı miktarlar için de % 50 şeklinde arttırılarak değiştirilmişti. Bakliyat ürünlerini de kapsamı içine alan bu karar, bu ürünlerden de % 25 oranında devlete pay ayırmıştı. Bu ürünlerin nakli meselesi, eskiden olduğu gibi üreticiye aitken ürünün bedeli teslimat gerçekleştirildikten sonra ödenecekti. Ancak ödenen ücretlerin piyasa fiyatının altında olması üreticiyi zarara sokmaktaydı<sup>107</sup>.

---

<sup>105</sup> Hayri Muhiddin, "Serbest Piyasa Sistemi Muvaffak Olamadı mı", *İkdam*, 9 Birinci Teşrin/Ekim 1942.

<sup>106</sup> Pamuk, *a.g.e.*, 195-196.

<sup>107</sup> Akman-Solak, *a.g.m.*, 80-81.

### 1.3.2.2. Tüccar Nasıl Muhtekire Dönüştü?

II. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkardığı ekonomik problemler, *muhtekir* diye nitelendirilen bazı kimselerin faaliyetleriyle daha da perçinlenmişti. Muhtekir kimdir? Öncelikle bunu tanımlamak gerekir. Muhtekir; birtakım ticari kombinezonlarla<sup>108</sup> haksız kâr sağlayan kimse demektir<sup>109</sup>. Savaş içinde en kazançlı vasıta, savaş ticareti denilen bir çeşit alışveriş tarzıdır. Bir kısım insanlar, savaştan istifade ederek silâh ticaretiyle zengin olurlar. Diğer bir kısmı da, en büyük tüccardan en küçük ticaret erbabına kadar savaşın meydana getirdiği zorluklardan ve pahalılıktan cesaret alarak ihtikâra koyulurlar. Bu kısım insanların sayısı, savaş ortamında sürekli bir artış gösterir<sup>110</sup>. Muhtekir denen bu kimseler, piyasada karaborsayı vücuda getirerek haksız kazançlar elde ederler ve bu şekilde zenginleşerek dönemin *savaş zenginleri* olarak nitelendirilen kesimini oluşturlardı. Mümtaz Soysal,<sup>111</sup> dönemin savaş zenginleri hakkında çok çarpıcı ifadelerde bulunmuştu. Soysal; savaş döneminde İstanbul'un sosyal açıdan değişmeye başladığını, bu değişimle birlikte yeni bir kesimin oluştuğunu belirterek bunlara *hacığa* ve *muhtekir* nitelendirmelerini yapmıştı. Bu kişilerin, o dönemlerde ihtikâr faaliyetleriyle zenginleştiklerini ve kazandıkları paraları ise eğlence yerlerinde harcadıklarını ifade etmekteydi<sup>112</sup>.

Karaborsa neydi? Karaborsa nasıl gerçekleştirilmekteydi? Soruları oldukça önemlidir. Karaborsa; tavan fiyat uygulamasında, mevcut resmi piyasaya karşı olarak malın, daha yüksek fiyatlarda alım satımının yapıldığı, yasal olmayan bir piyasa türüdür<sup>113</sup>. Karaborsanın nasıl gerçekleştiği sorusuna ise bir örnekle cevap vermeye çalışalım. Örneğin; piyasada “*Pirinç 250 kuruşa çıkacak.*” ya da “*Zeytinyağı 200 kuruşa fırlayacak.*” diye gerçekliği olmayan söylentiler çıkarılıp ve söylentilerin öncesinde, piyasa malsız bırakılıp suni bir darlık yaşatılırdı. Belli bir süre sonra ise mallar, piyasaya söylentilerin çıkarıldığı fiyatlardan sürülürdü. Yani piyasa, önce darlığa sürüklenir sonra da mallar piyasaya istenilen fiyattan çıkarılırdı. Savaş

<sup>108</sup> Bir işi başarıya ulaştırmak için alınan önlemler, düzenlemeler. Bkz. [www.tdk.gov.tr](http://www.tdk.gov.tr).

<sup>109</sup> TBMM ZC, D.10, İ.62, II, 7.5.1956, 304.

<sup>110</sup> Necmeddin Sadak, “Ticaret Ahlakında Büyük Bir Tekâmül Var”, *Akşam*, 23 Ağustos 1940.

<sup>111</sup> Dönemin tanıklarından olan Anayasa Hukuk Profesörü Mümtaz Soysal milletvekilliği ve Dışişleri Bakanı olarak görev yaptı. Bkz. Fatma Doğruel-A. Suut Doğruel, *a.g.e.*, 129.

<sup>112</sup> Doğruel-Doğruel, *a.g.e.*, 129.

<sup>113</sup> Bkz. [www.tdk.gov.tr](http://www.tdk.gov.tr).

yıllarında uygulanan bu politikayla piyasaların, olağanüstü bir döneme girdiğini görmekteyiz<sup>114</sup>. Bu şekilde zenginleşmeye başlayan bir kesime karşı oluşan öfke, her geçen gün artmaktaydı. 1942 Kasım'ında, Cumhurbaşkanı İnönü'nün meclis açılış konuşması bu öfkeyi dile getirmekteydi. İnönü bu konuşmasında, suni bir şekilde oluşturulan hayat pahalılığından, savaş ortamını fırsat bilen bazı tüccarlardan ve yine haksız kazançla zenginleşen çiftlik sahiplerinden, milletin korunması gerektiğini belirtmekteydi<sup>115</sup>.

Savaşla birlikte Türkiye'nin dış ticaretinde bir daralma yaşanırken, iç ticaretinde misli görülmemiş bir şekilde genişleme olmuştu. Savaşın meydana getirdiği ekonomik baskıya rağmen İstanbul'da, tüccar nüfusu sürekli artış göstermekteydi. Bu artışın sebeplerini şu şekilde açıklayabiliriz:

- ✓ Savaşın meydana getirdiği ticari değişimler, Avrupa ile ticari münasebetlerin daha çok İstanbul limanından yapılmasına neden olmuştu. Bunun neticesi olarak İzmir, Mersin ve Karadeniz'in sahil şehirlerinden İstanbul'a doğru bir tüccar akını başlamıştı.
- ✓ Savaşın sonrasındaki yaşanan ekonomik problemlerden kaynaklı eşya fiyatlarında yaşanan artışlar, bazı kişiler tarafından fırsat bilinerek kullanılmıştı. Şöyle ki; ticaretle uğraşmayanlar bile ellerindeki parayı, ticari değeri olan mallara yatırarak ticaretle uğraşmaya başlamıştı. Örneğin; savaş başında kilosu 70 kuruş olan balmumu, 1942'de 380 kuruşa çıkmış ve bu maddeye yatırım yapanlar, olağanüstü kârlar elde etmişti. Bu hadiseleri gören küçük esnaf bile biriktirdiği beş on kuruşu, ticari değeri olan mallara yatırmaya çalışmıştı. Bunu yapmak içinde tüccar sıfatıyla piyasaya girmeleri ve iş adamları ile temas etmeleri gerekmekteydi. Bu münasebetlerin mecburiyeti dolayısıyla, birçok kişinin tüccar olmak amacıyla Ticaret Odası'na kaydoldukları görülmüştü. Savaş içinde tüccar nüfusunun artışı hayat pahalılığının artışına sebebiyet vermişti. Çünkü mal elden ele devrettikçe fiyatı artmaktaydı<sup>116</sup>.

<sup>114</sup> Hayri Muhiddin, "Karaborsa Nasıl Canlandırılıyor", *İkdam*, 24 Eylül 1942.

<sup>115</sup> Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni*, I, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1996, 473.

<sup>116</sup> Hüseyin Avni, "Tüccarlar Çoğalıyor", *Yurt ve Dünya*, III, S.19, İlk Teşrin/Ekim 1942, 230-232.



Milli Korunma Kanunu'na rağmen savaş döneminin gündemine oturan karaborsa ve muhtekir kavramlarının, gazetelerde çok sıklıkla kullanıldığını görmekteyiz. Piyasa ve tüccar kavramlarının, karaborsa ve muhtekir kavramlarına nasıl dönüştüğünü savaş şartlarında rahatlıkla gözlemleyebilmek mümkündür<sup>117</sup>. Yaşanan bu evrilme, beraberinde toplumsal sorunlara da neden olmuştu. Bu konu hakkında Hüseyin Avni, Yurt ve Dünya dergisinde yazdığı bir yazıda, halkın arasında kulaktan kulağa dolaşan bir meseleden bahseder. Denilene göre; Büyükkada'da yeni türemeye başlayan savaş zenginleri, banknotlarla kahve pişiriyorlarmış. Her ne kadar kulağa inanılmaz gelse de Avni, yazısının devamında şunlardan bahseder; *“Yine bir gece Büyükkada'da Yat kulübünde kumar oynayan birkaç savaş zengininin canları meşhur dondurmacı Tokatlıyan'ın dondurmasından istemiş, gece yarısı olmasına rağmen İstanbul'a telefon edilmiş ve bir istimbotla Büyükkada'ya Tokatlıyan'ın dondurması getirilmişti.”*<sup>118</sup>. Böyle bir ortamda, halkın hissettiği duygular öfkeye dönüşürken bu öfke, ekonomik değerlerden çok doğrudan bireylerin şahsına yönelebilmekteydi<sup>119</sup>.

Hükümetin halk arasında oluşan böyle bir uçurumu kapatması sosyal düzeni sağlamak adına önemliydi. Bu yüzden, Milli Korunma Kanunu'nun verdiği yetkiler doğrultusunda, piyasaya müdahale edilmişti. Ayrıca Milli Korunma Mahkemeleri aracılığıyla bu gibi kişilere cezalar verilerek hem karaborsayı engellemek hem de kamuoyunu rahatlatmak amaçlanmıştı. Bu sebepten 1942'de 22.000, 1943te 14.000, 1944'te 10.500, 1945'te 8.000, 1946'da 5.500 ihtikâr davası görülmüştü<sup>120</sup>. Bunlardan bazılarına örnek verecek olursak;

- ✓ **Tan Gazetesi:** İstanbul tüccarlarından Mustafa Aldıkaçtı'nın, Milli Korunma Kanunu'na aykırı olarak fazla fiyatla şeker sattığı anlaşılmış ve tutuklanarak mahkemeye verilmişti. Mahkeme, kendisinin 500 lira ağır para cezası ödemesine ve iki yıl Amasya'ya sürgün edilmesine karar vermişti<sup>121</sup>.
- ✓ **Tan Gazetesi:** Fincancılarda tüccar Raşit Sevil, İtalya'dan 300 kilo jelâtin getirtmiş ve bunun 100 kilosunu eczacı Sırrı Enver Batur'a, 50 kilosunu

<sup>117</sup> Tekeli-İlkin, *a.g.e.*, 153-154.

<sup>118</sup> Hüseyin Avni, “Ticari Gelişmeler”, *Yurt ve Dünya*, IV, S.30, Haziran 1943, 200.

<sup>119</sup> Tekeli-İlkin, *a.g.e.*, 153-154.

<sup>120</sup> Tekeli-İlkin, *a.g.e.*, 156.

<sup>121</sup> *Tan*, “İki Tüccar Sürüldü”, 5 Nisan 1940.

Samoel Pardo'ya ve 150 kilosunu da laboratuvar sahibi İbrahim Nezihi'ye % 300 kârla satmıştı. Hâlbuki bu jelâtinin kilosu 260-270 kuruşa satılması gerekmektedir. Mahkemeye intikal eden bu meselede tüccar Raşit, fahiş fiyatla satış yaptığı gerekçesiyle muamele görmüştü. Buna göre; mahkeme, tüccarın iki sene Yozgat'a sürülmesine ve 500 lira para cezası ödemesine karar vermişti. Ancak tüccarın bu suçu daha önce de işlemesinden dolayı, sürgün cezası 3 seneye ve para cezası da 750 liraya çıkarılmıştı. Aynı alım satımda fatura vermemekten suçlu olarak yargılanan Samoel Pardo ise, 25 lira para cezasına mahkûm edilmiş ve dükkânının üç gün kapatılmasına karar verilmişti<sup>122</sup>.

- ✓ **Tasvir-i Efkâr Gazetesi:** Sultan Hamamı'nda komisyonculuk yapan Filip Levi, Tiku Marka dolma kalemlerin, 5000 adedi üzerinden 1850 küsur liralık gayri meşru kazanç elde etmişti. Mahkeme, bu kişiyi 7 sene 4 ay müddetle Elazığ'ın Petürge kazasına sürgün edilirken, 2500 lira da para cezası ödemeye mahkûm edilmişti. Bu karar, bu tarihe kadar İstanbul'da görülen ihtikâr cezalarının en ağırıydı<sup>123</sup>.
- ✓ **Tanin Gazetesi:** Markizet<sup>124</sup> ihtikârından yargılanan Abdurrahman Kalyon'un, bu tarihe kadar 63 ihtikâr suçunun tespit edildiğini ve yaptığı vurgunculuk faaliyetlerinden, 500 bin liradan fazla kâr elde ettiğini görmekteyiz<sup>125</sup>.
- ✓ **Tanin Gazetesi:** 1945'in ilk haftası, İstanbul'a gelen ihtikârla mücadeleye ait raporlara göre; Taşçılar'da Bekir Dedeoğlu ve oğulları, fahiş fiyatla beyaz peynir satmaktan; Galata'da Hasan Sevilir, ayakkabı sandıklarına çivi doldurarak kundura malzemesi diye sevk etmekten; Tahtakale'de Cevdet Yolaç, faturasız dolma kalem satmaktan; Galata'da Moşe Kohen, fahiş fiyatla çivi satmaktan; Eminönü'nde Nurettin Aram, Teknik Üniversite'ye 4 ton zeytinyağı satıp, yağların faturalarını ibraz etmemekten; Tütüngümruk'te Sava Elefteriyadis, komisyoncu olduğu halde toptancı sıfatıyla peynir satmaktan; Ankara Caddesi'nde Pichardze, sahte fatura ile çorap satmaktan; İstiklâl

<sup>122</sup> *Tan*, "Bir Muhtekir 3 Sene Sürgüne Gönderilecek", 4 Nisan 1941.

<sup>123</sup> *Tasvir-i Efkâr*, "7 Yıl Sürgün", 17 Şubat 1942.

<sup>124</sup> Bir çeşit ince ve çoğu kez çiçekli, pamuklu kumaş. Bkz. [www.tdk.gov.tr](http://www.tdk.gov.tr).

<sup>125</sup> *Tanin*, "63 Defa İhtikâr Suçu İşleyen Manifaturacı", 16 Ağustos 1944; *Tanin*, "Abdurrahman Kalyoncu", 18 İkinci Teşrin/Kasım 1944.

Caddesi'nde Gavzorbi Vasiliadis, fahiş fiyatla oyuncak satmaktan ve faturasız mal bulundurmaktan Milli Korunma Mahkemesi'ne verilmişti<sup>126</sup>.

### 1.3.2.3. Varlık Vergisi Kanunu ve Uygulaması

#### 1.3.2.3.1. Varlık Vergisi'nin Çıkarılması, İçeriği ve Uygulanışı

1942 yılı savaşın kendini iyice hissettirdiği, ekonomik anlamda alınan tedbirlerinin yavaş yavaş işlevsiz hale gelmesinden dolayı fiyatların giderek arttığı, ihtikâr faaliyetlerinin artık hemen her gün gazetelerde haber konusu olduğu bir dönemdi. Diğer taraftan hükümet vergilendirme yoluyla, maddi kaynak oluşturmaya çalışırken özellikle ücretli kesimden alınan vergiler, bu yılda iyice arttırılmıştı. Enflasyon karşısında, bu kesimin kazandığı paraların değeri her geçen gün düşerken; ödedikleri vergiler yüzünden de ayrıca sıkıntı çekmekteydiler. Hükümetin para basma suretiyle beslediği enflasyon rakamları, özellikle sabit ve dar gelirli vatandaşlar aleyhine büyüme devam ederken hükümet, hem maddi kaynak oluşturmak hem de daha önce belirtildiği üzere halk arasında oluşan uçurumu kapatmak adına Varlık Vergisi'ni çıkarmıştı. Tüm ülkeyi kapsayan vergi kararı, özellikle İstanbul, İzmir, Ankara, Bursa, İçel ve Seyhan gibi şehirlerde daha geniş bir şekilde uygulanmıştı<sup>127</sup>.

Türkiye Büyük Millet Meclisi 11 Kasım 1942 günlü oturumunda, kabul ettiği kanunun gerekçesinde; “*Gelir ve varlık sahiplerinin malları ve fevkalâde kazançları üzerinden alınmak ve bir defaya mahsus olmak üzere uygulanacağını*” belirtmişti. Verginin amacı ise “*Kazanç ve gelir sahiplerini ve daha ziyade iktisadi şartların darlığından doğan güçlükleri istismar ederek elde ettikleri kazançları ile orantılı derecede vergi vermeyenleri vergilendirmek.*” olduğu şeklinde belirlenmişti<sup>128</sup>.

Kanun; verginin miktarı, verginin tarhı, verginin tebliğ ve tahsili, mürür-u zaman, mer'iyet bölümlerini içeren 17 maddeden oluşuyordu. Vergi, 11 aylık uygulamadan sonra 17 Eylül 1943 tarih ve 4501 sayılı üç maddelik bir yasa ile yürürlükten kaldırılacaktı. Kanunun içeriği özet olarak şöyledir:

<sup>126</sup> Tanin, “Milli Korunma Mahkemesine Verilenler”, 11 İkinci Kânun/Ocak 1945.

<sup>127</sup> Nevin Coşar, “Varlık Vergisi Konusundaki Yolsuzluk Söylentileri”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, LVIII, S.2, 2003, 8.

<sup>128</sup> Yetkin, *a.g.e.*, 203.

- ✓ Bu vergi, servet ve kazanç sahiplerinin varlıklarından ve olağanüstü kazançlardan bir defaya mahsus olmak üzere alınacaktı. Kanunun ikinci maddesi; verginin, büyük kazanç vergisi mükellefleri, büyük çiftçiler, belli değerler üstündeki gayrimenkul malların sahipleri, işleri ticaret, komisyonculuk, tellâlık ve simsarlık olmadığı halde, bir ve birkaç kez 1939'dan sonra bu işleri yapmış olanlardan alınacağını belirtmekteydi. Verginin üçüncü maddesi; ikinci maddede belirtilen vergi mükellefiyetliklerinden iki veya daha fazlasına dâhil olanların, bu mükellefiyetliklerin her birinden ayrı ayrı sorumlu olacağını belirtmekteydi.
- ✓ Verginin miktarı, mükelleflerin daha önce tarh veya tahakkuk edilmiş vergileri, büyük çiftçilerin zirai durumları, gayrimenkullerin değerleri göz önünde tutularak hesaplanacaktı.
- ✓ Bu hesaplama, il ve ilçelerde mahallin en büyük mülkiye amiri başkanlığında; mal müdürü, Ticaret Odaları ile belediyeler tarafından seçilen ikişer üyeden oluşan komisyonlar tarafından yapılacaktı. Büyük çiftçileri ve bunların vergi miktarını belirlemek için yapılacak toplantılarda ise Ticaret Odası yerine, Ziraat Odası görev yapacak ancak Ziraat Odaları'nın bulunmadığı yerlerde de, ziraattan anlayan iki üye belediyeler tarafından seçilip, görevlendirileceklerdi.
- ✓ Komisyonlar, vergi hesaplama ve tarh işlemlerini 15 günde bitirmekle yükümlüydü. Bu süre içinde işini bitiremeyen komisyonların memur olmayan üyeleri değiştirilerek, yerlerine belediyeler tarafından seçilecek yeni dört üye getirilecekti.
- ✓ Komisyonların aldıkları kararlara itiraz edilemez, dava açılamazdı. Ancak bir mükellef adına, aynı mükellefiyet hakkında tekrar vergi hesaplanmışsa, bunlardan en yüksek olanı geçerli sayılarak diğeri silinecekti.
- ✓ Mükellefler vergilerini, ilân tarihinden sonra verilen müddet içinde ödemek zorundaydılar. Aksi takdirde vergisini ödemeyen mükelleflerin; menkul, gayrimenkul malları haczedilecekti.
- ✓ Borçlarını bir aylık süre içinde ödemeyenler, memleketin herhangi bir yerinde bedeni kabiliyetlerine göre (askeri işler dışında) genel hizmetlerde çalıştırılacaklardı. (Kadınlar ve 55 yaş üstündekiler hariç)

- ✓ Vergi mükelleflerinin ve yakınlarının evlerinde, işyerlerinde vb. yerlerde bulunan mallarla, bunlara ait gayrimenkuller haczedilerek vergi borcuna yatırılacaktı.
- ✓ Tahsil edilemeyen vergiler, 1943'ten itibaren başlayarak 5 yıl içinde zaman aşımına uğrayacaktı<sup>129</sup>.

Vergi ödeyecekler; Müslüman, Gayrimüslim, Dönme, Ecnebi ve Büyük Çiftçiler olarak belirlenmişti. Ancak vergi ödeyecek kesim belirlenmiş olsa da kanunda, kimin ne kadar vergi ödeyeceği belirtilmediğinden, şahıslara ya da kuruluşlara düşen vergi miktarlarını belirlerken sıkıntılar yaşanmıştı. Savaş döneminde zenginleşen kesimin büyük çoğunluğunu Gayrimüslimlerin oluşturması, vergi miktarları belirlenirken oldukça etkili olmuştu. Ayrıca hem halkta hem de hükümette ihtikâr yapan tüccarlara karşı oluşan tepki, verginin uygulama aşamasına yansımıştı<sup>130</sup>.

Klâsik vergilendirme usulünden oldukça farklı olan bu vergi, olağanüstü şartların mevcut olmasından dolayı çıkarılmıştı. Bu vergiyi, diğer vergilerden ayıran birkaç önemli husus bulunmaktadır. Bunlardan ilki; vergi miktarlarının, oldukça kısa bir sürede belirlenip ilân edilmesiydi. Hükümet bu şekilde, saklı bulunan malların piyasaya çıkarılmasını amaçlasa da beklediği gibi bir karşılık bulamayacaktı. Bir diğer husus ise itiraz ve mahkeme yolunun kapatılmasıydı. Varlık üzerinden tek defaya mahsus olarak alınması ise vergiyi, diğer vergilerden ayıran başka bir özelliğiydi<sup>131</sup>.

Dönemin basınından takip edildiği üzere vergi mükelleflerinden bazılarının, bu mükellefiyetten mümkün mertebe kurtulmak için bazı teşebbüslere girdiğini görmekteyiz. Edinilen bilgiye göre; emlak ve arazi sahiplerinden bazıları, kendi gayrimenkullerinin bir kısmını, akrabalarına devrederek mükellefiyetliklerinden kurtulmaya çalışmışlardı. Buna engel olmak için hükümet, tedbir alma zorunluluğu duyarak, Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü'nden bu konuda dikkatli davranmalarını istemişti. Yapılan bir tebliğde; verginin ödendiğine dair gelir dairelerinden tapu dairelerine birer belge getirilmedikçe, gayrimenkul satışına izin verilmesinin doğru

<sup>129</sup> *Cumhuriyet*, "Varlık Vergisi", 17 İkinci Teşrin/Kasım, 1942; Cahit Kayra, *Savaş Türkiye Varlık Vergisi*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2011, 48-49.

<sup>130</sup> Öztürk, *a.g.m.*, 149-150.

<sup>131</sup> A. Münir Belen, "Varlık Vergisi", *Yurt ve Dünya*, S.22-23, İlk Kânun/Aralık 1942, 375.

olmayacağı bildirilmekte ve her ne suretle yapılmış olursa olsun bu işlemlerin hükümsüz sayılacağı belirtilmekteydi<sup>132</sup>.

Verginin belirli bir zaman zarfında ve daha kolay toplanması için hükümet, kredi kolaylığı da sağlamıştı. Bu krediler karşılığında, bankalar yüzde yarım faiz alacaklardı. Bu doğrultuda T.C. Ziraat Bankası, Türkiye İş Bankası, Osmanlı Bankası, Emlâk ve Eytam Bankası verginin % 20'sini ödeyen kişilere kredi sağlayacaklarını duyurmuşlardı<sup>133</sup>.

### 1.3.2.3.2. Varlık Vergisi Açısından İstanbul'un Önemi

İstanbul, Varlık Vergisi'nin en geniş kapsamda uygulandığı şehirlerden biridir. Savaş yıllarında diğer şehirlerin tüccarlarının da gelmesiyle oldukça kalabalık bir tüccar nüfusunu barındıran İstanbul, ihtikâr faaliyetlerinin en çok görüldüğü şehirler arasındaydı. Bu yüzden belirlenen vergi miktarı bakımından İstanbul, ilk sırada yer almaktaydı. Sadece itiraz dilekçelerinin sayısı bile o kadar fazlaydı ki verginin ilânından hemen sonra, 3000 dilekçe TBMM'ye, 4000 dilekçe Maliye Bakanlığı'na ve 19.500 dilekçe de İstanbul Defterdarlığı'na verilmişti<sup>134</sup>. Ancak verginin itiraz yolu kapalı olduğundan bu dilekçelerin çoğu işleme bile alınmamıştı. Cahit Kayra'nın aktardığına göre; bu sorunu çözmek için kurulan özel bir büro, toplam 4000'e yakın yabancı mükellefin 80 milyon liralık vergisini incelemişti. Amerikan mükellefi sayıları az ve vergileri de yüksek değildi. En büyük indirim İngiliz ve Almanlara yapılmış, bunların vergi oranları % 10'a indirilmişti. Bundan başka çeşitli milletlerin vergi miktarları incelenmiş, toplamda 17 milyonluk bir indirim yapılmıştı<sup>135</sup>. Yapılan düzenlemeler de indirime uğrayan vergiler olduğu gibi indirimi uygun görülmeyen vergiler de vardı. Bunlardan biri olan Hayim Nahum adına belirlenen 100.000 liralık Varlık Vergisi'nde, bir kanunsuzluk ya da maddi hata bulunmadığından verginin tahsili uygun görülmüştü<sup>136</sup>.

<sup>132</sup> *Ulus*, "Varlık Vergisi'nden Kurtulmaya Yeltenen Mülk Sahipleri", 18 Son Teşrin/Kasım 1942.

<sup>133</sup> *Tan*, "Tediye Kolaylığı", 25 İlk Kânun/Aralık 1942.

<sup>134</sup> Rıdvan Akar, *Aşkale Yolcuları Varlık Vergisi ve Çalışma Kampları*, Belge Yayınları, İstanbul, 1999, 84.

<sup>135</sup> Cahit Kayra, *38 Kuşağı Cumhuriyet'le Yetişenler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, 114.

<sup>136</sup> BCA, 30.10.00.135.971.23.

Aşağıdaki tablo İstanbul'un Varlık Vergisi tahakkuk ve tahsilâtını Türkiye toplamıyla birlikte vermektedir:

**TABLO 6<sup>137</sup>**

	<b>İstanbul</b>	<b>Oran</b>	<b>Türkiye</b>	<b>Oran</b>
<b>Toplam Mükellef Sayısı</b>	62.575	% 54	114.368	% 100
<b>Tahakkuk Edilen Varlık Vergisi (TL)</b>	317.275.642	% 68	465.384.820	% 100
<b>Tahsil Edilen Varlık Vergisi (TL)</b>	221.307.508\$	% 70	314.920.940	% 100
<b>Tahsilatın Tahakkuka Oranı</b>		% 69.7		% 74.3

İstanbul'da tahsilât sürecinin başlamasıyla, gecikmeye giren ödemelere gecikme zamanına göre % 1 ve % 2 faiz uygulaması yapılmıştı. Ayrıca son ödeme tarihine kadar vergisini ödemeyen mükelleflerin malları, haczedilerek İstanbul Belediyesi tarafından açılan Kapalıçarşı Sandal Bedesteni'nde satışa çıkarılmıştı. Daha sonra ise üç tane daha müzayede salonu açılarak, satışlar daha geniş bir şekilde gerçekleştirilmişti. Vergi borçlarının ödenmesi adına malları satışa çıkarılan kişilerin isimleri, malın cinsi, müzayede zamanı hakkındaki bilgiler ise gazeteler aracılığıyla ilân edilmekteydi. Yine vergisi dolayısıyla gayrimenkullerini satışa çıkaran kimseler de vardı. Bunlarda, gazeteler aracılığıyla genellikle "Acele Satılık" başlığı altında satışa çıkarılan gayrimenkullerdi<sup>138</sup>.

Kanunun, daha sonraki yıllarda en çok eleştirilen kısmı ise vergiyi ödemeyenler için çalışma zorunluluğunun getirilmesiydi. Çalışma mecburiyeti,

<sup>137</sup> Kerem Karabulut, "11 Teşrin Sani 1942 Tarihli Varlık Vergisi'ne Bir Bakış" *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.27, 2005, 330.

<sup>138</sup> *Cumhuriyet*, "Varlık Vergisi", 22 Birinci Kânun/Aralık 1942; *Cumhuriyet*, "Acele Satılık Ev", 10 Temmuz 1943; İbrahim İnci, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Varlık Vergisi Uygulaması", *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, X, S.2, 2012, 283-284.

alâkalıların askeri mahiyeti olmayan, genel hizmetlerle belediye hizmetlerinde çalıştırılmasını öngörüyordu. Ayrıca mükelleflerin bedeni kabiliyetleri de araştırılacağı için Maliye, Bayındırlık, İçişleri ve Sağlık Bakanlıklarından temsilcilerin oluşturacağı bir komisyon toplanacaktı. Bu komisyona, mükellefler arasında subay ve erlerin bulunması ihtimaline karşılık Milli Savunma Bakanlığı'ndan bir temsilcinin de katılımı istenmişti<sup>139</sup>.

Vergiye vermeyenlerin çalıştırılacakları yerler ise şunlardı; Deveboynu Geçidi, Van ve civarı, Erzurum Zigana Dağı, Bitlis, Elazığ, Kopdağı, Diyarbakır, Siirt ve Palu. Faik Ökte'nin belirttiğine göre; vergisini vermeyen yalnızca 1400 kişi zorunlu çalışmaya tabi tutulmuştu. Mükellef, çalışması karşılığı günde 250 kuruş alacak ve bunun 60 kuruşu yiyecek, yatacak vb. masraflar için kesilecek, geriye kalanına da Varlık Vergisi borcuna karşılık el konulacaktı<sup>140</sup>. 1943'te Sirkeci Garı yakınındaki Demirkapı'dan kamp yerlerine sevk edilen bazı borçlular ise şunlardı: Nesim Eskinazi, Davit Almalen, Dikran Manukyan, Yasef Nasi, Davit Zavarro, Nesim Geron, Sahak Aşçıyan, Davit Mizrahi, Klikot Demircioğlu, M. Selim Pandul, Agop Agasyan, Kalost Agosyan, Mayer Bensussan, Mamuyel Mamas, Askanas Ütücü, Salom Mizrahi, Asador Yakupyan, Karlo Valştayn, İstefan Mergür, Aram Ohanoğlu, Yuvan Kefaloğlu, Arşak Makas, Danlıyan Dölen, Satiri Mini, Dimitri Kasidis, Teodras Kolen, Veli Yıldız gibi daha birçok isim bulunmaktaydı<sup>141</sup>.

Çalışma kamplarına gönderilen, tümü 32 kişilik İstanbullu gayrimüslimlerden oluşan ilk katile, 27 Ocak 1943'te Aşkale'ye gönderildi. Kanunda, 18 yaşın altındakilerin, sakatların, hastaların, kadınların ve 55 yaş üzeri erkeklerin muaf olacağı kararı da, burada altı çizilmesi gereken noktalardandır. Ancak Aşkale'de, zorunlu çalışmaya gönderilen 21 mükellefin ağır hava şartları, hastalık gibi çeşitli nedenlerle hayatlarını kaybettiği de bir gerçektir<sup>142</sup>.

Rıdvan Akar'ın kitabında, 150 bin liralık Varlık Vergisi borcunu ödemediği için Erzurum ve Sivrihisar çalışma kamplarında 10 ay bulunan Parseh Gevrekyan'ın açıklamalarına göre; Aşkale'deki çalışma kamplarında 7-8 bin mükellef

<sup>139</sup> BCA, 30.10.00.54.353.13.

<sup>140</sup> Akar, *a.g.e.*, s. 90.

<sup>141</sup> Tan, "Varlık Vergisi Borçluları", 21 Haziran 1943; Tan, "Varlık Vergisi Borçluları", 28 Haziran 1943.

<sup>142</sup> Öztürk, *a.g.m.*, 152.



bulunmaktaydı<sup>143</sup>. Gevrekyan, çalıştığı yerde herhangi bir olumsuz durumla karşılaşmadığının da altını çizmekteydi<sup>144</sup>. Ahmet Emin Yalman da anısında; iki defa Aşkale'ye yolunun düştüğünü, oraya gönderilenlerin iyi muamele gördüklerini ve rahat yaşadıklarını haber aldığını ifade etmekteydi<sup>145</sup>.

Kanunu hazırlayanların tahminlerine göre; İstanbul'dan 330, İzmir'den 27, Ankara'dan 14, Adana'dan 8 milyon olmak üzere Varlık Vergisi, devlete 380 milyon lira kadar bir gelir sağlayacaktı<sup>146</sup>. İstanbul için yayınlanan vergi mükellef listesinin başında 2 milyon lira ile Barzilai Benhamen gelmekteydi. Diğer bazı isimler ise şöyledir: Çıkvaşlılık ve ailesi 1.600.000, Halil Ali Bezmen 1.500.000, Dilberzadeler 1.212.000, Cislavet Lastik Şirketi 1.200.000, Lasret Zilberman, Armenak Şekerciyan, Vahan Dikiciyan, Mihran Ohanyan, Narliyan-Lütfiyan ve Şalon kardeşler şahıs başına 1.000.000, Tunmik Geseryan 800.000, Şuraski kardeşler 750.000, Tramvay-Tünel ve Elektrik İdaresi 674.000, Türk Tiyatro Şirketi 650.000, Hırdavatçı Ayaş 600.000, Zeki Kehribar 560.000, Kanaat Kitapevi 450.000, Şark Deri Şirketi 330.000, Mustafa Topçuoğlu 275.000, Harnopulos 205.000, Yunus Çimento Şirketi 200.000, Pulatyan 179.000 gibi isimler vergi mükellef listesinde bulunmaktaydı<sup>147</sup>.

Kanun, basında gayet olumlu karşılandı. Necmeddin Sadak vergiyi, bir taraftan pahalılığın önüne geçecek en tesirli çare olarak görürken, diğer taraftan kazandıkları paralarla bu pahalılığa yardım etmiş olanların devlete ödeyecekleri en adaletli borcu teşkil ettiğini belirtmekteydi. Ayrıca vergiyi, "*Halkçı ve devletçi Türkiye Cumhuriyeti rejiminin, memlekette iktisadi ve muvazeneyi kendi lehlerine bozmak gayretinde her türlü haklara, hudutsuz hürriyetlere sahip olduklarını sanan bir zümreye karşı ilk ihtarıdır.*" şeklinde yorumlamaktaydı<sup>148</sup>. Asım Us, memleketin içinde bulunduğu iktisadi zorlukları düzenlemek için birçok tedbirin alındığını, lâkin bunların bir netice

---

<sup>143</sup>Akar, *a.g.e.*, 68.

<sup>144</sup> Akar, *a.g.e.*, 107-108.

<sup>145</sup> Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1922-1971)*, PeraTurizm ve Ticaret A.Ş., İstanbul, 1997, 1252

<sup>146</sup> Nadir Nadi, *Perde Aralığından*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1979, 235.

<sup>147</sup> *Yeni Sabah*, "Varlık Vergisi", 18 Birinci Kânun/Aralık 1942.

<sup>148</sup> Necmeddin Sadak, "Hükümetin Aldığı Tedbirler memlekete iyilik, genişlik getirecektir. Muvaffakiyetin Yarısı Vatandaşların İyi Niyetine Bağlıdır.", *Akşam*, 12 Teşrin-i Sâni/Kasım 1942.

vermediğini, bu yüzden Cumhuriyet Halk Partisi'nin harekete geçmeye mecbur kaldığını ve verginin önem arz ettiğini belirtmişti.<sup>149</sup>

Hüseyin Cahit Yalçın ise vergi hakkında şu yazıyı kaleme almıştı: “... *Anormal hayat ve iktisadi şartlar içinde, sırf çok para kazanmak hırsıyla anormal şartlar ihdas ve icat edilmeseydi bu kadar para kazanılamazdı. Teşkilâtımızın noksanlığı, yapılması lâzım kontrol işlerinin genişliği, bir kısım tüccar ve esnafın insafsızlığı bu memleketin büyük bir kısmına hayatı cehennem yaptı... Vergiden şikâyetleri olanlar dün ne halde bulduklarını, bugün ne hale geldiklerini bir düşünmeli, bir de öte yandan ıstırap ve ihtiyaç içinde inleyen biçareleri düşünerek vicdanlarıyla bir muhasebede bulunmalıdırlar... Bu verginin mükellefler üzerinde ahlâk bakımından temizleyici ve yükseltici bir mahiyeti bulunduğu bilhassa işaret etmek iktiza eder. Bugün insafsızlık ve haksızlık damgasını taşıyamaması kabil olmayan servetler, Varlık Vergisi şekli altında vatan borcunu ödemekle necabet kesbedecektir. Hatta biliyorum, hayal bu amma, öyle isterim ki bir kısım vatandaşlar kendilerine ayrılan vergi hissesinin az olduğunu itiraf ederek daha fazlasını tediye koşsunlar...*”<sup>150</sup>

### 1.3.2.3.3. Varlık Vergisi Hakkında Kısa Bir Değerlendirme

Varlık Vergisi'ni o dönemin kamuoyu bu şekilde olumlu karşılarken, verginin haksız ve adaletsiz olduğunu savunan görüşler de vardı elbet. Bunlardan biri olan Faik Ökte, Varlık Vergisi Faciası adlı kitabında; verginin “*Uygulanamayacak bir ucube*” olduğundan bahsetmekle beraber verginin, haksız bir zeminde uygulandığını da dile getirmekteydi<sup>151</sup>. Şevket Süreyya Aydemir, Faik Ökte'nin bu söylediklerine karşılık; “*Bir kanunun şu veya bu teknik aksaklıkları başka, onun yüzkarası olması bambaşkadır. Madem vergi Faik Ökte'nin nazarında bir piç vergisi idi bu verginin nasıl uygulayıcısı olmuştur?*”<sup>152</sup> sorusuyla Faik Ökte'yi haklı bir şekilde sorgulamıştı.

<sup>149</sup> Asım Us, “Varlık Vergisi Kanununun Ehemmiyeti”, *Vakit*, 12 İkinci Teşrin/Kasım 1942.

<sup>150</sup> Hüseyin Cahit Yalçın, “Varlık Vergisi”, *Aydın Tarihi*, S.109, 1-31 İlk Kânun/Aralık 1942, 60-61.

<sup>151</sup> Faik Ökte, *Varlık Vergisi Faciası*, Nebioğlu Yayınları, İstanbul, 1951, 64.

<sup>152</sup> Aydemir, *a.g.e.*, 232.

Cahit Kayra bu noktada kitabında, Faik Ökte'ye çeşitli cevaplar vererek bir değerlendirmede bulunmuştur. Kayra, Ökte'nin o dönemin şartlarını bildiği halde neden böyle bir kitap yazdığını da kendi kitabında sorgulamaktadır. Ayrıca Ökte'nin, aynı yıllara ait Hayvanlar Vergisi rakamlarını neden vermediğini, hayvanlardan ne kadar vergi alındığını, bu vergilendirmeye yöneticileri zorlayan ülke koşullarını, Hayvanlar Vergisi tahsilâtını inceleyen kendisinin de bildiğini ve bunların üzerine neden bir fikir yürütmediğini sormaktadır<sup>153</sup>. Kayra'ya göre; bu dönemi yaşamamış insanların Varlık Vergisi üstüne başlattıkları kampanyaların kaynağı bu kitaptır.

Rıdvan Akar ve Ayhan Aktar gibi yazarlar da kitaplarında, Varlık Vergisi'nin haksız uygulamalar içerdiğini yazmaktadırlar. Gayrimüslimlerden alınan vergi miktarının Müslümanlardan alınanlardan daha fazla olduğunu belirtirler.

A. Başer Kafaoğlu bu konuda, 1941-1944 arasında köylünün Toprak Mahsulleri Vergisi ve Hayvanlar Vergisi olarak ödediği 330 milyon liranın, İstanbul'daki azınlıklardan toplanan Varlık Vergisi'nin yaklaşık iki katına denk geldiğini belirtir. Kafaoğlu, bu vergilerin dışında köylünün ödediği diğer vergilere ve hayat pahalılığının getirdiği ekonomik yüke de dikkat çekerek, Varlık Vergisi'nin acımasızca eleştirilmesini doğru bulmamaktadır<sup>154</sup>.

31 Mart 1994'te Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Vakfı'nın yaptığı Varlık Vergisi panelinde, 500. Yıl Vakfı<sup>155</sup> üyesi Yılmaz Benadrete'nin yaptığı konuşma dikkat çekicidir. Benadrete, "*Altı milyon Yahudi Avrupa'da yakılırken benim başbakanım benden para almış. Onu almış canımı kurtarmıştır, bunu iyi vurgulamak lâzım. Bu olay ırkçı bir olay değildir, bir dini olay değildir. Bu olay doğrudan doğruya fakirle zengin, ezilenle ezilmeyenin öyküsüdür.*" diyerek verginin ırkçı bir uygulama olmadığını altını çizmektedir.<sup>156</sup>

Verilecek bir diğer örnek ise Varlık Vergisi tanıklarından Şabat Levi'dir. Levi, 29 Ocak 2012'de Milliyet Gazetesi'ne verdiği bir röportajında o günleri bir bir

---

<sup>153</sup> Kayra, *a.g.e.*, 80.

<sup>154</sup> Kafaoğlu, *a.g.e.*, 68-73.

<sup>155</sup> 500. Yıl Vakfı, 113 Türk Yahudi'si ve Müslümanlardan oluşan Türk vatandaşları tarafından, Sefarad Yahudilerinin 500 yıl önce Osmanlı İmparatorluğu'na gelişini kutlamak için kurulan bir vakıftır. Bkz. [www.medyagunluğu.com/Haber-1962-gecmisten-gunumuze-turk-yahudileri.html](http://www.medyagunluğu.com/Haber-1962-gecmisten-gunumuze-turk-yahudileri.html).

<sup>156</sup> Rıfat N. Bali, "Çok Partili Demokrasi Döneminde Varlık Vergisi Tartışmaları", [www.rifatbali.com/images/stories/dokumanlar/varlik\\_vergisi\\_tartismalari.pdf](http://www.rifatbali.com/images/stories/dokumanlar/varlik_vergisi_tartismalari.pdf), Erişim Tarihi: 26.12.2016, 22.

anlatmıştı. Kendilerine kesilen vergi miktarının 430 bin lira olduğundan, bundan dolayı ellerindeki bütün parayı vergiye yatırdıklarından bahseden Levi, her ne kadar vergi miktarlarında haksızlık olduğunu söylese de şu cümleleri kurmadan röportajı bitirmemişti: “*Bizi Hitler’den kurtardı İnönü bu yüzden Varlık Vergisi’ni de affettim. Eğer bizi Hitler’e verseydi sabun olacaktık. Parayla hayat ölçülmez. İnönü sayesinde hayatta kaldık. Bunu unutmadım.*”<sup>157</sup>.

Verginin uygulanma safhasında elbette hatalar yapılmıştı. Özellikle mükelleflerin belirlenmesi konusunda yapılan hatalar, Varlık Vergisi’nin ırkçı zeminde hazırlanmış bir vergi olduğu iddiasını doğurmuştur. Lâkin vergi kısa bir sürede hazırlanıp, kısa bir sürede uygulanmaya başlanınca bu aksaklıklar ve hatalar kaçınılmaz olmuştu. Ahmet Emin Yalman, bu noktada iki isimden bahseder. Bunlar; Avukat Teologos Gülbaloğlu ve eski Bab-ı Âli Sicil Müdürü Ohannes Ferit’tir. Yalman, hukuk eğitimi gören Teologos’un, medresede Türkçe ve Arapça dersler aldığını, Heybeli Ada’ya yerleştikten sonra adaya ve ada halkına yaptığı hizmetlerden bahseder. Teologos’un, o dönem Varlık Vergisi’ne tabi tutulmasını hayretle karşıladığını dile getiren Yalman, daha sonra İnönü’nün Teologos ile konuşup gönlünü aldığını ifade eder. Yalman diğer taraftan, komitecilerin tehdidi altında yaşayan Ohannes’in, vergiye tabi tutulmasını uygun görmemişti<sup>158</sup>.

Varlık Vergisi tartışmaları, savaştan günümüze kadar bu şekilde sürerken Saraçoğlu Hükümeti, vergiden umduğu kadar olumlu sonuçlar elde edememiş, içerden ve dışarıdan aldığı eleştiriler karşısında da 18 Eylül 1943’te 4501 sayılı yasayla Varlık Vergisi borçlarının silinmesi kararını almıştı. Yasa, “*Vergilerini ödeyemeyecekleri tahakkuk eden hizmet erbabıyla günlük gayrisafi kazançları üzerinden kazanç vergisine tabi mükelleflerin, tahsil edilmemiş bulunan borçlarını silmeye Maliye Vekili mezundur.*” hükmünü taşıyordu. Sonuçta vergi 15 Mart 1944’te tamamen kaldırıldı<sup>159</sup>.

---

<sup>157</sup>Miraç Zeynep Özkartal, “Varlık Vergisi’ni Affettim Çünkü İnönü Bizi Hitler’den Kurtardı”, [www.milliyet.com.tr/-varlik-vergisi-i-affettim-cunku-inonu-bizi-hitler-den-kurtardi-/pazar/haberdetay/29.01.2012/1495171/default.htm](http://www.milliyet.com.tr/-varlik-vergisi-i-affettim-cunku-inonu-bizi-hitler-den-kurtardi-/pazar/haberdetay/29.01.2012/1495171/default.htm), Erişim Tarihi: 26.01.2017.

<sup>158</sup> Yalman, *a.g.e.*, 1256-1257.

<sup>159</sup> Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, Ant Yayınları, İstanbul, 1969, 262.

#### 1.3.2.4. Toprak Mahsulleri Vergisi

Savaş şartlarının olağanüstü durumları, sadece tüccar erbabı tarafından kullanılmamış, büyük toprak sahipleri de bu ortamı fırsat bilip çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlardı. Bu kişiler “*Hacığa*” olarak nitelendirilen kimselerdi. Hükümet, Varlık Vergisi’nden yaklaşık bir yıl kadar sonra bu kesimden de vergi alma yoluna gitmiş ancak büyük ve küçük çiftçi arasında fark gözetilmeyince küçük çiftçi, bu verginin sorumlulukları altında ezilmişti<sup>160</sup>. Nitekim Faik Ökte, köylünün bu vergiyi “*Nafakasından ve tohumundan ödediğini*” belirtir<sup>161</sup>. Kısacası hükümet yeni gelir kaynakları ararken Cahit Kayra’nın tabiriyle bu kez “*Zengin İstanbul’u bırakıp fakir Anadolu’ya*” dönmüştü. Kanunun, şu başlıklar altında kabul edildiğini görmekteyiz:

- ✓ Birinci Fesil: Verginin mevzuu ve istisnaları
- ✓ İkinci Fesil: Mükellef ve teklif yeri
- ✓ Üçüncü Fesil: Matrahın tayini ve verginin tarhı
- ✓ Dördüncü Fesil: Verginin Nispeti
- ✓ Beşinci Fesil: Verginin Tahsili
- ✓ Altıncı Fesil: Yaptırımlar
- ✓ Yedinci Fesil: Cezalar
- ✓ Sekizinci Fesil: Son Hükümler

Vergi’nin içeriğini kısaca özetleyecek olursak; vergiyi verecek kişiler, verginin oranı, hangi mahsullerden ne kadar miktarda alınacağı ve verginin nasıl tahsil edileceği şeklinde bir sınıflama yapabiliriz. Vergi kapsamına giren ve vergi kapsamına girmeyen mahsuller hakkında detaylı bir bilgi verilmişti. Buna göre; vergi kapsamına giren ürünler arasında ipek kozası, hububat, bakliyat ve diğer mahsuller adı altında Antep fıstığı, ay çiçeği, fındık, kendir, keten, kuru incir, kuru üzüm, narenciye, pamuk, pancar, patates, susam, tütün ve zeytin bulunmaktaydı. Görüldüğü üzere çok geniş mahiyette olan mükellefiyet ürünleri, tabir yerindeyse küçük çiftçi için bir darlık

<sup>160</sup> Boratav, *100 Soruda Türkiye’de Devletçilik*, 351.

<sup>161</sup> Ökte, *a.g.e.*, 202.

döneminin başlamasına neden olacaktı. Kapsam dışında tutulan ürünlere bakılacak olursa, genel hizmet veren alanlarda yetiştirilen ürünler olduğunu görmekteyiz. Bunlar; bağ ve bahçelerde özel ihtiyacı karşılamak için yetiştirilen ürünler, belediyelere ait olan topraklarda yetiştirilen ürünler, genel hizmet veren teşekküllerin kendi ihtiyaçları için yetiştirdikleri ürünler (okul, hastane vb.), cezaevlerinde çalıştırılan mahkûmların yetiştirdikleri ürünlerdi. Bu mükellefiyete tabi olan kişiler ise şu şekilde açıklanmıştı; İştirakli icar veya işletmelerde, mal sahibi ya da kiracı veya ortak, mahsulden aldıkları hisseler oranında vergi ile mükellef kılınmışlardı<sup>162</sup>.

Vergi miktarının belirlenmesinde, şehir ve kasabalarda belediyeler; köylerde ise muhtar ve ihtiyar heyetleri, üretim yerleri ve bu üretim yerlerinden alınabilecek ürün miktarının belirlenmesinde görev alacaklardı. Bu vergiye dâhil olan mahsul miktarı, mısır ve çeltik dışında hububatta, ölçme usulüyle; mahsullerde de mükelleflerin beyanları doğrultusunda belirlenecekti. Miktarları beyanlar doğrultusunda belirlenen mahsuller için tahmin yöntemi kullanılarak beyanlar kontrol edilecekti<sup>163</sup>. Kanuna göre; çiftçiler üretimlerinin % 8'i ile % 12'sini aynî olarak vereceklerdi. 1944'te tarifesi tek orana, % 10'a dönüştürüldü<sup>164</sup>.

Varlık Vergisi Faciası adlı kitabı yazan Faik Ökte'nin Toprak Mahsulleri Vergisi konusundaki eleştirileri şu şekildedir:

*“Toprak Mahsulleri Vergisi, daha geniş bir kitleye hitap eder. Mükellef adedi daha fazladır. Sermayeden alınan kısmı varsa da vergi daha ziyade mahsul üzerine kuruludur. Bu vergiyi veren kitle zaten sefalet içindeydi. Vergiyi ödemekle yaşama seviyesinde büyük bir değişiklik olmamıştır. Varlık Vergisi mükellefleri; hakkını istemesini bilen, sesini yükseltecek kimselerden oluşmaktaydı. Senelerin cefakeşi Anadolu ise her derdi sineye çekmesini bilen bir rindir.”*<sup>165</sup>.

Faik Ökte'nin, vergi hakkındaki düşünceleri bunlarken; Cahit Kayra bu yargıların insafsızlık olduğunu ifade etmişti. Kayra, özellikle Ökte'nin *“Köylü nasıl olsa sefalet içinde yaşıyordu. Bu vergi onların yaşamında fark yaratmadı.”* ifadesini

<sup>162</sup> TBMM ZC, D.7, İ.13, III, 4.VI.1943, 20-22.

<sup>163</sup> T.C. Resmi Gazete, S.5423, 7 Haziran 1943, 5241-5242.

<sup>164</sup> Güneri Akalın, *Cumhuriyet Dönemi Ekonomi-Politik Tarihi'nin Liberal Yorumu*, Orion Kitabevi, Ankara, 2010, 256.

<sup>165</sup> Ökte, a.g.e., 202.

insafsızlık olarak değerlendirmişti. Cahit Kayra, hem bu verginin hem de Varlık Vergisi'nin rakamlarını ve iki vergi mükelleflerinin yaşam şartlarını göz önünde bulundurarak, Toprak Mahsulleri Vergisi'nin, varlıkları hemen hemen yok olan insanlardan alındığı ve bu yüzden vergiye Yokluk Vergisi adını verdiğini söylemekteydi<sup>166</sup>.

Verginin uygulanması sürecinde bazı sorular yaşandı. Özellikle ölçme ve tahmin yoluyla miktarların belirlenmesi, hataya ve suiistimale oldukça açıktı. Kalifiye olmayan memurlar ile yapılan ölçme ve tahminler, köylüyü iyice sıkıntıya sokmaktaydı. Ölçme ve tahmin usullerinin ne kadar isabetsiz olduğunu anlamak için o dönemde bir araştırma yapan Suat Başar'ın verdiği rakamlara göz atmamız bize bu konuda bazı fikirler verecektir. Verginin ilk uygulama yılı olan 1943'te, tahmin edilen vergi gelir rakamı 110-130 milyon liralık bir ortalamadaydı. 1944 tahminleri 124 milyon, 1945 tahmini ise 75 milyon liraydı. Demek oluyor ki bu yılların toplam tahmini miktarı 300 milyon civarında bir rakamdı. Ancak ortalama olarak 1943'te 59 milyon lira, 1944'te 47 milyon lira, 1945'te 66 milyon lira ve 1946'da da 60 milyon lira civarında bir gelir sağlanmıştı. Bu da toplamda 230 milyon liralık bir gelir demektir. Kısacası yapılan tahminlerin önemli bir miktarı isabetsizdi. Başar'a göre; ölçme ve tahmin usulü hem bütçe tahminlerini altüst etmiş hem de vergide mükellef bakımından kaçakçılığa, memur bakımından işi eksik yapmaya zemin hazırlamıştı<sup>167</sup>.

Memurların yetersizliğinden ve bu durumun ciddi manada sorun yaşattığından bahseden Zonguldak milletvekili Şinasi Devrin, ölçü sistemini sorunlu bir uygulama olarak görmekteydi<sup>168</sup>. Ofis tarafından istihdam edilen memurlar konusunda yaşanan sıkıntılar sadece bunlar da değildi. Memurlar ambarlardan ürün çalmaktaydı. Örneğin; Çatalca'da ofise ait depolardan, ofis çalışanları tarafından çuvallarla hububat çalınmakta ve çalınanların yerlerine kum çuvalları konulmaktaydı<sup>169</sup>.

---

<sup>166</sup> Kayra, *38 Kuşağı Cumhuriyet'le Yetişenler*, 118.

<sup>167</sup> Suat Başar, "Toprak Mahsulleri Vergisi Kalkınca", <http://istuniv.dergipark.gov.tr/download/article-file/8940>, Erişim Tarihi: 9.10.2016, 100-102.

<sup>168</sup> TBMM ZC, D.7, İ.1, IX, 19.4.1944, 74-75.

<sup>169</sup> Tan, "Yüz Binlerce Liralık Yeni Bir Yolsuzluk", 27 Nisan 1944.

Bahsedilen bu dönemlerde, köylü içinde bulunduğu durumdan hoşnut değildi. Bu hoşnutsuzluklarını, çeşitli şekillerde dışa vurmuşlardı. Bu dışa vuruşlardan biri olan, ozan Saraçlı Âşık Mehmet'in dilinden dökülen türkünün bir kıtası şöyleydi:

*“Yavrular bekleşir sıcak lavaşı,*

*Kaç gündür döktüler acı gözyaşı.*

*Din imanı olan etmez bu işi,*

*Nidecen hamuru gâvur tahsildar?”*

Olay şu şekilde cereyan etmişti: Vatandaşın hububat borcunu almak için köye giden tahsildar, vatandaşın borcuna karşılık alacak bir şey bulamamıştı. Ancak bunu geçerli bir sebep olarak görmeyen tahsildar, adamın bir başkasından aldığı unu hamur eden karısının önündeki hamur teknesine el koymuştu<sup>170</sup>.

Elbette savaştan bütün köylüler aynı şekilde etkilenmemişti. Büyük toprak sahipleri, savaş ortamını fırsat bilip, bundan çeşitli şekillerde faydalanmışlardı. Savaşın, piyasaları iyice alt üst ettiği zamanlarda, devlet hissesini ayırdıktan sonra geri kalan mahsulünü kârlı piyasalarda satışa çıkararak kimseler vardı<sup>171</sup>.

Netice olarak bu vergide de umduğunu bulamayan hükümet, 1946'da vergiyi kaldırmıştı. Ancak bakiye borçları konusunda bir karar alınmamış ve borcu olan köylü hâlâ borç ödemeye devam etmişti. Verginin bakiye borçları konusunda Mayıs 1947'de Seyhan milletvekili Sinan Tekelioğlu ve Çorum milletvekili Necdet Yücer, bu borçların kaldırılması hakkında girişimde bulundular. Böylelikle verginin son kalıntıları da 25 Mayıs 1947 tarihli ve 4553 sayılı yasa gereğince her türlü cezalarıyla birlikte kaldırılmıştı<sup>172</sup>.

<sup>170</sup> Mehmet Güneş, *Zamanı İsmet ve Sonrası*, Latin Matbaası, İstanbul, 1969, 32.

<sup>171</sup> Metinsoy, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'de Savaş ve Gündelik Yaşam*, 219.

<sup>172</sup> *TBMM Tutanak Dergisi*, D.8, T.1, IV, 21.V.1947, 200-201.





## **İKİNCİ BÖLÜM**

### **2. SAVAŞ YILLARINDA İSTANBUL'DA İHTİKÂR FAALİYETLERİ VE GIDA SORUNU**

#### **2.1. Fiyat Artışları ve İhtikâr Faaliyetleri**

II. Dünya Savaşı, her gün biraz daha genişleyerek ekonomik anlamda tüm dünya devletlerini etkilemişti. Türkiye'de de bu etki kendini hissettirmeye başlamış,

hatta ekonomik alanda büyük bir bunalım yaratmıştı. İthalât ve ihracatın yanı sıra ülke içi ticaret de, seferberlik nedeniyle mal sevkiyatının aksamasından dolayı olumsuz yönde etkilenmişti. Özellikle kış aylarında Karadeniz’de; Rize’den ve Trabzon’dan kalkan vapurlar, gemiler güçlüklerle İstanbul’a gelebiliyorlardı. Var olan liman sayısı o kadar azdı ki, gemiler kıyaya yanaşıp mal indiremiyorlardı<sup>173</sup>. Tan Gazetesi’nin, bu konuyla alakalı yaptığı bir haberde; İstanbul piyasasında ihracat faaliyetlerinin durma noktasına geldiğini görmekteyiz. Öyle ki, limana vapur gelmediğinden, daha önce yapılmış satışların bile yüklenemediğinden bahsedilmekteydi<sup>174</sup>. Mal sevkiyatında yaşanan sıkıntılar, sadece vapurların limana gelmemesi ya da gelememesi değildi. Özellikle ülke içi sevkiyatta kullanılan motorlu araçların benzin fiyatları, her geçen gün tırmanmaktaydı. 1940 Ocak ayı içinde benzinin litre fiyatı İstanbul’da 16,60 kuruş iken, mart ayında 18,25 kuruşa, nisan ayında 19,00 kuruşa ve nihayet senenin son ayı aralıkta ise 25,10 kuruşa çıkmıştı<sup>175</sup>.

Ticaretin en yoğun olduğu İstanbul’da, benzin fiyatları sürekli bir artış eğilimi göstermiş, bu durum iç ve dış ticareti nakil vasıtaları bakımından olumsuz yönde etkilemişti. Sevkiyatta yaşanan bu sorunlar, ülke içinde ihtiyaç maddelerinin mevcudunu azaltarak hem fiyatların artmasına hem de mal darlığının yaşanmasına neden olmuştu<sup>176</sup>. Diğer taraftan ordunun ihtiyaçlarını İstanbul’dan temin etmeye çalışması, mahalli ihtiyaçların karşılanmasını zora soktuğu gibi fiyatların artışına da sebep olmaktaydı<sup>177</sup>.

Savaşın ilk yıllarında, görülen fiyat artışları, sadece spekülasyon ve ihtikâr meselesinin bir neticesi olarak görüldü. Fakat bu görüşün yanlışlığı çabuk anlaşıldı ve ekonomik alanda geniş çaplı tedbirlere girişildi. Çünkü anormal düzeyde artış gösteren fiyatlar sadece ihtikârdan kaynaklı olamazdı<sup>178</sup>.

---

<sup>173</sup> TBMM ZC, D.7, İ.22, II, 12.V.1943, 57.

<sup>174</sup> Tan, “Piyasada Değişiklik Yok”, 22 Mayıs 1940.

<sup>175</sup> *Ayin Tarihi*, S.74, Son Kânun/Ocak 1940; *Ayin Tarihi*, S.76, Mart 1940, 15; *Ayin Tarihi*, S.77, Nisan 1940, 26; *Ayin Tarihi*, S.85, İlk Kânun/Aralık 1940, 4.

<sup>176</sup> Murat Metinsoy, *İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye Gündelik Yaşamda Devlet ve Toplum*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016, 54.

<sup>177</sup> BCA, 30.10.00.65.435.13.

<sup>178</sup> Samet Ağaoğlu, “İktisadi Hayatta Fiatların Yükselişi”, *İktisadi Yürüyüş*, S.74, 16 İlk Kânun/Ocak 1943, 7.

Dönemin fiyat hareketleri tedirgin edici düzeydedir. Aşağıda isimleri geçen üç büyük şehre ait rakamlar, 1941 Ekim ayının 1940 Ocak ayına göre fiyat yükselmesini gösterir. Zaruri ihtiyaç maddelerinin fiyat toplamları, 1940 Ocak ayında 100 kabul edilirse bu şehirlerde, 1941 Ekim ayının gösterdiği değer yüzde hesabı ile 143,2'dir. Yani 1940'da 100 kuruşa alınabilen bu zaruri ihtiyaç 1941 Ekim'inde 143,2 kuruşa alınabilmekteydi. Ev kiralari, Milli Korunma Kanunu ile nispeten sabit bir değer seyrettiğinden bu ortak hesaba katılmamıştır. Bu şehirlerde yine toplam fiyat artışı şöyledir:

**TABLO 6**

**1940 Ocak Ayına Göre % Artışı<sup>179</sup>**

<b>Şehirler</b>	<b>% Artışı</b>
İzmir	47,1
İstanbul	43,1
Ankara	32,8

Bu şehirlerin her birinde, çeşitli madde gruplarının artış oranı ise şöyledir:

**TABLO 7**

**1940 Ocak Grup Fiyatları 100 Kabul Edildiğine Göre 1941 Ekim Ayında Artış Oranı<sup>180</sup>**

<b>Şehirler</b>	<b>Yiyecekler</b>	<b>Et, Yumurta, Nebati Yağ</b>	<b>Süt ve Süt Ürünleri</b>	<b>Giyim Eşyası</b>	<b>Kuru Sebzeler</b>

<sup>179</sup> BCA, 30.10.00.25.141.10.

<sup>180</sup> BCA, 30.10.00.25.141.10.

<b>İzmir</b>	171,0	187,7	153,5	113,9	148,5
<b>İstanbul</b>	166,4	131,0	160,5	114,7	155,0
<b>Ankara</b>	142,6	146,4	147,0	119,9	139,2

1941’de el koyma uygulamaları geniş ölçüde uygulanmış, birçok zirai mahsul beyannameye tabi tutulmuş ve köydeki hak sahiplerine düşen kısım ayrıldıktan sonra, geriye kalanın tamamı resmi fiyatlarla ve bedeli karşılığında Ziraat Bankası ve Toprak Mahsulleri Ofisi’ne teslim edilmişti. Köylüye kalan mahsul miktarının az olması ve tespit edilen resmi fiyatların serbest piyasadakinin altında olması çiftçiyi, el koyma uygulamasından kaçınmaya sevk etmiş ve bu da arzın gerilemesine yol açmıştı. 1941’in son ayında 9,5 kuruştan 13,5 kuruşa çıkarılmış olan buğday fiyatı, 1942’de 20 kuruşa kadar yükseltilmişti. Bu durum Ankara, İstanbul ve İzmir gibi büyük şehirlerde ekmek sıkıntısının yaşanmasına neden oldu<sup>181</sup>.

Fiyatların, özellikle gıda fiyatlarının yükselişi karşısında devletin asker besleme masrafları da artmıştı. Bu yüzden devlet, gelirini arttırmak için çeşitli yollara başvurmuş ve bu amaçla tekel ürünlerinin fiyatlarını esaslı bir şekilde arttırmıştı. Örneğin; kahve fiyatı 210 kuruştan 480 kuruşa, çay 700 kuruştan 1,250 liraya, şeker fiyatı ise 48 kuruştan bir sene içinde önce 112 ve 127 kuruşa sonrada 500 kuruşa kadar çıkarıldı. Ortalama bir memur maaşının 25-30 lira olduğu bir dönemde, bu fiyat artışları dudak uçuklatacak cinstendi. Şeker fiyatının bu kadar yüksek olması, evlerde ve kahvehanelerde şeker yerine kuru üzümle çay içme alışkanlığına yol açtı. Zeytinyağı fiyatları ise 90 kuruştan 180 kuruşa ve Urfa yağı da 165 kuruştan 425 kuruşa çıktı. Yağ fiyatlarının bu denli yükselmesi, İstanbul’da kuyruk yağı satışlarının artmasına neden olmuştu. Belirtilene göre; eskiden kasaplar, kuyruk yağını satamadıklarından ellerindeki kuyruk yağlarını, ete ilâve ederek müşteriye satmaya çalışmaktaydılar. Ancak yağ piyasasındaki bu fiyat artışlarıyla beraber kuyruk yağı satışları da bir hayli artmıştı<sup>182</sup>.

<sup>181</sup> Şefik Bilkur, “Türkiye’de Yirmi Yıllık Fiyat Hareketleri”, *Türk Ekonomisi*, S.26, Ağustos 1945, 41.

<sup>182</sup> *Akşam*, “Sadeyağ Yerine”, 7 Şubat 1940.

Fiyat endekslerinin en yüksek seviyesi 1943'ün Nisan ayıydı. İstanbul, İzmir, Konya, Ankara ve Eskişehir'deki buğday fiyatları esas tutulmak üzere; 1938'de 5 kuruş olan buğdayın ortalama fiyatı, 1943 Nisan ayında 107 kuruşa ulaştı<sup>183</sup>.

Fiyatların yükselme eğilimini kontrol altında tutmak için tedbirlerin en başında narh sistemi gelmekteydi. Narh sistemi, serbest bırakılan fiyatların yükselmesi dolayısıyla birinci derecede ihtiyaç maddesi olarak tayin edilen malların, azami satış fiyatlarının tespit olunmasıdır. Ancak bu tedbirin savaş yıllarında çeşitli sıkıntılara neden olduğunu görmekteyiz:

- ✓ Gerçek piyasa durumunun zorunlu bir hale getirdiği fiyat yükselişi, narh konulan malın piyasadan çekilmesine neden oldu. Ancak yüksek fiyatlardan temin edilen bu mal, sabit ve dar gelirli kimselerin temin edemeyeceği bir hale geldi ve bu şekilde karaborsanın meydana gelmesi ne sosyal ne de ahlâki bakımdan hoş karşılanmadı.
- ✓ Mutlak narh, fiyatların dondurulmasından farklı olduğu için bunda malın maliyet fiyatı önemli değildir. Bundan dolayı o malı herhangi bir şekilde daha ucuza temin etmiş olanlar, daha fazla kâr temin etmekteydiler. Bu da piyasalarda bir fiyat dengesizliği yaratmıştı<sup>184</sup>.

Bu konuyu, daha iyi inceleyebilmek için o günlerin en büyük sorunu haline gelen peynir meselesini ele alabiliriz. İstanbul Fiyat Murakabe Komisyonu, o sıralarda fiyat artışı yaşanan beyaz peynire narh koyma kararı alarak, peynir fiyatını 75 kuruş olarak belirlemiştir. Ancak narhın belirlendiği sıralarda, yoğurdun ve sütün fiyatı çeşitlilik göstermekteydi. Peynir narhının üzerinde seyreden yoğurt ve süt fiyatları, doğal olarak peynirin maliyet fiyatını yükseltirken peynirciler, bu fiyattan satış yapmak istemiyorlardı. Sonuçta piyasada mal darlığı yaşanırken öte taraftan peynirler karaborsaya intikal etmişti. Hükümet, bu şekilde fiyatları kontrol altında tutmayı amaçlasa da kendi eliyle fiyat artışlarına neden olmuştu<sup>185</sup>.

---

<sup>183</sup> Bilkur, *a.g.m.*, 42.

<sup>184</sup> Akel, *a.g.e.*, 98-99.

<sup>185</sup> Akel, *a.g.e.*, 100.

Cumhurbaşkanı'nın verdiği bir demeçteki sözleri, bu durumu doğrular nitelikteydi. İsmet İnönü, vatandaşların ihtiyaçlarını devlet eliyle dağıtmaya tabi tutamadıklarını, bu şekilde memlekette bir pahalılık yarattıklarını ifade etmekteydi<sup>186</sup>.

Oluşan pahalılık geçinme sorununa neden olurken, özellikle devlet memurlarına yardım edilmesi konusu gündeme gelmişti. Bu konuda Bursa Valisi, Başbakanlığa gönderdiği bir yazısında; “*Memurlara maaş zammının bir tedbir olamayacağını çünkü zam yapılırsa da bunun derhal piyasada karşılık gördüğünü*” dile getirmekteydi. Gerçekten de dönemin fiyatları incelendiğinde, günlük yaşanan fiyat artışları çok değişkendi. Vali bu noktada, devlet memurlarına ucuz yiyecek maddeleri temin etmenin daha uygun olacağını ifade ediyordu<sup>187</sup>. Bu tip uygulamaların savaş süresince yapıldığını görmekteyiz. Örneğin; 1943'te sabit geliri memurlara ve ailelerine, ucuz fiyatla nüfus başına 500 gram şeker ayrıca subay ve askeri memurlarına da, 1 kilo şeker ucuz fiyatlarla verilmişti<sup>188</sup>.

Elbette ki bu fiyat artışlarını sadece dönemin koşullarına bağlamak doğru değildir. Bir de tüccar vasıtasıyla gerçekleştirilen suni fiyat artışları vardı. Bu hareket, ihtikâr olarak adlandırılırken gerçekleştirenlere de vurguncu, muhtekir gibi çeşitli adlandırmaların yapıldığını görmekteyiz. Peki, ihtikâr ne şekilde gerçekleştirilmiştir? Bu süreci üç aşamada özetlemek mümkündür:

- ✓ İhtikâr amacıyla hareket eden tüccarlar, daha fazla kâr elde etmek için önce ellerindeki malları piyasadan çekmekteydiler.
- ✓ Sonra bu malı, bir süre stoklarında saklayarak, piyasada mal darlığı yaratıp talebin artmasını beklemekteydiler.
- ✓ Son olarak, fiyatları istedikleri gibi belirleyecekleri en uygun zamanda, malı azar azar yüksek fiyatlardan piyasaya çıkarmaktaydılar<sup>189</sup>.

Bu konu hakkında Vehbi Koç, yapılan bu faaliyetlerde fatura verilmediğini ve devletin çok büyük zarar ettiğini ifade ediyordu. Koç ayrıca, karaborsadan anormal

---

<sup>186</sup> İlhan Turan, *İsmet İnönü Konuşma, Makale, Mesaj ve Söyleşiler 1944-1950*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 2003, 45.

<sup>187</sup> BCA, 30.10.00.65.436.11.

<sup>188</sup> BCA, 30.10.00.50.325.2.

<sup>189</sup> Nusret Köymen, “Pahalılık ve İhtikârın Sebep ve Âmilleri nelerdir?”, *Ticari Birlik Mecmuası*, S.12, 15 Ağustos 1942, 14.

kazanç sağlayan bu insanların, anormal derece para harcadıklarını, bir kısım halkın ise yoksulluk çektiği sırada öbür tarafın zevk ve sefa içinde yaşadığından bahisle bu durumun, çeşitli sıkıntılar doğurduğunu ve böylece savaşın ahlâkı bozarak önüne geçilmez bir hâl aldığını belirtiyordu<sup>190</sup>. İhtikâr vaziyeti öyle bir hal almıştı ki, sadece büyük şehirlerde değil; Anadolu’da bile memur ve orta sınıf halk çok zor durumda kalmıştı<sup>191</sup>.

Belediye Teftiş Heyeti, piyasadaki gıda maddelerinin satış fiyatlarını kontrol etmek için çeşitli çalışmalar yapmaktaydı. Belediye müfettişleri bu kontrollerinde; fiyat artışlarının sebeplerini, bunların nasıl yapıldığını gösteren dikkate değer belgeler buldular. Bu belgelerden biri olan, Yorgi Terzioğlu’na ait ve Ahmet adında bir tüccara yazılan mektuptan bazı satırlar şöyleydi; *“Burada satılan yağlardan fatura almak için ısrar ediyorlar. Bana gönderdiğin şeyler hakkında yüksek fiyatla bir fatura gönder, bende muamelâtı ona göre yapayım...”* Yine aynı mektupta, hükümetin yaptığı kontroller hakkında ise şunlardan bahsedilmekteydi; *“Karaborsada her şeyi bizden daha iyi biliyorlar. Bana kalırsa, bunun arkasından bir şey çıkacak, siz ne fiyatla satılmasına karar vermiş iseniz bana bildiriniz ben size yine danışırım.”*<sup>192</sup>.

Belediye yaptığı bu kontrollerde, ihtikâr yaptıklarını tespit ettiği kişiler hakkında yasal işlemler yapmıştı. 1943’te özellikle yüksek fiyatla gıda maddesi ve mal satmaktan dolayı İstanbul’da, mahkemeye verilen kişilerin sayısı oldukça fazlaydı. Mahkemeye verilenlerin bazılarını belirtecek olursak; Ahmet İpçi, Rasim Başak, Mehmet Kemik, Murat Varol, Mithat Bales, Süleyman Çetintaş, İbrahim Ziker, Rıza Çıkarır, Hulusi Tınaztepe, Asator O. Karabet, Hacı Oğlu Süleyman, Emine Özınan gibi birçok isim yüksek fiyattan gıda maddesi satmaktan mahkemeye verilmişti<sup>193</sup>.

İstanbul, fiyat artışları ve ihtikâr faaliyetleri konusunda önemli bir kentti. Zira İstanbul’daki ihtikâr faaliyetleri, diğer illeri de etkileyerek fiyatlar konusunda önemli bir etken haline gelmişti. Çünkü birçok il, ihtiyaçlarını karşılamak için İstanbul’a başvurmakta ve buradan alınan yüksek fiyatlı ürünler, götürüldükleri yerlerde daha yüksek fiyatlardan satılarak ihtikâr içinden çıkılmaz bir hâl alıyordu. Örneğin; 1941’de

<sup>190</sup> Vehbi Koç, *Hayat Hikâyem*, Çeltüt Matbaası, İstanbul, 1983, 61.

<sup>191</sup> BCA,03.10.00.8.50.3.

<sup>192</sup> *Vakit*, “İhtikârcıların Yüz Karası Vesikaları Meydana Çıkıyor”, 20 İkinci Teşrin/Kasım 1942.

<sup>193</sup> BCA, 30.10.00.82.539.10.

Rize’de yüksek fiyatlarla satılan ipliklerin, İstanbul’da bir kısım iplik ticarethanelerinden alındığını görmekteyiz. Rize’de dokumacılık yaptıran tüccarlar; Of, Trabzon, Giresun ve özellikle İstanbul’dan yüksek fiyatlarla iplik satın aldıklarını ifade ediyorlardı. İstanbul’da iplik alışverişinin mühim bir kısmı, Rıza Paşa yokuşunda 82 numaralı dükkânda çalışan Mikâil adındaki kişinin elinden geçiyordu. Bu şahıs, birçok yere yüksek fiyatla iplik satmakla kalmayıp, Sümerbank tarafından verilen ipliklerin, niteliklerini de değiştiriyordu. Ayrıca İstanbul’daki imalâthane sahiplerinin bir kısmı, devlet tarafından kendilerine verilen iplikleri yüksek fiyattan başkalarına satarak haksız kazanç elde ediyorlardı<sup>194</sup>.

Hayat pahalılığının tek sebebi olarak görülen ihtikâr ve bunu gerçekleştiren tüccarlara karşı oluşan tepki o kadar büyüktü ki, Varlık Vergisi’nin çıkarılması bile bu tepkiyi yatıştırmaya yetmemişti. Nitekim Barış Dünyası adlı dergide, “*Tüccara Açık Mektup*” başlıklı yazıyı kaleme alan Celâl Tepki, soyadıyla bütünleşir gibi bu konuda çok sert ifadelerde bulunmuştu. Tepki’nin yazısında şu satırlar dikkat çekmektedir; “*Evet efendilerim, size hitap ediyorum, neye susuyorsunuz? Bugün sizden herkes şikâyetçi; herkes sıkıntılarını, ızdıraplarını sizin doğurduğunuza kani... Memedeki çocuk gıdasız ve takatsız annesinin süt diye derilerini mıncıklarken, üzerine dökülen sıcak gözyaşının mesulü sizsiniz. Veremden ölen vatandaşın günahı boynunuzdadır. Fiyat anarşisi yaratan, eşyayı durmadan yükselten siz, halkı ve köylüyü soyan siz; devleti aldatan sizsiniz. O kadar çok cürüm işliyorsunuz ki, size bütün işlenen suçların kaynağı diye bakmak kabil... Sokakta beş lira için adam öldürmeye siz sebep oluyorsunuz, aile geçimsizliği sizin yüzünüzden doğuyor. Namuslu veznedarı hırsız yapan, devlet hesaplarını alt üst eden yine sizsiniz...*” yine aynı yazısında devamla Varlık Vergisi’ne atıfta bulunarak, “... İş o kadarla da kalmıyor. Günün birinde hırsızlıklarınızı önlemek, sizi rahat çalışmaya veya soygunculuklarınızı ulu orta yapmaya imkân bırakmamış olmak için dünyanın en çetrefil ve en karışık tedbiri tatbik mevkiine giriyor; hepiniz beyannameler veriyorsunuz. Teşkilâtlar kuruluyor; mal şöyle olacak, şöyle satılacak, şu yapılacak ve bu yapılmayacak deniyor yine siz korkunç sükûtunuzu muhafaza etmekte devam ediyorsunuz...”<sup>195</sup>.

<sup>194</sup> BCA, 30.10.00.71.468.13.

<sup>195</sup> Celâl Tepki, “Tüccara Açık Mektup”, *Barış Dünyası*, 5 Mayıs 1944, S.14, 8.



Seyfi Kurtbek ise, ihtikârın; bir düşmanın yaptığından farkı olmadığını, bu sebeple ihtikâr yapan kişiyle casus arasında bir farkın olmadığını söylüyordu. Kurtbek, ihtikâr yapanın bir vatan haini olduğunu ve idam edilmesi gerektiğini de ifade ediyordu<sup>196</sup>.

Bu tepkiler o kadar çok büyümüştü ki her gazete, her dergi, özetle her insan ihtikârı ve muhtekiri tanımlarken çok aşırı cümleler kurmuşlardı. Bunlardan biri olan İktisadi Yürüyüş yazarlarından İsmet Alkan; “*İhtikârı bir afet; muhtekiri de bir yılan, bir akrep*” olarak tanımlamıştı. Hatta yazısının devamında, “*Muhtekirin var olan her türlü haşarattan daha zararlı*” olduğunu yazmıştı<sup>197</sup>.

Bir başka örnek verecek olursak; Yeni Adam Dergisi’nin 397. sayısında, ihtikâr yapan kişilerin nasıl cezalandırılması gerektiğine dair öfke dolu bir yazı kaleme alınır. Bu yazıya göre; “*Vurguncu, fırsatını bulunca kötülüğü yapan kişidir. Vurgunculukla savaşmanın tek vasıtası ise cezadır. Savaş zamanlarında yapılan vurgunculuğun adam öldürmek suçundan bir farkı yoktur. Bir katil bir ya da birkaç öldürmesine rağmen vurguncu tüm milleti öldürür. Buna göre de bir vurguncunun cezası kanlı katillerden aşağı olamaz.*” şeklinde bir cezalandırma öngörülüyordu. Görüldüğü üzere vurguncu, ihtikâr, karaborsa gibi terimler ve bu terimleri vücuda getirenler çok öfkeli dillerle eleştirilmişlerdi<sup>198</sup>.

Bu dönemin bir başka önemli meselesi ise mevcut kanunların açıkları tespit edilmek suretiyle kanuna uygun yapılan ihtikârlardı. Gümrük Kanunu’nda var olan “*Gümrüğe gelen bir mal bir yıl müddetle gümrükten çekilmezse Gümrük İdaresi bu malı, müzayede ile satar. Tahsil edeceği paradan gümrük istihkakı olan kısmını alır ve para artarsa bunu malın sahibine iade eder.*” maddesinden dolayı bazı tüccarlar, gümrükten mallarını çekmeyerek, malların müzayede de satılmasını beklemekte ve Fiyat Murakabe Komisyonu’nun koyduğu kâr nispeti üzerinden satış gerçekleşince gümrüğe gidip paralarını almaktaydılar. Böylece hem gümrük payına düşen parayı alır hem de mal sahibinin gümrük vergisi olarak cebinden fazla para çıkmamış olurdu<sup>199</sup>.

<sup>196</sup> Seyfi Kurtbek, *Harp ve Ekonomi*, İnsel Kitabevi, İstanbul, 1942, 111.

<sup>197</sup> İsmet Alkan, “İhtikârla Mücadele ve İşletmecî”, *İktisadi Yürüyüş*, II, S.23, 16 Son Teşrin/Kasım 1940, 10.

<sup>198</sup> *Yeni Adam*, “Vurguncu”, S.397, 6 Ağustos 1942, 3.

<sup>199</sup> Nabi, “Kanuna Uygun Bir İhtikâr”, *Yeni Adam*, S.398, 13 Ağustos 1942, 7.

Var olan bu sorun başka bir sorunu da beraberinde getirmekteydi; ambar darlığı<sup>200</sup>. İstanbul Sirkeci’de, av derisi tüccarı Mehmet Naci Kelcih, getirttiği 10.000 kilo kalayı, gümrükten çıkarmayarak fiyatların yükselmesini beklemişti. Bu kişi hakkında gereken tahkikatın yapıldığı da gazetelere yansıyan haberlerdendi<sup>201</sup>.

İhtikâr faaliyetlerini hesaba katmayan resmi rakamlara göre; 1939 ile 1943 arasında fiyatlar üç misline çıkmıştı. Gazeteci Hasan Pulur, bu dönemde çekilen sıkıntıları şöyle özetliyordu:

*“Babalarımız eski jiletleri su bardaklarının içinde bileyleyip tıraş oluyor, analarımız gömleklerin eteklerini kesip yama yapıyordu. Her kadının dikiş kutusunun demirbaşı olan tahta yumurtayla burnu ve topuğu delik çoraplar örülüp, yenileniyordu. Bayat ekmekler yağda kızartılıp üzerine de biraz şeker şerbeti döküldü mü, ekmek kadayıfı var diye evde bayram yapılıyordu. Pantolonların arkasına süvari yamaları vuruluyor, ceketlerin eriyen, elek olan dirsekleri uygun bir kumaşla kapatılıyordu. Yontula yontula tutulamayacak hale gelen kurşun kalemler kamış saplara takılıyordu. Kuru üzümle çay içiliyordu. Evinde beş numara gaz lambası yakana amma da zengin deniliyordu.”<sup>202</sup>*

## 2.2. Savaş Yıllarında Gıda Sorunu ve İstifçilik

Bu yılların bir başka önemli sorunu, piyasadaki malların kalitesi ile alakalıydı. Fiyatları yüksek olan malların, bir de kalitesi düşürülerek halkın sağlığı tehdit ediliyordu. Bu konuyla ilgili, İktisadi Yürüyüş Dergisi yazarlarından Vecdi Keyn, piyasada çok fazla bozuk ve hileli malın olduğunu ifade ediyordu<sup>203</sup>. Bir örnek verecek olursak; mandıralardan İstanbul’a teneke içinde gelen peynirlerin gaz koktuğuna dair haberlerin, basına yansıdığını görmekteyiz. Habere göre; mandıra sahipleri, maliyet fiyatını azaltmak için peynirleri, oradan buradan topladıkları gaz tenekelerine doldurup piyasaya sürüyorlardı<sup>204</sup>.

<sup>200</sup> BCA, 30.10.00.212.439.21.

<sup>201</sup> Tan, “Kalay İhtikârı Yapan Tacirler”, 23 Mayıs 1940.

<sup>202</sup> Yıldırım Koç, *Türkiye’de Sınıf Mücadelesinin Gelişimi I 1923-1973*, Birlik Yayıncılık, Ankara, 1979, 64

<sup>203</sup> Vecdi Keyn, “Aktüalitesini Kaybetmeyen Bir Mevzu: İhtikâr”, *İktisadi Yürüyüş*, V, S.56, 1 Nisan 1942, 22.

<sup>204</sup> Selman Cafer, “Gaz Kokan Peynirler”, *İktisadi Yürüyüş*, S.11, 15 Mayıs 1940, 15.

Bozuk mallar meselesi, dönemin en çok tartışılan konularından biri olmuştu. Zekeriya Sertel, bu duruma neden olan kişiler için “*Ev soyan hırsız, bu hayat soyan hırsızlardan daha namusludur.*” demişti. Zira belediye müfettişlerinin yaptıkları araştırmalar, piyasadaki malların çoğunun bozuk olduğunu göstermekteydi. Yapılan bir araştırma sonucunda; 12 sirke numunesinden 10’u, 146 yağ numunesinden 41’i, 145 ekmek numunesinden 45’i, 24 helva numunesinden 19’u, 5 peynir numunesinden 4’ü, 76 zeytinyağı numunesinden 16’sı, 2 turşu ve 2 yoğurt numunesinden hepsinin bozuk olduğu tespit edilmişti<sup>205</sup>. Hatta bu bozuk malları, bir de bozuk tartılar kullanarak tartan tüccar, kârını hem halkın cebinden hem de sağlığından sağlıyordu<sup>206</sup>.

Gerek fiyat artışları gerekse de temel tüketim maddelerinden daha fazla kâr elde etmek amacıyla yapılan bu tarz hileler, halkı süratle sıkıntıya sokmaktaydı. “*Bir avuç şekerden bir kilo çiviye kadar bütün zaruri ihtiyaçların lüks maddeler sırasına girdiğini...*” belirten Yakup Kadri Karaosmanoğlu, her meslekten her sınıftan insanın bu duruma karşı ateş püskürdüğünü ifade ediyordu<sup>207</sup>. Bütün bunlar, var olan ortamı daha çok kötüleştirirken, halk hızlıca yoksulluğa sürükleniyordu.

Yaşanan yoksulluk, beraberinde yetersiz beslenme problemlerini de getirmişti. Yetersiz beslenme sonucu, insanların sağlıklarından olması ise ayrı bir meseleydi. Tan Gazetesi’nin 14 Nisan 1940 tarihli haberinde, bu konuya örnek olacak bir durumdan bahsedilmekteydi. O tarihlerde, İstanbul ilkokullarında bulunan 78 bin öğrenci, sağlık müfettişleri tarafından muayene edilmiş ve bu öğrencilerin çoğunun hastalıklı, cılız veya hastalığa müsait buldukları anlaşılmıştı. Gazete haberine göre; öğrencilerin bu durumu gıdasızlıktan kaynaklanmaktaydı. Birçok okulda, öğle yemeği olarak kuru ekmek bile bulamayan çocuklardan bahsedilmişti<sup>208</sup>. Bu durum üzerine Yoksul Talebelere Yardım Cemiyeti, yoksul öğrencilere geniş bir çalışma programı hazırlamıştı. Cemiyet, bunun için 1941 senesine ait olmak üzere 12.250 liralık bir bütçe temin etmişti. Bu doğrultuda, öğrencilerin yemek yemeleri için gereken malzeme temin edilerek, her ilçeye bir yemekhane kurmayı plânlamışlardı. Bütün ilkokullara bu yemekhanelerden yemekler gönderilecek ve bu suretle öğrencilerin

<sup>205</sup> Tan, “Yediklerimizin Ekserisi Bozukmuş”, 16 Mart 1940.

<sup>206</sup> M. Zekeriya Sertel, “Namuslu Hırsız Namussuz Hırsız”, Tan, 17 Mart 1940.

<sup>207</sup> Yakup Kadri Karaosmanoğlu, a.g.e., 184-185

<sup>208</sup> Tan, “Muhtaç Talebeye Yardım”, 14 Mayıs 1940.

mağduriyeti giderilecekti<sup>209</sup>. Bu şartlar altında halk, artık sadece pahalılığı düşünmeye başlamıştı<sup>210</sup>.

Savaşın beraberinde getirdiği bu sefalet yılları, o dönemin romanlarında da sıklıkla işlenmişti. O romanlardan biri olan, Adnan Binyazar imzalı Masalını Yitiren Dev; ekmeğin karneye bağlandığı, yoksulluğun bazı yerlerde hat safhaya vardığı o yılların, aile yaşamına nasıl etki ettiğini anlatan güzel bir örnektir. Kitap, yazarın çocukluğunun geçtiği o yılları anlatır. İstanbul'a kardeşiyle birlikte gelen yazar, bir kesimin açlıkla mücadelesini gözler önüne sermektedir:

*“Yiyecek seferine çıktığımız bir gün, Kurtuluş taraflarındaki bir çöplükte çikolatalar bulduk. Kalıpları elimize aldığımızda ne yapacağımızı şaşırmiştık. Kalıplardan birini aceleyle açıp ağzıma attım. Ağzıma götürmemle öğürmeye başlamam bir oldu. Fırlatıp attım elimdekileri. Kardeşim atamıyordu. Elinden bırakmak istemiyordu kalıpları... Isırıp iğrenç tadı alıncaya kadar çikolataları tuttu elinde. Ağzımın kenarından sızan salyaları yutarak, çöplükte başka şeyler aramaya başladık. Köpekler bizden şanslıydı. Burunlarını çöpe daldırıp bir şeyler buluyorlardı. Biz bir de yiyeceğimizi seçiyoruz. Köpeklerde iğrenme duygusu olmayışına imrenerek, önüme gelen çöp öbeğine daldırıyorum elimi. İmrenmem işe yarıyor; bir köpeğin dittiği çöp öbeğinde yarım ekmek buluyorum.”<sup>211</sup>*

Piyasaların yaşadığı mal darlığı çoğu zaman tüccar eliyle oluşturulmaktaydı. Örneğin; İstanbul'a her gün ihtiyacı olan şekeri vermekte olan şeker şirketleri, toptancılara şeker vermeyince toptancılarda perakendecilere şeker verememekteydi. Bu vaziyet perakendecilerde, şeker fiyatlarının artacağı hakkında bir kanaat uyandırır ve bundan istifadeyi düşünen bazı esnaf, elindeki mevcut malı piyasaya sürmezdi<sup>212</sup>.

Hükümet, bu gibi durumların Milli Korunma Kanunu'na göre en ağır şekilde cezalandırılmasına karar verse de<sup>213</sup> tüccarların stok eğilimi bu doğrultuda azalmamış, aksine artarak devam etmişti. Hatta bu mesele, gıda maddelerini de aşip diğer her türlü malda görülmeye başlamıştı. Örneğin; İran uyruklu Tebrizli Ali Ekber adında bir

<sup>209</sup> Tan, “Yoksul Çocuklara Gıda İşı”, 31 Son Kânun/Ocak 1941.

<sup>210</sup> Yusuf Saim Atasagun, “Türkiye’de Fiyatların Yükselmesine Tesir Eden Psikolojik Sebepler”, *Türk Ekonomisi*, S.2, 15 Ağustos 1943, 61.

<sup>211</sup> Adnan Binyazar, *Masalını Yitiren Dev*, Can Yayınları, İstanbul, 2000, 97.

<sup>212</sup> Tan, “Şehrimizde Dün Şeker Sıkıntısı Görülmüştür”, 3 Mart 1940.

<sup>213</sup> Tan, “Bazı Eşya Satışında Bir Durgunluk Başladı”, 27 Mart 1940.

tüccarın, Sirkeci Vezir İskelesi'nde bulunan 162 numaralı ardiyesinde, faturasız ve beyannamesiz mühim miktarda kaçak eşya istiflediği ortaya çıkmıştı. Bu depoya yapılan baskında; 178 kilo çubuk kalay, 5 bisiklet lastiği ve 15 otomobil lastiğiyle mühim miktarda çay vb. malzeme bulunmuştu<sup>214</sup>.

Bütün bu durumlar karşısında, pahalılıktan ziyade bulamama endişesi yaşayan vatandaşlar, aile iâşesini sağlama alma düşüncesi ile uygun olmayan davranışlar sergilemeye başlamışlardı. Birçok ailenin, ne olur ne olmaz düşüncesiyle birer çuval un stoklamaya başladıklarını görmekteyiz. Pahalılık, darlık, karneye bağlama ve nihayet aç kalma korkusuyla; 1939 sonlarında ve özellikle 1940 ve 1941'de her çeşit malın halk tarafından istiflendiğini görmekteyiz<sup>215</sup>. Bu konu hakkında Ulus Gazetesi'nde yazan Neşet H. Atay, İstanbul'da evinde ölü bulunan yaşlı bir kadının, yirmi kilo ekmek istiflediğinden bahsetmekteydi<sup>216</sup>. Geçinme meselesinin her geçen gün zorlaştığı bu ortamda halkın bu gibi tavırları, sadece ihtikâr yapmak isteyen tüccarlara fayda sağlamaktaydı. Bu yüzden istifçilik eğilimi, dönemin en çok eleştirilen hareketlerinden biriydi. Tanin Gazetesi yazarı Faruk Güventürk İstifçiyi, “*Muhtekirin baş dostu ve onun kadar hatta daha fazla halkın düşmanı...*” olarak tanımlamaktaydı<sup>217</sup>.

En temel ihtiyaç olan beslenmenin karşılanamadığı bu gibi zamanlarda, sosyal ahlâka aykırı davranışlarda da artış gözlemlenebilmektedir. Bu yüzden, aç kalma korkusuyla karşı kaşıya kalan birinin, kanuna aykırı hareket etme ihtimali daha yüksektir. Savaş ortamının getirdiği şartlar ise bu durumların oluşması için uygun zemine sahiptir. İşte bu yüzden halkın iâşesi, en önemli mesele haline gelmişti<sup>218</sup>.

### 2.2.1. İstanbul'un Et Sorunu ve Balık Tüketiminin Özendirilmesi

Türkiye'de et tüketimi, çok düşük seviyelerde olmasa da uygun şartlarda yetiştirilmeyen hayvanların et ve süt verimlilikleri oldukça düşüktü. Ancak savaşın başlamasıyla ortaya çıkan sıkıntılar, et tüketim oranlarını düşük seviyelere çekmeye

<sup>214</sup> *Yeni Sabah*, “Bir İstifçi Deposunda”, 3 Eylül 1942.

<sup>215</sup> Atasâğun, *a.g.m.*, 61; Ayıışığı, *a.g.m.*, 235.

<sup>216</sup> Neşet H. Atay, “Darlık Değil Ahlak Sıkıntısı”, *Ulus*, 16 Son Kânun/Ocak 1942.

<sup>217</sup> Faruk Güventürk, “İstifçi”, *Tanin*, 4 Birinci Kânun/Aralık 1943.

<sup>218</sup> Metinsoy, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Gündelik Yaşamda Devlet ve Toplum*, 77-78

başlamıştı. Özellikle ordu ihtiyacı karşılandıktan sonra kalan et miktarı, insanların günlük protein ihtiyaçlarını karşılamaya yetmemektedir<sup>219</sup>.

Et, İstanbul'a Erzurum ve Trabzon taraflarından gelmekteydi. Nakliye ücretlerinin fazlalığı ve bu işle uğraşan belli bir kesimin faaliyetleri ucuz et yenilmesinin önüne geçmekteydi<sup>220</sup>. Etin narh fiyatından satılmaması için çaba gösteren tüccar ve kasaplar, çeşitli hilelere başvurmaktaydılar. Tüccar, yüksek fiyatlardan yakınıırken; kasap da zam yapan tüccarı suçlamaktaydı. Neticede et fiyatı, halkın sofrasına gelene kadar iyice yükselmekteydi. Milli Korunma Mahkemelerinde görülen davaların önemli bir kısmı, fiyat etiketsiz ve faturasız et satışı ile narhtan yüksek fiyatla et satma girişimleriydi<sup>221</sup>.

Yükselen fiyatlardan, sadece kasap ve tüccarlar değil köylüler de istifade etmişti. Şöyle ki, Fiyat Murakabe Komisyonu'nun, Hayvan Borsası'ndaki canlı hayvan fiyatlarını esas tuttuğunu gören bazı toptancılar, Anadolu'daki hayvan sahipleriyle anlaşarak fiyatları yükseltmeye başladılar. Böylece hayvan sahipleri, buldukları illerdeki fiyatları yüksek göstererek, İstanbul'daki et fiyatlarının yükselmesine neden oldular. Netice itibariyle Fiyat Murakabe Komisyonu'nun bütün çalışması ancak Hayvan Borsası'ndaki faaliyetleriyle kısıtlı kalmıştı<sup>222</sup>. Et meselesinde, toptancı tüccarların başvurdukları hile sadece bununla sınırlı değildi. Üretim yerlerinden koyun gelmediğini ileri sürerek, mezbahaya her gün için verdikleri koyun miktarını azaltıp, şehri etsiz bırakmaya başladılar. Hâlbuki İstanbul'a gönderilen çok miktarda hayvan vardı. 1943'te İstanbul'a hemen her gün 5000'den az olmamak kaydıyla hayvan gelmekteydi. Şehrin o dönemdeki günlük et ihtiyacı ise 3300 hayvanla rahatlıkla karşılanabilmekteydi. Ancak tüccarlar, bu hayvanları mezbahaya yakın civardaki ağıllardan alarak şehrin uzak mıntıklarına gönderiyorlardı. Böylece koyunları saklayarak iddialarını desteklemeye çalışıyorlardı<sup>223</sup>.

---

<sup>219</sup> Tekeli-İlkin, *a.g.e.*, 283-289.

<sup>220</sup> BCA, 490.1.00.662.218.2.

<sup>221</sup> Coşkun, *a.g.m.*, 272.

<sup>222</sup> *Tasvir-i Efkâr*, "Et Derdi", 4 Şubat 1941.

<sup>223</sup> *Vatan*, "Muhtekirler Şehri Etsiz Bırakacak Kadar İleri Gidiyorlar", 9 Birinci Teşrin/Ekim 1941; *Son Posta*, "İstanbul'a Bol Kasaplık Hayvan Geldiği Halde Et Fiyatları Niçin Bir Türlü Düşmüyor", 13 Ağustos 1943.

Bunların yanında kaçak olarak kesilen etlerin, karaborsa yoluyla satışı sunulması fiyatları etkileyen bir başka etkendi<sup>224</sup>. 1940'ta İstanbul'da kuzu eti fiyatları % 20; koyun eti fiyatları ise % 23 oranında yükselme göstermekteydi<sup>225</sup>. Et fiyatlarındaki artış, İstanbul'da et müteahhitlerini de etkilemişti. Bunlardan biri olan İstanbul et müteahhidi Fehmi Ateş, 54,89 kuruşa taahhüt ettiği koyun eti fiyatına 87,5 kuruşa; 3,89 kuruşa taahhüt ettiği sığır etinin 110 kuruşa kadar yükseldiğini ve bundan dolayı çok zarar gördüğünü belirterek, sözleşmesinin feshini veya narh fiyatından bir miktar eksisine de olsa yeniden bir fiyat tespitini istemekteydi<sup>226</sup>. Görüldüğü üzere hem İstanbul'un hem de diğer illerin et işesi gün geçtikçe zorlaşmaktaydı.

Yaşanan et darlığı ve fiyat artışları, et tüketimini azaltırken, etin sağladığı protein ihtiyacının karşılanması için alternatif gıdalar özendirilmeye başlandı. Vecdi Keyn, bu konu hakkında; domuz eti yemenin temini için dini kuralların yanlış yorumlanmasıyla mücadele edilmesinin gerektiğini ve artık domuz etinin, sağlıksız bir durum olmaktan çıktığını öne sürmüştü. Domuz eti tüketilmesi fikri, kamuoyunda fazla ilgi görmüş olmasa da et tüketimine alternatif olabilecek gıda maddelerinin arayışı sürmüştü. Bu konuda balık tüketiminin özendirilmesine dair gazete haberlerine ve makalelere geniş bir şekilde yer verilmişti<sup>227</sup>.

Bu doğrultuda, Ekonomi Bakanlığı tarafından bir kanun projesi hazırlanarak meclise sunulmuştu. Bu kanuna göre; bu iş için 2 milyon liralık bir sermaye istenilmekteydi ve bu para ile Balıkçılık Enstitüsü kurulacaktı. Ayrıca haftada bir gün, ordu ve okullarda balık yenilmesinin mecburi tutulması istenilmekteydi. Ancak bu kanun uygulamaya konulamamıştı<sup>228</sup>. Balık fiyatlarının pahalı olmasından dolayı halk bu fikre makul bakmamıştı. Gerçekten de balık fiyatları oldukça pahalıydı. Lüfer, 40-80 kuruş arasında bir fiyattan satılmaktaydı. Bahara doğru çıkan Barbun, daima 200 kuruştan aşağı inmezken; onun küçüğü Tekir ise 100 kuruştan aşağı satılmamaktaydı<sup>229</sup>. Aslında fiyatların bu kadar yüksek olması, sadece balığın mevcudiyetinin yokluğuyla alâkalı değildi. Zira bu dönemlerde balıkçıların, balık

---

<sup>224</sup> Coşkun, *a.g.m.*, 273.

<sup>225</sup> *Akşam*, "Et Fiyatları", 9 Haziran 1940.

<sup>226</sup> BCA, 30.10.00.143.26.11.

<sup>227</sup> Coşkun, *a.g.m.*, 273.

<sup>228</sup> *Tan*, "Haftada Bir Gün Balık Yiyiniz", 16 Mayıs 1941.

<sup>229</sup> *Tan*, "Balık Günü Yapılmalıdır", 28 Nisan 1940.

fiyatlarının düşmemesi için tonlarca balığı denize döktüğü bilinmektedir. 1941 yılında İstanbul'da 550 bin kilo Torik'in denize atıldığını görmekteyiz. Said Kesler, *Tan Gazetesi*'nde bu konuyu ele alarak, böyle bir girişimi sadece ihtikâr yapma çabası olarak görmekteydi. Kesler'in aktardığına göre; balıkların denize döküldüğü gün Buzhane'de, Torik'in çifti 50 kuruşa satılmaktaydı ve eğer balıklar denize dökülmeseydi fiyatların bu denli yüksek olması mümkün olmayacaktı<sup>230</sup>.

Diğer taraftan tutulan balıkların muhafaza edilmesi ise ayrı bir sorundu. Çünkü soğuk hava depoları oldukça yetersizdi. Aslında balıkçıların ellerindeki balıkları denize dökmelerinin bir nedeni de buydu. Bu yüzden balıkçılar, üç günde bir balığa çıkma kararı almışlar ve bu şekilde balıkların muhafazası imkânı doğrultusunda balık tutacaklardı<sup>231</sup>.

Balıkların, muhafaza imkânlarının kısıtlı olması fiyat artışlarında etkili olduğundan Ankara, İstanbul ve İzmir'de soğuk hava depolarının kurulmasına karar verilmişti. Böylece balıklar, stok edilerek hem ziyan olmayacak hem de fiyatların bir seviyede tutulması sağlanacaktı. Ayrıca et tüketimine bir alternatif olabilecek balığın, daha başka uygulamalarla da desteklendiğini görmekteyiz. 3 Mart 1943'te, balık avında kullanılan araç ve gereçler, hükümet tarafından temin edilerek İstanbul Balık Avcıları İstihsal Kredi ve Satış Kooperatifi kurulmuştu. Bu iş için Halk Bankası emrine 1,5 milyon TL kaynak sağlanmıştı. Halk Bankası, balıkçılığın gelişmesi adına bütün tedbirleri almaya yetkiliydi. Ancak daha öncede değinildiği gibi alınan tedbirlerin başarılı olması için o iş ile uğraşan kimseler tarafından desteklenmesi gerekmektedir. Bu konuda da balık ticaretiyle uğraşan kişilerin direnişiyle karşılaşan hükümet, yaptığı çalışmalardan olumlu sonuçlar alamadı. Böylece savaş yıllarında, ülkenin deniz ürünlerinden istenilen ölçüde yararlanılamadı<sup>232</sup>. Zaten elde edilen balıkların önemli bir kısmı ihraç edilmekteydi. Üretimden ihraç payı çıkarıldığı zaman geriye kalan balık miktarı, iç piyasada satışa sunulmaktaydı. Tüm sebeplerden savaş yıllarında kişi başına tüketilen balık miktarının oldukça az olduğunu görüyoruz. Buna göre; Türkiye'de kişi başına düşen balık miktarı, 550 gram civarındaydı<sup>233</sup>.

<sup>230</sup> Said Kesler, "Denize Balık Atanlardan Hesap Sorulmalı", *Tan*, 3 İlk Teşrin/Ekim 1941.

<sup>231</sup> *Tan*, "Az Balık Tutulacak", 29 İlk Teşrin/Ekim 1941.

<sup>232</sup> Coşkuner, *a.g.m.*, 275-276.

<sup>233</sup> Tekeli-İlkin, *a.g.e.*, 290.



Darlığı yaşanan bir malın, alternatif bir karşılığında yararlanabilme çabalarının I. Dünya Savaşı'nda da gerçekleştiğini görüyoruz. Osmanlı İmparatorluğu, iâşe konusunda balık tüketiminin yaygınlaştırılması için bazı girişimlerde bulunmuştu. Aynı girişimler II. Dünya Savaşı'nda gerçekleşse de başarılı bir şekilde yürütülemedi. Hâlbuki deniz ürünlerinden yeteri kadar yararlanabilseydi, iâşe sorunlarında büyük faydalar sağlayabilecekti<sup>234</sup>.

### 2.2.2. İstanbul'un Şeker, Çay ve Kahve Sorunu

1940 yılının ilk aylarından itibaren İstanbul'da, şeker sıkıntısı yaşanmaya başlamıştı. Basında kimi tüccarların şeker saklayarak ihtikâr yaptıkları ve bunun da şeker darlığına yol açtığıyla ilgili haberler bulunmaktaydı<sup>235</sup>. Bununla birlikte 2 Nisan 1941'de şekere 10 kuruş zam yapılmış ve şeker alım satımıyla uğraşanların beyanname vermeleri istenmişti. Buna göre; bu işle uğraşanlardan şekerlerinin cinsini, miktarını ve buldukları yerleri gösteren bir beyanname istenmişti<sup>236</sup>. 1942 yılına girerken Refik Saydam şeker stoklarına ilişkin izah verirken; var olan stokların sene sonuna kadar yetmesi adına şekeri karneye bağlamak yerine, fiyatının arttırılmasının daha doğru olacağını belirtmekteydi. Bunun sebebini ise şekerin bir köy bir de şehir tüketiminin olduğunu, bir kısım halkın şeker tüketmediği halde karne olarak bu karnesini başka kimselere verme ihtimaliyle açıklamaktaydı. Ayrıca Refik Saydam, dar gelirli ailelere ve fakir ailelerin sütteki çocuklarına ucuz şeker verileceğinin de altını çizmişti. Bu doğrultuda 23 Ocak 1942'den itibaren küp şeker fiyatına kiloda 62 ve kristal şeker fiyatına da kiloda 45 kuruş zam yapılmıştı<sup>237</sup>.

Ancak yapılan ve yapılacak olan yardımların, halka yarar sağladığı söylenemez çünkü şeker fiyatlarına yapılan zamlar üzerine, içinde şeker bulunan tüm ürünlerin fiyatlarında % 25 ve % 30 oranında bir artış yaşanmıştı. Oysaki bu malları satan esnaf ve ticarethane sahipleri, bütün mallarını şekere zam yapılmadan önce almıştı. Zamdan önceki fiyatlarla satılması gereken bu ürünlerin, fırsat kollayanlar tarafından bir sebep yokken pahalılaştırıldığı ise aşikârdı. Fiyat Murakabe Bürosu'na yapılan bu yönde

<sup>234</sup> Coşkuner, *a.g.m.*, 277.

<sup>235</sup> Tan, "Şehrimizde Dün Şeker Sıkıntısı Görülmüştür", 3 Mart 1940.

<sup>236</sup> BCA, 30.18.1.2.94.26.17.

<sup>237</sup> Tan, "Başvekilin Beyanâtı", 31 Son Kânun/Ocak 1942.

şikâyetler üzerine gereken incelemeler yapılarak, bu şikâyetlerin doğruluğu araştırıldı. Yapılan araştırmalar neticesinde; çok sayıda uygunsuz faaliyet tespit edilirken, suçüstü yakalananlar bile vardı. Bunlardan birkaçına örnek verilecek olunursa; Karaköy Necatibey Caddesi'nde kahveci Dimitro'nun dükkânında, dört çuval ve iki sandık beyannamesiz şeker bulundu. Sirkeci'de Mera isimli süt imalâthesinin, eski reçelleri 120 kuruşa sattığı görülerek imalâthane sahibi suçüstü yakalandı. Bahçekapı'da şekerçi Hacı Bekir ve Cemil firmaları; şekerleme, reçel ve emsali maddeleri şeker zammının gerçekleştiği gün satışa çıkarmamışlardı. Hacı Bekir firması adına müessese müdürü Vasfî ve şekerçi Cemil, yapılan soruşturmada sabahleyin gazetelerde şeker fiyatlarının arttığını okuduklarını ve ellerindeki malları, ne şekilde satacaklarını bilmedikleri için satışı durdurduklarını beyan etseler de mahkemeye sevk edilmişlerdi<sup>238</sup>.

Diğer taraftan şeker stoklayıp, şehri şekersiz bırakan tüccarlara da oldukça sık rastlanmaktaydı. Kimin olduğu tespit edilemeyen iki yüz sandık şeker, yapılan araştırmalar sonucunda Harbiye Kaya Sokak'ta 11 numaralı evde bulunmuştu. Ev sahibi, şekerlerin kendisine ait olmadığını beyan ederken, iki yüz sandık şeker müsadere edilmişti<sup>239</sup>. Bu gibi faaliyetleri önlemek adına;

- ✓ Şekercilere, pastacılara, çikolatacılara şeker verilmemesi ve yeni şekerçi dükkânı açılmamasına,
- ✓ Ortada hiçbir faydası olmayıp, yalnız stok yapan toptancı şekercilere ihtiyaç olmadığından şekerin yalnız bakkallara satılarak halka arzına,
- ✓ Şeker üretimi çok düşük olduğundan, üzüm ve incirin İngiliz ve Almanlara satılmayıp stok yapılması, pekmez ve bulama stoğu vücuda getirilmesine karar verilmişti<sup>240</sup>.

Alınan bu tedbirlerden sonra şekere, 1943'te bir kere daha zam yapılmıştı. Kesme şekerin toptan satış fiyatı 238 kuruş ve toz şekerin toptan satış fiyatı 235 kuruşa

---

<sup>238</sup> Tan, "Şekerli Malların Fiyatını Yükseltenler Adliyyeye Verildiler", 24 Son Kânun/Ocak 1942.

<sup>239</sup> Tan, "Bir Kahvecide Bir Ton Gizli Şeker Bulundu", 25 Son Kânun/Ocak 1942.

<sup>240</sup> BCA, 490.1.00.662.218.2.

çıkarıldı<sup>241</sup>. Ancak bu zam kamuoyunda çok da hoş karşılanmadı. Bunun üzerine yaklaşık yedi ay sonra şeker fiyatlarında bir indirime gidildi<sup>242</sup>.

Savaş yıllarında, çok fazla gündeme gelen şeker melesi, bir maliyeci olan Cahit Kayra'nın anlatımına göre oldukça sıkıntılıydı. Öncelikle şeker, kiloda 10 kuruş olarak belirlenen Üretim Vergisi ile tanıştı. Daha sonra kilosu 100 kuruş olan şeker, 500 kuruşa kadar çıkarak, çok partili dönemde muhalefetin CHP'ye karşı "*Savaşta 5 liraya şeker yedirdiler.*" diye etkili bir kampanya yürütmesine yol açtı<sup>243</sup>.

Türkiye'de, çayın ve kahvenin insanlar için ayrı bir yeri vardır. Temel ihtiyaç maddeleri arasında yer almasalar da yüzyıllardır misafirperverliğin en sıcak göstergesi olarak kullanılmışlardır. Sosyal hayatın vazgeçilmezlerinden olan bu maddeler, savaş yıllarında tamamen ithal edildiğinden yeteri mevcudiyette değildi<sup>244</sup>. Bu durum mal darlığına sebebiyet verirken, bazı suiistimallerin de yaşanmasıyla daha sıkıntılı bir hâl aldı. Nitekim 1940'ın başlarında İstanbul piyasasında, bir kahve buhranı yaşanmaya başladı. Gümrüklerde 1000 çuval Brezilya kahvesi bulunmasına rağmen bunların, piyasaya sürülmemesi suni bir darlığın işaretleriydi. Alâkadar tüccarlar, bu kahvelerin satış fiyatının belirlenmemesinden kaynaklı böyle bir durumun yaşandığını belirtmekteydiler<sup>245</sup>.

İstanbul'da yaşanan kahve darlığı, 1941'e gelindiğinde iyice artış gösterdi. Öyle ki, mart ayında gümrüklerden çekilen 439 çuvalın dağıtımına başlandığında halk arasında bir izdiham yaşandı. Gümrüklerden çekilen bu kahvelerin 200 çuvalı çeşitli müesseselere, geri kalan kısmı da kuru kahvecilere verildi. Kahve dağıtımına başlanıldığını işiten halk, satış yapılan yerlere doluşmaya başladı. Bu izdihamı önlemek adına zabıtalara olaya müdahale etmişse de satış yerlerinin camları kırılmış, kahve temin etmek isteyen bazı kimseler arasında kavgalar meydana gelmişti<sup>246</sup>. Kahve temininin her geçen gün zorlaştığı böyle bir ortam, karaborsanın oluşması için gereken zemini de böylece oluşturmuş oluyordu<sup>247</sup>.

---

<sup>241</sup> BCA, 030.18.1.2.101.30.9.

<sup>242</sup> BCA, 030.18.1.2.104.1.1.

<sup>243</sup> Tekeli-İlkin, *a.g.e.*, 283.

<sup>244</sup> Tekeli-İlkin, *a.g.e.*, 303.

<sup>245</sup> Tan, "Kahve Buhranı Yine Başladı, Tüccarlarımız Mallarını Çıkarmıyorlar", 9 Mayıs 1940.

<sup>246</sup> *Tasvir-i Efkâr*, "Kahve Buhranı Arttı", 15 Mart 1941.

<sup>247</sup> *Vatan*, "Kahvenin İnhisar Maddeleri Arasına Alınması İsteniyor", 7 Haziran 1941.

Piyasada, kahve adı altında 40 kuruştan satılmakta olan nohuttan yapılan kahve taklitleri de bulunmaktaydı. Ancak bu taklit ürünler üzerinden de hile ve ihtikâr yapıp kazanç sağlayan kimseler vardı. İstanbul’da, özellikle Üsküdar, Kasımpaşa, Eyüp, Edirnekapı gibi orta ve fakir halkın yaşadığı yerlerde, kahve diye satılan şeylerin; % 10 nohuttan ve % 80 arpadan oluşan bir ürün olduğunu görüyoruz<sup>248</sup>. Kahvenin, ihtiyaç maddesinden ziyade bir ikram maddesi olarak görülmesinden dolayı, dönemin gazetelerinde kahve yerine; kuru üzüm, fındık ve incir gibi ülkede bolca bulunan kuruyemiş maddelerinin ikram edilmesine dair teşvik haberleri de yapılmaktaydı<sup>249</sup>.

Yaşanan bu gibi olumsuz durumlar üzerine hükümet, harekete geçerek Brezilya T. A. Kahve Şirketi ile ithalâtçılar tarafından ülkeye getirilecek olan 30.760 çuval kahveyi, daha esaslı bir şekilde dağıtmak için Fiyat Murakabe Müdürlüğü’nce belirlenen bazı esaslara göre il merkezlerine gönderme kararı aldı<sup>250</sup>. 1941’in Haziran ayının sonuna gelindiğinde, İstanbul’dan kaymakamlıklara talimatnameler gönderildi. Buna göre; her aileye bir pusula verilecek ve bu pusulalarda, hangi kahvecilere müracaat edecekleri bulunacaktı. Kurukahvecilere verilecek kahveler ise görevlendirilen resmi memurların gözetiminde, tamamıyla kavrulup, çekilmiş ve paketlenmiş bir şekilde dağıtılacaktı. Kahvenin 250 gramı ise 71 kuruştan piyasaya çıkacaktı<sup>251</sup>.

1942’de, hem kahve hem de çay ithalâtında büyük düşüşler yaşanınca, Milli Korunma Koordinasyon Heyeti tarafından çayın kilosuna 7,5; kahvenin kilosuna da 3 lira zam yapıldı ve bu iki madde iki gün için satıştan men edildi<sup>252</sup>. 18 Mayıs 1942 tarihli 4233 sayılı yasayla, Kahve ve Çay İnhisarı Kanunu çıkarılarak bu maddelerin satışı tekelleştirildi. Aşağıdaki tabloda, savaş sırasında kahve çay ithalâtının gelişmesi verilmektedir. Tablodan, Türkiye’nin çay ithalâtında kahve ithalâtından daha çok zorlandığı anlaşılmaktadır. Bunun nedeni ise çayın ithal edildiği Uzakdoğu ülkelerinin savaş içinde kalmasıydı.

---

<sup>248</sup> *Vatan*, “Yalnız Nohut ve Arpayı Kahve Diye Satıyorlarmış”, 6 Haziran 1941.

<sup>249</sup> *Tasvir-i Efkâr*, “Kahve Yerine Fındık ve Üzüm”, 16 Şubat 1941.

<sup>250</sup> *Vatan*, “Kahve Tevziyatı Ticaret Vekâleti Tarafından Ticaret Ofisine Verilecek Direktif Dâhilinde Yapılacak”, 17 Haziran 1941.

<sup>251</sup> *Vatan*, “Kahve Tevziyatına Ait Hazırlıklar İkmal Edildi”, 30 Haziran 1941.

<sup>252</sup> BCA, 30.1.00.40.240.6.

**TABLO 7<sup>253</sup>****Çay ve Kahve Konusunda Gelişmeler**

	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944
<b>İthal Çay (kilo)</b>	942	1.004	955	1.113	656	638	166
<b>Çay Üretim Alanı(dk)</b>	-	1.550	7.343	8.923	9.812	17.784	20.479
<b>Çay Üretimi(kilo)</b>	181	190	592	7.001	16.796	38.849	53.945
<b>Çay, İstanbul (kg/kuruş)</b>	425.3 0	456.1 0	590.5 5	762.8 2	1.425.7 5	1.623.5 6	1.600.0 0
<b>İthal Kahve(ton)</b>	5.320	5.947	4.856	3.022	1.168	3.244	3.517
<b>Çiğ Kahve Fiyatı, İstanbul(kg/kuruş)</b>	148.1 0	146.3 0	136.6 3	196.4 5	458.24	548.22	637.50

1942-1945 arası dönemde Türkiye’de, çay ve kahve talebinin karşılanmasında yaşanan sıkıntılar oldukça fazlaydı. 1938 ve 1939 yıllarında kişi başına 55 gram kadar çay tüketilirken; 1942 yılında tüketim 22 grama kadar düştü. Bunda çay üretiminin yetersizliğinin etkisi olduğu kadar, çay işiyle ilgilenen kimselerin faaliyetleri de oldukça etkiliydi. Nitekim İstanbul’a gelen 1500 sandık çayın esrarengiz bir şekilde ortadan kaybolduğunu görüyoruz<sup>254</sup>. Daha sonra İstanbul Fiyat Murakabe Bürosu’nun yaptığı araştırmalardan da anlaşılıyor ki bu çayların çok önemli bir kısmı, daha yüksek fiyatlardan Anadolu tüccarlarına sevk edilmişti<sup>255</sup>. Çay konusunda yaşanan bir başka sıkıntı, sahte ürünlerin çay adı altında satışa çıkarılmasıydı. Asmaaltı bölgesinde bir

<sup>253</sup> Tekeli-İlkin, *a.g.e.*, 303-304.

<sup>254</sup> *Vatan*, “İstanbul’a 1500 Sandık Çay Geldiği Halde Ortada Yine Çay Yok”, 1 Haziran 1941.

<sup>255</sup> *Vatan*, “Çay Tevzi İşine Fiyat Murakabe Komisyonu El Koydu”, 3 Haziran 1941.

ihbar üzerine yakalanan Mihal oğlu Yorgi Bahla, çay kutularının içine % 50'den fazla ayı üzümü otu karıştırarak piyasaya sürmüştü<sup>256</sup>.

Özellikle dar ve sabit gelirlilerin mağdur olmaması için çay ve kahve kuponlarının çıkarıldığını görüyoruz. Ekmek karnelerinin sol köşesindeki “N” harfli kuponlarla, iki ayda bir 25'er gram çay ve “M” harfli kuponlarla da sadece yetişkinlere 150'şer gram kahve dağıtılmıştı<sup>257</sup>.

### 2.2.3. Hayvani ve Bitkisel Yağların Durumu

Temel gıda maddelerinin ilk sıralarında yer alan yağlar; hayvani, bitkisel ve nebati yağlar olarak üçe ayrılmaktadır. Türkiye, savaş yıllarında büyük ölçüde hayvani ve bitkisel yağ ürettiyordu<sup>258</sup>. Hayvani yağlardan olan sadeyağ, mutfaklarda en çok ihtiyaç duyulan yağ çeşitlerinden biriydi. Ancak savaş döneminde yokluğu en çok hissedilen gıda maddelerinden biri haline gelmişti. Urfa, Trabzon, Kars ve diğer üretim bölgelerinden gelen sadeyağlar ihtiyacı karşılamazken, dışarıdan ithal edilen nebati yağlar da, savaş durumu yüzünden azalmış bulunmaktaydı. Savaşın daha ilk yıllarında İstanbul Belediyesi, yağ meselesini esaslı bir şekilde inceleyerek yaşanan fiyat artışlarının sebebini araştırmıştı Ancak yağ fiyatlarında, suni bir şekilde fiyat yükselmesi gerçekleşiyordu. Trabzon yağı 1939'un Eylül ayında 85 kuruştı. Ancak Trabzon'da perakende olarak 65 kuruşa satılan yağın İstanbul'da fazla fiyattan satılması dikkat çekicidir. Urfa yağlarında ise daha savaşın başında 5 kuruşluk bir yükselme yaşanmıştı. 1940'ın Eylül ayında Trabzon yağının kilosu 125, Urfa yağının kilosu 150 kuruşa kadar çıkmıştı. Bu gelişmeler üzerine halk tipi sadeyağın çıkarılmasına karar verildi<sup>259</sup>. Dokuz yağ fabrikatörüyle yapılan anlaşma sonucunda; halk tipi sadeyağın içeriği; % 25 süt yağı, % 25 iç yağı, % 25 susam yağı ve % 45 zeytinyağından oluşacaktı. Bu yağlara su katılmayacaktı<sup>260</sup>.

<sup>256</sup> *Tasvir-i Efkâr*, “Çay Yerine Ayı Üzümü Otu Satıyormuş”, 11 Haziran 1941.

<sup>257</sup> *İkdam*, “Çay ve Kahve Tevziati”, 29 Şubat 1944.

<sup>258</sup> *Akşam*, “Yağ Fiyatları Yeniden Kararlaştırılacak”, 3 Teşrin-i Evvel/Ekim 1940; *Akşam*, “Yağ Fiyatlarında Büyük Bir Yükseliş Var”, 14 Eylül 1940; Tekeli-İlkin, *a.g.e.*, 294.

<sup>259</sup> Ayıışı, *a.g.m.*, 245; Coşkun, *a.g.m.*, 270.

<sup>260</sup> *Tan*, “Halk Tipi Sadeyağ İmaline Başlandı”, 2 Mayıs 1942.

Sadeyağlardaki fiyat artışı, savaşın son zamanlarına kadar devam ederken, 1944'te hat safhaya ulaştı. Bilhassa Urfa yağlarında birdenbire bir fiyat yüksekliği yaşanmıştı. İstanbul piyasasında, Urfa yağı toptan 477 kuruşa kadar çıkarken bu yüksekliğe, tüccarların aralarında anlaşarak İstanbul piyasasına çok az yağ çıkarma kararı neden olmuştu. Aynı zamanda yağların, üretim bölgelerindeki satışları kontrol edilemediğinden maliyet fiyatları istenildiği gibi yükseltilmekteydi<sup>261</sup>. Yine aynı yılın ağustos ayında zeytinyağı fiyatlarının durmadan yükselmesine paralel olarak, Urfa yağının kilosu 498-500 kuruş, Trabzon yağının kilosu da 370-380 kuruş arasında değiştiğini görüyoruz<sup>262</sup>.

Halk Tipi sadeyağın, ne kadar başarılı olduğuna dair bir bilgi olmasa da savaş yıllarında zeytinyağı meselesi çok ayrı bir sorun oluşturmuştu. Belirtilene göre; ülkedeki zeytinyağı miktarı kâfi derecede olmasına rağmen, sürekli bir fiyat artışı gözlemlenmekteydi. Tüccarların yaptığı açıklamaya göre; bu yükseliş nakliyat için yeterince teneke ve varil bulunmamasından kaynaklanmaktaydı. Ancak yapılan bu açıklamanın doğru olmadığını, yeteri miktarda teneke, fıçı ve varil bulunduğu da bilinen bir gerçektir<sup>263</sup>. Bu fiyat artışlarının, iki günde bir 5 kuruş olarak gerçekleşmesi normal kabul edilmeyecek bir durumdu. Zeytinyağı fiyatlarının artışına paralel olarak pamuk, susam, keten ve haşhaş yağları fiyatlarının artmasının yanı sıra<sup>264</sup> temizliğin en önemli vasıtası olan sabun fiyatları da artmaya başlamıştı<sup>265</sup>.

Diğer gıda maddelerinde olduğu gibi zeytinyağında da hileli ürünler piyasaya çıkmaya başlamıştı. Bazı tüccarların, zeytinyağlarına % 30-40 oranında pamuk ve susam yağı karıştırdığı anlaşılınca belediye, zeytinyağlarının sadece susam veya pamuk yağlarından birisiyle ve en çok % 25 oranında karıştırılabileceğini ilgililere duyurdu. Bu karışım yağların üzerlerine, karışım olduklarını ve karışım miktarlarıyla cinslerinin yazılı olduğu etiketlerin yapıştırılması mecburi tutuldu<sup>266</sup>. Ancak bu karar, hileli ürünlerin piyasaya çıkmasına engel olamadı. İstanbul'un bazı semtlerinde,

<sup>261</sup> Tanin, "Urfa Yağları", 12 Haziran 1944.

<sup>262</sup> Tanin, "Yağ Fiyatları Artıyor", 6 Ağustos 1944.

<sup>263</sup> Tasvir-i Efkâr, "Zeytinyağı Fiyatları", 23 Temmuz 1941.

<sup>264</sup> Tasvir-i Efkâr, "Zeytinyağındaki Fiyat Yükselişi Tetkik Ediliyor", 24 Temmuz 1941.

<sup>265</sup> BCA, 30.18.1.2.106.74.10.

<sup>266</sup> Tan, "Mahlût Yağlara Etiket Konulacak", 5 İlk Teşrin/Ekim 1940.

pamukyağına zeytinyağı karıştırıp hakiki zeytinyağı diye satış yapan bakkallar bile bulunmaktaydı<sup>267</sup>.

Aslında zeytinyağında yaşanan sorunlar, şu şekilde ortaya çıkmaktaydı; savaş süresince zeytinyağı ithalâtı azalmıştı. Ancak sadece bu durum, zeytinyağı fiyatlarının artması için yeterli değildi. Üretim bölgelerinden gelen yağların, piyasadan derhal yok olması ve depolarda istiflenerek yerine fındık yağı, pamuk yağı veya her ikisinin karışımından bir yağ çıkarılması piyasayı olumsuz yönde etkiliyordu. Böylece piyasada her iki yağın fiyatları da kiloda 25-35 kuruş yükselmekteydi. Diğer taraftan piyasaya, içine az bir miktarda keskin asitli zeytinyağı karıştırılmış bir çeşit yağ da çıkarılıyordu. Bu, bilhassa ayçiçeği yağından yapılmakta ve zeytinyağı adıyla satılmaktaydı. Bundan başka bazı kimseler, piyasadan küçük zeytinyağı tenekelerini ve özellikle markalı tenekeleri toplamaya başlamışlar ve bunları, hileli yağlarla doldurup karaborsa malı olarak piyasaya sürmüşlerdi<sup>268</sup>.

Savaşın başından beri bu madde üzerinde görülen sorunlar, hükümet tarafından denetim altına alınmak istendi. Bu amaçla 1942'nin Mart ayında, zeytinyağı ve pamuk yağı satışı ikinci bir emre kadar yasaklandı. Elinde 20 teneke ve daha fazla her çeşit zeytinyağı ve pamuk yağı bulunduranlar, beyanname vermeye mecbur tutuldular. Bu beyannamelerde, beyan edilen zeytinyağı ve pamuk yağlarının cinsi, çeşitleri, miktarları, nerede buldukları ve kime ait oldukları ayrı ayrı gösterilecekti<sup>269</sup>.

Ticaret ve Zahir Borsası'nın, zeytinyağı hakkında hazırladığı bir rapora göre; 1938 yılına göre; 1943'te ekstra ekstra yağlar % 322, ekstra yağlar % 380, birinci yemeklik % 374, ikinci yemeklik % 410 ve sabunluklar % 414 oranında artış göstermekteydi<sup>270</sup>.

Bu fiyat yükselişleri, Ticaret Bakanlığı'nı harekete geçirmiş ve İstanbul'a beş müfettiş göndererek meseleyi soruşturmalarını istemişti. Müfettişler soruşturmayı, üretim ve maliyet fiyatlarıyla İstanbul'daki satış fiyatlarını karşılaştırarak yapmışlardı<sup>271</sup>. Yapılan soruşturma sonucunda ise Mehmet Sarıoğlu isminde bir

<sup>267</sup> *Tasvir-i Efkâr*, "Piyasada Satılan Pamuk Yağları Ne Oluyormuş", 2 Ağustos 1941.

<sup>268</sup> *Tanin*, "Zeytinyağı Karaborsada", 6 Birinci Teşrin/Ekim 1944.

<sup>269</sup> *Tasvir-i Efkâr*, "Zeytinyağı ve Pamuk Yağının Toptan Satışı Yasak Edildi", 26 Mart 1942.

<sup>270</sup> *Tanin*, "Zeytinyağı Hakkında Hazırlanan Rapor", 28 Mart 1944, s. 3.

<sup>271</sup> *Tanin*, "Zeytinyağı Üzerinde Karşılıklı Tetkikler", 17 Haziran 1944.



zeytinyağı tüccarının, 2539 kilo zeytinyağını faturasız sattığı ve faturalı satışlarda da faturaların üzerinde yağların niteliklerinin yazmadığı tespit edilmişti. Mehmet Sarıoğlu, suçlu bulunarak Milli Korunma Mahkemesi'ne sevk edilmişti<sup>272</sup>.

Zeytinyağı konusunda alınan bir diğer tedbir ise zeytinyağından sabun üretiminin yasaklanmasıydı. Fazla asitli sabunluk yağların ise filtrelerden geçirilip, yemeklik yağ haline getirilmesine karar verildi. Sabun imali için yağ ihtiyacı ise zeytin posası ile karşılanacaktı<sup>273</sup>. Zeytinyağından sabun üretiminin yasak edileceği haberi duyulunca, bakkallarda beyaz sabun bulunamaz hale gelmişti. Birçok bakkal, beyaz sabunu el altından tanıdığı müşterilere 200 kuruştan satmaya başladı<sup>274</sup>. Sabunun resmi piyasa fiyatları ise; birinci nevi kokulu sabunun kilosu 170, kokusuzu ise 168 kuruştur<sup>275</sup>.

Alınan tedbirlerin işe yaramaması ve hatta bazen diğer malların fiyatını da arttırması, hükümeti daha sıkı tedbirler almaya itti. Hükümet, üretim bölgelerindeki fabrika depolarında, zeytinyağı ve pamukyağına narh koydu<sup>276</sup>. Bu karar olumlu sonuçlar doğurarak, zeytinyağı fiyatlarını 240 kuruşa kadar düşürdü. Bu durum sabun fiyatlarını da etkileyerek, fiyatlarda 140 kuruşa kadar bir gerileme yaşandı<sup>277</sup>.

Zeytinyağı fiyatlarıyla mücadele, bunlarla sınırlı kalmadı. İstanbul İhtikârla Mücadele Komisyonu, zeytinyağların üretim bölgelerinden gelir gelmez karaborsaya düşmesini önlemek için bir karar aldı. Bu karara göre; üretim bölgelerinden gelecek olan yağlar, vapurlara yüklenince telgrafla şehir haberdar edilecek ve şehir kontrolörleri vapurlara giderek, malın hangi tüccarın adına geldiğini tespit edecek. Yağlar, belli bir süreden sonra piyasaya çıkarılmazsa şehir kontrolörleri, yağların derhal satışa çıkmasını sağlayacaktı<sup>278</sup>.

Bütün bu tedbirlere rağmen 1945 yılına gelindiğinde, İstanbul piyasasında artık herhangi bir fiyatla satın alınabilecek zeytinyağı bulunmamaktaydı. Tanin

<sup>272</sup> Tanin, "Bir Yağcı Daha Mahkemeye Verildi", 4 Temmuz 1944.

<sup>273</sup> Tanin, "Zeytinyağından Sabun İmali Yasak", 1 Ağustos 1944.

<sup>274</sup> Tanin, "Sabun Karaborsaya mı Giriyor?", 7 Ağustos 1944.

<sup>275</sup> Tanin, "Zeytinyağından Sabun İmalinin Men'i", 3 Ağustos 1944.

<sup>276</sup> Tanin, "Zeytinyağı Satışları", 29 Birinci Teşrin/Ekim 1944.

<sup>277</sup> Tanin, "Zeytinyağı Satışları", 18 İkinci Teşrin/Kasım 1944.

<sup>278</sup> Tanin, "İstanbul'a Gelince Ortadan Kaybolan Zeytinyağları", 15 Birinci Kânun/Aralık 1944.

Gazetesi'nin 24 Ocak 1945 tarihinde attığı şu haber başlığı her şeyi özetler nitelikteydi: “Yüksek Asitli Zeytinyağı da Kalmadı”<sup>279</sup>.

#### 2.2.4. İstanbul'un Peynircilerle Mücadelesi

Bahsedilen dönemlerde, ihtikâra konu olan ve büyük sıkıntılar yaratan ürünlerden bir diğeri de peynirdi. Yaşanan fiyat artışlarının yanı sıra zaman zaman peynirin piyasadan kaybolması da ayrı bir meseleydi. İstanbul Vali Yardımcısı Ahmet Kınık'ın yaptığı açıklamaya göre; fiyat artışları bir ihtikârın göstergesiydi<sup>280</sup>. Bu yüzden peynir, narh konulan ürünler arasına girdi. Peynir narh konulduğu andan itibaren tüccarlar piyasaya yağlı peynir vermemeye başladılar. 1940 yılında, bir önceki yıla göre % 50'den daha fazla peynir üretilmesine rağmen bazı bakkallarda peynir bulunamıyordu. Bu durum, tüccarların bir nevi tröst<sup>281</sup> yapmalarından ve buzhanelerdeki yağlı peynirleri piyasaya vermemelerinden ileri geliyordu. Bakkalların iddiası ise başka şekildeydi. Bu iddialara göre; tüccarların bu şekilde hareket etmeleri peynir narhına biraz daha zam yaptırmak amacını taşımaktaydı<sup>282</sup>. Bu durumun halledilmesi için Fiyat Murakabe Komisyonu, toptan beyaz peynir fiyatını 40 kuruş, perakende olarak da 50 kuruş olarak belirledi. Böylece bakkallar, toptancılardan daha ucuza peynir alacaklardı<sup>283</sup>.

Her ne kadar peynir narhı toptan 40 kuruş olarak belirlense de peynirciler, bu narhtan peynir satmamakta ısrar etmekteydiler. Peynir tüccarları, bazı resmi müesseselerin 60 kuruştan peynir aldıklarını ve ellerindeki malları başka bölgelere satmak için taahhüde girdiklerini ileri sürmekteydiler. Bazı tüccarlar da, buzhanelerdeki malların kendilerine ait olmadığını, civar illerdeki tüccarlara satıldığını iddia etmekteydiler<sup>284</sup>. Yaşanan peynir sıkıntısı üzerine Ticaret İl Müdürlüğü, peynircilerin piyasaya mal vermemekte ısrar etmeleri halinde Milli Korunma Kanunu gereğince bu malları, müsadere ederek yarı toptancı ve

<sup>279</sup> Tanin, “Yüksek Asitli Zeytinyağı da Kalmadı”, 24 Ocak 1945.

<sup>280</sup> Tan, “Yağ ve Peynir İhtikârı Yaptırılmayacak”, 26 Eylül 1940.

<sup>281</sup> Piyasada, aynı malı üreten birbirine rakip iki veya daha fazla firmanın aralarındaki rekabeti kaldırarak kârlarını arttırmak amacıyla birleşmeleridir. Bkz. [www.tdk.gov.tr](http://www.tdk.gov.tr).

<sup>282</sup> Tan, “Narhtan Sonra Beyaz Peynir Ortadan Kalktı”, 10 İlk Teşrin/Ekim 1940.

<sup>283</sup> Tan, “Peynirlere Yeniden Fiyat Tespit Edildi”, 18 İlk Teşrin/Ekim 1940.

<sup>284</sup> Tan, “Peynir Tacirleri Yarın Toplantıya Çağırıldı”, 5 Son Kânun/Ocak 1941.

perakendecilere dağıtacağını bildirdi<sup>285</sup>. Peynirciler, alınan bu karara rağmen narh fiyatlarının maliyetten aşağı olduğunu belirterek mal satmamaya devam ettiler. Bu vaziyet karşısında durumun araştırılması kararı alınmıştı. Yapılan araştırmalar neticesinde, peynir fiyatları 5 kuruş arttırıldı<sup>286</sup>. Ancak bu karar, buzhanelerde bulunan peynirleri de kapsayınca hükümet, eleştirilere maruz kaldı ve Fiyat Murakabe Komisyonu idaresizlikle suçlandı<sup>287</sup>. Yeni narha rağmen peynirciler, buzhanelerdeki peynirleri piyasaya çıkarmamakta ve çıkardıklarını da el altından İstanbul piyasasında, 62-65 kuruştan satmaktaydılar. Kaşar peyniri satışları da aynı vaziyetteydi. Toptancılar, komisyonun koyduğu fiyata göre kilosunu 67,5 kuruşa satmamakta aksine 85-87,5 kuruşa satmaktaydılar<sup>288</sup>.

Peynir işi bu şekilde uzayıp giderken, perakende olarak satışa arz edilen malların miktarı günden güne azalmaktaydı. Şehrin bazı semtlerinde artık peynir bulmak imkânsız bir hâl alırken, bilhassa yağlı ve iyi peynirler tamamen ortadan kalkarak, lüks bir tüketim maddesi haline geldi<sup>289</sup>. Beşiktaş'ta *Aile Kileri* adlı bakkalın sahibi Osman, Naime ve Behice adında iki kadına fazla fiyattan peynir satarken yakalanmıştı<sup>290</sup>. Bundan başka Balık Pazarı Taşçılar Caddesi 45 numarada peynir ve yağ ticareti yapan Dimitri oğlu Yorgi Kondopulos adında bir tüccar, dördüncü kalite kaşar peynirini, toptan birinci kalite kaşar peyniri fiyatı olan 75 kuruşa satarken yakalanarak mahkemeye sevk edildi. Satılan peynirler üzerinde yapılan incelemeler sonucunda, peynirlerin sağlığa zarar verecek derecede çürük ve bozuk olduğu da edinilen bilgiler arasındaydı<sup>291</sup>.

1942'de de peynir konusunda vaziyet pek değişmemişti. Peynir stoklayan peynirciler, ihtikâr yapan bakkallar aynı şekilde faaliyetlerine devam etmekteydiler. Bakkallar, ikinci kalite ve adi kaliteden olan peynirlerin kilosunu 80 kuruştan aşağı satmıyorlardı<sup>292</sup>. Fiyatların artmasına rağmen buzhanelerde, çok miktarda istiflenmiş peynir tenekeleri bulunuyordu. Buzhanelere yapılan bir baskında, sadece iki

<sup>285</sup> Tan, "Peynir Fiyatları Arttırılmayacak", 18 Son Kânun/Ocak 1941.

<sup>286</sup> Tan, "Peynir Fiyatlarının Yeniden Artması Muhtemeldir", 3 Şubat 1941.

<sup>287</sup> *Tasvir-i Efkâr*, "Peynircilerin İstanbul'u Peynirsiz Bırakmaları Tehdidini Gösterdi ve Bol Stok Bulunmasına Rağmen Fiyatlar Arttı", 4 Şubat 1941.

<sup>288</sup> *Tasvir-i Efkâr*, "Peynir Meselesi", 1 Mart 1941.

<sup>289</sup> *Tasvir-i Efkâr*, "Peynir Meselesi Pazarlığa mı Girdi?", 3 İkinci Kânun/Ocak 1941.

<sup>290</sup> *Tasvir-i Efkâr*, "Hâlâ Peynir İhtikârı", 11 Mart 1941.

<sup>291</sup> *Tasvir-i Efkâr*, "Peynir Kralı Dün Tevkif Edildi", 19 Mart 1941.

<sup>292</sup> Tan, "Yağsız Peynirler Pahalı Satılıyor", 19 Son Kânun/Ocak 1942.

buzhanede 10 bin teneke beyaz peynir bulunurken, toplamda 15 bin teneke peynir ortaya çıkarıldı<sup>293</sup>. Murakabe Komisyonu, buzhanelerde bulunan bu 15 bin teneke peynirin halka dağıtılmasına karar verip peynirleri; Bakkallar Cemiyeti, Belediye Kooperatifleri ve diğer kooperatiflere uygun fiyatlardan verdi<sup>294</sup>.

Peynir fiyatlarının en çok yükseldiği yıl ise 1944'tür. Zira bazı bakkallarda, beyaz peynir 200-210 kuruştan aşağı satılmamaktaydı ve çoğu yerde tenekesi 34 liraya kadar çıkmıştı<sup>295</sup>. Perakende olarak taze beyaz peynir, Beyoğlu semtinin bazı büyük bakkallarında 220-230 kuruşa satılmaktaydı. Hâlbuki 1 kilo peynir için tespit edilen perakende fiyat 175-180 kuruştur<sup>296</sup>. İstanbul'da peynir konusunda yaşanan bir başka sorun da peynirin kilo olarak satılmamasıydı. İstanbul'dan başka her yerde peynir kilo hesabıyla satılmaktaydı. Bu da halkın peynirden zarar etmesine neden oluyordu<sup>297</sup>.

Daha önceki konularda da bahsedildiği gibi narh uygulaması, peynirde de olumsuz sonuçların doğmasına neden olmuştu. Buna neden olan en önemli sorun, narh fiyatlarının her şehirde farklı olmasıydı. İstanbul'da peynirin kilosu 40 kuruş ve ilerleyen süreçlerde 45 kuruş olarak belirlense de, İzmit'te peynirin kilosu 55 kuruştur. Doğal olarak tüccarın malı ucuz yerden pahalı yere doğru akmaktaydı<sup>298</sup>.

### 2.3. İstanbul'da Ekmek Sorunu, Ekmek Karnesi ve Fırıncılar

Savaşın başladığı sıralarda Başbakan Refik Saydam, TBMM'de yaptığı bir konuşmasında, ülkenin zirai durumuyla ilgili iyimser bir tablo çizmiş ve halkın iiaşesi konusunda bir sıkıntının yaşanmayacağını belirtmişti<sup>299</sup>. Bu iyimser hava içinde hükümet, 1930'lu yıllarda stoklanan hububatın çokluğundan dolayı müdahaleci davranmamıştı. Fakat Toprak Mahsulleri Ofisi'nin, gereken alımları yapmaması sonrasında ortaya çıkmaya başlayan fiyat artışları ve hububat kıtlığı karşısında

<sup>293</sup> Tan, "Buzhane ve Depolarda Araştırmalar Yapıldı", 5 Şubat 1942.

<sup>294</sup> Tan, "Beyaz Peynir Dağıtılacak", 6 Şubat 1942.

<sup>295</sup> *Son Posta*, "Peynir Fiyatları Durmadan Yükseliyor, Buna Rağmen Bulmak Pek Kolay Değil", 1 Şubat 1944.

<sup>296</sup> *Son Telgraf*, "Beyaz Peynir Kıtlığının İç Yüzü", 23 Mart 1944.

<sup>297</sup> *İkdam*, "Peynir Darlığı", 23 Mart 1944.

<sup>298</sup> Hüseyin Avni, "İhtikârla Mücadele Niçin Müsbet Netice Vermedi?", *Tan*, 24 Son Kânun/Ocak 1941.

<sup>299</sup> Bülent Bakar, "İstanbul'da Ekmek Karnesi Uygulaması, Karne ve Ekmek Suiistimalleri (1942-1946)", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, XII, S.24, 2013, 5.

hükümet, Milli Korunma Kanunu'nun verdiği imkânlarla piyasayı denetleme yolunu seçmek zorunda kalmıştı<sup>300</sup>.

Ocak 1939 itibariyle İstanbul'da, unun çuvalı 605 ve 675 kuruş arasında çeşitli fiyatlardan satılıyordu. Değirmenler ise fırıncılara, maliyetlerinin arttığını gerekçe göstererek 600 kuruştan un satmaktaydılar. Bu artışı da, çuvalın mevcudiyetinde yaşanan azlığa ve un yapımında kullanılan makinelerin pahalılığına bağlıyorlardı. Artan un fiyatları, günlük ekmek ihtiyacı her geçen gün artan İstanbul için sorun oluşturmaya başlamıştı<sup>301</sup>.

İstanbul'un günlük ekmek ihtiyacı, 1940'ta 350 tona kadar çıkmış ve bu durumdan dolayı değirmencilerin, birtakım hilelere başvurmaması için İstanbul'a 400 ton buğday gönderilmesi kararı alınmıştı<sup>302</sup>. İstanbul'un günlük ekmek ihtiyacının karşılanması için Toprak Mahsulleri Ofisi'nin güney merkezleri ile Kayseri hattı güzergâhında bulunan merkezlerden, stokların İstanbul'a yönlendirilmesi ekmek ihtiyacı sorununu normale çevirmişti. Çevre illerin un ihtiyaçlarını İstanbul piyasasından temin etmeye mecbur kalmaları Ticaret ve Zahire Borsası'nda, ofisin satış fiyatlarıyla serbest piyasa fiyatı arasında çok bariz farklar oluşturmuştu. Bu fark 15-20 para arasındayken 60 paraya kadar çıkmıştı. Bu durum İstanbul'un ilçelerinde, ekmek fiyatının 13,5 ve 14 kuruşa çıkmasına neden olmuştu<sup>303</sup>.

Şehir merkezlerinden başbakanlığa gönderilen telgraflardan, şehirlerdeki ekmek fiyatlarının ne kadar olduğuna dair bilgiler edinmekteyiz. Buna göre; İstanbul Beyazıt'ta birinci kalite ekmek 10 kuruş 30 paraydı<sup>304</sup>. Diğer taraftan 1940 Kasım'ında, İstanbul'da buğdayın kilo kuruş fiyatı ekstra buğdayda 9,75 iken normal buğdayın kilo kuruş fiyatı ise 9,25'di. Çavdar ise kilo kuruş bazında 7,25 kuruştur<sup>305</sup>.

İstanbul Belediyesi, hem bu fiyat artışlarını kontrol altına almak hem de hububat kıtlığının önüne geçebilmek adına daha savaşın ilk günlerinde, gereken önlemleri almaya çalışmıştı. Piyasada sıkı kontroller gerçekleştirilmiş ve fırıncıların talep ettikleri 10 paralık ekmek zammı kabul edilerek, fazla fiyat artışlarının önüne

---

<sup>300</sup> BCA, 030.10.00.65.435.11.

<sup>301</sup> Ayışığı, *a.g.m.*, 241.

<sup>302</sup> BCA, 030.10.00.184.270.9.

<sup>303</sup> BCA, 030.10.00.184.270.1.

<sup>304</sup> BCA, 030.10.00.65.435.11.

<sup>305</sup> BCA, 030.18.1.2.93.107.14.

geçilmek istenmişti. Bütün bu çabalara rağmen ekmeğin fiyatının, İstanbul'da ve diğer şehirlerde sürekli artış gösterdiği gözleniyordu<sup>306</sup>.

26 Ekim 1940'ta İçişleri Bakanı Faik Öztrak başbakanlığa sunduğu bir raporda, İstanbul'daki hayat pahalılığının nedenlerine değinmekteydi. Raporda; İstanbul'da bulunan fabrikalarda, tek tip un üretimi yapılırsa hem ekmeklerin şehrin her yerinde aynı nitelikte olmasının hem de biraz ucuzlaşmasının sağlanabileceği belirtilmekteydi. Nitekim ilerleyen zamanlarda tek tip ekmek uygulamasına geçildiğini görmekteyiz<sup>307</sup>. Ancak hükümet, bu uygulamaya geçmeden önce daha esaslı ve tüm ülkeyi ilgilendirecek bir karar aldı. Yaşanan artışların önüne geçmek için 1940'ta çiftçinin hububat ürünlerine el koyma kararı alındı. El koyma kararının gerekçeleri ise basın aracılığıyla duyurulmuştu<sup>308</sup>.

Buğday sıkıntısının başlamasıyla beraber, ekmeğin niteliğinde bozulmalar da başlamıştı. Bu bozulmalar, ekmeğin randıman miktarında yaşanan değişiklikten kaynaklanırken İçişleri Bakanlığı, valilere birer genelge göndererek ekmeğin randıman<sup>309</sup> miktarının bütün fırınlarda aynı olmasını istemişti<sup>310</sup>. Bundan başka 30 Ocak 1941'de Toprak Mahsulleri Ofisi, un stokları meydana getirmek için görevlendirilmişti<sup>311</sup>.

Alınan bu tedbirlere rağmen tüccarların, buğday satın alarak istiflemesi ve İstanbul'daki buğday rezervlerinin gittikçe azalması, ekmek üzerinde ihtikâr hareketlerinin oluşumuna zemin hazırlamıştı. Ayrıca savaş koşullarında halkın ekmeğe olan ihtiyacının normal zamanlardan daha fazla olması, ekmek meselesini daha çetin bir hale getirmişti. Yaşanan bu olumsuzluklar, hükümeti daha ciddi tedbirler almaya yöneltti. Tek tip ekmek uygulaması, ekmeğin karneye bağlanması ve ekmek

---

<sup>306</sup> Ayıışı, *a.g.m.*, 243.

<sup>307</sup> BCA, 30.10.00.65.435.13.

<sup>308</sup> Sabit Dokuyan, "İkinci Dünya Savaşı Sırasında Yaşanan Gıda Sıkıntısı ve Ekmek Karnesi Uygulaması", *Turkish Studies*, Vol.8/5, 2013, 196-197.

<sup>309</sup> 1 kg buğdaydan elde edilen un miktarına un randımanı denir. Bundan da elde edilen verimle yapılan ekmeğin randıman miktarı aynıdır. Un randımanı kepek tabakasının ayrılışlığını gösterir. Kepek tabakası çok ayrıldığı için % 60-70 randımanlı unların vitamin, mineral ve protein miktarları düşüktür. % 60-70 randımanlı un ekstra-ekstra undur. % 70-80 ekstra undur. % 80-90 birinci kalite undur. Bkz. [http://www.vankim.com/Files/Ekmek%20uretim%20teknolojisi\(1\).pdf](http://www.vankim.com/Files/Ekmek%20uretim%20teknolojisi(1).pdf).

<sup>310</sup> BCA, 030.10.00.45.290.56.

<sup>311</sup> *T.C. Resmi Gazete*, S.4734, 14 Şubat 1941, 1.

dışında diğer unlu mamullerin yapımının yasaklanması alınan bu tedbirlerin en önemli olanlarıydı<sup>312</sup>.

### 2.3.1. Tek Tip Ekmek Uygulaması

Savaş yıllarında üretim ve tüketim ile ilgili düzenlemeler, 18 Ocak 1940 tarihli Milli Korunma Kanunu'nun hükümleriyle belirlenmişti. Aralık 1941'de, kanunda yapılan düzenlemelerle hükümetin bu konudaki yetkileri genişletildi. Bu doğrultuda kanunun, 21. maddesi değiştirilerek hükümete, tüketim maddelerinin miktarını, şeklini belirleyebileceği bir yetki verildi. Bu yetki doğrultusunda hükümetin aldığı en önemli karar, tek tip ekmek uygulaması olmuştu<sup>313</sup>. Buna göre; Ankara, İstanbul ve İzmir şehirlerinde, 100 kilo buğdaydan 84-86 kilo un alınacak ve bunlardan üretilecek ekmekler piyasaya sunulacak<sup>314</sup> ve bu ekmeklere, % 15'i geçmeyecek şekilde çavdar katılabilecekti. Bu şehirlerin, francala ekmek ihtiyaçları ise belediyelerce tespit edilen fırınlarda üretilecek ve yine belediyelerce belirlenen yerlerde satışa çıkacaktı<sup>315</sup>. Bu kararnamenin yürürlüğe girmesinden itibaren fırınlar, ellerinde bulundurdukları un miktarını bağlı oldukları belediyelere bildirmekle yükümlü tutuldular<sup>316</sup>.

Yeni tip ekmek, mart ayında uygulamaya girmiş ve İstanbul'da ekmek fiyatı 13 kuruş 10 para olarak belirlenmişti<sup>317</sup>. Bu uygulamanın hemen ardından mayıs ayında, ekmekte israfın önüne geçmek için Ankara, İstanbul ve İzmir'de ekmek tartısı 1000 gramdan 950 grama indirilmişti. Bu şehirlerde ekmek fiyatları, tartıya göre belediyelerce yeniden tespit edilmişti. İstanbul'da yeni gramajlı ekmeğin fiyatı, 12 kuruş 10 para olarak belirlenerek 1 kuruşluk bir farkla satışa sunulmuştu<sup>318</sup>. Öte taraftan un fiyatlarının artmasından dolayı, halkın daha ucuza ekmek temin etmesini sağlamak için tek tip ekmeğin yanında üç farklı fiyattan ekmek çıkarılması düşünülmüş ancak mevcut tek tip ekmek uygulamasına devam edilmişti<sup>319</sup>.

---

<sup>312</sup> Coşkun, *a.g.m.*, 268.

<sup>313</sup> Coşkun, *a.g.m.*, 267-268.

<sup>314</sup> *Düstur*, 3. Tertip, XXI, Ankara Devlet Matbaası, Ankara, 1941, 292-293.

<sup>315</sup> *İstanbul Ticaret Odası Mecmuası*, "Ekmek", LVII, No.3, Mart 1941, 101.

<sup>316</sup> Şinasi Sönmez, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Hükümetlerinin Temel Gıda Maddelerinin Temini Konusunda Aldığı Tedbirler", *Atatürk Yolu Dergisi*, S.47, 2011, 616.

<sup>317</sup> *Tan*, "Yeni Tipteki Ekmek Bugün Çıkarılıyor", 1 Mart 1941.

<sup>318</sup> *Tan*, "Beher Ekmeğin Tartısı 950 Grama İndiriliyor", 23 Mayıs 1941.

<sup>319</sup> Ayışığı, *a.g.m.*, 243.

Hububat azlığından kaynaklı ekmeğin içindeki un miktarı sürekli azalırken, ekmeğin çeşni ise bu doğrultuda çeşitli değişiklikler geçirmişti. Böylece ekmeğin un miktarı sürekli azaltılırken, arpa ve çavdar miktarları aynı oranda atılmıştı. Ekmekte bu şekilde değişiklik yapılmasının yanı sıra çeşitli yerlerde farklı uygulamalara da rastlanmaktaydı<sup>320</sup>. Kâzım Karabekir'in belirttiğine göre; ekmeğin çeşnisindeki değişiklikler öyle bir hal almıştı ki, ekmeğin çok esmer ve hamur halinde çıkmaya başlamıştı. Bu durum halkın şikâyetlerini ve ekmeğin kalitesiyle ilgili memnuniyetsizlikleri arttırdı<sup>321</sup>.

Bahsedilen bu dönemlerde, bir diğer önemli mesele de francala konusuydu. Çünkü Francala ekmeği, hafif bir ekmeğin olduğu için hastalar tarafından sıklıkla kullanılıyordu. Sağlık İşleri Müdürlüğü'nün bu konu hakkında hazırladığı bir raporda, çocukların bu ekmeğten tüketmeleri gerektiği vurgulanmaktaydı. Francala tüketmesi gereken çocuk sayısının İstanbul'da, 40.000 civarında olduğu raporda belirtilen bir diğer husustur<sup>322</sup>. Francala konusunda yapılan uygulamaları gazetelerden takip edebilmekteyiz. Haberlere göre; francala karneye bağlanmış ve bu durum aslında ekmeğin karnesi uygulamasının ilk adımını oluşturmuştu. Buna göre; bir doktor tarafından yazılmış ve francala alabilir ibaresini içeren raporlara sahip kişiler, kaymakamlıklara başvurarak francala karnelerinden alabilmekteydiler. Bu karneler, sadece kişi başına 250 gram francala ihtiyacını karşılamaktaydı<sup>323</sup>.

Yapılan hazırlıklar sonrasında İstanbul'da, francala satış noktaları belirlenmiş ve bunlardan her birinin üç şubesi olacak şekilde ayarlanmıştı. Belirlenen satış noktaları ise şunlardı; Adalar, Kadıköy, Beyoğlu. Ayrıca her adada birer şube bulunacaktı. Bu fırın ve şubeler haricinde hiçbir yerde francala satışı yapılmayacaktı<sup>324</sup>.

Bu arada karne aracılığıyla francala ekmeğinin dağıtımında, çeşitli sorunlar çıkmaya başlamıştı. Şöyle ki, bir polis memuru, raporsuz olarak francala dağıtımına göz yummuş ve polis hakkında soruşturma yapılmıştı. İstefo adında bir francalacının

---

<sup>320</sup> Fatih Tuğluoğlu, "Tek Parti Döneminde Hükümet Memur Dayanışması", *Atatürk Yolu Dergisi*, S.27-28, 2001, 357.

<sup>321</sup> Kâzım Karabekir, *Ankara'da Savaş Rüzgârları II. Dünya Savaşı*, Emre Yayınları, İstanbul, 1995, 343.

<sup>322</sup> Bakar, *a.g.m.*, 10.

<sup>323</sup> *Cumhuriyet*, "İstihkak Sahiplerine Birer Karne Verilecek", 14 Temmuz 1941.

<sup>324</sup> *Vatan*, "Francala Satacak Fırınlar", 3 Haziran 1941.



da ekmeklerinin bozuk olduğu tespit edilerek elinden ruhsatı alınmıştı<sup>325</sup>. Böylece francalanın karneye bağlanmasıyla Türkiye'nin, karneli günleri de başlamış oluyordu.

### 2.3.2. Un Sıkıntısı Karşısında Alınan Önlemler

Savaşın başlamasıyla buğday mevcudiyetinde yaşanan sıkıntılar un fiyatlarını arttırırken, undan yapılan diğer ürünlerinde fiyatları aynı oranda artış göstermişti. Özellikle 1941 ve 1942 yıllarında, askere alınma oranlarının giderek artması, 1942 Ekim ayının yağmursuz geçmesi ve yine aynı yılın kış mevsiminin çok şiddetli geçmesi buğday fiyatlarının artmasına neden olan etkenler arasındaydı. Ayrıca Toprak Mahsulleri Ofisi'nin verdiği buğday fiyatlarının da köylü tarafından az bulunması, buğdayın üretim miktarını etkilemekteydi. Başlıca bu dört sebepten dolayı üretim miktarındaki azalma hükümeti, bazı tedbirler almaya sevk etti<sup>326</sup>.

Bu tedbirlerden biri, Koordinasyon Heyeti kararıyla alınan; 24 Kasım 1941'de buğday unundan ekmek, francala, makarna, şehriye, peksimet, bisküvi ve simitten başka maddelerin yapılmasının, satılmasının ve tüketiminin yasaklanması kararıydı<sup>327</sup>. Yasak kararının istisnası ise lokanta, mutfak ve evlerde yapılacak hamur işleriydi. Bu gibi yerlerin un ihtiyacının ise Ticaret Bakanlığı tarafından karşılanmasına karar verilmişti<sup>328</sup>.

Hükümetin aldığı bu karar üzerine pastacı ve börekçiler, itiraz etseler de bu karar değişmemiş hatta bundan sonra, lokantalara da un verilmeyeceği ve lokanta, yemekhane gibi yerlerde, hamur işleri ve tatlı yapımının yasaklandığı belirtilmişti. Buralara sadece balık kızartmak ve çorba yapmak için bir miktar un verilecekti. Diğer taraftan yasaklar üzerine tahin helvası, acı badem kurabiyesi ve bisküvi fiyatlarında önemli artışlar gözlenmişti<sup>329</sup>. Bu karar, lokantaların el altından un satma ihtimaline karşı verilirken, alınan yeni bir kararla buğday unu dışında pasta yapımına izin

<sup>325</sup> Tan, "Ekmekler Yalnız Buğday Unu İle Yapılacak", 3 Ağustos 1941.

<sup>326</sup> Ziya Tataç, "Buğday Meselesi", *Yeni Adam*, S.413, 26 Son Teşrin/Kasım 1942, 6.

<sup>327</sup> Nazmi Nuri Köksal, *Milli Korunma Kanunu*, Arkadaş Matbaası, İstanbul, 1942, 100-101.

<sup>328</sup> Şinasi Sönmez, *a.g.m.*, 617.

<sup>329</sup> Tan, "Lokantalara da Un Verilmemesi Kararlaştırıldı", 2 Son Kânun/Ocak 1941.

verilmişti. Pastalarda kullanılabilen malzemeler ise pirinç unu, patates, ceviz ve badem gibi ürünlerdi<sup>330</sup>.

Buğday unundan börek ve pasta yapımı yasaklandıktan sonra börek ve pasta fırınları sadece simit, gevrek ve galeta yapmaya başlamışlardı. Bazı pastacılar; pirinç unu, patates, fındık, ceviz ve bademi yumurta akı ile karıştırarak pasta, bisküvi ve kek yapmaktaydı. Ancak bu şekilde pasta yapılmasına izin verildiği halde İstanbul Beyoğlu'nda, bu uygulamaya izin verilmemekteydi. Bu durum aynı uygulamanın semtten semte değişme gösterdiği izlenimini vermektedir. İstanbul'da, 95 börekçi ve simitçi fırını bulunmaktaydı. Ayrıca 105 kişi de evlerinde börek yaparak satmaktaydılar. Fırınlardan ve evlerden börek alıp satan fırıncıların sayısı ise oldukça fazlaydı. Kuru poğaç, gözleme gibi hamur işi satışının günde en az 10 bin kiloyu bulduğu tespit edilmişti. Bu rakamlar, alınan kararın isabetli olduğunu göstermekteydi<sup>331</sup>. Alınan kararlara rağmen İstanbul'da; kaçak baklava, börek satışı oldukça fazlaydı. Dükkânların önünde kuru fasulye satılırken, arka tarafında tepsi tepsi baklava, börek ve ekmek kadayıfları bulunuyordu<sup>332</sup>.

Hükümetin, un konusunda aldığı bir diğer kısıtlama kararı ise pasta, çörek vb. gıda maddelerinin üretimi üzerindeki yasağı daha sıkı bir hale getirip hububat, patates, bakliyat, pirinç unu ve ezmelerinden de bu gibi unlu mamullerin yapılması ve satılmasının yasaklanmasıydı. Bu kararda, uygulama aşamasında direnişle karşılaşmış ve verilen cezalara rağmen yasaklar yok sayılmaya devam edilmişti. Örneğin; İstanbul genelinde yapılan kontrollerin sonucunda 21. maddeye aykırı hareket eden birçok kişi, Milli Korunma Mahkemeleri'ne sevk edilmişti. Bu davaların karar hükümleri, dönemin gazetelerinde geniş bir şekilde yer bulmuştu. Örneğin; Bu karara muhalefetten suçlu Taksim Tarlabası Karnaval Sokak No. 47'de bulunan, seyyar satıcı Mihal oğlu Yorgi ile Tarlabası Küflüçük Sokak No. 26'da bulunan, Akindivas oğlu Diyamandi haklarında İkinci Milli Korunma Mahkemesi, Yorgi için 16 lira 60 kuruş, Diyamandi için ise 25 lira ağır para cezasını uygun görmüştü<sup>333</sup>.

---

<sup>330</sup> Bakar, *a.g.m.*, 13-14.

<sup>331</sup> Tan, "Börek Yapabilmek İçin Börekçiler İzin İstiyor", 11 Son Kânun/Ocak 1941.

<sup>332</sup> Yeni Adam, "Masal", S.490, 18 Mayıs 1944, 1.

<sup>333</sup> Tasvir-i Efkâr, "Yeni Bir Karar", 30 İkinci Kânun/Ocak, 1942; Coşkun, *a.g.m.*, 270.

Karara karşı direnişlerin önüne geçmek için hükümet, mevcut unlara ofis aracılığıyla el koymuştu. Ancak belirli zamanlarda halka un tevziatı da yapılmıştı. İstanbul Valiliği'nden ilân edilen karara göre; 10 Kasım 1944 itibariyle İstanbul Belediyesi sınırları içerisinde oturan (Kartal ilçesi dâhil) sabit ve dar gelirli halka, dul ve yetimlere nüfus başına 2'şer kilo un dağıtılacaktı. Dağıtım, her yerde güvenilir bakkallar ve bunların gösterecekleri şubeler ile İstanbul Memurlar Kooperatifi merkez ve şubelerinde yapılacaktı. Unlar ekmek karnelerinin “G” kuponları karşılığında verilecek ve dağıtılacak unların fiyatı kiloda 48,5 ve uzak semtlerdeki bakkallarda kiloda 49 kuruş olacaktı. Uzak semtlerden kasıt ise şunlardı; Adalar, Kartal, Bakırköy, Yeşilköy, Rami, Kızıltoprak, Mecidiyeköy, Çamlıca, Kısıklı, Anadoluhisarı'ndan sonraki Boğaz Anadolu sahili, Rumelihisarı'ndan sonraki Rumeli sahili idi<sup>334</sup>. Bu arada gazete haberleri incelendiği zaman Musevi Hahamlığı'nın İstanbul'dan 1000 çuval un talep ettiği görülüyor. Musevi cemaatine, ekmek karnesi karşılığında un verilmesi olumlu karşılanmıştı<sup>335</sup>.

21. madde gereğince alınan kararlar, 1 Kasım 1944'te pasta, çörek, simit, bisküvi, börek, baklava ve benzeri hamur işi maddelerinin yapılıp, satılması hakkındaki yasağın kaldırılmasına dair bir karar ile sona erdirilmişti<sup>336</sup>.

### 2.3.3. Ekmeğin Karneye Bağlanması

Karne sistemi, piyasada bulunması zorlaşan bir mala, herkesin eşit oranda erişimini kolaylaştıran bir sistemdi. Aslında hakkıyla uygulandığı zaman iyi neticeler verebilecek olan bu sistem, II. Dünya Savaşı'nın getirdiği sorunlarla mücadele edebilmek için başvuru en temel uygulamaydı. Bu uygulama, halkın tüketimini sınırlarken, iyi organize edilmediği takdirde beraberinde adaletsizliği de getirebilmekteydi. Şöyle ki, sistemde var olan eksikler bazı kimselerin, haklarından daha fazla mala ulaşmasını sağlayabilmekteydi. Bu konuyla alakalı daha detaylı bilgiler ilerleyen bölümlerde verilecektir<sup>337</sup>.

<sup>334</sup> Tanin, “Halka İkişer Kilo Un”, 8 İkinci Teşrin/Kasım 1944.

<sup>335</sup> Tanin, “Museviler Vilayetten Un İstediler”, 14 Şubat 1944.

<sup>336</sup> Tuğluoğlu, *a.g.m.*, 361-362.

<sup>337</sup> Metinsoy, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Gündelik Yaşamda Devlet ve Toplum*, 114-117.

Sistemin içinde barındırdığı bir diğer sıkıntı ise bir maddenin karne usulü ile temin edilmesi, hatta bir maddenin karneye bağlanacağı haberi bile istifçiliğin ve karaborsanın meydana gelmesine neden olabilmekteydi. Konulan çok ağır cezalar bile, halkın mal biriktirmesine ya da karaborsanın oluşmasına engel olamamaktaydı. Bu yüzden uygulama, mala karşı olan talebi azaltacak yerde, arttırmak gibi garip bir hadiseye de sebep olmaktadır<sup>338</sup>.

Savaş yıllarında, belli maddelerin karne karşılığında dağıtıldığını ancak diğerlerinin satışının serbest bırakıldığını görmekteyiz. Bu durum, bahsi geçen malın herkes tarafından tüketilip tüketilmediğiyle alakalıydı. Bu konu hakkında Ticaret Bakanı Mümtaz Ökmen, yaptığı bir konuşmada; *“Bir maddenin herkes tarafından tüketilmediği halde karneye bağlanması yanlıştır. Örneğin kahvenin hayati bir ihtiyaç maddesi olmamasından dolayı karneye bağlanması doğru değildir. Çünkü karne tatbik edilirse hiç tüketmeyenlerde kahveyi alacak ve bu suretle vesika ticareti başlayacak.”* diyordu<sup>339</sup>.

Karne sisteminin içinde barındırdığı bütün bu sıkıntılar, savaş yılları Türkiye’inde ortaya çıkacaktı. Böylece halk, sistemden eşit şekilde faydalanamayacak ve hoşnutsuzluklar şikâyetlere neden olacaktı<sup>340</sup>.

### **2.3.3.1. Karne Sistemine Nasıl Geçildi? Yapılan Hazırlıklar Nelerdi?**

Tek tip ekmek uygulaması ve un tüketimi konusunda getirilen kısıtlamalar, kalıcı çözüm sağlayamamıştı. Karaborsanın iyice piyasalara hâkim olması, halkı tedirginliğe sürüklemiş ve her türlü ihtiyaçtan fazlaca satın alınıp istiflenmeye başlanmıştı<sup>341</sup>. Ekmek sorunu ise gün geçtikçe artmaktaydı. Un sıkıntısı bir yana bir de suni olarak yaratılan bir darlık vardı. Bu konuyla ilgili basına yansıyan haberlere bakılacak olursa; fırınlar arası rekabetten doğan sıkıntı, halkın ekmek darlığı yaşamasına neden olmuştu<sup>342</sup>. Bir diğer önemli sorun da ekmeğin gramajında görülüyordu. Fırıncılar, eksik gramajlı ekmek çıkararak kâr elde etme çalışıyorlardı. Bu konuyla alakalı, incelemelerde bulunan İstanbul Belediyesi, fırınlar hakkında

<sup>338</sup> Teleki, *a.g.e.*, 32-33.

<sup>339</sup> *İstanbul Ticaret Odası Mecmuası*, LVII, No.7, Temmuz 1941, 235.

<sup>340</sup> Metinsoy, *İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye Gündelik Yaşamda Devlet ve Toplum*, 114-117.

<sup>341</sup> Dokuyan, *a.g.m.*, 199.

<sup>342</sup> *Vatan*, “Sun’i Ekmek Sıkıntısı Yaratanlar Kimlerdir?”, 18 İkinci Teşrin/Kasım 1941.

çeşitli bilgiler edinmişti. Örneğin; Beyazıt'ta Mehmet Duru'nun fırınında, günde 18 çuval un işlendiği ve 1200 ekmeğin çıkarıldığı anlaşılmış, 210 ekmeğin tartıldığı zaman eksik olduğu görülmüştü. Yine Beyazıt'ta Şevket adından bir fırıncının fırınında, her biri 20 gram eksik 51 ekmeğin bulunmuştu<sup>343</sup>.

Ekmek üzerinden yapılan ihtikâr hareketleri de oldukça fazlaydı. Beykoz Yalıköy'de bakkal dükkânı sahibi Ömer Tezbaşaran, ekmeği fazla fiyatla satan kişiler arasındaydı. Bakkal Ömer bir müşterisine 17 kuruştan ekmeğin satarken yakalanmıştı. Beykoz Adliyesi'ne sevk edilen bakkal, 30 lira para cezası ödemeye ve 7 gün dükkânını kapatmaya mahkûm edilmişti. Ekmek fiyatlarındaki bu aşırı artışlar beslenme sorununu ortaya çıkarmıştı<sup>344</sup>.

Kasım 1941 itibariyle, artık karne uygulaması hakkında konuşmalar yapılmaya başlanmıştı. Siyasi kadrolardaki bazı hareketlenmeler bu konuşmalara neden olurken, çok geçmeden basında çıkan haberler bu durumu doğrular nitelikteydi. Bu arada polisler aracılığıyla evlere beyannameler dağıtılarak bunların doldurulması istenmişti<sup>345</sup>. Nihayetinde 19 Aralık 1941'de ekmeğin karnesi dönemi başlamış bulunuyordu. Basında çıkan haberlere göre; İzmir, İstanbul, Konya, Eskişehir valileri Ankara'ya gelerek, Ankara valisi ile bu konu hakkında iki uzun toplantı yapmışlardı<sup>346</sup>.

Karne uygulamasının gündeme gelmesiyle beraber, bu işin ne şekilde yapılacağı meselesi de basında geniş yer tutmuştu. Edinilen ilk bilgilere göre; her şeyden önce yeni bir teşkilâtın kurulacağı anlaşılıyordu. Buna göre; herhangi bir karışıklığa neden olmamak için ekmeğin dağıtılacak yerlerde, memurlar bulundurulacak, fırınlar devlet kontrolü altına alınacak, fırın bulunmayan yerlere kontrol altındaki fırınlarda pişirilecek fazla ekmeğin sevk edilecekti. Sabah ve akşam olmak üzere günde iki defa dağıtım yapılacak ve bunun içinde hükümet tarafından ekmeğin dağıtım yerleri kurulacaktı. Karneler, ilk etapta tecrübe edilmesi için birer aylık olarak halka verilecek ve bunlar her güne ayrılmış zımbalı birer fiş olacaktı. Bu suretle fişini veren ekmeğini alacak ve ekmeğin dağıtım işinin kontrolü de kolaylaşmış

<sup>343</sup> *Vatan*, "Ekmek Fırınları", 25 Haziran 1941.

<sup>344</sup> *Tan*, "Fazla Fiyatla Ekmek Satan Vurguncu Bakkal", 29 İlk Kânun/Aralık 1941.

<sup>345</sup> Bakar, *a.g.m.*, 15.

<sup>346</sup> *Tan*, "Vilayetin Tebliği", 29 İlk Kânun/Aralık 1941.

olacaktı<sup>347</sup>. Bir başka kararla da, tasarruf yapmak için ekmeğin, bayatlatılarak satılması karara bağlanmıştı. Diğer taraftan bütün büyük şehirler için tek tip kuponlu karneler de oluşturulmuştu<sup>348</sup>.

Basında olumlu bir şekilde karşılanan karne uygulamasının, halkın ekmeğini belki biraz azaltacağı da konuşuluyordu. Ancak karnenin genel anlamda fayda sağlayacağı düşünülmekteydi. Örneğin; İstanbul'da, özellikle karne uygulamasına başlamadan az zaman önce ekmeğin kâh bollaşıp kâh darlaşırken, temini de buna paralel olarak bir zaman kolay bir zaman ise zor oluyordu. Bu sebepten ötürü hükümet, bu uygulamayla zaman zaman büyük şehirlerde çekilen sıkıntıları önlemeyi amaçlamıştı<sup>349</sup>.

Karneyle ekmeğin dağıtımının, ikinci bir emre kadar şu illerde yapılması kararlaştırılmıştı: Ankara, Amasya, Aydın, Bilecik, Bitlis, Burdur, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Diyarbakır, Edirne, Erzurum, Giresun, Gümüşhane, Hatay, İzmir, İçel, İstanbul, Kars, Kastamonu, Kayseri, Kırklareli, Kocaeli, Malatya, Manisa, Mardin, Maraş, Muğla, Ordu, Rize, Samsun, Seyhan, Siirt, Sinop, Sivas, Tekirdağ, Tokat, Trabzon, Urfa ve Zonguldak<sup>350</sup>.

Tüm hazırlıklar bittikten sonra, ekmeğin dağıtım işi belli esaslara bağlanmıştı. İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Lütfi Kırdar'ın belirttiğine göre:

- ✓ Ekmekler 750 gram üzerinden çıkarılacaktı. Ağır işçilerin hakkı 750 gram olan tam bir ekmektir. Ağır işçiler, Ticaret Bakanlığı'nın iş bürosu tarafından verilen belgelerle belirlenecekti. Bunların haricinde diğer bütün vatandaşların hakları bu 750 gramlık tam ekmeğin yarısı olan 375 gramdı.
- ✓ 7 yaşından küçük çocukların hakları da 187,5 gram olarak belirlenmişti.
- ✓ Her aile reisinin imzası karşılığında alınan ve mevcut nüfus adedini bildiren beyannamelere göre; her şahsın ismine birer karne çıkarılmıştı. Bu karnelerin fişleri, 24 saatlik ihtiyaca göre hazırlanmış ve gününde kullanılmadığında ertesi gün geçerli olmayacaktı<sup>351</sup>.

<sup>347</sup> Tan, "Karne İle Tevziyat", 26 ilk Kânun/Aralık 1941.

<sup>348</sup> Tan, "Ekmek Karneleri Yakında Dağıtılacak", 21 İlk Kânun/Aralık 1941.

<sup>349</sup> Kemâl Turan, "Karne Usulünde Emniyet", *Ulus*, 12 Son Kânun/Ocak 1942.

<sup>350</sup> Tuğluoğlu, *a.g.m.*, 362.

<sup>351</sup> *Tasvir-i Efkâr*, "Ekmek 1 Kuruş Ucuzladı", 7 İkinci Kânun/Ocak 1942.

- ✓ Ekmek karneleri işiyle meşgul olmak üzere her bölgede birer büro kurulmuştu. Bu bürolar, bölge sınırları içinde oturan nüfusu, sokak ve mahalle şeklinde tasnif ederek defterlere kaydetmişlerdi. Bu kütük defterleri, karne dağıtımında esas kabul edildiğinden, her aile reisi ya da her vatandaş vermiş olduğu beyannamede, bir değişiklik olduğu takdirde derhal gereken müracaatları yaparak, değişiklikleri haber verecekti.
- ✓ Ayrıca karne usulünün uygulanmadığı yerlerden, İstanbul'a kısa veya uzun müddet kalmak üzere gelenler, ulaştıkları istasyon veya limanda kurulmuş bulunan seyahat bürolarına, ellerindeki seyahat biletleriyle müracaat edecekler ve 48 saatlik geçici bir karne alacaklardı. Bu 48 saat zarfında ikamet edecekleri ev, otel, pansiyon, han gibi yerlerin bağlı buldukları bürolara müracaat ederek, ikamet edecekleri müddete göre haftalık veya aylık karnelerini alacaklardı<sup>352</sup>.

Karneler şekil itibariyle üzerinde, kişilerin adı-soyadı olacak ve her karnede 30 kare bulunmak suretiyle bu kareler, aylara göre değişecekti<sup>353</sup>. Karneler, beyaz kartonlardan hazırlanmıştı. Karnenin sol tarafında il, ilçe, mahalle isimleri ve ev numarası yazıyordu. Bu yazılar altında, bu karnelerin her yerde her zaman geçerli olduğu hakkında bir de kayıt bulunmaktaydı. Karnenin öbür yerleri, karelere bölünmüş olup, üzerinde rakamlar ve harfler bulunmaktaydı. Her karnenin, kaç büyük ve kaç küçük nüfusun ihtiyacını karşılayacağı karelere yazılmıştı<sup>354</sup>. Elleri ekmek karnesi bulunanlar, günlük ekmek haklarını diledikleri fırından veya dağıtma yerlerinden alabileceklerdi<sup>355</sup>.

Karneler, yerel ihtiyaçtan bir miktar fazla olarak illere gönderilmişti. Bu fazla kısım, nüfusta görülebilecek artışlar, sonradan şehre geleceklerin ihtiyaçları gibi hususları karşılamak içindi. Karne ile ilgili her türlü işin kontrolü, vali ve belediye başkanlarına bırakılmıştı ve kendilerinden, bu konuda her türlü hesabın sorulacağı ise ayrıca belirtilmişti<sup>356</sup>.

<sup>352</sup> *Ayın Tarihi*, S.98, 1-31 Son Kânun/Ocak 1942, 17.

<sup>353</sup> *Akşam*, "Ekmek Karneleri Birer Aylık Olacak", 9 Kanun-u Sâni/Ocak 1942.

<sup>354</sup> *Tan*, "Ekmek Karneleri Dolduruluyor", 7 Son Kânun/Ocak 1942.

<sup>355</sup> *Cumhuriyetin 75. Yılı*, Yapı Kredi yayınları, İstanbul, 1998, 243.

<sup>356</sup> *BCA*, 30.10.00.185.273.23.

11 Ocak 1942’de İstanbul’da karneler dağıtılmaya başlanırken, karnesiz kimsenin kalıp kalmadığı araştırılarak bu kişilerin, müracaat edip karne almaları duyurulmuştu. En dikkat çeken husus ise karneleri taklit etmenin, vatana ihanet sayılacağına belirtilmesiydi. Gerçek nüfusundan fazla nüfus gösterip, hakkından fazla karne alanlar ile karnelerin aslını bozan veya taklit edenler, mahkemelere verilecekler ve gayet ağır cezalar görecektirdi<sup>357</sup>.

### 2.3.3.2. Ekmek Karnesi İle Yaşamın Başlaması

Hükümetin aldığı tüm tedbirlere rağmen, ekmek fiyatlarının yükselmesi karneli günlerin başlamasına yol açmıştı. Bu şekilde tüketim sınırlandırılarak, insanların ekmeksiz kalmasının önüne geçilmek istenmişti. Ayrıca bu uygulamayla, ekmek israfının da önüne geçilmek isteniyordu. Zira fırınların önünde oluşan kuyruk ve bazı kimselerin fazlaca ekmek alarak istiflemesi, diğer insanların ekmeğe ulaşmasını güçleştirmekteydi. Bu yüzden Tasvir-i Efkâr Gazetesi yazarlarından Cihat Baran, “*Hakkından fazla ekmek almak isteyen kişi, yalnız insanlığa değil aynı zamanda memleketine karşı da suçludur.*” demişti. Hükümet, 13 Ocak 1942’de kabul ettiği kararnameyle ekmeğin karneyle dağıtım işleriyle ilgili masrafları karşılamak üzere Ticaret Bakanlığı emrine 200.000 liralık bir bütçe ayırmıştı. 14 Ocak 1942’den itibaren İstanbul’da, ekmek karnesi dönemi başlamış bulunuyordu. Fiyat Murakabe Komisyonu, karneyle satılan ekmeklerin fiyatını 12,5 kuruş olarak belirlemişti<sup>358</sup>.

Uygulamanın ilk gününde bazı sıkıntılar yaşanmıştı. Karnelerini fırınlara, yeni açılan dağıtma yerlerine, bakkallara, lokantalara verenler 14 numaralı fişlerini vererek ekmek almışlardı. Bazı fırıncılar da, yanlışlıkla 14 numaraya kadar olan bütün fişleri kesip almışlardı. Bunun üzerine Belediye Başkan Yardımcısı Fırat Yenal, ilgililere verdiği bir emirde; alınan bu fişlerin geri verilmesini belirtmişti<sup>359</sup>. İstanbul’un bir kısmı belirtilen tarihte ekmek karnesi kullanmaya başlarken, uzak ilçelerin bu

<sup>357</sup> Tan, “Ekmek Karneleri Bugün Dağıtılıyor”, 11 Son Kânun/Ocak 1942; Ulus, “İstanbul Düünden İtibaren Karne Kullanmağa Başladı”, 14 Son Kânun/Ocak 1942.

<sup>358</sup> Cihat Baran, “Fırınların Önündeki Kalabalık Bana Ne İlham Etti?”, *Tasviri Efkâr*, 13 Son Kânun/Ocak 1942; Bakar, *a.g.m.*, 7-18.

<sup>359</sup> Tan, “Dün, Karne İle Ekmek Verilmesine Başlandı”, 15 Son Kânun/Ocak 1942.



uygulamaya daha sonra başladığını görüyoruz. Örneğin; Yalova, Kartal, Silivri, Çatalca gibi ilçelerde şubat ayı itibariyle ekmek karneyle dağıtılmaya başlanmıştı<sup>360</sup>.

Daha ilk günlerinde ekmek karnesi, o kadar takdir görmekteydi ki özellikle fırınların önünde azalan kuyruklardan dolayı basında; fırıncıların, bakkalların ve halkın çok memnun olduğu haberleri yer alıyordu<sup>361</sup>.

Karne uygulamasının ilk ayı, ufak tefek aksaklıklar ile atlatılmış ve şubat ayı karnelerinin dağıtımı ile ilgili haberler basına yansımaya başlamıştı. İstanbul'da, şubat ayına ait karnelerin dağıtımına 24 Ocak 1942'de başlanmış ve bu dağıtımın, ayın 25. ve 26. günlerinde de devam edeceği ayrıca belirtilmişti. Valiliğin yaptığı bir tebliğde; karneleri teslim alıp, imza atabilecek birinin evlerde bulundurulması istenmişti. Yukarıda belirtilen günlerde gelecek memurlara gösterilmek üzere, nüfus cüzdanlarıyla birlikte ocak ayının ekmek karnelerinin de evlerde bulunması gerekiyordu. Herhangi bir sebeple nüfus cüzdanı bulunmayanların şubat karneleri, ocak ayına ait karnelerine işaret edilmek ve kendileri şahsen görülmek suretiyle verilecekti. Nüfus cüzdanları olmayanlar, cüzdanlarını mart ayındaki dağıtıma kadar almaya çalışmaları konusunda ayrıca uyarılmıştı. Aksi takdirde, Ankara'da olduğu gibi nüfus cüzdanı olmayanlara karne verilmeyecekti<sup>362</sup>.

Karnelerin dağıtımı gibi denetimi de çok önemliydi. Örneğin; şubat ayı karneleri dağıtıldıktan sonra, karnelerin kontrolü ve nüfus cüzdanlarının damgalanması işi, 33 iâşe bürosunda çalışan 220 memur tarafından yapılacaktı. Memurlar, ayın 20'sine kadar şehri tamamen dolaşarak, evlerde kaç kişinin bulunduğunu tespit edecek, karnelerin yaşlara ve mesleklere göre verilip verilmediğini kontrol edeceklerdi. Bu kontrolden sonra da, nüfus cüzdanlarına "*Ekmek karneleri verilmiştir.*" ibaresi bulunan bir damga vuracaklardı. Yapılan kontroller esnasında, fazla karne alanlar tespit edilirse haklarında cezai işlemler yapılacaktı<sup>363</sup>. Buna göre;

---

<sup>360</sup> Tan, "Ay Başında Yeni Ekmek Fişleri Dağıtılacak", 17 Son Kânun/Ocak 1942.

<sup>361</sup> Said Kesler, "Karne İle Ekmek Tevzii İşinde Herkes Memnun", Tan, 15 Son Kânun/Ocak 1942.

<sup>362</sup> Tan, "Şubat Ayı İçin Yeni Ekmek Karneleri Bugün Evlere Bırakılacak", 24 Son Kânun/Ocak 1942; Tan, "Yeni Karneler Dağıtıldı", 28 Son Kânun/Ocak 1942.

<sup>363</sup> Tan, "Ekmek Karnelerinin Kontrolüne Başlandı", 8 Şubat 1942.

ekmek karnelerini tahrif edenler, başkalarına ait veya hakları dışında karne kullananlar hakkında 3 yıl hapis cezası uygulanacaktı<sup>364</sup>.

Üreticinin elindeki hububata el koyma kararı alan hükümet, sonrasında şehir ve kasabalarda oturan ve fırınlardan ekmeklerini karne ile alan vatandaşların evlerinde de bulunan hububat ve unları beyannameye tabi tutarak el koyma kararı almıştı. Ancak karne usulünün uygulandığı yerlerde, haftada bir gün isteyen ekmek karneleri karşılığında fırınlardan un alabilecekti. Bu konu hakkında, Anadolu Ajansı'na bir röportaj veren Ticaret Bakanı Mümtaz Ökmen, “*Buğday ve un gibi gıda maddesinin ziyan olmasını engelleyecek tedbirler almaları gerektiğini ve bu yüzden bu karar ve tedbir alındıktan sonra elinde bu gıda maddeleri olduğu halde bunları gizleyen ve teslim etmeyenlerin suç işlediklerini.*” belirtmekteydi<sup>365</sup>.

Unların beyannameye tabi tutulması hakkındaki karar, halk arasında yanlış yorumlara neden oluyordu. Bundan dolayı resmi makamlar tarafından yapılan bir açıklamayla bu konu netliğe kavuşturulmuştu. Bu açıklamaya göre; ekmeği karne ile alan bütün vatandaşlar, evlerinde veya nerede olursa olsun elleri altında buldukları buğday, çavdar, mahut ve mısır gibi ekmeklik veya yemeklik hububat ile bunlardan yapılmış olan unları, mahallin en büyük mülkiye amirine bir beyanname ile bildirmeye mecburdular. Ancak, hububatın tamamı beyana tabi olup, yalnız bunların her nüfus başına 1'er kilo unları beyannameye tabi değildi. Örneğin; 5 nüfuslu bir ailede 4 kilo buğday unu, 2 kilo mısır unu ve 5 kilo da çavdar unu varsa bunların, toplamı olan 11 kilonun nüfus başına 1'er kilosu, yani bunların 5 kilosu beyana tabi olmayıp, geri kalan kısmı beyana tabiydi. Şayet aynı aile, bu hububatın unlarına değil de bizzat hububatın kendisine sahipse; 11 kilo hububatı birden beyana tabi tutmaya mecburdular. Vaktinde beyanname vermeyenlerin, eksik beyanname verenlerin evleri aranarak, tespit edilen miktarlar haricinde fazla un bulunduranlarla ve miktarı ne olursa olsun hububat bulunduranlar, Milli Korunma Kanunu'na aykırı hareketten 250 liradan 1000 liraya kadar ağır para cezasıyla; üç aydan bir seneye kadar ağır hapis cezasına çarptırılacak ve ellerindeki mallar müsadere edilecekti<sup>366</sup>.

<sup>364</sup> *Ulus*, “Ekmek Kartlarını Tahrif veya Başkalarının Kartını Kullananlar 3 Yıl Ağır Hapis Cezası Görecekler”, 7 Şubat 1942.

<sup>365</sup> *Ulus*, “Arzu Eden Bütün Vatandaşlar Haftada Bir Gün Kart Mukabilinde Ekmek Yerine Un Alabilecekler”, 10 Şubat 1942.

<sup>366</sup> *İkdam*, “Ellerindeki Hububat ve Unları Bildirmeyenler”, 12 Şubat 1942.

Şubat ayı içerisinde alınan bir başka karar da, ekmek hakkının % 20 oranında azaltılmasıydı. Sert geçen kış mevsiminden sonra ve devamlılık gösteren yağmurlardan dolayı, hububatın istasyonlara naklinde yaşanan güçlükler her ihtimale karşı mevcut stokları korumak amacını doğurmuştu. Bu sebepten ekmek hakkı, 28 Şubat 1942’de ağır işlerde çalışan işçiler dışında yetişkinlere günde 300 gram, 7 yaş ve altında olan vatandaşlara günde 150 gram olarak belirlenmişti. Ayrıca Pazartesi günleri, ekmek karneleri karşılığında verilmekte olan un miktarı, ağır işçiler için 531 gram, büyükler için de 212 gram olarak tespit edilmişti. Bundan böyle ekmek, 600 gramlık tek tip üzerinden üretilecek ve ağır işçiler bir bütün ile bir çeyrek, büyükler yarım ve küçükler de dörtte bir ekmek alacaklardı. 600 gramlık ekmeğin fiyatı ise Murakabe Komisyonu tarafından 10 kuruş olarak belirlenmişti<sup>367</sup>.

İstanbul’da çocukluğunu geçiren Altan Öymen, ekmeğin yarım olarak satıldığı günlerden bahsederken, 5 yetişkin ve 1 küçük çocuktan oluşan 6 kişilik bir ailenin, günlük ekmek hakkının 2,5 ekmek olduğunu ifade ediyordu. Ancak bu miktarın yetmediğinden bahisle, o zamanlar ekmeğin daha çok tüketildiğinin de altını çizmekteydi. Elbette ekmeğin 600 gramlık, tek tip üzerinden çıkarılması aynı oranda herkesin ekmek hakkında azalmaya neden olmuştu<sup>368</sup>. Bu azalma halkın alıştığı, yani günlük tükettiği ekmek miktarından oldukça azdı. Kemâl Turan’a göre; bu azalış hükümetin elinde yeteri kadar buğday bulunmadığından dolayı kaynaklandı ve halk, bu kısıntılı hayata alışmak zorundaydı. Çünkü karne usulü esasen bir darlığın eseri<sup>369</sup>.

Kişi başına düşen ekmek miktarının yetmediğiyle ilgili ilginç bir habere, Cumhuriyet Gazetesi sütunlarında denk geliyoruz. Habere göre; 2 metre 25 santim boyunda ve 160 kilo ağırlığındaki Bilecikli Ömer isminde birisi, Vali ve Belediye Başkanı Lütfi Kırdar’a müracaat ederek, 300 gram ekmeğin kendisine yetmediğini ve durumunun göz önüne alınarak fazla miktarda ekmek verilmesini istemekteydi. Ömer’in bu isteği, olumlu karşılık bulurken ihtiyacı olan ekmek kendisine temin edilmişti<sup>370</sup>.

<sup>367</sup> *Tasvir-i Efkâr*, “Ekmek İstihkakı”, 28 Şubat 1942; *Cumhuriyet*, “Ekmek İstihkakı Azaltıldı”, 28 Şubat 1942.

<sup>368</sup> Altan Öymen, *Bir Dönem Bir Çocuk*, [www.eskikitaplarim.com](http://www.eskikitaplarim.com), Erişim Tarihi: 19.04.2017, 296-297.

<sup>369</sup> Kemâl Turan, “Karneler”, *Ulus*, 2 Nisan 1942.

<sup>370</sup> *Cumhuriyet*, “160 Kिलoluk Adam Fazla Ekmek İstiyor”, 15 Mart 1942.

Mart ayına gelindiğinde tasarrufa gitmek adına ekmekler bayat olarak satılmaya başlanmıştı. İstanbul Bölge İaşe Müdürlüğü tarafından alınan bu karara göre; ekmekler bütün fırınlarda bir gün bekletildikten sonra bayatlatılarak satılacaktı<sup>371</sup>. Bu ekmekler, uygun yerlerde muhafaza edilecek ve taze ekmek satanlar hakkında cezai işlemler uygulanacaktı<sup>372</sup>. Bu karar üzerine Fırıncılar Cemiyeti, ekmeğin 24 saat kalınca rutubetini kaybederek gramının eksileceğini ve bundan dolayı bayat ekmeğin, ne kadar eksileceği konusunda bir tespit yapılması gerektiğini belirtmişti<sup>373</sup>. İstanbul'da yapılan tespitler sonucunda, bir ekmekten 27.32 gram su kaybının yaşandığı belirlenmişti<sup>374</sup>. Taze satılan ekmeğin daha ağır gelmesi ve ilk 24 saatten sonra ilk ağırlığını kaybetmesi, halkı kandırmak olarak gören hükümet böyle bir uygulamaya gitme gereği duymuştu<sup>375</sup>.

Mart ayında yaşanan bir başka değişiklik de, ekmeğin çeşnisinin değiştirilmiş olmasıydı. Buna göre; bu tarihe kadar buğday ununa, % 5 oranında nohut karıştırılmaktaydı ve artık buğday ununa, nohut yerine % 6 oranında mısır karıştırılacaktı. Bu şekilde ekmeğin rengi, rutubeti ve pişkinliğinin daha iyi olması amaçlanmıştı<sup>376</sup>. Ayrıca ekmeğin çeşnisinin değişmesi, savaş boyunca gazetelerin gündeminden eksik olmayan bir mesele haline gelecekti. Zira alınan bu karardan çok kısa bir süre sonra, bu çeşninin uygun olmadığı tecrübe edilmiş ve yeni bir çeşni denenmişti. Buna göre; buğday ununa, mısır unundan başka bir miktar bakla unu katılacak ve böylece randımanlı ve besleyici yeni bir çeşit çeşni elde edilecekti. Bu hususta İstanbul Belediyesi, yeni çeşni üzerinde bir deneme yapmış ve bu deneme sonrasında 600 gramlık, % 40 rutubetli olmak üzere 167 tane ekmek çıktığı anlaşılmıştı<sup>377</sup>.

Mayıs ayı içinde karne sisteminde, çok önemli bir değişiklik meydana gelmişti. Karneler, artık 2 aylık olarak hazırlanacak ve dağıtılacaktı. Cumhuriyet Gazetesi'nin yaptığı habere göre; bu tecrübeden olumlu sonuçlar alınırca daha sonra karneler 3 aylık

<sup>371</sup> *Tasvir-i Efkar*, "Ekmekler Bayat Olarak Satılacak", 3 Mart 1942.

<sup>372</sup> *Tan*, "Fırınlarda Halka Bayat Ekmek Satılacak", 3 Mart 1942.

<sup>373</sup> *Cumhuriyet*, "Fırıncıların bir Şikâyeti", 6 Mart 1942.

<sup>374</sup> *Tan*, "Bayat Ekmek Satış Tecrübeleri", 6 Mart 1942.

<sup>375</sup> Dokuyan, *a.g.m.*, 200.

<sup>376</sup> *Tan*, "Ekmek Çeşnisi Değiştiriliyor", 7 Mart 1942.

<sup>377</sup> *Tan*, "Yeni Bir Ekmek Çeşnisi Tecrübeleri Yapılıyor", 14 Mart 1942.

olarak çıkarılabilecekti<sup>378</sup>. Bu ay içerisinde karara bağlanan bir başka konu da Toprak Mahsulleri Ofisi'nin, un problemi yaşamasından kaynaklı ekmek hakkının azaltılmasıydı. İstanbul Vali Yardımcısı Ahmet Kınık'ın belirttiğine göre; herkes ellerindeki karnenin yarısı nispetinde ekmek hakkına sahipti. Ekmekler halka bir gün tam ve bir gün yarım olarak dağıtılacaktı<sup>379</sup>. Uygulama başlamadan önceki gün, fırınlara tam hak üzerinden un dağıtılmış fakat ertesi gün bu uygulamanın başlamasıyla fırıncıların elinde fazladan un kalmıştı. Fırıncılar ise bu unları, başka hususlar için kullanmışlardı. Toprak Mahsulleri Ofisi, fırınlara tam ekmek hakkı için unları dağıtırken, artan unları hesaba katarak dağıtmıştı. Fırıncılar artan unları başka işlerde kullandıklarından, 11 Mayıs günü ekmekler süratle tükenmiş ve bu yüzden İstanbul'da bir müddet için ekmek darlığı yaşanmıştı. Bu durum karşısında valilik, hemen harekete geçmiş ve tespit ettikleri fırınlara cezai işlem uygulayarak, tekrardan bir un dağıtımını yapıp, İstanbul'da geçici bir müddet için yaşanan ekmek darlığını gidermişti<sup>380</sup>.

Gün aşırı yarım ekmek almaya başlayan İstanbul halkına bu miktar yetmemekteydi. Bu durum İstanbul'da, leblebici dükkânlarının müşterilerini arttırmıştı. İşçi sınıfı, gündüzleri gıdalarını ekmekten alırken, diğer kesim eksilen ekmek yerine leblebi tüketmeye başlamıştı. Daha önce mallarına kilosu 80 kuruştan müşteri bulamayan leblebiciler, bu uygulamadan dolayı artan leblebi satışlarına göre leblebinin kilosunu 90 kuruşa çıkarmışlardı<sup>381</sup>. Çok geçmeden Ofis'in yaşadığı un sorunu halledildikten sonra 3 Haziran 1942'de uygulama kaldırılmış ve ekmekler tekrardan tam olarak verilmeye başlanmıştı<sup>382</sup>. İstanbul nüfusunun fazla olması ve nitekim ilin buğday üretim merkezi olmaması, ihtiyacı diğer illerdeki üretim merkezlerinden karşılamaya çalışılmasına neden oluyordu. İstanbul'un bu tarihlerdeki günlük hububat ihtiyacının, 15 vagon gibi ciddi bir rakam olması ise nakil işlemlerinde sıkıntıların yaşanmasına yol açmıştı. Bu yüzden İstanbul'a zamanında buğdayın gelmemesi, şehirde ekmek darlığının oluşmasında etkili olmuştu<sup>383</sup>.

<sup>378</sup> *Cumhuriyet*, "Ekmek Karneleri", 20 Nisan 1942.

<sup>379</sup> *Yeni Sabah*, "Ekmek İstihkakı", 6 Mayıs 1942; *Yeni Sabah*, "Ekmek İstihkakı", 7 Mayıs 1942.

<sup>380</sup> *Yeni Sabah*, "Ekmek Tevziinde Eski İntizam Temin Edildi", 11 Mayıs 1942.

<sup>381</sup> Asım Us, "Ekmek ve Leblebi", *Vakit*, 3 Mayıs 1942.

<sup>382</sup> *Cumhuriyet*, "Yeni Ekmek İstihkakı", 3 Haziran 1942; *Tan*, "Ekmek İstihkakı Tam Olarak Veriliyor", 3 Haziran 1942.

<sup>383</sup> BCA, 030.10.00.83.544.13.

Temel ihtiyaç maddelerinin dağıtımı konusu, hükümetin detaylı bir şekilde ele aldığı konulardandı. Bu doğrultuda çıkarılan 22 Ekim 1942 Talimatnamesi, (*Hükümetçe Ekmek ve Ekmeklik Hububat Vesair Eşya ve Maddelerin Dağıtılmasına Dair Talimatname*) ekmek karnesinde yeni bir dönemin başladığının habercisiydi. Bu talimatnameyle, ucuz ekmek karnesi dönemi de başlamış oluyordu. Bahsi geçen talimatnamenin 1. maddesinde dağıtım yapılacak kişiler belirtilmişti. Bu kişiler arasında; devlet memurları, köy eğitimcileri ve öğretmenler, emekli-dul ve yetim maaşı alanlar, yardımcı öğretmenler, Anadolu Ajansı ve devlet radyosu çalışanları, bu kişilerin bakmakla yükümlü olduğu kimseler yer almaktaydı. Bu doğrultuda Ticaret Bakanlığı tarafından karneler hazırlanmış ve<sup>384</sup> İstanbul'da, ucuz ekmekten faydalanacak kişi sayısı toplamda 287 bini bulmuştu. Bunların 230 bini yetişkin, 35 bin çocuk ve 22 bini ise ağır işçilerdi. Beyanname harici kalanlar da aşağı yukarı 568 bini bulmuştu. Kasım'ın 15'ine kadar herkes 600 gramlık ekmeği, 17 kuruşa alacak ancak bu tarihten sonra halk, ekmeği 27, memur ve bahsi geçen diğer kişiler ise ekmeği 17 kuruştan temin edebileceklerdi<sup>385</sup>.

Ekmekler yeni fiyatlarla, İstanbul'da 15 Kasım 1942'de piyasaya çıkarıldı. İstanbul Valiliği yaptığı bir açıklamada; görevleri başka yerlerde olup, aileleri İstanbul'da olanların aile fertlerine, İstanbul'dan karne verilmeyeceğini belirtiyordu. Ayrıca karnelerin, aile reislerinin buldukları yerden dağıtılacağı da duyurulmuştu<sup>386</sup>. Cumhuriyet Gazetesi'nin 15 Kasım tarihli haberinin, "*İki Fiyatlı Ekmek*" manşetinden de anlaşılacağı üzere bu durum, halk arasında sorunlara neden olmuştu. Uygulamanın ilk günlerinde, bazı fırıncılar ucuz ekmek karnelerine ekmek vermemekte; bazıları ise tam ekmek üzerinden her iki karne sahiplerinden de 27 kuruş almaktaydılar<sup>387</sup>. Memur ekmek karneleriyle ilgili bir başka ilgi çekici mesele ise memurların, memurluktan ayrılmalarda halinde bu karneleri iade etmeleriydi. Bu suretle karnelerini teslim eden kişilere halk karnesi verilecekti<sup>388</sup>.

---

<sup>384</sup> Dokuyan, *a.g.m.*, 200-201.

<sup>385</sup> *Cumhuriyet*, "Karne Tevziatı Bugün de Devam Edecek", 31 İlk Teşrin/Ekim 1942; *Tan*, "Yeni Ekmek Karneleri", 1 İkinci Teşrin/Kasım 1942.

<sup>386</sup> *Cumhuriyet*, "İki Fiyatlı Ekmek Satışı", 15 İkinci Teşrin/Kasım 1942.

<sup>387</sup> *Tan*, "Ufak Tefek Pürüzler Kaldırıldı", 17 İkinci Teşrin/Kasım 1942.

<sup>388</sup> *Tan*, "Memuriyetten Ayrılacakların Karnesi", 27 İkinci Teşrin/Kasım 1942.

Aralık ayından itibaren, karne dağıtım işlerinde yeniden düzenlemeye gidildi. Öncelikle Toprak Mahsulleri Ofisi'nin İstanbul, Ankara, İzmir için tek tip ekmek karnesi çıkarılması karara bağlandı. İstanbul'da toplanan komisyon, vatandaşların belirli fırınlardan ekmeklerini almaları için yeni bir sistem geliştirmeye karar verdi. Buna göre; karnelerini alanlar kayıtlı buldukları Mahalle Birlikleri'ne giderek karnelerini numaralandıracaklar ve ekmek alacakları fırınları tespit ettireceklerdi. Her karneye ise bir fırın ekmek verecekti. İstanbul'dan ayrılacaklar, buldukları mahallenin Emniyet Müdürlüklerine giderek karnelerini, bir belge karşılığında teslim edeceklerdi. Alınacak bu belgeler gösterilmeden tren, otobüs ve vapurlara binmek için bilet alınamayacaktı<sup>389</sup>.

Ekmeğin karneye bağlanmasına rağmen ekmek alamayacak durumda olan insanlar da vardı. Bu yüzden 6.01.1943 tarih ve 2/19276 sayılı kararname gereğince; ekmek ve ekmeklik hububat ihtiyaçları hükümetçe temin edilecek olan dar gelirlilerin tespiti hakkında, İç İşleri ve Ticaret Bakanlıkları tarafından belli esaslar hazırlanmıştı. Bu esaslar gereğince aşağıdaki kişiler, ekmek ve ekmeklik hububat dağıtımından faydalanacaktı;

- ✓ Asker ailelerinden muhtaç olanlar.
- ✓ Emeklilik sürelerini doldurmadan tazminat verilmek suretiyle uygulamaya tabi tutulandan muhtaç olanlar.
- ✓ 10 yıllık maaşlarını bir defada almış olan emekli, dul ve yetimlerden muhtaç olanlar.
- ✓ Cumhuriyet Halk Partisi, Kızılay, Çocuk Esirgeme Kurumu, Yardım Severler, Fukaraperver Cemiyeti, Halkevleri Sosyal Yardım Kolları tarafından devamlı yardım gören yoksullar.
- ✓ Belediyeler tarafından yardım edilen ve bakacak kimsesi olmayanlar.
- ✓ Çalışamayacak durumda olanlar ve geliri olmayanlar<sup>390</sup>.

Bu kanunun çıkarılmasıyla İstanbul'da, ucuz ekmekten yararlanacak kişi sayısı 70.000 kişiyi bulmaktaydı. Bir diğer önlem de, ekmek karnelerini kaybedenler, misafir

<sup>389</sup> Tan, "Ay Başından İtibaren Ekmek Tevzii Yeni Bir Şekle Bağlanıyor", 15 İlk Kânun/Aralık 1942.

<sup>390</sup> T.C. Resmi Gazete, 28 Ocak 1943, S.5316, 4365.

veya herhangi bir nedenden fazla ekmeğe ihtiyaç duyanlar için alınmıştı. İlk uygulamasını Ankara'da gördüğümüz serbest fırın kararı, İstanbul'da da uygulanmıştı. Buna göre; şehirde bir fırın serbest ekmek üretecek ve halk, herhangi bir sebepten fazla ekmeğe ihtiyaç duyarsa buradan ihtiyacını giderebilecekti. Bu fırın, ununu serbest piyasadan temin ederek, belediyenin tespit ettiği fiyata ekmekleri satacaktı. Karneli ekmekten ayırt edilebilmesi için de ekmekler baston şeklinde üretilecekti<sup>391</sup>.

Yukarıda değinildiği üzere ekmek karneleri, memur ve halk karneleri olmak üzere iki çeşitti. Bu durum halkı huzursuz etmiş ise de uygulanmaya devam edilmişti. Ağustos 1943'e gelindiği zaman, Cumhuriyet Gazetesi'nin haberinden de anlaşılmaktadır ki, halk arasında oluşan huzursuzluk giderilmek isteniyordu. Bu sebeple daha önce memur ve sabit gelirli vatandaşları korumak amacıyla çıkarılan karneler, asıl büyük kesimi oluşturan halkın menfaatine birleştirilmişti. Bu tarihten itibaren ekmek, hem memur karnelerine sahip olanlara hem de halk karnelerine sahip olanlara 17 kuruş 10 para üzerinden verilecekti<sup>392</sup>. Ancak yeni ekmek fiyatı, tedavülde yeteri kadar 10 para bulunmadığından sıkıntı yaratıyordu. 300 gramlık ekmek 8 kuruş 25 paraya satılacaktı ama 5 para mevcut olmadığından fırıncılar, halktan 5 para fazla alarak, 8 kuruş 30 paraya satmaktaydı<sup>393</sup>. Kısacası yapılan 10 para zam, fırıncıların kesesine giriyordu. Bu duruma müdahale eden Çocuk Esirgeme Kurumu, yapılan 10 paralık zammın kendilerine bırakılmasını talep etmişti<sup>394</sup>.

Eylül 1943'te, ekmek haklarında artış yapıldığını görmekteyiz. Cumhuriyet Gazetesi'nin haberine göre; ordu için ekmek hakkı 300 gramdan 900 grama çıkarılırken, çocukların ekmek hakkı da günlük 150 gramdan 300 grama çıkarılmıştı<sup>395</sup>.

Ekmek istihkakı arttırılmış ama halkın şikâyeti azalmamıştı. Bu şikâyetler, genellikle ekmek karnelerinin dağıtımıyla alakalıydı. Bu konuyla ilgili dönemin gazetelerine yansıyan şikâyet mektupları bulunmaktadır. Tanin Gazetesi'nde yayınlanan bu mektuplardan birinde, Tarlabası Dağıtma Birliği'ne bağlı olan bir vatandaş, birliğin belli bir yerinin olmadığından, telefon açmasına rağmen kimseye

---

<sup>391</sup> Bakar, *a.g.m.*, 30-31.

<sup>392</sup> *Cumhuriyet*, "Ekmek Fiyatları", 10 Ağustos 1943.

<sup>393</sup> *Son Telgraf*, "Ekmek Tek Fiatla Satılmaya Başlandı", 10 Ağustos 1943.

<sup>394</sup> *Son Telgraf*, "Fırıncıların Kesesine Giren 10 Para", 13 Ağustos 1943.

<sup>395</sup> *Cumhuriyet*, "Ekmek İstihkakı", 24 Eylül 1943.



ulaşamadığından ve bu yüzden mart-nisan ekmek karnesini alamadığından bahsetmekteydi<sup>396</sup>. Yine bir başka gazetede köşe yazısı kaleme alan Murat Kayahanlı, ekmek karnesi alabilmek için bir iki gün birlik reisine başvuru yaptığı halde karnesini alamayan bir işçiden bahsediyordu<sup>397</sup>.

Ekmek haklarının artması, daha önce bahsedildiği gibi ekmeklik hububattan unlu maddelerin yapılması yasağının kaldırılmasında etkili olmuş ve Ticaret Bakanlığı'nın elinde biriken makarnaların ise 1944 itibarıyla ekmek karneleri üzerinden, dar ve sabit gelirlili vatandaşlara ve ayrıca halka dağıtımına karar verilmişti<sup>398</sup>. Makarna dağıtımı, ekmek karnesinin üzerinde bulunan "P" kuponu karşılığında yapılacak ve her eve nüfus başı 1'er kilo dağıtılacaktı. Dağıtım, bakkallar tarafından yapılırken, İstanbul'da makarnanın kilosu Yeşilköy, Maltepe, Üsküdar, Kadıköy ve Boğaz'da 75 kuruş; şehir içinde ise 74 kuruştan satılacaktı<sup>399</sup>. İstanbul bakkallarına yapılan 800 bin kilo makarna dağıtımına rağmen bakkalların, kuponu bulunan halka, makarnaların tükendiğini söyleyip satmaması şikâyet konusu olmuştu<sup>400</sup>.

Karne uygulamasına rağmen savaş yıllarında ekmek sorunu, tam olarak çözülemeyerek döneme damgasını vuran bir mesele haline geldi. Ekmek ve un tasarrufu alınan önlemler ile sağlanmış olsa da, halkın mevcut uygulamalardan memnun olduğu söylenemez. Dönemin tanıklarından olan Oktay Akbal "*Önce ekmekler bozuldu, sonra her şey...*" diye başladığı cümlesine "*Her şey ekmekle başladı, ekmekle bitecek.*" diye bitirmektedir. Gerçekten de halk, ekmek karnesiyle kendi savaşını vermişti<sup>401</sup>. Kendi savaşını vermek cümlesinin, bir abartıdan ibaret olmadığı, Kâzım Karabekir'in notlarından açıkça anlaşılmaktadır. Karabekir, 14 Ağustos 1942 tarihli notunda şunları yazmıştı;

*"Erenköy'ünde ekmek derdi yine müthiş. Öğle vakti fırının önü mahşer. Sebebi, un gece yarısından sonra üçte gelmiş. Ekmek de berbat. İçinde her şey var... Herkes*

<sup>396</sup> Tanin, "Henüz Karne Alamayanlar Var", 2 Mart 1944.

<sup>397</sup> Murat Kayahanlı, "Ekmek Karnesi Kaça Mal oluyor", *İkdam*, 1 Mart 1944.

<sup>398</sup> Tanin, "Değişmez ve Dar Gelirli'lere Makarna Tevzii", 2 Mart 1944.

<sup>399</sup> Tanin, "Makarna Tevzii Salı Günü", 1 Nisan 1944.

<sup>400</sup> *Son Posta*, "Bazı Bakkallar Makarnaları Saklıyorlar", 4 İkinci Kânun/Ocak 1944.

<sup>401</sup> Oktay Akbal, *Önce Ekmekler Bozuldu*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2012, 11-13.

*işini gücünü bırakıp saatlerce fırının önünde ekmek alacağım diye birbirini eziyor... ”<sup>402</sup>.*

### **2.3.3.3. Karne Döneminde Yaşanan Sorunlar ve Karne Yolsuzlukları**

Savaşın başlaması, ihtiyaç maddelerine erişimi güçleştirirken hükümet, tüm vatandaşların ihtiyaç maddelerine eşit ve daha rahat erişimini sağlamak için karne sistemini uygulamıştı. Karneye ilk bağlanan ihtiyaç maddesi ekmektir ancak ekmeğin karneye bağlanması çeşitli sebeplerden ötürü istenilen başarıya ulaşamamıştı. Daha önce bahsedildiği gibi devletin altyapısal olanaksızlıkları, vatandaşların ekmeğe istenilen düzeyde erişimini engellemişti. Bundan başka ekmek dağıtımında görevli memurların gerek ihmali ve gerekse de görevlerini kötüye kullanma eğilimleri, ekmek karnesinin tam bir başarı elde etmesini engelleyen bir diğer etkeni. Görevli memurların suiistimallerine geçmeden evvel bir kısım vatandaşın, mevcut kanunları hiçe sayarak nasıl bir direniş sergilediğini inceleyeceğiz. O yıllarda gazetelerde, insanların ekmek karnesini nasıl işlevsiz bıraktığına dair haberler oldukça fazlaydı. Bu hareketler çeşitli şekillerde kendi göstermekteydi. Bunlardan ilki piyasaya sahte ekmek karnesi sürmektir. Örneğin; Ankara Caddesi’ndeki bir matbaada, sahte ekmek karnesi yaparken yakalanan Ahmet ve arkadaşlarından Ömer, Osman, Nazım, Vangel, Hırant, Mustafa ve Vasil yakalanarak adliyeye verilmişti. İkinci Ağır Ceza Mahkemesi’nde duruşması yapılan bu kişilerden Ahmet, Ömer ve Osman 2’şer sene hapse mahkûm edilmiş diğerleri ise beraat etmişti<sup>403</sup>. Yine Ankara Caddesi’nde Mustafa ve Kâmil adında iki kişi 5300 civarında sahte ekmek karnesi bastırma suçundan mahkemeye verilmişti<sup>404</sup>.

Ağır işçi karnelerinde de suiistimler yaşanmaktaydı. İkdâm Gazetesi’nin haberine göre; İstanbul’da, binlerce sahte ağır işçi karneleriyle günlerce fırınlardan ekmek alınmıştı. Öyle ki, sahte karneler çok ustalıklı hazırlandığından kimse gerçek karnelerden ayırt edememişti. Gerçek karnelerle aralarındaki tek fark kâğıtlardaki parlaklıktı. Görülüyor ki sahte karne basımı, bu dönemde bir sektör haline gelmişti.

<sup>402</sup> Kâzım Karabekir, *Günlükler*, II, <https://yadi.sk/i/GOGaqvnE35hgaX>, Erişim Tarihi: 30.4.2017, 1278.

<sup>403</sup> Tan, “Sahte Ekmek Karnesi Yapanlar”, 12 İlk Teşrin/Ekim 1943.

<sup>404</sup> Vakıf, “Karne Suiistimali”, 29 Nisan 1942.

Çünkü mesele öyle bir boyut kazanmıştı ki, şehrin çeşitli semtlerindeki fırınlardan belediyeye gönderilen karneler arasında, oldukça fazla sahte karne tespit edilmişti<sup>405</sup>.

Karne meselesinde yaşanan bir başka sıkıntı ise bazı lokantaların, karnesiz ekmek veriyor olmasıydı. Bunlardan biri olan ve Beyoğlu'nda Ağa Camii arkasında bulunan Üç Kardeşler Lokantası, fazla para karşılığında karnesiz ekmek vermekteydi. Yapılan şikâyetler üzerine Emniyet Kaçakçılık Büro memurları, lokanta sahiplerinden Rizeli Mustafa'nın evine baskın düzenlemiş ve bu baskında 173 adet karne bulmuşlardı. Rizeli Mustafa yakalanarak hakkında soruşturma başlatılmıştı<sup>406</sup>.

Karneyle beraber ekmek tüketimine bir sınırlama getirilmesi, bazı kimselerin ekmek karnesi üzerinde çeşitli hileler yaparak normal haklarından daha fazla ekmek alma çabasına girişmelerine yol açtı. Bu girişimlerde bulunanlar, mahkemeler aracılığıyla cezalandırılmıştı. İstanbul'un çeşitli semtlerinde oturan Ali, Hüseyin ve Mehmet Ali adında üç kişi ekmek karneleri üzerinde hile yapmak suçundan adliyeye verilmişlerdi. Bu kişiler, bazı kimseler adına karneler almış, bazı karneler üzerinde de tahrifat yapmışlardı. Adliyeye sevk edilen bu üç kişi evrakta sahtecilik suçundan yargılanmışlardı<sup>407</sup>.

Sıradan vatandaşın karıştığı karne suiistimallerinin hepsi bu değildi. Milli Korunma Mahkemeleri, ihtikâr davaları kadar karne sahteciliği ve hırsızlığı gibi vakalara da bakıyordu ama karne suiistimalleri konusunda en dikkat çekici olanları, bu suiistimallerin önüne geçmesi gereken devlet görevlilerinin de bu suçları işliyor olmasıydı. Halk Dağıtma Birlikleri'nde bulunan birlik reisleri bile, bu suçlara doğrudan iştirak etmişlerdi. Zira dönemin gazetelerinde sıklıkla bu konularla ilgili haberlere rastlamak mümkündür. Örneğin; Son Telgraf Gazetesi'nin "*Para İle Ekmek Karnesi Satan Birlik Reisi*" başlıklı haberine göre Bakırköy Polis Merkezi'ne yapılan bir ihbar üzerine, Yani adında Rum uyruklu bir vatandaşın evinde 78 tane ekmek karnesi yakalanmıştı. Yapılan soruşturma üzerine Yani, bu karneleri Bakırköy 250 Numaralı Dağıtma Birliği Reisi İbrahim'den aldığını itiraf etmişti<sup>408</sup>.

<sup>405</sup> *İkdam*, "Fırınlara Sahte Ağır İşçi Fişi Sürmüşler", 23 Eylül 1942; *Yeni Sabah*, "Ekmek Fişleri", 18 Eylül 1942.

<sup>406</sup> *Yeni Sabah*, "Bir Lokantada", 4 Eylül 1942.

<sup>407</sup> *Vatan*, "Ekmek Karnelerinde Tahrifat Yapan Üç Kişi Mahkemeye Verildi", 27 İkinci Kânun/Ocak 1942.

<sup>408</sup> *Son Telgraf*, "Para İle Ekmek Karnesi Satan Birlik Reisi", 15 Temmuz 1943.

Bir başka olay ise çok daha çarpıcı ve geniş bir suiistimaldi. Kasımpaşa Bölge Müdürü Rüştü, İaşe Memuru Şevket ve karne dağıtımında görevli Kasımpaşa bölgesine bağlı bir komiser yardımcısı tutuklanmıştı. Bu üç memur tarafından kurulmuş olan şebeke, 2500 ekmek karnesini 2,5 liradan satarken yakalanmışlardı<sup>409</sup>. Tanin Gazetesi'nin yaptığı habere göre bu gibi yolsuz hareketleri muhtarlar da gerçekleştiriyordu. Gazeteye bir şikâyet mektubu yazan okuyucu, Nişantaşı Mahallesi'nin muhtarı olan Ragıp adında birinin, ekmek karnelerini vatandaşlara 1'er lira karşılığında verdiğini belirtmekteydi. Ekmek karnesi dağıtımında yaşanan ihmaller ve suiistimaller hakkında vatandaşların, bu şekilde gazetelere şikâyet mektupları yazdığını sıklıkla görmekteyiz<sup>410</sup>.

Devletin, halka daha adilâne dağıtım yapmak için kurduğu Halk Dağıtma Birlikleri'nin yolsuzluk haberleriyle gündeme gelmesi, halkta güvensizlik duygusu ve eşitsizlik duygusu oluşturmaktaydı. Zira 1944'te Seydi Ömer Mahallesi'nin 2 Numaralı Halk Dağıtma Birliği Reisi İmam Seyfeddin Yazgan'ın oğlu Hayreddin Yazgan, zimmetine 623 tane ekmek karnesi geçirmişti. Bu haber, yoksul halk arasında oluşan güvensizliğin nedenine verilecek örneklerden sadece bir tanesiydi<sup>411</sup>.

Bu örnekleri çoğaltacak olursak; Hasan isimli bir kişi, Galata İaşe Memuru bulunduğu sırada birçok ekmek karnesini Leon ve Yaşar adlı iki kişinin aracılığıyla satmıştı. Bu üç kişi, 2 Numaralı Milli Korunma Mahkemesi'ne sevk edilmiş ve bu mahkemede Hasan 2 ay 10 gün hapse ve 70 lira para cezasına çarptırılırken, Yaşar ve Leon da 29'ar lira 10'ar kuruş para cezasına mahkûm edilmişti<sup>412</sup>. Tanin Gazetesi'nin 10 Temmuz 1944 tarihli haberi ise durumun ne kadar vahim bir hâl aldığını gösteriyordu. Habere göre; birçok birlik reisi ve üyesi Milli Korunma Mahkemelerine sevk edilmişti. Bunların içinde, Taksim 1 Numaralı Birlik Reisi Cemal Zeyrek ve üye Nazım, 4 Numaralı Birlik Reisi Hasan Gökçen, Taksim Kocatepe Halk Dağıtma Birliği Reisi Arif Yalçın, Beşiktaş Vişnezâde 2 Numaralı Birlik Reisi Bahattin ve üyeler Salih ile Suphi, Taksim Kâtip Mustafa Mahallesi Birlik Reisi Ziya Milli

<sup>409</sup> *Tasvir-i Efkâr*, "Ekmek Karnesi Satan Bir Şebeke Yakalandı", 5 Nisan 1942.

<sup>410</sup> *Tanin*, "Ekmek Karnesi Verirken Birer Lira İsteyen Muhtar", 22 Haziran 1944.

<sup>411</sup> *Tanin*, "623 Karne Çalan İmam Oğlu", 30 Mayıs 1944.

<sup>412</sup> *Vakit*, "Karne Satanlar Mahkûm Oldular", 30 Nisan 1942.

Korunma Mahkemelerine verilmişlerdi. Bu suçlulardan bir kısmı aynı zamanda gaz fişlerini de zimmetlerine geçirmişlerdi<sup>413</sup>.

Kasımpaşa Küçük Piyale 2 Numaralı Halk Dağıtma Birliği'nde ise çok daha vahim bir durum yaşanmıştı. Bu birlik, karne yolsuzluğundan üç ayrı birlik reisi değiştirmişti. Olay aynen şöyle cereyan ediyordu; bu birliğin reisi olan Nida Akkuş, karne suiistimalinden dolayı görevden uzaklaştırılmış ve sonra yerine Mahmut Özcivan getirilmişti. Ancak Mahmut Özcivan da aynı şekilde yolsuzluk yapınca o da görevden uzaklaştırılarak mahkemeye verilmişti. Özcivan'ın yerine getirilen Ömer Mustafa Atak ise seleflerinin yolundan yürüyerek karne suiistimali yapmıştı. Mustafa Atak hakkında da dava açılmıştı<sup>414</sup>.

Görüldüğü üzere verilen bu örnekler, devlet görevlilerinin nasıl kanun dışı hareketlerde bulunduğunu göstermek için yeterlidir. Daha bu şekilde birçok örnek sıralanabilir ama hepsini aktarmak mümkün değildir. Tüm bu yolsuzluklar üzerine alınan bir kararla, Milli Korunma Mahkemelerine verilen Halk Dağıtma Birlikleri mensupları, bundan böyle sadece vazifeyi suiistimalden değil aynı zamanda devlet memurları gibi vazifeyi ihmalden ve sahtekârlık suçundan yargılanacaklardı<sup>415</sup>.

Savaşın yarattığı bu yokluk döneminde, devlet görevlilerinin bu şekilde yolsuzluk yapmaları, dönemin karanlık yüzlerinden biridir. Bu gibi zamanlarda alınan tedbirlerin, halkın ve devletin aleyhine işlediğini görmekteyiz. Öyle ki halk, bir lokma fazla ekmeğe muhtaçken, bazı kimselerin daha fazla kazanmak adına yaptığı bu gibi hareketler oldukça üzücüdür. Falih Rıfkı Atay'ın dediği gibi “*Ahlâk ve karakterin pek çetin bir imtihanı...*” olan bu dönemde ahlâkın korunması oldukça önemliydi. Ekmek miktarının kısıtlanması, kısıtlanmasına rağmen piyasaya sürülen ekmeklerin yenilmeyecek durumda olması, hatta bu yenilmeyecek durumda olan ekmeği bile bulamayan kimselerin varlığı artık normal zamanlara dönme arzusunun oldukça kamçılıymaktaydı. Bir parça has ekmeği hasretle bekleyen halk, 1945 yılına bu arzu ve istekle girmişti<sup>416</sup>.

<sup>413</sup> Tanin, “Gene Mahalle Birlikleri”, 10 Temmuz 1944.

<sup>414</sup> Tanin, “Karne Yolsuzluğu”, 10 Mayıs 1944.

<sup>415</sup> Tanin, “Karne Yolsuzluğu ve Bir İçtihad Kararı”, 6 Haziran 1944.

<sup>416</sup> Ecvet Güresin, “Ekmeğe Hücum”, Tanin, 25 Ocak 1945; Falih Rıfkı Atay, “Ahlâkımızı Toprağımız Kadar Esirgemeliyiz”, Ticari Birlik Mecmuası, S.10, 15 Temmuz 1942, 1.

#### 2.3.3.4. Belediyenin Fırıncılarla Mücadele Etmeye Karar Vermesi

Bahsi geçen yıllarda, ekmeğe ile ilgili yaşanan önemli bir sıkıntı fırıncılar meselesiydi. İnsanlar, ekmeği kısıtlı bir miktarda almakta ancak aldıkları bu miktarı bile bazı fırıncıların uygunsuz davranışlarından dolayı hakkıyla tüketememekteydiler. Gerek Ofisin, unu fırınlara zamanında yetiştirememesi ve gerekse de fırıncıların, uygunsuz hareketlerinden dolayı İstanbul zaman zaman ekmeğsiz kalabilmekteydi. Fırıncıların önündeki insanlar, bazen ekmeğe alabilmek için çok büyük güçlükler çekiyorlardı<sup>417</sup>.

Savaşın daha başında, basında ekmeğe sorunuyla ilgili haberlere rastlamaktayız ki bu haberler, ekmeğin karneye bağlanmasından çok önce yapılan haberlerdi. Bu haberlerden anlaşılacağı üzere İstanbul'da sorunlar, kapalı fırın sayısının her geçen gün artmasıyla başlamıştı. Tan Gazetesi'nin, 1940 Mayıs'ında yaptığı bir haber dizinini görmekteyiz. Buna haberlere göre; şehirde bir seneden beri kapalı bulunan fırınlar bulunmaktaydı. Buna sebep olarak da, rekabete mani olmak için birkaç zengin fırıncının şehirdeki diğer fırınları, sahiplerini aylığa bağlayarak kapattıkları gösterilmekteydi. Ayrıca ekmeğe yapmaya müsait durumda olan bazı simitçilerin de, ekmeğe yapmalarına mani olmak adına aylık ücretler bağlanmıştı. Ekmekçiler Şirketi, böylece bakkalları da aradan çıkararak, ekmeğe satışlarını ellerinde toplamayı amaçlamış ve ortadan rekabeti kaldırmaya çalışmıştı. Şirket, Kadıköy Gazhane civarında Talip isimindeki fırıncıya 330, Yel değirmeni Caddesi'ndeki Recep adındaki fırıncıya 25 ve Yoğurtçu Caddesi'ndeki İsmail adındaki fırıncıya ise 45 lira vererek fırınları kapatmıştı. Kapatılan diğer fırınlardan bazıları ise şunlardı; Altıyol ağzında Hüseyin Cebecioğlu'nun 153 numaralı fırını, Çuhadarağa Sokağında İsmail'in 5 numaralı fırını, Pazaryolu Caddesi'nde Lambon'un 39 numaralı fırını, Söğütlü Çeşme'de İsmail'in 310 numaralı fırını, İskele Caddesi'nde Mehmet'in 17 numaralı

---

<sup>417</sup> *İkdam*, "Ekmeğe Darlığı", 22 Birinci Teşrin/Ekim 1942; *Tanin*, "Üsküdar'da Ekmeğe Darlığı", 22 Temmuz 1944.

fırını, Maltepe İstasyon Caddesi'nde Kirkor'un 21 numaralı fırını, Bostancı İstasyon Caddesi'nde Kirkor'un 45 numaralı fırını<sup>418</sup>.

Yine Ekmekçiler Şirketi ile alâkalı 1941'de yapılan bir habere göre; Ekmekçiler Şirketi, İstanbul'da bulunan 164 fırının 138'ine sahipti ve sadece 26 fırın serbest çalışmaktaydı. Bu şirketin, Kadıköy şubesinin reisi olan ve ekmek kralı olarak tanınan Koço Karagöz, kısmen kendi adına, kısmen de şirket adına serbest fırınların aylık ücretlerini ödeyerek fırınları kapattırılmıştı<sup>419</sup>.

Şirket tarafından kapatılan 60 kadar fırın, halkı olduğu kadar belediyeyi de sıkıntıya sokuyordu. Çünkü bu fırınların, her birinin kazanç vergisi 350 ile 850 lira arasında değişiyordu. Bunların toplamı ise 30-35 bin lira kadar etmekteydi. Ayrıca her fırında, ortalama 10 işçi çalışmakta ve bunlarında ortalama 42-45 bin lira senelik kazancı vardı. Yani İstanbul maliyesi, kapatılan bu fırınlar yüzünden 70-80 bin lira kadar zarar etmekteydi<sup>420</sup>.

İstanbul'da şikâyete konu olan bir başka mesele ise fırıncıların az ekmek çıkarmalarıydı. Ofis'in, kendilerine az un verdiğini iddia eden bazı fırıncılar, ekmek üretmemekte, bazıları ise yetersiz ekmek üretmekteydiler. Hâlbuki belediye tarafından fırınlara dağıtılan unlar, gündelik un ihtiyacı cetvellerine göre dağıtıldığı için böyle bir yetersizliğin olması mümkün değildi. Belediye tarafından yapılan araştırmalar neticesinde, saklı bir vaziyette önemli miktarlarda un çuvalları bulunmuştu. Yapılan araştırmalar ise fırıncıların sakladıkları bu un çuvallarını, serbest piyasaya sürerek daha fazla para kazanma amacı güttüklerini gösteriyordu. Örneğin; Eminönü Ekmekçiler Şirketi Reisi Mehmet'in 200 çuval, Çemberlitaş Fırını sahibi Mustafa Remzi'nin de 100 çuvaldan fazla bir stok oluşturdukları saptanmıştı<sup>421</sup>.

Ekmek karnesi uygulamasının başlamasından önce ve başladıktan sonra da devam eden bir diğer husus ise, ekmeğin gramajında ortaya çıkan eksikliklerdi. Halk,

---

<sup>418</sup> Tan, "Şehirde Bir Senede Bir Türlü Tamir Edilemeyen Fırınlar da varmış", 11 Mayıs 1940; Tan, "Kapatılan Fırınlar", 17 Mayıs 1940; Tan, "Kadıköy Mıntıkasında da Fırınlar Kapatılıyor", 24 Mayıs 1940; Tan, "Kapatılan Fırınlar Meselesi Bir Garip Hikâye Oldu", 26 Mayıs 1940.

<sup>419</sup> Vatan, "Sun'î Ekmek Sıkıntısı Yaratanlar Kimlerdir?", 18 İkinci Teşrin/Kasım 1941.

<sup>420</sup> Tan, "Kapalı Fırınlar Yüzünden Maliye de Zarar Görüyor", 27 Mayıs 1940; Tan, "Yine Ekmek Meselesi", 29 Mayıs 1940.

<sup>421</sup> Akşam, "Bazı Fırınların Un Sakladıkları Anlaşıldı", 6 Eylül 1940; Akşam, "Ekmeklik Un", 5 Eylül 1940; Akşam, "Dünden İtibaren Fırınlara İhtiyaçtan Fazla Un Verilmeğe Başlandı", 8 Eylül 1940; Vatan, "Fırıncılar Un Stoku mu Yapıyorlar?", 31 Ağustos 1941.

daha savaşın ilk zamanlarında, eksik gramajdaki ekmeklerle tanışmak zorunda kaldı. Her ne kadar belediye gereken tedbirleri alsada bunun önüne geçemiyordu. 1941’de İstanbul Belediyesi’nin yaptığı araştırmalarda; Arnavutköy, Ortaköy ve Beşiktaş semtlerinde bulunan fırınlarda, gramajı eksik ekmekler satılmaktaydı. Beşiktaş’ta Ziya isimli bir şahsın fırınında, 110 ekmekten 29’unun eksik gramajda olduğu tespit edilerek, ekmekler müsadere edilmişti<sup>422</sup>. Bir diğer haberde ise, Beyazıt’ta Mehmet Duru adında bir fırıncının fırınında, 210 ekmeğin eksik gramajlı olduğu tespit edilmişti<sup>423</sup>. Bununla beraber ekmekler, eksik gramajlı çıkmakla da kalmıyor hem karnesiz hem de fahiş fiyatlarla satılıyordu<sup>424</sup>. Aldıkları cezalara rağmen hilelerinden vazgeçmeyen 17 fırının, çok ağır bir şekilde cezalandırıldığını görmekteyiz. Buna göre; gramajı eksik çıkarılan ekmeklerden ötürü 17 fırına bundan böyle un verilmeme kararı alınmıştı. Bu fırınların isimleri ise şöyleydi; Beyoğlu’nda İhsan Biber, Lâambo, Yorgo, Reşit, Yorgo, Mehmet Emin, Yâni, Lefter; Beşiktaş’ta, Hüseyin, Hakkı, Fadıl; Fatih’te, Hüseyin; Kadıköy’de, Hırsto Karagöz; Eminönü’nde, Mehmet Kının ve Petro Koçi<sup>425</sup>. Kapatılan bu fırınların unları, civardaki fırınlara dağıtılmış ve fazla un alan fırınların satış şubeleri açmaları gerektiği bildirilmişti<sup>426</sup>.

Yaşanan bu olaydan sonra Belediye Başkanı Lütfi Kırdar, belediye müfettişlerini seferber etmişti. Böylece eksik ekmek üreten, karnesiz ekmek veren, tam karne teslim etmeyen fırınların cezalandırılmasına başlandı. Unları kesilen bu 17 fırından sonra, 20 fırının daha kontrol edilmesine başlanmıştı. Sıkı kontroller yapan belediye, ekmeklerin piştikten birkaç saat sonra satılmasına karar vermiş ve hazırda ekmek bulundurmeyen fırınlar hakkında cezai işlemlerin yapılacağı bildirilmişti<sup>427</sup>.

Alınan tedbirler, fırıncıların uygunsuz hareketlerine devam etmesi üzerine işlevsiz kalmıştı. Belediyenin çeşitli semtlerde yaptığı kontrollerde, 41 fırında 1054 adet eksik gramajlı ekmek tespit edilmiş hatta Cağaloğlu Fırınında yapılan kontrollerde, 298 ekmeğin hepsinin eksik gramajlı olduğu anlaşılmıştı. Buradaki ekmekler müsadere edilerek fırıncı mahkemeye sevk edilmişti<sup>428</sup>.

<sup>422</sup> *Vatan*, “İstanbul Fırıncıları Hileden Vazgeçmiyorlar”, 30 Ağustos 1941.

<sup>423</sup> *Vatan*, “Ekmek Fırıncıları”, 23 Haziran 1941.

<sup>424</sup> *Yeni Sabah*, “Muhtekir Fırıncılar”, 14 Mayıs 1942.

<sup>425</sup> *Yeni Sabah*, “Ekmek Meselesi”, 15 Mayıs 1942.

<sup>426</sup> *Vakit*, “Kapatılan Fırın Sahipleri Milli Korunma Mahkemesine Verildiler”, 19 Mayıs 1942.

<sup>427</sup> *Vakit*, “Sahtekâr Fırıncılar”, 20 Mayıs 1942.

<sup>428</sup> *Tan*, “41 Fırında 1054 Adet Noksan Tartılı Ekmek Bulundu”, 16 Ağustos 1943.



Ekmeklerin bozuk ve hamur çıkması, dönemin gündemine oturan meselelerden bir diğeri idi. Halk, savaş boyunca bozuk, hamur ve hatta tabir odur ki çamur kıvamında ekmekleri yemek zorunda kalmıştı. Ekmeğin sürekli çeşnisinin değişmesi ve fırıncıların hileleri, ekmeğin sabit bir mahiyette kalmasını önliyordu. Bu konuda, Ticari Birlik Dergisi'nde yazan Sabih Alaçam'ın yerinde bir benzetmesi vardır. Alaçam, ekmekleri kadın saçına benzeterek bir gün siyah, bir gün beyaz ve bir gün sarı renkte çıktıklarını söylemekteydi. Gerçekten de bu yıllarda, ekmeğin rengi sürekli değişiyordu<sup>429</sup>. Belediye yaptığı ani kontrollerde, ekmeklere hakkında fazla kepek ve çavdar karıştırıldığını tespit etmişti. Örneğin; Bakırköy'de bir fırında yapılan kontrollerde, ekmeğe % 30 oranında kepek karıştırıldığı tespit edilmiş ve fırıncı mahkemeye verilmişti<sup>430</sup>.

Ekmeklerin kalitesizliği konusunda müesseseler birbirini suçlarken, Tan Gazetesi'nin yaptığı bir haberde, çürük fasulyelerin öğütülerek ekmeklere karıştırıldığını görmekteyiz. Habere göre; Balık Pazarı'nda Ahmet Çilingir adında biri, ekmeğe katılması için çürük fasulyelerden un üretmekteydi. Nitekim ekmeklerden alınan numune örneklerinin çok önemli bir kısmı bozuk çıkmıştı<sup>431</sup>.

Halk, ekmeklerin kötü çıkmasından oldukça muzdaripti. Heybeliada'da oturan Neriman isimindeki vatandaş bir şikâyet mektubunda, Heybeliada'nın ekmeklerinin ne diğer adaların ne de diğer yerlerin ekmekleri ile kıyaslanamayacak kadar kötü olduğundan bahsederek, ekmeklerin durumu hakkında bilgi vermişti. Aktarılanlara göre; ekmekler aşırı derece tuzlu ve hamurdu. Hatta adada pişkin ekmek bulmanın mümkün olmadığını söyleyen bu kadın, adanın fırınlarının da kontrole tabi tutularak, halkın sağlığının korunmasını istemişti<sup>432</sup>. Ekmeklerin bu denli kötü çıkmasından doktorlar da şikâyetçiydi. Özellikle yaşlılar ile çocuk ve hastaların, bu ekmekleri hiç yiyememeleri bazı doktorları harekete geçirmiş ve ilgili makamlara başvurmuşlardı<sup>433</sup>.

Fırıncıların başvurdukları diğer bir hile şekli ise ekmeklere kül karıştırmaktı. Kül, ağır olduğundan hem tartıdan kazanılmakta hem de un tasarrufu söz konusu

<sup>429</sup> Sabih Alaçam, "Günün Meseleleri: Ekmek", *Ticari Birlik Mecmuası*, S.10 15 Temmuz 1942, 3.

<sup>430</sup> Tanin, "Ekmeğe Yüzde 30 Kepek Karıştıran Fırıncı", 30 Ağustos 1944.

<sup>431</sup> Tan, "Mühim Bir Un Sahtekarlığı", 19 Ağustos 1943; Ayışığı, *a.g.m.*, 243.

<sup>432</sup> Tan, "Okuyucu İstekleri", 28 Haziran 1943.

<sup>433</sup> Tan, "Doktorlar Ekmeklerden Şikâyetçi", 3 Temmuz 1943; *Cumhuriyet*, "İstanbul'un Ekmeği Çok Bozuldu", 2 Temmuz 1943; *Son Telgraf*, "İstanbul'un Ekmek Vaziyeti", 2 Temmuz 1943.

olmaktaydı. Gazetelerde, halkın sağlığıyla bu kadar pervasızca oynayan fırıncıların, en şiddetli şekilde cezalandırılması gerektiği şeklinde haberler yer alıyordu<sup>434</sup>.

1943 yılı basın haberlerinden, İstanbul'a bir süre buğdayın gelmediğini öğrenmekteyiz. Bu durum, içinde buğday ununun olmadığı ekmeklerin çıkmasına neden olurken, yenmeyecek durumda olan bu ekmeklerin tercih edilmediğini ve una rağbet edildiğini görmekteyiz. Sahte ekmek karnesi satan kesim bile karneleri satacak insan bulmakta zorlanıyordu. Halk serbest piyasadan un alarak kendi ekmeğini kendi yapmaya başlamıştı<sup>435</sup>. Diğer taraftan serbest piyasada çıkarılan unların kaliteli olduğunu söylemek elbette mümkün değildi. Değirmenciler ya da un fabrikatörleri, unların içine fazla kepek katarak kazanç sağlama amacı güdüyorlardı. Bu konuda, bir davayı gören Üsküdar Milli Korunma Mahkemesi, bir fabrikatörü 16 çuval buğday ununa % 15 yerine, % 42 oranında kepek katmaktan 3 yıl hapis ve 1000 lira da ağır para cezasına çarptırmıştı<sup>436</sup>.

Vaziyeti düzeltmek adına Toprak Mahsulleri Ofisi, fırınlara % 50 buğdaylı un dağıtmıştı. Ancak fırınlar, bu undan ekmek yapmak yerine, ellerinde kalan buğdaysız una Ofisin verdiği unu karıştırarak ekmek üretiyorlardı. Bu vaziyet karşısında halk, el altından kilosu 3-4 liraya francala almaya başlamıştı. Yalnız bunlar parası olan kimselerdi. Yoksul halk, ne francala alabilmekte ne de bozuk ekmekleri yiyebilmekteydi. Netice olarak yoksul halk, makarna veya un alıp idare etmeye çalışsa da yeterli olmayan bütçeleri zaman zaman buna da müsaade etmemekteydi<sup>437</sup>. Bu durumun önüne geçmek adına belediye, fırınları tek tek gezerek, bu buğdaysız unları tespit etmeye başlamış ve un çuvallarını mühürlemişti. Bu mühürlü unlar, birkaç gün sonra geri alınarak, fırıncıların hile yapmalarının önüne geçilmek istenmişti. Alınan bu önlem işe yaramıştı çünkü gazete haberlerinde “*İstanbul’un Ekmeği Düzeliyor*” başlığı altında haberler çıkıyordu<sup>438</sup>. 27 Temmuz 1943’ten itibaren ekmeklerin iyice düzene girdiğini görmekteyiz. Ekmek yapımında kullanılan unların, % 75’nin buğday unundan oluştuğu ve ilerleyen zamanlarda da % 100 buğdaydan yapılan ekmeklerin

---

<sup>434</sup> Bakar, *a.g.m.*, 43-44.

<sup>435</sup> *Cumhuriyet*, “Ekmek Ancak Pazartesiye Düzelecek”, 3 Temmuz 1943.

<sup>436</sup> *Cumhuriyet*, “İhtikârla Mücadele Böyle Olur!”, 29 Temmuz 1943.

<sup>437</sup> *Tan*, “Fırıncıların Hilesi Yüzünden Ekmekler Dün de Bozuk Çıktı”, 9 Temmuz 1943; *Son Telgraf*, “Bazı Fırıncılar Hile Yoluna Sapıyor”, 9 Temmuz 1943; *Cumhuriyet*, “Ekmekler Dün de Düzemedi”, 10 Temmuz 1943.

<sup>438</sup> *Tan*, “Ekmekler Düzeliyor”, 10 Temmuz 1943.

üretileceği basına yansıyan haberler arasındaydı. İstanbul'a gelen buğday miktarı, fırıncıların hilelerini saymazsak ekmek işinde yeterli miktara ulaşmaya başlamıştı<sup>439</sup>.

Halkın, fırıncılardan yana bir başka şikâyeti ise fırıncıların keyfi olarak ekmek satmamalarıydı. Samatya Hacı Hüseyin Cami Sokak 31 Numara'da oturan Mehmet Ali Türksever adında bir vatandaş, bu konu hakkında Tan Gazetesi'ne bir mektup yazarak, meselenin ne kadar ciddi boyutlara ulaştığını gözler önüne sermişti. Türksever, Samatya'da bir lisenin kimya öğretmenininin ekmek karnesi karşılığında hakkı olan ekmeği alabilmek için nasıl yalvardığını, bu arada çıkan tartışma sonucu feryada başlayan öğretmenin imdadına polis in yetiştiğini ancak bu şekilde öğretmenin ve diğer vatandaşların, ekmeklerini alabildiklerini ifade ediyordu. Türksever mektubunu, "*Fırıncıların, ekmek bulunduğu halde ekmek satışı yapmama yetkisini kimden aldığı?*" sorarak bitirmişti<sup>440</sup>.

Görülüyor ki, savaş yıllarında yaşanan ekmek sorunu çözülemeyen, halkı oldukça zor duruma düşüren bir hâl almıştı. Fırıncılar, çeşitli bahanelerle ekmek fiyatlarını arttırmakla kalmamış, halkın sağlığıyla da oynamışlardı. Yaşanan ekmek darlığı ve yenemeyecek derecede kötü ekmek üretilmesi en sık gündeme gelen mesele olurken bu vaziyet, dönemi yaşayanların hafızalarında derin izler bırakmıştı<sup>441</sup>.

### 2.3.3.5. Ekmek Karnesinin Kaldırılması

Ekmek karnesi uygulaması, savaştan sonra son bulsa da karnenin kaldırılmasıyla ilgili haberler, 1942 yılının son aylarına denk gelmekteydi. Yeni Ticaret Bakanı Behçet Uz'un, yurttan alışveriş serbestisinin temini için her türlü sınırlamaların kaldırılması gerektiğine olan inancı, ekmek karnesi kaldırılıyor mu sorusunu akıllara getirmişti. Bu konu hakkında Lütfi Arif Kenber Tan Gazetesi'ndeki bir yazısında; özellikle Ankara, İstanbul ve İzmir'de ekmek karnelerinin kaldırılmasının halkı çok zora sokacağını ifade ediyordu. İstanbul halkının ancak % 14'ünün devlet maaşı aldığını, geri kalanların ise işçi, esnaf, az maaş alan özel

<sup>439</sup> Tan, "Ekmekler Bugün Daha İyi Çıkacak", 27 Temmuz 1943.

<sup>440</sup> Tan, "Okuyucu İstekleri", 9 Temmuz 1943.

<sup>441</sup> Metinsoy, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Gündelik Yaşamda Devlet ve Toplum*, 140.

müesseselerde çalışanlar ve yoksul kesim olduğunu, bu yüzden karnenin kalkmasıyla bu insanların mağdur edileceğini de belirtmekteydi<sup>442</sup>.

Burada “*Ekmek Karnesi Kalkmalı mı, Kalkmamalı mı?*” başlığı altında, İktisadi Yürüyüş Dergisi’nde yapılan bir anketten bahsetmek yerinde olacaktır. Çeşitli meslek gruplarından insanlarla yapılan anketle ilgili kısa bir değerlendirme yapacak olursak<sup>443</sup>;

**Prof. Dr. Kâzım İsmail Gürkan:**

Gürkan’a göre “*Karne sistemi iyi bir şekilde uygulanırsa, olumlu sonuçlar verir... Fakir halkın gıdası olan ekmek, karne usulünün mevcudiyetiyle devlet tarafından garanti altına alınmış olur.*” Gürkan, sadece ekmekte değil diğer ihtiyaç maddelerinde de karne usulünün var olması gerektiğini ifade etmekteydi.

**Eminönü Halkevi Reisi Prof. Dr. Yavuz Abadan:**

Abadan, karne usulünü adilâne bir dağıtım için tek yol olarak görmekteydi. Karne usulünün kaldırılmaması gerektiğini düşünen Abadan, özellikle İstanbul, İzmir ve Ankara’da karne usulünün uygulanmasının gerekli olduğunu belirtmekteydi.

**İlkokul Öğretmeni Mediha Oyman:**

Karne usulünün kalkmasını hiçbir zaman istemediğini belirten Oyman, memlekette memurdan çok geliri az insanların olduğunu, karne kalkarsa ekmek fiyatının yükseleceğini ve bu insanların çok üzüleceklerini söylemekteydi.

**Gazeteci Nusret Safa Coşkun:**

Ekmek karnesinin kalkmaması gerektiğini düşünen Coşkun, şayet karne usulü kalkarsa birçok insanın kazancını, fırıncılara vermek zorunda kalacağını belirtmişti. Karnenin kalkmasının birçok vatandaşın aç kalması demek olacağını söyleyen

<sup>442</sup> Lütfi Arif Kenber, “Karne Usulü”, *Tan*, 8 İlk Teşrin/Ekim 1942; *Tan*, “Ekmek İşi”, 8 İlk Teşrin/Ekim 1942.

<sup>443</sup> Şevket Evliyagil, “Mühim Bir Anketimiz: Ekmek Karnesi Kalkmalı mı, Kalkmamalı mı?”, İktisadi Yürüyüş, VI, S.66-67, 16 Eylül 1942, 42-44.

Coşkun, karne usulünün bütün gıda ve giyim eşyalarında da uygulanması gerektiğinin altını çiziyordu.

**Çağaloğlu, Kunduracı Mehmet Çelikkaya:**

Ekmek bollaşmadıkça karnenin kalkmaması gerektiğini ifade eden Çelikkaya, zenginin her türlü karnını doyuracağını fakat fakirin aç kalacağını söylemekteydi.

**Çemberlitaş Fırını Sahibi Mustafa Özlü:**

Memlekette bol miktarda stok olmadıkça halkın ekmeğini karne ile temin etmesi gerektiğini söyleyen Özlü, halkın ekmeğin istihkakının da arttırılması gerektiğini belirtmekteydi.

**Çöpçü Mehmet Şimşek:**

Karnenin kalkmaması gerektiğini düşünen Şimşek, karne usulüyle kuyruklarda bekleyip ekmeklerini temin edebildiklerini lâkin karne usulü kalkarsa aç kalacaklarını söylemekteydi.

Görüldüğü üzere savaş yıllarında ekmeğin karnesinin kalkmasını bir sorun olarak gören çeşitli meslek gruplarından bu insanlar, en çok açlıktan korkmaktaydılar. Ancak savaşın sonuna doğru gündeme gelen ekmeğin karnesi usulünün kaldırılması meselesi, basında yer almaya başlamıştı. Kimi gazeteler yakın zamanda ekmeğin karnesinin kaldırılacağı yönünde haberler yaparken, kimi gazeteler de böyle bir durumun gerçeği yansıtmadığını ifade ediyordu. Neticede 1945 yılında böyle bir beklentinin gerçekleşmediğini görmekteyiz<sup>444</sup>.

1946'da gazetelerde en çok gündeme gelen konulardan biri karnenin kaldırılması ile ilgili meseleydi. Bazı il ve ilçeler, Toprak Mahsulleri Ofisi'nden karne uygulamasının kaldırılmasını istemiş ama Ticaret Bakanlığı illere gönderdiği önergede, karne uygulamasıyla vatandaşlara eşit şartlarda ekmeğin dağıtıldığını ve bunu zorunlu kılan sebeplerin henüz ortadan kalkmadığını bildirmişti. Ancak, aynı yıl, 28

<sup>444</sup> *Vakit*, "Ekmek Satışları", 26 Mart 1945; *Yeni Sabah*, "Ekmek Karneleri", 6 Eylül 1945.

Mayıs 1946'da Bakanlar Kurulu uygulanmasında mecburiyet görülmeyen yerlerde, karne ile ekmek satışını kaldırma konusunda Ticaret Bakanlığı'na yetki vermişti<sup>445</sup>.

Bu arada basında yapılan haberlerden anlaşılmaktadır ki, mahsulün 1946 yılı içinde fazla olacağı ihtimali, karne uygulamasının kaldırılması konusunda bir beklenti oluşturmuş ve basında ekmek karnesinin kaldırılacağı haberleri yer almıştı<sup>446</sup>. Ticaret Bakanlığı, Bakanlar Kurulu'nun kedisine verdiği yetkiyi temmuz ayından itibaren kullanmaya başladı. İstanbul, Ankara ve İzmir dışındaki şehirlerde ekmeğin karnesiz satılmasına karar verilmişti. Üç büyük şehir dışında, karnesiz dönem, 19 Temmuz 1946'da başlamış oluyordu. Bu arada Cumhuriyet Gazetesi'nin haberine göre; Toprak Mahsulleri Ofisi, yeterli stok oluşturduktan sonra Ankara, İzmir ve İstanbul'da buğday ticaretini serbest bırakacaktı. Ancak ofis, bu üç şehrin ticaret borsalarında buğdayın kilosunu 22 kuruştan satacaktı. Bu arada şehirlerdeki değirmenler de serbest çalışacak, değirmenler serbest piyasadan buğday bulamazlarsa ofisten buğday alacaklardı. Bu suretle buğday fiyatları ile beraber un ve ekmek fiyatları da sabit kalacak, fakat ekmek karnesiz satılacaktı. Ticaret Bakanlığı'nın Ankara, İstanbul ve İzmir Belediyeleri'nden dağıtılan karne miktarları ve şehirlerdeki ihtiyaçları içeren bir malûmat istemesi, eylül ayı içerisinde karnenin kaldırılacağı izlenimini vermişti. Tarihler 9 Eylül 1946'yı gösterdiğinde İstanbul, Ankara ve İzmir'de de karne dönemi artık son buluyordu<sup>447</sup>.

## **2.4. İstanbul'da Diğer İhtiyaç Maddeleri Üzerinde İhtikâr Faaliyetleri**

### **2.4.1. İstanbul'un Konut Sorunu ve Kira İhtikârı**

Hayat pahalılığına neden olan sebepler arasında, kira ihtikârının da yeri oldukça önemliydi. Çünkü savaş şartları dolayısıyla gerek devlet gelirlerinin konut inşaatı işlerine aktarılamaması ve gerekse de inşaat malzemelerinin konut yerine askeri ihtiyaçlarda kullanılması, ev kiralarını arttıran etkenler arasındaydı. Çimento, çivi ve demir gibi inşaat malzemesi fiyatlarının oldukça yükselmesi ve hatta bu malzemelerden birçoğunun, yüksek fiyatlarla bile olsa tedarik edilmesinin zaman

<sup>445</sup> *T.C. Resmi Gazete*, S.6328, 8 Haziran 1946, 10725; Bakar, *a.g.m.*, 47-48.

<sup>446</sup> *Cumhuriyet*, "Bu Sene Mahsul Bereketli Olacak", 25 Haziran 1946.

<sup>447</sup> *Cumhuriyet*, "Ekmek Karnesi Kaldırılıyor", 8 Ağustos 1946; *Cumhuriyet*, "Vilayetlerden İstenen Malumat", 12 Ağustos 1946; *Cumhuriyet*, "Ekmek Karnesi Kaldırıldı", 9 Eylül 1946; Bakar, *a.g.m.*, s. 48.

zaman mümkün olmaması, savaş yıllarında hususi mesken inşaatını oldukça azaltmış hatta durma noktasına getirmişti. Örneğin; İstanbul'da, 1939'da toplam 1604 katlı 685 konut inşa edilmiş olmasına rağmen, 1941'de toplam 704 katlı 347 konut inşa edilmişti. Görülüyor ki, savaşın ikinci yılında İstanbul'da konut inşaatı, savaştan öncekine göre % 50'den fazla bir gerileme göstermişti. 1941'den itibaren ise bu oran, daha çok artmıştı. Diğer taraftan, iktisadi şartlar dolayısıyla köy ve kasabalardan büyük şehirlere göçler başlamış ve bu durum konut sıkıntısı derdini ortaya çıkarmıştı. Bu sıkıntı, askeri zorunluluklardan dolayı önceden konut olarak kullanılan birçok binanın, askeri ihtiyaçlara terki dolayısıyla bir kat daha artmış ve sonunda gayrimenkul kiralarının da artmasına neden olmuştu. Böylece ev sahipleri de, diğer ihtiyaç maddeleri sahiplerinin yaptığı gibi bu durumdan istifade ederek, kira ihtikârı yapmaya başlamışlardı. Milli Korunma Kanunu'nun 30. maddesi, kira ihtikârını önleyici tedbirler ve 52. maddesi de, cezalandırıcı hükümler içerse de savaş yılları boyunca en sık karşılaşılan ihtikâr türü olmuştu<sup>448</sup>.

Ev kiralari, sabit bir maaştan başka geliri olmayan vatandaşın en büyük derdiydi. Özellikle büyük şehirlerde konut sıkıntısı yaşanmaya başladığı vakit, bir kısım ev sahiplerinin, kiralari alabildiğine yükseltmek arzusuyla girişimde bulunmaları, bu sorunu içinden çıkılmaz bir hale getiriyordu. Diğer taraftan Milli Korunma Kanunu'nun, kiracıyı koruması bazı hallerde adaletsiz sonuçlar doğurabilmekteydi. Örneğin; aldığı kiradan başka bir geliri olmayan mal sahibinin evinde, zengin kimseler de oturabilmekteydi. Bu gibi durumlarda kiracı, Milli Korunma Kanunu'ndan istifade ederek, kirayı arttırma yoluna gitmemiş ve ev sahipleri ezilmişlerdi. Ancak devletin kanunları, herkes için geçerli olduğundan Milli Korunma Kanunu, *fakir ev sahiplerinin* evinde oturan *zengin kiracılar* için ayrı kurallar koyamazdı. Fakat hiçbir yoksulluğu olmayan ve kiracısına nazaran daha zengin olan birçok ev sahibi, daha fazla para kazanmak adına kira bedelini arttırmış, hava parası almış ve istediğini elde edemeyince, kiracıyı evden çıkarmak için türlü yollara başvurmuştu<sup>449</sup>.

---

<sup>448</sup> İffet H. Oruz-Sırrı Yırcalı, *Türkiye'de Fiat Murakabesi Mevzuat ve Tatbikat*, Maarif Derleme Müdürlüğü, İstanbul, 1944, 236-237.

<sup>449</sup> Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *Türkiye'de Üç Devir I Eleştiriler-Uyarılar*, Sinan Yayınları, İstanbul, 1974, 47-48.

Mediha Berkes'in belirttiğine göre; İstanbul'un bütün semtlerindeki mahallelerin, tamamı dolu ve boş ev bulunmamaktaydı. Berkes, bir tüccar sınıfının, memleketin dört bir köşesinden İstanbul'a akın ettiğini, bu kimselerin bir müddet kirada kaldıklarını ve daha sonra kendi mülklerini edindiklerini belirtiyordu. Ancak İstanbul'a akın eden bir diğer kesim ise fakir köylülerdi. Berkes'in ifade ettiğine göre; bu kimseler, artık köylerde geçinemediklerinden ellerindeki her şeyi satıp, İstanbul'a gelen ve burada hamallık, amelelik gibi işlerde çalışıp şehrin en fakir mahallerinde, aylığı 4-5 liralık odalara yerleşen kimselerdi<sup>450</sup>.

Burada konuyla alâkalı bir başka meseleye de dikkat çekmek gerekmektedir. Bir alanda yaşanan fiyat artışları, başka bir alanda yaşanan fiyat artışlarını doğrudan etkilemekteydi. İstanbul'da yaşanan demir, çivi, çimento gibi inşaat malzemeleri fiyatlarının artışı inşaat sektörünü etkilerken, bir yandan kiralari da fırlatmaktaydı. Aynı gün içinde demir fiyatının sabah saatlerinde 40, öğleden sonra da 45 kuruşa kadar çıkması bir demir ihtikârının vücuda geldiğini göstermekteydi<sup>451</sup>.

İnşaat malzemeleri içinde ihtikârı yapılan en yaygın maddelerden bir diğeri de çivi idi. Gazete haberlerinde oldukça sık rastladığımız bu ihtikâra örnek verecek olursak; Sirkeci'de hırdavatçılık yapan bir Ermeni tüccarın deposunda, zabıtaca yapılan araştırmalar sonucunda ihtikâr yapmak maksadıyla gizlenmiş vaziyette yüzlerce sandık çivi bulunmuş ve tüccar tutuklanarak mahkemeye verilmişti<sup>452</sup>. Çivi için belirlenen azami satış fiyatı 40 kuruş olmasına rağmen 220 kuruşa kadar yükselen bir fiyata satılmaktaydı<sup>453</sup>. Pencere ve kapı camlarında yaşanan darlık, bu malların fiyatlarını alabildiğine yükseltmişti. Birinci kalite camların fiyatları ortalama % 40 ile % 60 oranında bir yükselme seyrederken, diğer kalitedeki fiyat artışları bu kadar olmasa da belli oranlarda yükselmişti<sup>454</sup>. Bu durumda yükselen inşaat malzemeleri fiyatları, doğrudan ev kiralalarını da etkilemişti. Her ne kadar Milli Korunma Kanunu, kiralarda her türlü yükselişi yasaklasa da 1940 yıllarında, İstanbul'un özellikle Maçka, Nişantaşı semtlerinde kira fiyatları oldukça yüksekti<sup>455</sup>. Bu tarihten bir sene evvel 50

---

<sup>450</sup> Mediha Berkes, "İstanbul Nasıl Yaşıyor?", *Yurt ve Dünya*, IV, S.34, Birinci Teşrin/Ekim 1943, 300.

<sup>451</sup> *Akşam*, "Demir Borsa Gibi İnip Çıkıyor", 5 Şubat 1940.

<sup>452</sup> *Akşam*, "Bir Çivi Muhtekiri Yakalandı", 18 Teşrin-i Sâni/Kasım 1940.

<sup>453</sup> *Tan*, "İki Demir Taciri Dün Tevkif Edildi", 22 Haziran 1940; *Akşam*, "Çivi Fiyatları", 26 Teşrin-i Sâni/Kasım 1940.

<sup>454</sup> *Ayışığı*, a.g.m., 246.

<sup>455</sup> *Akşam*, "Fırlayan Ev Kiraları", 30 Mart 1940.



bin k sus liraya inŒa edilen bir apartmanın satıŒ iŒlemleri, 1940'a gelindiğinde 160 bin lira üzerinden yapılmaktaydı<sup>456</sup>.

Elbette kiralardaki fiyat artıŒlarını, sadece inŒaat malzemelerindeki fiyat artıŒlarına bağlamak doğru olmaz. Bilhassa fazla kazanç elde etmek adına sebepsiz fiyat y kseltenlerde vardı. Milli Korunma Kanunu, kira bedellerinin artırılmasını yasakladıktan sonra bazı ev sahipleri hile yoluna sapmıŒtı. Örneğin; ev sahipleri kaloriferleri daha az yakmıŒ, kapıcı ücretlerini y kseltmiŒ ya da kiracılardan birkaç ay aylık peŒin kira alarak, kira bedellerini arttırmak amacı g tm Œlerdi. Bunun önüne geçmek için hemen bütün evler birer birer gezilmiŒ ve hileye baŒvuran mal sahipleri cezalandırılmıŒtı<sup>457</sup>. Örneğin; Cihangir'de, daha önce 14 liraya verdiği dükkânının kira fiyatını arttırarak 20 liraya çıkaran Muzaffer adındaki dükkân sahibi, Milli Korunma Kanunu'na muhalefetten mahkemeye verilmiŒti<sup>458</sup>.

1941'e gelindiğinde, İstanbul'daki bir kısım gayrimenkul sahiplerinin, kalorifer-kapıcı gibi kalemlerden fazla ücret almalarına imk nları kalmayınca, m lklarını bir iki sandalye ile *mobilyalı* daire adı altında aŒırı fiyatlardan kiraya verdiklerini görmekteyiz. Ancak bu Œekilde gayrimenkul kiraya vermek, Milli Korunma Kanunu'na aykırı bir hareketti<sup>459</sup>. Bu tip giriŒimler artmaya baŒlayınca birçok Œik yete konu olmuŒtu. Bu durumu önlemek adına çıkarılan bir kararnameye göre; bu gibi dairelerin kiraya verilmesi halinde, evvela gayrimenkul mobilyasız mıŒ gibi kabul edilerek, bir ücret tayin edilecekti. Bundan baŒka ayrıca bir mobilya kirası kabul edilecekti Bu  cret bir senede, mobilya kıymetinin beŒte birini geçemeyecek ve bu gibi yerlerde, mobilyanın kıymeti belediyeler tarafından tayin ve tespit edilecekti<sup>460</sup>.

Gayrimenkul sahiplerinin baŒvurduĐu bir diğer yol, dairelere verilen sıcak suyu kesmektir. Daha önce haftanın 5 günü verdikleri sıcak suyu, kiraların arttırılmaması kararıyla hafta iki güne d Œ rm Œlerdi<sup>461</sup>. Bahsedilen bu usullerle haksız kazanç elde eden gayrimenkul sahiplerinin, Œiddetli Œekilde cezalandırıldıklarını görmekteyiz.

<sup>456</sup> *AkŒam*, "Emlak Fiyatları", 23 Eylül 1940.

<sup>457</sup> *Tan*, "Kira Bedelleri Arttırılmayacak", 17 İkinci TeŒrin/Kasım 1940.

<sup>458</sup> *Tan*, "Kirayı Arttıran Mal Sahibi", 6 Temmuz 1940.

<sup>459</sup> *Tan*, "Kira Fiyatları", 22 Mart 1941.

<sup>460</sup> *Tan*, "Kira İhtik rını  nleyici Tedbir Almıyor", 22 Haziran 1941.

<sup>461</sup> *Tasvir-i Efkâr*, "Kirayı Arttıramayınca", 23 Mart 1941.

Örneğin; Beyoğlu Kalyoncukulluğu'ndaki evinin kira fiyatını, 20 liradan 26 liraya çıkaran Hırısı adında bir kişi, evinin bir senelik kirasının tutarı olan 312 lira para cezasına ve bunu ödemezse hapsedilmeye mahkûm edilmişti<sup>462</sup>.

1942 yılına girilmesiyle ev sahipleri, Milli Korunma Kanunu'nun 30. maddesinde geçen "*Kömür fiyatları arttığı takdirde kaloriferli apartmanların da kiralalarının artacağını*" ibareden dolayı, resmi makamlara kiralaları arttırmak için başvurmuşlardı. Ancak Koordinasyon Heyeti, kömür fiyatlarındaki 1 veya 2 liralık artışın kiralaları arttıracak derecede yüksek olmadığını belirterek, bu başvuruyu yerinde bulmamıştı. Kiraları arttıramayan ev sahipleri ise, kömürden tasarruf etmek için kaloriferleri kullanmamışlardı.. Böylece, İstanbullular kış ayında soğuk evlerde oturmak zorunda kalmışlardı<sup>463</sup>. 1943'te ise kömür fiyatlarına fazla zam yapılmasından dolayı Milli Korunma Kanunu'na istinaden kaloriferli apartman dairelerinin kiralalarına % 10 zam yapılmıştı<sup>464</sup>.

Fahiş kira fiyatları ve ev sahiplerinin haksız kazanç elde etmesi, hükümeti harekete geçirmiş ve Milli Korunma Kanunu'nun gayrimenkullere ait olan 30. maddesine bir fıkra eklenmişti. Buna göre; kiralamanın şekil ve suretlerinin belirlenmesi yetkisi hükümete bırakılmıştı. Bu hususta, Koordinasyon Heyeti gereken şekli tespit edecekti<sup>465</sup>. Buna göre; boşalan gayrimenkullerin başkalarına verilmesi ancak belediyelerin müsaadesiyle yapılabilecekti. Boşalan yerler belediyelerce müracaat edenlere, ihtiyaç sırasıyla tahsis edilecekti. Bu muameleler sırasında yanlış bilgi verenler ve kanuna aykırı hareket edenler cezalandırılacaklardı<sup>466</sup>.

Bu yıllarda hükümetin aldığı tedbirlerin pratikte pek etkili olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü kira ihtikârı meselesi çok uzun yıllar devam etmişti. 1944'te mahkemeye intikal eden davaların çok önemli bir kısmı, kira ihtikârı hakkındaydı. Bunlar arasında; kuruyemiş dükkânının kirasını 540 liran 3500 liraya çıkaran Mehmet Said, Ayaspaşa'daki dairesinin kirasını 40 liradan 80 liraya çıkaran ve ayrıca 300 lira da hava parası alan Vedat Tunca, Cağaloğlu'ndaki apartmanında kalorifer yakmadığı

<sup>462</sup> *Tasvir-i Efkâr*, "İhtikâr Yapan Yedi Muhtekir", 28 Mayıs 1941.

<sup>463</sup> *Tasvir-i Efkâr*, "Kaloriferli Apartmanların Derdi", 4 İkinci Kânun/Ocak 1942.

<sup>464</sup> BCA, 030.18.1.2.103.77.5; *Son Telgraf*, "Apartman Kiraları Hakkında Yeni Karar", 21 Ağustos 1943.

<sup>465</sup> *Son Telgraf*, "İstanbul'un En Büyük Derdi", 6 İkinci Kânun/Ocak 1943.

<sup>466</sup> *Cumhuriyet*, "Ev Kiraları", 10 Mart 1944.

halde kaloriferli kira parası alan Zeki adında bir şahıs ve kaloriferleri yeteri derecede yakmayan ve 50 lira para cezasına çarptırılan Şişli Bomonti Halâskâr Gazi Caddesi Uğurlu Apartmanı sahibi bulunmaktaydı. Kiracılarını evden çıkarmak isteyen ev sahipleri çeşitli bahanelerle mahkemelere başvurmaktaydılar. Bu davaların bir kısmı, kira bedelinin bir senelik tutarını ağır para cezası olarak ödeme kararları ile sonuca bağlanmıştı.<sup>467</sup>

Bu arada İstanbul'da yazlık evlerin fiyatlarında da alabildiğine yükseklik görülmekteydi. Bu nedenle Büyükada, Heybeliada, Burgaz, Suadiye ve Bostancı'da yapılan tetkikler sonucunda fahiş fiyatla yazlık kiralamaktan bazı kimseler mahkemeye verilmişti. Cumhuriyet Gazetesi muhabirlerinin yaptığı habere göre; bahsi geçen yerlerde kira fiyatları 4000 liraya kadar çıkmaktaydı<sup>468</sup>.

## **2.4.2. İstanbul'un Mahrukata Problemi ve Alınan Önlemler**

### **2.4.2.1 Savaş Yıllarında İstanbul'un Kömür Sorunu**

Bahsi geçen yıllarda, Türkiye'nin kömür ihtiyacının önemli bir kısmı Zonguldak madenlerinden karşılanmaktaydı. Bu yüzden Zonguldak Limanı'nın ıslahı meselesi, üretim safhasında en önemli aşamayı teşkil etmekteydi. Ancak ihtiyacı karşılayacak derecede üretimin olmaması kömür sıkıntısının ortaya çıkmasına neden olmuştu. Zira kış aylarında işçinin bol olmasına rağmen bir limanın olmayışı, çıkarılan kömürlerin nakil edilmesinde problemler çıkarmaktaydı. Öte taraftan yaz aylarında ise işçiler genelde köylerine dönmekteydi<sup>469</sup>. Ayrıca şehirlerde odunun pahalılaşması ve yakacak darlığının artması maden kömürüne olan ihtiyacı arttırmaktaydı. Maden kömürü, odundan daha ucuz olduğu için fakir ve dar gelirli kesimlerin temel yakacağı olmaya başlamıştı. Maden kömürünün hem vatandaşın temel yakacak maddesi olması hem de sanayi sektörünün enerji maddesi olmasından dolayı savaş yıllarında tüketim oranı artmıştı. Odun ve kömür, kentlerin iâşesinde temel bir gıda maddesi olan ekmeğin üretilmesinde de büyük bir öneme sahipti. Bundan ötürü savaş yıllarındaki

<sup>467</sup> *Cumhuriyet*, "Kira İhtikârı", 14 İkinci Kânun/Ocak 1944; *Cumhuriyet*, "Kira İhtikârını Önleyici Tedbirler", 1 Şubat 1944; *Tanin*, "Mevsimin İlk Kalorifer Cezası", 25 İkinci Teşrin/Kasım 1944.

<sup>468</sup> *Cumhuriyet*, "Sayfiyelerde Kira İhtikârı", 29 Mart 1945.

<sup>469</sup> Aslan Tufan, "Kömür Davamız", *İktisadi Yürüyüş*, S.3, 15 İkinci Kânun/Ocak 1940.

yakacak sıkıntısı, gündelik hayatta ekmek sorununa da yansımaktaydı. Dolayısıyla kentlerin iâşesini sağlamak ve ekmek üretimi bakımından da kömür arzının artırılarak yakacak darlığının giderilmesi ve pahalılığının önlenmesine ihtiyaç duyuluyordu<sup>470</sup>.

İstanbul Belediyesi'nin, şehirdeki kömür ve odun stoklarını kontrol etmek amacıyla incelemeler başlattığını görmekteyiz. Belediye, odun ve kömür üzerinde gerekirse narh sisteminin uygulanacağını ama fiyatların yükselmesine izin verilmeyeceğini belirtmekteydi. Her ne kadar tedbirler alınmış olsa da fiyat yükselmelerine mani olunamamış, bu yüzden belediye her kaymakamlık bölgesinde perakende satış yapacak depolar açmaya karar vermişti. Ancak fiyatlar katlanarak artmaya devam edince, bu konuda teşkilâtlanma zorunluluğu ortaya çıkmıştı. Tüm bu sebeplerden ötürü hükümet, Milli Korunma Kanunu'na dayanarak bazı yasalar çıkarmış ve Etibank'a kömür dağıtım sorumluluğu vermişti<sup>471</sup>.

İstanbul'un temel ihtiyaçlarını oluşturan ürünler arasında olan odun ve kömür, İstanbul için çok büyük bir öneme sahipti. Ayrıca birçok sektörün kullandığı bir tüketim maddesiydi. Bu durum, hem üretici piyasaları hem de tüketici piyasaları için odun ve kömürü daha önemli bir hale getirmişti. Odun ve kömürün yılın her döneminde, özellikle kış mevsiminde şehrin ihtiyacını karşılayacak miktarlarda şehre getirilmesi ve uygun fiyattan piyasalarda satılması çok önemliydi. Ancak hükümet, üretim sahalarında başlayan nakliyat sürecinde ve İstanbul'da tüketiciye kadar ulaşan, piyasalarda odun ve kömür miktarını azaltan, fiyatlarını yükselten ve daha birçok nedenlerden kaynaklı sorunlar yaşamıştı. Bu sorunlar İstanbul halkını zor duruma sokan sonuçlar doğurmuştu<sup>472</sup>.

Üretim alanlarından piyasaya sunulan kömürler, belli bir fiyat üzerinden satışa çıkarılmaktaydı ve hükümet, bu dönemde diğer temel tüketim maddelerinde olduğu gibi odun ve kömürde de narh sistemini uygulamıştı. Ancak hükümetin belirlediği fiyatların üstünde satışlar söz konusuydu. Bu yüksek fiyatlardan dolayı halk kış aylarında kömürsüz kalabilmekteydi. İstanbul gibi nüfusu büyük bir şehirde, yaşanan mağduriyet ise hat safhaya ulaşmıştı. Gazete haberlerinden edilen bilgilere göre;

<sup>470</sup> Metinsoy, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Gündelik Yaşamda Devlet ve Toplum*, 255-257.

<sup>471</sup> Ayışığı, *a.g.m.*, 237; Tekeli-İlkin, *a.g.e.*, 340-341.

<sup>472</sup> Muharrem Öztel, "Tanzimat Dönemi ve Sonrasında İstanbul'un Temel İhtiyaçlarından Odun Ve Kömür'ün (Mahrukat) Üretim Sürecinde ve Arz Piyasasında Yaşanan Problemler", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, VI, S.24, 2013, 283-284.

hükümetin aldığı tüm tedbirlere rağmen halk, kömürsüz ve odunsuz kalabilmekteydi. İstanbul'un kömür işleriyle ilgilenen Etibank'ın depolarında, kömür bulunsa da diğer depolarda kömürün kalmaması vatandaşları sıkıntıya sokmaktaydı. Çünkü Etibank, kömürlerin nakliye işlerine karışmamakta ve kömürleri depolarından teslim etmekteydi. Vatandaş çuval, kamyon vesaire gibi nakliye araçlarını teminde zorluk çektiğinden kömür alamıyordu. Ayrıca çeşitli cinsten kömürün karıştırılarak satılması ise vatandaşların şikâyetleri arasındaydı. Örneğin; gazhane koklarından daha iyi bir cins olan sömük kömürleri, içine gazhane kokları karıştırılarak yüksek fiyatlardan satılmaktaydı<sup>473</sup>.

Kömür konusunda İstanbul halkının yaşadığı bir diğer mağduriyet ise navlun, sigorta ve şehir içi nakliyat ücretlerinde artışların olmasıydı. İstanbul'da navlun ve sigorta ücretlerinin çok fazla artması, sömük kömür fiyatlarını 21 lira 5 kuruştan 22 lira 80 kuruşa çıkarmıştı. Nakliye ücretleri ise semtine göre değişmekteydi<sup>474</sup>. Zonguldak'tan bir ton kömürün İstanbul'a nakliye navlunu 250 kuruştur<sup>475</sup>. Ayrıca 1 Ocak 1940'ta, Zonguldak'ta 3 tane kömür yükleme ve boşaltma yerinden 2'sinin kumla dolması sonucunda İstanbul'a sömük kömür sevkiyatı zorlaşmıştı. Tüm bu sebeplerden bazı semtlerde kömür stokları bitmeye başlamıştı. Üsküdar, Beyoğlu gibi semtlerde kömür stoğu tükenmiş ve halk kömürsüz kalmıştı<sup>476</sup>.

Kömür konusunda yaşanan sıkıntılar sadece bunlar da değildi. Piyasada, eksik tartılı ve hileli kömürler bulunmaktaydı. Belediyece, İstanbul'un kömür derdine çözüm bulmak amacıyla çeşitli semtlerde kömür satış depoları açılmış ve bu depolardan Beyoğlu satış deposunun Kuruçeşme'de bir depodan aldığı kömürler, tartıda 631 kilo eksik çıkmıştı. Bunun üzerine Kuruçeşme'deki kömür deposunun tartıları yetkililerce incelenmiş, gerçekten depoda kullanılan 3 tartının bozuk olduğu anlaşılmıştı. 100 kilogramlık tartı, 34-36 kiloda bir, 1-2 kilo eksik tartmaktaydı. Belediye deposu, ikinci bir parti olarak Kuruçeşme'deki başka bir depodan da kömür almış ve bu her iki depoda da kömürlerin kumla karışık olduğu anlaşılmıştı. Yapılan

<sup>473</sup> *Akşam*, "İstanbul'un Kömür İhtiyacı", 15 Temmuz 1940.

<sup>474</sup> *Akşam*, "Kömür Fiyatları", 31 Kanun-u Sâni/Ocak 1940; *Cumhuriyet*, "Navlun Yükseliyor", 6 İkinci Kânun/Ocak 1940.

<sup>475</sup> *Akşam*, "Kömür Navlunu", 17 Teşrin-i Evvel/Ekim 1940.

<sup>476</sup> *Cumhuriyet*, "Zonguldak'ta Tahmil, Tahliye Güçleşti", 1 İkinci Kânun/Ocak 1940; *Cumhuriyet*, "Tekrar Kömür Sıkıntısı!", 12 İkinci Kânun/Ocak 1940.

tetiklere göre; bazı depoların piyasaya hususi sevk ettikleri bu kömürlerin % 30-40 oranında kumlu olduğu anlaşılmıştı<sup>477</sup>.

1940'ta İstanbul'da çeşitlerine göre kömür fiyatları şöyleydi; Topkapı, Edirnekapı, Şişli gibi yerlerde kömürün okkası 4 kuruş ile 5 kuruş arasında; Şimendifer İskelelerinde, özellikle Yenikapı ve Kumkapı'da şimendifer kömürü de denilen sinekli kömürün kilosu, eve teslim haliyle 4,5 kuruş ile 5 kuruş arasında; diğer iskelelerde de İğne Ada kömürü, eve teslim haliyle kilosu 4 ile 5 kuruş arasındaydı. Yine eve teslim haliyle Bulgarya kömürü, 4 kuruş 30 para ile 5 kuruş 10 para arasında değişmekteydi<sup>478</sup>. Bu pahalılık karşısında hükümet, Etibank aracılığıyla halka ucuz kömür dağıtmak için harekete geçmiş ve kömürün tonunun 21 liradan verilmesi ancak bu depolardan, müşterinin evine kadar bir nakliye ücreti ve ton başına 50 kuruş çuval kirası alınması kararlaştırılmıştı<sup>479</sup>.

1941'de kömür fiyatlarına, sosyal masrafların artması sebep gösterilerek ton başına 770 kuruş olan kömür fiyatı 962,5 kuruşa çıkarılmıştı<sup>480</sup>. Ancak buna rağmen bu yılda kömür sıkıntısı daha çok artmış, bir kısım kömürcüler çok yüksek fiyatlardan kömür satmaya başlamıştı. Bunun üzerine Fiyat Murakabe Komisyonu, şehirde sıkı bir ihtikâr araştırması yapmış ve elinde kömürü olduğu halde satışa çıkarmayan ve fahiş fiyattan kömür satan kömürcüleri mahkemeye vermişti. Mahkemeye verilen bazı kömürcülerin isimleri şöyleydi: Samatya'da İsmail Doğan ve Mehmet, Yedikule'de Osman Yakut<sup>481</sup>.

Kömür ihtiyacının artmasıyla beraber Temmuz 1941'de Mahrukat Kanunu'na göre; Etibank, kok kömürü dağıtma işini yeni bir esasa bağlamak için Türkiye Kömür Tevzi ve Satış Müessesesini kurdu. Bu müessesenin merkezi Ankara'da bulunacak ve İstanbul, İzmir, Zonguldak ve Ereğli gibi çeşitli şehirlerde de şubeler açacaktı. Etibank'ın kurduğu bu mahrukat servisi yalnız ülke ihtiyacını teminle kalmayıp, ülke dışında da yapılan bütün madeni mahrukat işleriyle de uğraşacaktı. Yakacak ihtiyacının kolaylıkla karşılanması için kurulan bu müessese, belediyelerle iş birliği de yapacaktı. Bu müessese, maden kömürü ve kok kömüründen başka linyit kömürünü

<sup>477</sup> *Cumhuriyet*, "Kömür Yerine Kum mu?", 13 İkinci Kânun/Ocak 1940.

<sup>478</sup> *Tan*, "Neşriyatımız Üzerine Odun ve Kömür Narhı Yeniden Tesbit Edilecek", 27 Ağustos 1940.

<sup>479</sup> *Tan*, "Halka Ucuz Kömür Verilecek", 3 Teşrin-i Evvel/Ekim 1940.

<sup>480</sup> BCA, 030.18.1.2.94.24.6.

<sup>481</sup> *Vatan*, "Kömür İhtikârı", 3 Birinci Kânun/Aralık 1941.

de temin edecekti. Linyit kullanımıyla odun ve maden kömürü kullanımının azaltılması amaçlanmıştı<sup>482</sup>.

1942 yılı, İstanbul için zorlu geçen bir dönem olmuştu. Çünkü kış mevsimi çok sert geçmiş, hatta aşırı soğuklardan ötürü donarak ölen insanlar olmuştu. Tan Gazetesi'nin yaptığı habere göre; ocak ayının başında 4 kişi donarak ölmüştü<sup>483</sup>. Ancak şehrin buna rağmen kömür sıkıntısı çekmesi halkı zor durumda bırakmıştı. Şehrin çeşitli yerlerinde kömürcüler, dükkânlarını kapatmıştı. Bu durum kömürcülerin ihtikâr amacı güttüğünü düşündürmüş ve bu yüzden belediye, dükkânları açtırıp kontrol etme kararı almıştı<sup>484</sup>. Yapılan kontrollerde Kasımpaşa Piyale'de İsmail adında bir kömürcünün dükkânında saklanmış 20 bin kilo mangal kömürü bulunmuştu<sup>485</sup>. Diğer taraftan elinde kömür ve odun olan kimseler ya vatandaşa kalmadı diyerek satmıyor ya da daha çok kâr edeceği bir başkasına satıp, vatandaşı zor durumda bırakıyordu. Öte taraftan piyasada, kömürün kilosu 650 kuruşa kadar çıkarken halkın kömür alım gücü de iyice düşmüştü<sup>486</sup>.

Etibank'ın bu süreçte, piyasaya kömür dağıtımında bulunduğunu görmekteyiz. Buna göre; Etibank'ın, 1942 Şubat itibariyle çeşitli yerlere yaptığı kömür dağıtımı şöyleydi; Beşiktaş'ta kömürcü Tefik'e satış fiyatı 22,5 liradan olmak üzere 50 ton, Fındıklı'da Fahri Döler adındaki kömürcüye 22,5 liradan 50 ton, yine Fındıklı'da Saadeddin adındaki kömürcüye 22,5 liradan 50 ton, Kasımpaşa'da Hüsnü Türkoğlun'a 25 liradan 50 ton, Çemberlitaş'ta Osman Tunca'ya 25 liradan 30 ton, Ahırkapı'da yine Osman Tunca'nın başka bir deposuna 20 ton, Beyazıt'ta Haydar adındaki kömürcüye satış fiyatı 25 liradan 50 ton kok kömürü verilmişti<sup>487</sup>. Bu kömürler piyasayı rahatlatmak, var olan kömür sıkıntısını gidermek adına dağıtılmıştı. Ancak belediyenin yaptığı tetkikler neticesinde bu kömürlerin halka satılmadığı, fazla fiyatlarla bazı kurum ve kuruluşlara ya da büyük apartman sahiplerine satıldığı anlaşılmıştı. Bu durum üzerine Etibank, artık bayilere kömür vermemeye ve kömürleri doğrudan halka satmaya karar vermişti.<sup>488</sup>

<sup>482</sup> *Vatan*, "Kömür İşi", 15 Temmuz 1941.

<sup>483</sup> *Tan*, "Soğuktan 4 Kişi Donarak Öldü", 2 Son Kânun/Ocak 1942.

<sup>484</sup> *Tan*, "Yakacak Darlığının Önüne Geçilecek", 6 Son Kânun/Ocak 1942.

<sup>485</sup> *Tan*, "20 Bin Kilo Kömür Saklanmış", 30 Son Kânun/Ocak 1942.

<sup>486</sup> Said Kesler, "Odun ve Kömür Alış Verişleri Nasıl Oluyor", *Tan*, 8 Son Kânun/Ocak 1942.

<sup>487</sup> *Cumhuriyet*, "Eti Bank Dün Kömür Vermeğe Başladı", 4 Şubat 1942.

<sup>488</sup> *Cumhuriyet*, "Kömürcülerin Hilekârlığı Anlaşıldı", 25 Şubat 1942.

27 Nisan 1942’de gazetelerde çıkan bir habere göre; İstanbul’un kömür ve odun işiyle meşgul olacak bir Mahrukat Ofisi kurulacaktı<sup>489</sup>. Ofis, beyanname karşılığında kömür dağıtımını yapacak ve bu suretle halkın kömürsüz kalmasının önüne geçilecekti. Buna göre; 1943’te İstanbul’da karne ile verilecek kömür miktarları şu şekildeydi: Bir oda bir holden ibaret olan evlere, azami yarım ton; iki oda bir holden ibaret evlere 1 ton; üç veya daha fazla odalı evlere 2 ton maden kömürü verilecekti. Valiliğin, bu husustaki tebliğinden sonra İstanbul’un kömür piyasasında fiyat artışları yaşanmaya başlamıştı<sup>490</sup>. Beyanname karşılığı dağıtılan kömür miktarları, 1944’e gelindiğinde bir miktar düşmüştü. Buna göre; İstanbul’da iki oda bir holden ibaret olan evlere yarım ton, üç veya daha fazla odalı evlere 1 ton, dört veya daha fazla odalı evlere 1,5 ton ve daha büyük evlere 2 ton kömür verilecekti<sup>491</sup>.

İstanbul’un kömür sıkıntısı savaş yılları boyunca devam etmişti. 1943-1944 yıllarında da pahalılık ve ihtikâr faaliyetleri sıkı kontroller ve alınan tedbirlere rağmen devam etmişti. Havalanın soğumasıyla fazlaca artış seyreden kömür fiyatları, yaz aylarında bile istenilen düzeye düşmemektedir. Dar gelirli vatandaşın, fiyatının daha uygun olmasından dolayı tercih ettiği mangal kömürü fiyatları bile yükselmekteydi<sup>492</sup>.

Yükselen fiyatlar suiistimallerin de göstergesiydi. 1944’te kömür meselesinde geniş bir suiistimal yaşanmıştı. İstanbul’da bulunan bir üniversitenin kalorifercisi olan Mehmet Özakçay, üniversitenin 1943-1944 yılları istihkakı olan 257 ton kömürden, 21 tonunu yüksek fiyatla Gedik Paşa ve Hohor’da hamamları bulunan İsmail adında birine 12 tonunu 720 liraya, 3 tonunu Laleli Hamamı sahibi Şaban adında birine 180 liraya, 6 tonunu Sultanhamamı’nda bir boya fabrikasına 625 liraya satmıştı. Bu satış, Vahran Koçan, şoför Selâhaddin, Mehmet Oğuz adlarındaki şahısların yardımıyla gerçekleşmişti. Bu suretle elde ettikleri 1500 liranın 500’ünü depo memuru ve kantarcı alırken 160’ını Vahran ve Mehmet Oğuz, 160’ını nakli yapan şoför Selâhaddin ve gerisini de kaloriferci Mehmet Özakçay almıştı. Bu kişiler yakalanıp mahkemeye

<sup>489</sup> *Vakit*, “Dün Sabah Ankara’dan Dönen Valinin Beyanâtı Yakacak Ofisi Kuruluyor”, 27 Nisan 1942.

<sup>490</sup> *İkdam*, “Kömürçü Hileleri”, 29 Eylül 1942; *Son Telgraf*, “Halka Ne Kadar Maden kömürü Verilecek”, 14 Temmuz 1943.

<sup>491</sup> *Cumhuriyet*, “Kömür Tevziatı İçin Yeni Kararlar”, 30 Haziran 1944.

<sup>492</sup> *Tanin*, “Mangal Kömürü İhtikârı mı Başladı?”, 19 Birinci Kânun/Aralık 1943.



çıkarılmış ve Mehmet Özakçay 3,5 ay hapse, kömürleri nakleden Selahaddin ve aracılık yapan Mehmet Oğuz 50'er lira para cezasına çarptırılmışlardı<sup>493</sup>.

Başka bir hadise ise 1945'te gerçekleşmiş ve Mahrukut Ofisi'nin kömürleri karaborsaya sürülmüştü. Ofis, 1942-1943 yıllarında Trakya Ayas Paşa Ormanlarında kömür yaktırma işini Şevket Mocan adında bir müteahhide vermiş ve kendisinden 20 bin lira teminat parası almıştı. Şevket, bu işi ofise haber vermeden Ömer Özcan adında birine devretmiş ve ondan 28 bin lira almıştı. Ayrıca 11 vagon kömürü de karaborsayla satmıştı<sup>494</sup>.

Yine kömür konusunda yaşanan başka bir gayri meşru hareket, vatandaşın kendi kömür istihkakını fazla fiyatlarla başkasına satmasıydı. Bu konuyla alakalı 1945'te, Milli Korunma Mahkemesi'ne sevk edilen şahısların olduğunu görmekteyiz. Beyoğlu Asmalı Mescit Yeniçeri Sokak'ta oturan Mustafa ile Galata'da oturan Nesim ve Amiliyo isimlerindeki şahısların kendilerine ait 2 ton kömürü fazla fiyatlarla başkalarına sattıkları öğrenilmiş ve şahıslar Milli Korunma Mahkemelerine sevk edilmişti<sup>495</sup>.

Savaş yıllarında yaşanan bu pahalılık ve yokluk hali, sosyal anlamda insanların ahlakını da etkilemiş, uygun olmayan davranışlarda bulunmuşlardı. Sultanahmet İkinci Sulh Ceza Mahkemesi'nde görülen iki dava, bu duruma verilecek güzel örneklerdir. Bu davalardan ilkinde, Salih isimli biri, resmi bir daireye ait kömürleri çalmaktan yargılanırken, diğerinde Niko Karayani adında bir balıkçı, İsmet Güldür adında bir kömürçünün deposundan kömür çalmakla yargılanmıştı. Salih'in tutukluğu devam ederken, Niko Karayani delil yetersizliğinden serbest bırakılmıştı<sup>496</sup>.

#### **2.4.2.2. İstanbul'un Odun İhtiyacı**

Konutların ısıtılmasında odun yerine kömür kullanılması, önce büyük şehirlerde başlamış ancak yavaş bir şekilde yaygınlaşmıştı. 1938'de ormanları korumak adına çıkarılan Mahrukut Kanunu, savaş koşullarında ancak iki yıl

<sup>493</sup> *Cumhuriyet*, "Halkın Eksik Tartılan Kömürleri", 11 Mart 1944; *Tanin*, "Üniversitenin Kömürünü Satanlar Mahkûm Oldular", 10 Temmuz 1944.

<sup>494</sup> *Cumhuriyet*, "Karaborsada Satılan Kömürlerin Hikâyesi", 29 Mart 1945.

<sup>495</sup> *Cumhuriyet*, "Kok Kömürünü Başkalarına Satanlar", 1 Ekim 1945.

<sup>496</sup> *Cumhuriyet*, "Kömür Hırsızlığı", 2 İkinci Kânun/Ocak 1940.

uygulanabildi. Ancak yasanın hedeflerinden biri olan ısıtmada, kömürün yaygınlaştırılması artarak devam etti. Örneğin; 1938-1939 kışında 385 bin çeki odun kullanan İstanbul şehri, 1943-1944 kışına gelindiğinde 255 bin çeki odun kullanmıştı. Ancak aynı dönemlerde kömür tüketimi, 65 bin tondan 120 bin tona kadar çıkmıştı<sup>497</sup>. Odun kullanımını azalsa da savaş yıllarında ısıtmada kullanılan ana maddelerden biriydi. Bu yüzden İstanbul'un odun ihtiyacı, dönemin sorunlarından biri haline gelmişti. İstanbul'un mahrukat ihtiyacı Rumeli'den; İğne Ada, Midye, Karaburun civarındaki Çilingöz Çiftliği ve Podima'dan Anadolu'dan ise; Kandıra, Ağva, Karasu ve Riva'dan temin edilmekteydi. Bu ihtiyacın % 60'ı Rumeli ve % 40'ı Anadolu odunlarından karşılanmaktaydı. Görüldüğü üzere odun da tıpkı kömürde olduğu gibi nakliyat, amele, navlun gibi birden fazla ücreti içinde barındıran bir ihtiyaç maddesiydi ve birinin fiyatında yaşanan artış, odun fiyatlarında da artışa neden olabilmekteydi. Özellikle kış aylarında yaşanan nakliyat sıkıntısı ve gayri meşru fiyat artışları İstanbul'da, odun sıkıntısının yaşanmasına neden olacaktı<sup>498</sup>.

Ağustos 1940'ta, İstanbul'da odunun piyasadaki fiyatının 450 kuruşa çıktığını görmekteyiz. Bu yüzden tetkiklerde bulunan Fiyat Murakabe Komisyonu, cinsi ne olursa olsun odunun toptan depoya teslimini 330 kuruş olarak belirlemiş ve nakliyat masrafları ile birlikte odunun perakende olarak satışını 435 kuruş olarak kararlaştırmıştı. Mahalle oduncularında ise odunun kilosu 2 kuruş olarak belirlenmişti<sup>499</sup>. Fiyat Murakabe Komisyonu tarafından belirlenen bu fiyatlar, piyasa şartlarına uygun olmadığı gerekçesiyle basın tarafından eleştirilmişti. Bunun üzerine komisyon, belirlenen bu fiyatların azami fiyatlar olduğunu, bu fiyatlardan aşağı da odun satılabileceği açıklamasını yapmıştı. Ancak böyle hassas bir meselenin alıcı ve satıcıya bırakılması çok uygun değildi<sup>500</sup>. Narhın tespit edilmesiyle piyasada ilginç muameleler olmaya başlamıştı. Örneğin; bir vatandaş, Aksaray'da bir odun deposundan çekisini 420 kuruştan almaya anlaştığı odunu, ertesi gün almaya gittiğinde alamamıştı. Çünkü narh ile odunun çekisi 435 kuruşa çıkmıştı ve oduncu, 420 kuruştan

---

<sup>497</sup> Tekeli-İlkin, *a.g.e.*, 352.

<sup>498</sup> Sabih Alaçam, "İstanbul'un Odun İhtiyacı", *Ticari Birlik*, S.6, 15 Mayıs 1942, 4.

<sup>499</sup> *Akşam*, "Odun Fiyatları Tesbit Edildi", 23 Ağustos 1940.

<sup>500</sup> *Tan*, "Narh Konuldu Diye Odun Depolarında Pazarlık Usulü Kaldırılmış Değildir", 25 Ağustos 1940.

vermeye vazgeçmişti<sup>501</sup>. Bu durumu dikkate alan komisyon, tekrar odun fiyatlarını tetkik ederek, oduna cinslerine göre yeniden bir fiyat tespit etmişti<sup>502</sup>.

Belirlenen bu yüksek narha rağmen bazı toptancı oduncular narhın yeterli olmadığını, nakliye ve amele masraflarının çok yüksek olduğunu belirterek Fiyat Murakabe Komisyonu'na şikâyetlerde bulunmuşlardı<sup>503</sup>. Ayrıca oduncular, komisyondan çıkan karara uymayarak narhtan fazla fiyatla odun satmışlardı. Belediyenin yaptığı tetkikler sonucunda, Firuz Ağa Hamam Caddesi'nde dükkânı olan Mehmet adında birinin, narhtan yüksek fiyatlarla odun sattığı tespit edilmişti<sup>504</sup>.

1941 yılı, odun fiyatlarının artışının devam ettiği bir yıl olmuştur. Zira bu yıl içerisinde, odun ve kömürden narh kaldırırmış ve bir önceki yıla göre odunun çekisi bir hayli artmıştı. Bir yıl önce odunun fiyatı 350-450 kuruş arasında değişirken, 1941'in yaz aylarında olunmasına rağmen 500 hatta 550 kuruşa kadar çıkmış ve kış aylarında fiyatların daha da fazla olacağı anlaşılmıştı. Oduncular, ellerinde mal kalmadığını ileri sürerek fiyatları yükseltmekteydi. Bu durum karşısında Fiyat Murakabe Komisyonu ile belediye memurları odun ve kömür satış yerlerini kontrol etmeye başlamış ve 3 oduncuyu ihtikâr yapmak suçundan mahkemeye vermişlerdi. Odun ve kömürden kalkan narh, mangal kömürünün fiyatının da artmasına neden olurken, mangal kömürünün kilosu 3-4 kuruştan 7-7,5 kuruşa çıkmıştı<sup>505</sup>.

Narh uygulamasından kaynaklı İstanbul halkı, bir garip hadise yaşamıştı. İnsanlar, aldıkları her çeki odun için fazladan 135 kuruş ödemişti. Artan odun fiyatları, Fiyat Murakabe Komisyonu'nu harekete geçirmiş, komisyon yeniden oduna narh belirlemiş ve eski fiyatların geçerli olduğunu bildirmişti. Fakat bu yeni narh, oduncuları pekte memnun etmemişti. Bu yüzden oduncular, Fiyat Murakabe Komisyonu'na başvurarak fiyatların yükseltilmesini talep etmiş ve komisyonun bu başvuruyu kabul etmemesi üzerine çeşitli bahanelerle odun satışı yapmamaya gayret

---

<sup>501</sup> *Akşam*, "Odun Fiyatının Tesbiti Halkın Zararına mı Oldu?", 24 Ağustos 1940.

<sup>502</sup> *Akşam*, "Odun Fiyatları Cinslerine Göre Tespit Edildi", 30 Ağustos 1940.

<sup>503</sup> *Akşam*, "Odun Fiyatları", 4 Teşrin-i Evvel/Ekim 1940.

<sup>504</sup> *Cumhuriyet*, "Gene Mevsimi Geldi mi?", 22 Birinci Kânun/Aralık 1940.

<sup>505</sup> *Tasvir-i Efkâr*, "Murakabe Komisyonu Odun ve Kömür Fiyatlarını Tesbit Etti", 4 Temmuz 1941; *Tasvir-i Efkâr*, "Odun Fiyatını Arttıranlar Yakalanıyor", 5 Temmuz 1941.

etmişlerdi<sup>506</sup>. Oduncuların bu hareketi, komisyonun odun fiyatlarını arttırmasını sağlarken, odunun toptan fiyatı 435, perakende fiyatı ise 560 kuruş olmuştu.<sup>507</sup>

Yeni konulan bu narh fiyatı İstanbullular tarafından hoş karşılanmadı. Çünkü fiyatlar bir önceki seneye göre 160 kuruş birden artmıştı. Hâlbuki nakliye fiyatlarındaki artış çok fazla yüksek değildi. Öte taraftan İstanbul'daki odunların önemli bir kısmı da bir önceki seneden kalmaydı. Bu sebeple ilgili makamlara bazı şikâyetler yapılmıştı. Görüldüğü üzere halk, oduncunun fiyat yükseltmelerinin yanında bir de hükümetin uyguladığı narh politikası yüzünden mağdur oluyordu<sup>508</sup>. Odun tüccarları, bu yeni narha da direnmeye başladılar. Bazı oduncular, yeni narhın maliyet ve nakil ücretlerini bile karşılamadığını iddia etmekteydiler. Bunlara göre; odunun kayıkta teslim çekisi 350 kuruştu ancak kayıktan depoya nakil, kesim işi, istif ücreti, motor masrafı ve evlere nakil masrafı da ayrıca 350 kuruş tutmaktaydı. Diğer taraftan bazı oduncular, 435 kuruşun en azından mevcut stoklar bitene kadar yapılacak satış için kârlı bir narh olduğunu söylemekteydiler<sup>509</sup>.

Narhı beğenmeyen bazı oduncuların, narh fiyatından satış yapmanın kendilerine zarar vereceğini iddia ederek dükkânlarını kapattıkları tespit edilmiş ve belediye, bunun üzerine çeşitli depolara müfettişlerini göndererek bu kişilerin tespitini ve mahkemeye sevk edilmelerini istemişti<sup>510</sup>.

Fiyat Murakabe Komisyonu, oduna konulan narh fiyatının yüksek olduğunu yapılan tetkikler sonunda belirlemişti. Araştırma yapmak üzere odun üretim merkezlerine gönderilen kontrolörler, odunun maliyet fiyatını tespit etmişti. Buna göre; odun fiyatı toptan 300 kuruşu geçmemekteydi. Hâlbuki komisyonun daha önce belediye aracılığıyla tespit ettiği fiyat, bu fiyattan 135 kuruş daha fazlaydı. Komisyon, oduna bu yüksek narh fiyatını tespit ettiği zaman İstanbul'da, önceki seneden kalma 500 bin çeki odun da bulunmaktaydı. Kısacası içinden çıkılmaz bir hâl alan odun meselesinde halkın cebinden yarım milyon lira kadar para boşuna çıkmıştı<sup>511</sup>.

<sup>506</sup> *Cumhuriyet*, "Azamî Fiyat", 4 Temmuz 1941; *Cumhuriyet*, "Odun Fiyatları", 6 Temmuz 1941; *Vatan*, "Odun Satışı Yapılmıyor", 16 Temmuz 1941

<sup>507</sup> *Vatan*, "Odun Fiyatı Tesbit Edildi", 18 Temmuz 1941; *Tasvir-i Efkâr*, "Odunun Azamî Satış Fiyatı Dün tespit Edildi", 18 Temmuz 1941.

<sup>508</sup> *Vatan*, "Yeni Odun Fiyatları Çok Yüksek", 20 Temmuz 1941.

<sup>509</sup> *Cumhuriyet*, "Odun Fiyatları", 14 Temmuz 1941.

<sup>510</sup> *Cumhuriyet*, "Satış Yapmayan Oduncular Cezalandırılacak", 17 Temmuz 1941.

<sup>511</sup> *Vatan*, "Odun Meselesi", 30 Eylül 1941.

Bu hususta Vatan Gazetesi'ne mektup yazan bir vatandaş, yüksek narh fiyatından odun alanların ödedikleri fazla paraların ne olacağı, bunların geri ödenip ödenmeyeceği hakkında bir soru yöneltmişti. Komisyon, kendilerine yanlış malûmat verildiğinden böyle bir durumla karşılaştıklarını belirlemiş ve narhın yüksek tutulmasına sebep olan kişiler hakkında tahkikat başlatmıştı. Yapılan tahkikat sonucunda; Niyazi Yelkencioğlu, Raif Erin, Hüseyin Bayrak, Nafiz Güneş, Fikri Kancal, Mustafa Tunç, Nihat Güvenç ve Etem Baroğlu isimli kişiler mahkemeye verildi. Görüldüğü üzere narh uygulamasından kaynaklı halk mağdur edilmişti<sup>512</sup>. Bu durum, kamuoyunda bir tedirginlik yaratmış ve uygulanan bu yanlış narhın diğer maddelerde de uygulanacağı telaşı başlamıştı<sup>513</sup>.

Şehirde yaşanan odun sıkıntısı, çeşitli mesleklerdeki insanları da etkilemekteydi. Fırıncılar Cemiyeti Reisi Ahmet Rıza, belediyeye müracaat ederek faaliyette bulunan 194 fırından 114'ünün kapatılmasını talep etmişti. Bu talebe gerekçe olarak da; fırıncıların odun bulamamalarını, bu yüzden çok fazla elektrik sarf ettiklerini ve böylece giderlerinin artmasını göstermekteydi. Yine bir başka meslek grubundan olan hamamcılar da bu durumdan oldukça etkilenmişti. İstanbul'daki hamamların bir kısmının kapandığı ve diğer kısmının da elinde çok cüzi bir miktarda odun kaldığını görmekteyiz. Fırıncılar gibi hamamcılarda belediyeye müracaat ederek, kendilerine odun temin edilmesi yönünde taleplerde bulunmuşlardı<sup>514</sup>.

Mahrukat Ofisi, odun ve kömür sorununun halledilmesi ve gerekli stokların yapılması için depo sayılarını arttırmıştı. Bu arada Mahrukat Ofisi'nin, Ağustos 1943 itibariyle odun ve kömürleri serbest satışa çıkardığını da görmekteyiz<sup>515</sup>. Piyasanın pahalılığı, bir kısım vatandaşın odun tedarik etmesini güçleştirirken tıpkı diğer ihtiyaç maddelerinde olduğu gibi hükümetin, gerek memurlara gerekse de dar gelirli vatandaşlara Mahrukat Ofisi aracılığıyla odun dağıttığını görmekteyiz. Bunun için her Mahalle Birliği'ne kuponlar gönderilmiş, odun ya da kömür alacak vatandaşlara birer

---

<sup>512</sup> *Vatan*, “Odun Fiyatları Yanlış mı Tayin Edildi?”, 28 Eylül 1941; *Cumhuriyet*, “Halkın Cebinden Haksız Olarak Çıkan Para”, 2 Birinci Teşrin/Ekim 1941; *Vatan*, “Odun Meselesi”, 4 Birinci Teşrin/Ekim 1941.

<sup>513</sup> *Vatan*, “Gıda Maddeleri de Oduna Benzemesin!”, 1 Birinci Teşrin/Ekim 1941.

<sup>514</sup> *Cumhuriyet*, “Fırıncılar Odun Tedarik Edemiyorlar”, 25 İkinci Kânun/Ocak 1942; *Cumhuriyet*, “Odunsuzluktan Hamamlar Kapanıyor”, 10 Şubat 1942.

<sup>515</sup> *Cumhuriyet*, “Şehrin Odun ve Kömür İhtiyacı”, 9 Eylül 1943; *Cumhuriyet*, “Satışa Çıkarılacak Odun ve Kömürler”, 7 Birinci Teşrin/Ekim 1943.

tane kupon verilmişti. Verilen bu kuponlar dört kısma ayrılmış ve her kısım 250 kilo kömür ve 50 kilo odunu ihtiva etmekteydi. Memurlar için 50 bin çeki odun, 40 ton kömür; dar gelirli vatandaşlar için ise 50 bin çeki odun, 5 bin ton kömür ayrılmıştı. İlerleyen zamanlarda bu miktarların arttığını görmekteyiz. Verilen odun miktarı yakılan sobaya göre dağıtılmıştı<sup>516</sup>.

### 2.4.3.Savaş Yıllarında İlaç Sarfiyatının Artması

Savaş ile sağlık sorunları arasında bir ilişki olduğu bilinen bir gerçektir. Küresel bir savaşın, sadece savaşa katılan toplumları değil aynı zamanda savaşın dışında kalanları da olumsuz yönden etkilediği bilinmektedir. Bunun en önemli örneklerinden biri olan II. Dünya Savaşı'nda, Türkiye'nin çeşitli hastalıklarla mücadele ettiği, ilaç sıkıntısı çektiği bilinmekle beraber, yaşanan ekonomik sıkıntılar ve ilaç yokluğundan kaynaklı salgın hastalıklar da baş göstermişti. 1941 ve 1942'de ölüm nedenleri arasında Tifo ve Paratifo ağırlık göstermekteydi. Bunlar dışında, bağırsak hastalıkları, akciğer veremi, kalp hastalıkları, tifüs ve sıtma yaygın olarak görülmekteydi<sup>517</sup>.

Savaştan önce getirilen ilaçlardan, yaklaşık % 40 oranından fazla ilaç getirilmesine rağmen bu miktarın ihtiyacı karşılamadığını görmekteyiz. Tüm Türkiye'de savaşla beraber meydana gelen ilaç sorunu her geçen gün artmaktaydı<sup>518</sup>. Artan savunma harcamalarından dolayı, diğer sosyal harcamalarda olduğu gibi sağlık sektörünün de payı azalmıştı. Böyle bir ortamda hükümet, hem artış gösteren hastalıklarla hem de ilaç yokluğu ve ecza ihtikârı yapan kimselerle mücadele etmek zorunda kalmıştı<sup>519</sup>.

İstanbul'da da durum farklı değildi. İlaç buhranı ve ilaç fiyatlarındaki yükselmeler, İstanbul halkının sağlığını oldukça tehdit etmişti. Toptan ve perakende satışlardaki bu artışlar, ilaçların cinsine göre bir kısmında % 40-60 ve diğer bir kısmında da % 100 olarak gözlenmişti. Hatta ecza depoları, hususi malları istedikleri

<sup>516</sup> *Ticari Birlik*, "57 Bin Çeki Odun", 15 Eylül 1942, 8; *Cumhuriyet*, "Sabit Gelirli Vatandaşlara da Odun Verilecek", 12 İkinci Teşrin/Kasım 1942

<sup>517</sup> *Son Telgraf*, "Tifüs Salgını", 2 Temmuz 1943; *Cumhuriyet*, "Sıtma İle Savaş", 25 Mart 1945; Metinsoy, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Gündelik Yaşamda Devlet ve Toplum*, 423-424.

<sup>518</sup> *Son Telgraf*, "İlaç Sarfiyatı Gittikçe Fazlalaşıyor", 3 İkinci Kânun/Ocak 1944.

<sup>519</sup> Metinsoy, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Gündelik Yaşamda Devlet ve Toplum*, 426.

fiyat üzerinden satabilmekteydiler. Toptancılar, fiyatların yüksekliğini malın azlığına veya bazılarının bitmek üzere olmasına atfediyorlardı. Eczacılar ise depolardan malı pahalı aldıklarını ileri sürüyorlardı. Fiyat yüksekliği, daha ziyade kilo ile ithal edilmiş olan ilaçlarda görülmekteydi. Zaten o sıralarda tıbbi ilaçlar en çok Almanya'dan getiriliyordu. Almanya'nın savaş durumunda olması nedeniyle bu maddeleri teminde büyük sıkıntı yaşanmıştı. Bunu tespit eden vurguncular, ellerindeki bu gibi tıbbi malzemeyi piyasadan çekmeye başlamışlardı<sup>520</sup>.

Tıbbi ilaçlardaki bu durum, fiyat bazında kentin her yerinde değişkenlik göstermekteydi. İstanbul Etfal Hastahanesi'nden aldığı bir reçeteye Taksim Eczanesi'ne giden bir vatandaşın, reçete tutarı olarak 8 lira istenirken hemen yanı başındaki eczane, aynı reçeteye 870 kuruş isteyebilmekteydi. Aynı reçete Üniversite Eczanesi'nde 990 kuruş olarak muamele görürken, Kemâl Eczanesi'nde 1150 kuruşa kadar çıkan bir fiyat seyri göstermekteydi. Buradan da anlaşılacağı üzere, ilaçların fiyatı resmen müzayedeye çıkmışçasına değişkenlik göstermekteydi<sup>521</sup>. Yine buna benzer bir başka meseleye, Taksim Recep Paşa Caddesi'nde oturan Üsteğmen R. Taykut imzasıyla Cumhuriyet Gazetesi'ne gönderilen bir mektupta rastlamaktayız. Taykut, İstanbul'da hastası olan insanların çok sıkıntı çektiğini, aynı cadde üzerindeki eczanelerde, aynı ilaçların 25-30 kuruş fiyat farkıyla satıldığını mektubunda yazarken, doktor ücretlerinin bile 2 ve 5 lira arasında değişkenlik gösterdiğini belirtmekteydi<sup>522</sup>.

Bundan başka bazı kimseler, yerli kalsiyumların ucuz olması sebebiyle bunları almakta ve kutu üzerindeki etiketi çıkararak, yerine ithal malın etiketlerini yapıştırmaktaydılar. Böylece bir kutu kalsiyum 15 liraya satılmış oluyordu. Ancak ilaç piyasasında pahalılıktan ziyade çok daha vahim bir durum vardı. Piyasaya sahte ilaçlar hâkim olmaya başlamıştı. Ultraseptil kutularının içlerine, sahte ilaçlar dolduruluyor ve hatta bu sahte ilaçlar bir de karaborsaya sürülüyordu. Eski kutu ve tüpler yenileştiriliyor ve üzerinde Ultraseptil yazılı sahte ilaçlar karaborsada 50 hatta 60 liraya satılıyordu<sup>523</sup>.

---

<sup>520</sup> Tan, "Ecza Pahalılaşıyor", 24 Mart 1940; *Cumhuriyet*, "İhtikârla Mücadele", 14 Eylül 1940; Ayışığı, *a.g.m.*, 240.

<sup>521</sup> Tan, "Garip Fiatlar", 7 Nisan 1940

<sup>522</sup> *Cumhuriyet*, "Ecza Fiatları, Doktor Ücretleri", 30 Temmuz 1940.

<sup>523</sup> Tanin, "Karaborsaya Sahte İlaçlarda Çıkarıldı", 28 İkinci Kânun/Ocak 1945

Cumhuriyet Gazetesi'nin bir haberine göre; Tıp Fakültesi öğrencisi olan Mehmet Fahri adında birisi, eczanelere Avrupa menşeli ilaçları peyderpey satmaktaydı. Büyük Ayasofya Soğuk Çeşme Caddesi 8 numarada oturan öğrencinin evinde yapılan araştırmada, mühim miktarda ve her cinsten 15-20 tane ilaç bulunmuştu. Yakalanan öğrenci tutuklanırken, ilaçlar müsadere edilmişti<sup>524</sup>. Yine Beyazıt'ta Hâkim Ziya adında biri, bir kimyagerin evinden bazı ecza malzemeleri çalmış ve bunları Dilberzade Hanı'nda bir eczaneye satarken yakalanmıştı<sup>525</sup>.

Eczanelerdeki ilaçların, çok önemli bir kısmının tükenmiş olması ve mevcudu azalmış ilaçlar üzerinde ihtikâr yapılması hükümeti harekete geçirdi. Hükümet, hem ilaç temini hem de ilaç muhtekirlerinin hareketlerini önleyici tedbirler almaya çalıştı. Esasen öncelikle ilaç temini meselesi daha fazla önem arz etmekteydi, çünkü piyasada her geçen gün ilaç tükenmekteydi. Örneğin; şeker hastaları için çok önem arz eden İnsülin, piyasada bulunmaz bir hale gelmişti<sup>526</sup>. Bundan dolayı hükümet, ilaç stokları oluşturmaya karar vermiş, bunun için Sağlık Bakanlığı'na yarım milyon liralık bir para tahsis etmişti<sup>527</sup>. Diğer taraftan şehirdeki ihtikâr faaliyetlerine engel olmak adına Fiyat Murakabe Bürosu memurları görevlendirilerek, memurların eczanelerdeki ilaç fiyatlarını tespit etmesi sağlanmıştı<sup>528</sup>. Bunun yanı sıra, İstanbul'daki ecza depoları birer beyanname hazırlayarak, Sağlık Bakanlığı'na göndermişlerdi. Bu beyannamelerde, ithal edilecek ilaçların isimleri bildirilmiş ve 6 aylık ihtiyaçlar listelenmişti. Bu suretle hem gerekli ilaçlar temin edilecek hem de ithal edilen ilaçların miktarı ve fiyatları belli olacağından, ilaç fiyatlarını yükseltenler veya lüzumsuz stok yapanlar tespit edilebilecekti<sup>529</sup>.

İlaç konusunda yaşanan bu sıkıntılar, eczacıları zor duruma sokmaktaydı. Eczacılara lâzım olan ilaçlar ve aletler, birkaç kişi tarafından getirilip satıldığı için stoklar ya tamamen tükeniyor ya da yüksek fiyattan satılmak için saklanıyordu. Bu durumun önüne geçmek için Eczacılar Cemiyeti harekete geçmiş ve Türkiye'deki bütün eczacıların ortak olacağı bir Anonim Ecza Deposu Şirketi kurmak adına

<sup>524</sup> *Cumhuriyet*, “İlaç Kaçakçılığı”, 11 Temmuz 1940.

<sup>525</sup> *Cumhuriyet*, “Ecza Çalmış”, 23 Şubat 1941.

<sup>526</sup> *Akşam*, “Halkın Şikâyetleri İnsülin Kalmadı!”, 12 Teşrin-i Evvel/Ekim 1940.

<sup>527</sup> *Akşam*, “İlaç Stoku Yapılacak”, 21 Teşrin-i Evvel/Ekim 1940.

<sup>528</sup> *Tan*, “İlaç İhtikârı”, 29 Ağustos 1940; *Vatan*, “İlaç Fiyatları”, 3 Ağustos 1941.

<sup>529</sup> *Akşam*, “6 Aylık Ceza”, 4 Kânun-u Evvel/Aralık 1940.



çalışmalara başlamıştı. Bu şirket, ihtiyaçlarını doğrudan Avrupa'daki veya Türkiye'deki fabrikalarından alıp satacak, depoda ilaç stoğu yapacak, piyasanın sıkıntılı zamanlarında piyasaya ilaç sürerek fiyatların artmasını önleyecekti. Şirketin hisse senetleri, her biri 100 liralık olmak üzere 3000 taneydi. Kurulur kurulmaz ilgi gören şirket, daha ilk günlerinde 170 eczacıyı ortaklığa almıştı<sup>530</sup>.

Alınan tedbirlerin etkili olmadığı bu dönemde, halkın sağlığı üzerinden haksız kazanç sağlayan ve yakalanarak mahkemelere sevk olunan kimseler bulunmaktaydı. Örneğin; İstanbul'un büyük ecza depolarından biri olan Yasef Ecza Deposu, elindeki mevcut ilaçları saklayıp daha sonra karaborsa fiyatıyla eczanelere satmıştı<sup>531</sup>. Üsküdar Milli Korunma Mahkemesi'nde görülen bu dava, çok yüksek fiyatla satışların olduğu gerekçesiyle bir üst mahkemeye sevk olunmuştu<sup>532</sup>.

İlaç ihtikârı, sadece eczacılar tarafından yapılan bir hareket değildi. Başka meslek gruplarından olan kimseler de, tıbbi malzemeleri karaborsada satmaktaydılar. Örneğin; Ketenciler Sabuncular Hanı'nda 22 numarada bulunan Rıza, Ketenciler Sabuncular Caddesi 31 numarada baharatçılık yapan Kâmil ve yine Ketenciler Sabuncular Hanı'nda 19 numarada hırdavatçılık yapan Mehmet adındaki şahıslar, dükkânlarında ecza malzemeleri satmaktan tutuklanmışlardı<sup>533</sup>.

Görüldüğü üzere Türkiye ilaç konusunda büyük ölçüde ithalâta bağımlı olduğundan, savaş yüzünden ithalâtın kesintiye uğraması ilaç darlığına yol açmıştı. Öte yandan piyasaya yerli ilaçların hâkim olmasıyla kalitesiz, tesirsiz, hatta sahte ilaçlar yaygınlaşmıştı. Bu durum halk arasında şikâyetlere neden olmaktaydı. İlaç darlığı öyle bir noktaya gelmişti ki, 1941'in Eylül ayında toplanan Yüksek Sağlık Şurası'nın başlıca konusu, tıbbi ilaç ve malzeme yokluğuna nasıl çözüm bulunabileceği olmuştu. Fakat savaş boyunca soruna etkin bir çözüm bulunamamıştı<sup>534</sup>.

<sup>530</sup> Tan, "Eczacılar, Ortaklaşa Bir Depo Kuruyorlar", 30 Son Teşrin/Kasım 1941.

<sup>531</sup> Cumhuriyet, "Ecza İhtikârı", 3 Temmuz 1944.

<sup>532</sup> Cumhuriyet, "Yasef Ecza Deposu Hakkında Yapılan Tahkikat", 9 Temmuz 1944.

<sup>533</sup> Son Telgraf, "İlaç İhtikârı", 4 İkinci Kânun/Ocak 1943.

<sup>534</sup> Metinsoy, İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Gündelik Yaşamda Devlet ve Toplum, 427-428.

#### 2.4.4.İstanbul'un Giyim Eşyasında Yaşadığı Sorunlar

Gıdadan sonra temel gereksinim olan giyim eşyası, sadece bedenın örtünmesini değil aynı zamanda insanların toplumsal statüsünü de belirlemektedir. Savaş yıllarında insanların büyük bir kısmının, giyim eşyası konusunda sıkıntı çektiği aşikârdır. Zira ayakkabı tamirinin yaygın bir meslek olması bir yana, ayakkabı pençesi geçinme endeksleri arasında yer almaktaydı. Yani giyimle alâkalı maddeler, halkın yoksulluğuna ya da zenginliğine dair bir kanıt oluşturmaktaydı. Bu nedenle de hükümet, halkın giyimini temin konusunda ekmeğe verdiği önemi vermişti. Giyim konusu kadın, erkek ve çocukların elbiselerini, iç çamaşırlarını, çoraplarını ve ayakkabılarını ihtiva etmekteydi<sup>535</sup>. Ancak bu maddelerdeki fiyat artışları ciddi derecedeydi. Zira çorap fiyatları, daha savaşın ilk zamanlarında % 20 oranında yükselmişti. Çorap imalâtçıları, bu yüksekliğe sebep olarak Avrupa'dan getirilen iğnelerin pahalıya mal olmasını göstermekteydiler. Bir çift erkek çorabı 35 kuruştan 45 kuruşa; ipekli kadın çorabının fiyatı ise 110 kuruştan 125 kuruşa çıkmıştı<sup>536</sup>. Hatta 1941'e gelindiğinde Beyoğlu'nda bulunan Motola adında bir mağazada, 223 kuruşa mal edilen bir çift erkek çorabının 350 kuruşa satılması, yetkililer tarafından ihtikâr kabul edilip, mağaza mahkemeye sevk edilmişti. Ayrıca savaş yılları boyunca halkın yakındığı bir mesele haline gelen çorapların kalitesizliği sıkça eleştiri konusu olmuştu<sup>537</sup>.

Bir başka fiyat artışı, deri fiyatlarında yaşanmaktaydı. Deri fiyatlarında yaşanan bu artış ayakkabı fiyatlarını da etkilemekteydi. Daha önce 40 kuruş olan deri fiyatlarının 62 kuruşa çıkması, ayakkabı fiyatlarında yükselmeye neden olmuştu<sup>538</sup>. Fiyat yükseliş mesuliyetini kunduracılar da dericilerde üzerine almamakla birlikte dericiler, deri ithal edemediklerini; kunduracılar ise evvelce stok edilmiş derilerin çok pahalı olduğunu ileri sürmekteydiler<sup>539</sup>.

Diğer giyim eşyalarında da durum farklı değildi. Kumaş fiyatları alabildiğine yükselmiş, bazı büyük mağazalar ihtikâr yapmak suretiyle kazanç elde etmişlerdi.

<sup>535</sup> Tekeli-İlkin, *a.g.e.*, 311.

<sup>536</sup> Akşam, "Çorap Fiyatları Yükseliyor", 11 Nisan 1940.

<sup>537</sup> Tasvir-i Efkâr, "İhtikâr Suçundan Yeniden Bazı Müesseseler Hakkında Takibat Yapılıyor", 24 İkinci Kânun/Ocak 1941.

<sup>538</sup> Akşam, "Kumaş ve Deri", 11 Mayıs 1940.

<sup>539</sup> Akşam, "Ayakkabı Fiyatları", 27 Teşrin-i Sâni/Kasım 1940.

Fahiş fiyatla kumaş satmak suçundan mahkemeye verilen Suraski Mağazası sahiplerinin, 28 bin küsur liralık kumaşı % 70-90 arasında fahiş bir kârla sattıkları tespit edilmişti. Yine bu mağazalardan biri olan ve Beyoğlu'nda bulunan Ceylan Mağazası sahibi Onnik ve tezgâhtarı Dimitri Foti, fahiş fiyatla kadın kumaşı satmaktan mahkemeye sevk edilmişti. Onnik, mahkemedeki savunmasında; mağazasının lüks olduğunu ve bu yüzden kumaş fiyatlarının normal olduğunu iddia etmişti. Bazı manifaturacılar ise mal saklayarak satış yapmamaktaydılar. Bunlardan biri olan ve Sultanhamamı'nda büyük bir satış mağazasına sahip olan Moris Şayo, müşterilerine “*Mal yok*” diyerek satış yapmamaktaydı. Yapılan araştırmada, dükkânda mal bulunamamışsa da mağaza defterlerinde çok miktarda malın olduğu tespit edilmişti<sup>540</sup>.

İhtikâr yapan bu mağazaların, mahkemelerde ağır cezalar aldıkları görülmektedir. Örneğin; Beyoğlu'nda bulunan Karlman Mağazası, zincirleme ticaret yoluyla bavul ve çanta ihtikârından Asliye İkinci Ceza Mahkemesi'ne sevk olunmuştu. Mağazanın sahibi Santiyago Buhols ile tezgâhtarı Kostantin Malkoviç ve bavulcu İstemat Çani, mahkemece suçlu bulunarak 7'şer gün hapis cezasına ve 50'şer lira da para cezasına çarptırılmıştı. Ayrıca Karlman Mağazası ile bavulcu Çani'nin dükkânı 15'er gün kapatılmıştı<sup>541</sup>.

Kaputluk ve kışlık elbiselik kumaşların her metresinde, 1940 mali yılı başından 1943 mali yılı da dâhil olmak üzere sürekli bir fiyat artışı gözlenmişti. Kaputluk bez 1940'ta metresi 320 kuruş iken, 1941'de 348 kuruş, 1942'de 750 kuruş ve 1943'te 873 kuruşa kadar çıkmıştı. Kışlık elbiselik kumaş 1940'ta 297 kuruş iken, 1941'de 317 kuruş, 1942'de 630 kuruş ve 1943'te 718 kuruşa çıkmıştı. Bu hesaba göre, kaputluk bezin metresinde % 173 ve kışlık elbiselik kumaşta da % 142 oranında bir artış gerçekleşmişti<sup>542</sup>.

Savaş ortamından dolayı manifatura malzemelerinin fiyatları da oldukça yükselmişti. Almanya ve İtalya'dan manifatura malzemesinin getirilmesinin yasaklanması, piyasada manifatura sorununun başlamasına yol açmıştı. Almanya'dan

<sup>540</sup> *Tasvir-i Efkâr*, “Suraski ve Stok Kumaş Ticarethaneleri”, 6 Nisan 1941; *Tasvir-i Efkâr*, “Ceylân Kumaş Mağazası”, 10 Mayıs 1941; *Vatan*, “Kumaşçı Moris Şayo Adliyeye Veriliyor”, 4 Birinci Teşrin/Ekim 1941.

<sup>541</sup> *Tasvir-i Efkâr*, “Karlman Mağazası 15 Gün Müddetle Sed Ediliyor”, 20 Ağustos 1941; *Vatan*, “İhtikâr Yapan Büyük Bir Mağaza”, 6 Ağustos 1941.

<sup>542</sup> BCA, 030.10.00.52.343.12.

sipariş edilen ve uzun bir müddet gümrüklerde bekleyen malların çoğunluğunu selvolle diye tabir edilen bir çeşit suni ipek oluşturmaktaydı. Bu selvolle denilen suni ipek doğrudan ipek tarifesine tabi tutulduğundan, 2 milyon liralık mal tüccarlar tarafından gümrüklerden çekilmemişti. Ticaret Bakanlığı nezdinde harekete geçen manifatura tüccarları, bu malların pamuk tarifesine tabi tutularak gümrüklerden çekilmesi için harekete geçmişti. Bu talebi dikkate alan Ticaret Bakanlığı, bir kereye mahsus bu malların pamuk tarifesine tabi tutulmasını sağlamıştı<sup>543</sup>.

Kumaş fiyatlarında yaşanan bu durumlar üzerine ilk tedbir, Sümerbank tarafından alınmıştı. Sümerbank, Yerli Mallar Pazarı şubelerinin çoğaltılmasına karar vermişti. Bu suretle mevcut şubelerine 14 şube daha ekleyerek, halkın giyim eşyasını bu şekilde normal fiyatlardan temin etmesi amaçlanmıştı<sup>544</sup>. İstenilen amaca ulaşıldığını söylemek mümkün değildir. Bu sebepten giyim eşyasının pahalılığına karşı ikinci bir tedbir, İstanbul Fiyat Murakabe Komisyonu tarafından alınmıştı. Komisyon, manifatura mağazalarının sınıflandırılmasına karar vermiş ve durumu Ticaret Bakanlığı'na bildirmişti. Buna göre; yerli mallar Ticaret Bakanlığı'na tespit edilmiş, belirlenen kâr yüzdelerinden fazla bir fiyattan satılması yasaklanmıştı. Mağazalar sınıflara ayrılırken semt, kira, mağaza teçhizatı ve vergi vaziyetleri dikkate alınarak; birinci ve ikinci sınıfa ayrılacak ve bu şekilde sınıflara ayrılan mağazalar, kâr yüzdelerini rahatça görünecek şekilde ve açıkça vitrinlerinde listelerle müşterilerine teşhir edeceklerdi<sup>545</sup>. Ayrıca yerli malı kumaşın, yabancı menşeli kumaş diye satılmasının önüne geçmek için kumaşlara, her 2 metrede bir fabrikanın damgasının vurulması kararlaştırılmıştı. Bu şekilde perakende satışlarda, kumaşın hangi fabrikada üretildiği belli olacaktı<sup>546</sup>.

Yerli Mallar Pazarı şubeleri tarafından yapılan kumaş dağıtımları, piyasayı azda olsa rahatlatmıştı. Ayrıca Ticaret Ofisi'nin ve Sümerbank'ın ellerinde bir miktar kaput bezi, basma, pazen gibi çamaşırılık kumaşlar bulunmaktaydı. Zaten en ziyade bu kumaşlara ihtiyaç duyulmaktaydı. Çünkü İstanbul'da tifüs gibi salgın hastalıklar başlamıştı. Bu yüzden mallar depolarda tutuluyordu<sup>547</sup>.

<sup>543</sup> Ayıışığı, *a.g.m.*, 239.

<sup>544</sup> *Tan*, "Bütün Devlet Teşkilâtı El Birliği İle Çalışacak", 5 Haziran 1940.

<sup>545</sup> *Vatan*, "Giyecek Eşya İhtikârı Önlenecek", 21 Haziran 1941.

<sup>546</sup> *Vatan*, "Yerli Kumaşları Avrupa Malı Diye Satamayacaklar mı?", 5 Eylül 1941.

<sup>547</sup> *BCA*, 490.10.00.662.218.2.

Savaştan dolayı ithalâta yaşanan güçlükler, hükümetin lüks malların ithaline getirdiği kısıtlamalar ve belirli bir kesimin lüks mallara olan talebi bu gibi malların karaborsaya düşmesine neden olan diğer etkenlerdi. Bu yüzden öncelikle lüks mağazalar işine çözüm aranmıştı. Lüks satış yapan mağazaların, vitrinlerine “*Lüks Mağaza*” ibaresinin yazılmasına karar verildi. Bu mağazalardan yüksek fiyatla mal alacak olan kişiler, bu fiyatları bile bile kabul edecek ve pahalılık hakkında hiçbir surette şikâyette bulunamayacaklardı. Lüks mağazalar işi Fiyat Murakabe Komisyonu’nun kontrolü dışında bırakılmıştı<sup>548</sup>.

Giyim malzemelerinde yaşanan bu sorunlar, halk tipi veya tek tip ürünlerin üretilmesi fikrinin gündeme gelmesine neden olmuştu. Dar ve sabit gelirli insanların tercih ettiği bu ürünler; ayakkabı, palto, kumaş, iç çamaşırı vb. şekilde sınıflandırılmıştı. Bu amaçla İstanbul Ticaret Odası’nda, çorap ve fanilâ imalâthanesi sahiplerinin katılımıyla gerçekleştirilen toplantıda, ilk olarak üç tip çorap ve fanilâ numunesinin üretilerek Ticaret Odası’na teslim edilmesine karar verilmişti. Ticaret Odası, numuneleri inceledikten sonra Ticaret Bakanlığı’na bir rapor gönderecek ve bakanlık bu esasları kabul ederse bu tiplerin üretimine başlanacaktı. Böylece diğer giyim maddelerinde yapılacak çalışmaların ilk adımı atılmış oluyordu<sup>549</sup>.

Bunlara ilâveten, halk tipi ayakkabı üretiminin de yapıldığı görülmektedir. Halk tipi ayakkabı ihtiyacı, diğer bütün maddelerde olduğu gibi aşırı fiyatlardan dolayı ortaya çıkmıştı. Özellikle kösele ve deri fiyatlarında yaşanan artış, ayakkabı fiyatlarını arttırmaktaydı. Mart 1941 itibariyle halk tipi ayakkabılar ile ilgili haberler basında yer bulmaya başlamıştı. Buna göre; İstanbul’daki bir müessese, hazırladığı ayakkabı numunesini Murakabe Komisyonu’na sunmuştu. Müessese, maliyeti 450 kuruş olan bu ayakkabının, % 10 kârla 510 kuruşa satılabileceğini belirtmişti. Bu suretle İstanbul piyasasına, her gün 250 çift ayakkabı verilebilecekti. Komisyon, bunu makul görmeye beraber Sümerbank ve Ayakkabıcılar Cemiyeti’nin hazırlayacağı numunelerini de görmek istemişti<sup>550</sup>. Ayakkabıcılar Cemiyeti, mevcut 220 atölyede günde 100-500 adet arasında ayakkabı çıkarabileceğini ve bu ayakkabıların, halk tipi çocuk ayakkabıları da dâhil olmak üzere 250 kuruştan 575 kuruşa kadar olan fiyatlardan satışa

<sup>548</sup> *Tasvir-i Efkâr*, “Lüks Mağazalar İş Halledildi”, 21 Mart 1941; Coşkun, *a.g.m.*, 282.

<sup>549</sup> *Tasvir-i Efkâr*, “Giyecek Eşyası Tiplere Ayrılıyor”, 15 Şubat 1941.

<sup>550</sup> *Tasvir-i Efkâr*, “Halk Tipi Ayakkabılar”, 4 Mart 1941; Ayışığı, *a.g.m.*, 247.

sunulabileceğini komisyona bildirmişti. Aynı dönemde Beyoğlu'nda bazı mağazalarda 30-35 liraya ayakkabı satışı yapılmaktaydı<sup>551</sup>.

Her ne kadar halk tipi ayakkabıların fiyatları en fazla 575 kuruş olarak tahmin edilse de, artan deri ve kösele fiyatları halk tipi ayakkabı fiyatlarını da etkilemişti ve nihayet ayakkabılar 660 kuruştan satışa çıkmıştı. Birkaç çift üretilen ayakkabılar, birkaç günde piyasadan yok olmuş ve bir müddet üretilmemişti. Çünkü ayakkabı üretiminin maliyeti arttığından, yeniden bir fiyat tespiti yapılacaktı<sup>552</sup>.

Giyim eşyalarında yaşanan fiyat artışlarına karşı hükümet, memurlara ücretsiz elbiselik kumaş dağıtırken,<sup>553</sup> halka da mensucat fişleri karşılığında pamuklu dokuma ürünleri dağıtmıştı. Pamuklu dokumalar ekmek karnesinin "O" kuponu karşılığında dağıtılırken, her kupon karşılığında 5 metre pamuklu dokuma ve isteğe göre diril, kaput bezi veya basma alınabilecekti<sup>554</sup>.

Yapılan bu yardımların, ne kadar yeterli olduğu tartışmalı bir konudur. Gülten Kazgan'ın<sup>555</sup> ifade ettiğine göre; giyim o kadar sınırlanmıştı ki, eski kıyafetler ters yüz edilip giyiliyor ya da bir tek yeni elbise ile bir yaz geçiriliyordu. Hatta babaların pantolonları, bozulup eteklik yapılıyor ve annelerin eski elbiseleri ters yüz edilip, çocuklar için elbiseye dönüştürülüyordu. Ekmek gibi yoksulluğun bir göstergesi olan giyim meselesi savaş boyunca çözüme kavuşturulamamıştı. Halk tipi veya tek tip eşya kullanımı yaygınlaştırılmaya çalışılsa da, üretim altyapısının eksikliği ve hayat pahalılığı yüzünden diğer tedbirler gibi pratikte başarısız olmuştu. Fanilâsına kadar tek tipleştirilen yoksul kesim, lüks mağazalardan aşırı fiyatlara giyim eşyası tedarik eden insanların gölgesinde kalmaktaydı<sup>556</sup>.

<sup>551</sup> *Cumhuriyet*, "Halk Tipi Ayakkabılar", 18 Nisan 1941; Coşkun, *a.g.m.*, 283.

<sup>552</sup> *Cumhuriyet*, "Ayakkabı Fiyatları Çok Yükseldi", 15 Temmuz 1941.

<sup>553</sup> *Cumhuriyet*, "Memurlara Yardım", 13 İkinci Teşrin/Kasım 1942.

<sup>554</sup> *İkdam*, "Mensucat Tevziatı", 18 Mart 1944.

<sup>555</sup> 1927 yılında İstanbul'da doğdu. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde öğrenim gördü. Chicago Üniversitesi'nde doçentlik tezini hazırladıktan sonra İstanbul Üniversitesi'nde ders vermeye başladı. Ayrıca İstanbul Bilgi Üniversitesi'nin kurucu rektörü olarak görev yaptı. Bkz. Doğruel-Doğruel, *a.g.e.*, 116.

<sup>556</sup> Doğruel-Doğruel, *a.g.e.*, 116; Coşkun, *a.g.m.*, 285.

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### 3. SAVAŞ YILLARINDA İSTANBUL'UN İAŞESİ VE SOSYAL YARDIMLAR

#### 3.1. Fiyat Murakabe Komisyonu'nun Kurulması ve İstanbul'daki Çalışmaları

26 Ocak 1940'ta ilân edilen Milli Korunma Kanunu'nun 3780 sayılı ilk metninin 31. maddesiyle hükümete, lüzum gördüğü maddelerin azami fiyatlarını, cinslerini ve çeşitlerini tespit edebilme yetkisi verilmiş ve 32. maddesiyle de eşya fiyatlarının geçerli bir sebep olmadan yükseltilmesi, mevcut malın satışa sunulmaması, var olan malın kalmadı beyanıyla saklanması, fazla fiyatla satmak maksadıyla malın stoklanması, geçerli bir sebep olmadan malın gümrükten çekilmemesi, lüzumundan fazla mal satın alınması, üretici ya da tüketici aleyhine fiyat birliği yapmak ya da yaptırmak, bir malı tüketiciye arz etmeden önce zincirleme ihtikâr maksadıyla çeşitli ticaret erbabı arasında muamele yapmak, mevcut malın satıştan kaldırılması, bu maksatlardan herhangi birini kullanıp suni olarak fiyat yükseltilmesi yasaklanmıştı. Bu şekilde, savaş şartlarından istifade edilmek suretiyle fiyatların suni bir şekilde yükseltilmesini önleyecek tedbirlerin alınmasına imkân verecek zemin hazırlanmış oluyordu. Buna göre; fiyat kontrolü işleriyle meşgul olmak üzere, il merkezlerinde birer Fiyat Murakabe Komisyonu kurulmuş ve Ankara, İstanbul ve İzmir'de birer Fiyat Murakabe Komisyonu teşkil edilmişti. Komisyonlar, valinin veya valinin vekil kıldığı kişinin başkanlığı altında olmak üzere Bölge Ticaret Müdürü, Belediye Ticaret Müdürü, Ticaret ve Sanayi Odası Genel Kâtibi ile birisi sanayi erbabından olmak üzere tüccar sıfatına sahip şahıslar arasından seçilecek 2 üyeden oluşmaktaydı<sup>557</sup>.

Komisyon'un başlıca şu görevleri bulunmaktaydı;

- ✓ Ticaret Bakanlığı'nca belirlenecek maddelerin, toptan ve perakende satış fiyatlarını tespit etmek.

<sup>557</sup> T.C. Resmi Gazete, S.4530, 8 Haziran 1940, 14058; Cumhuriyet, "Fiat Murakabe Komisyonu Kuruluyor", 9 Haziran 1940; Akşam, "Fiat Murakabe Komisyonları", 10 Haziran 1940; Hazım Atıf Kuyucak, "Fiat Murakabesi", İktisadi Yürüyüş, II, S.13, 15 Haziran 1940, 3-27.

Bu yetkiye istinaden komisyonlarca, çeşitli zamanlarda savaş dolayısıyla fiyatları artan ve ihtikâr yapılması muhtemel bulunan birçok ihtiyaç maddesine, azami satış fiyatları ve kâr oranları tespit edilmişti<sup>558</sup>. İstanbul Fiyat Murakabe Komisyonu, ilk fiyat tespitini 22 Haziran 1940'ta yapmış ve ilk fiyat tespiti yapılan madde ise kahve olmuştu. Buna göre; çiğ kahve, yarı toptancı tarafından 145 kuruşa, perakendeci tarafından 155 kuruşa; öğütülmüş ve kavrulmuş kahve perakende olarak 190 kuruşa satılacaktı<sup>559</sup>. Bu kararın hemen ardından 6 Numaralı ilânla 9 Temmuz 1940'ta, limonun azami satış fiyatı belirlenmiş ve buna göre limonun tanesi 3,5 kuruştan satılacaktı. Bu şekilde başlayan fiyat tespitleri, çeşitli zamanlarda başka maddelere de uygulanarak, azami satış fiyatları ve kâr oranları tespit edilmişti<sup>560</sup>.

- ✓ Fiyat Murakabe Komisyonlarının ikinci görevi, fiyatları kontrol altında tutmaktı. Bu görevi, kurulan Fiyat Murakabe Büroları aracılığıyla gerçekleştiren komisyon, zaman zaman ticaret erbabı kimseleri komisyona davet ederek toplantılar yapmış ve artan fiyatlar hakkında tüccarları dinlemişti<sup>561</sup>.
- ✓ Komisyonların üçüncü görevi, tespit edilmiş fiyatlara uymayan veya Milli Korunma Kanunu'nun 32. ve 35. maddelerine muhalefetten dolayı yapılan adli soruşturmanın herhangi bir safhasında, mahkemelerce sorulacak hususlar hakkında bilirkişi sıfatıyla görüş beyan etmektir<sup>562</sup>.

Bahsi geçen bilirkişilik mevzuu, ihtikâr hadisesi gerçekleşip, mahkemeye intikal ettiği zaman komisyonda görev yapan şahısların mahkemece dinlenmesiyle gerçekleşmekteydi. Örneğin; 30 Haziran 1940'ta Akşam Gazetesi'nin verdiği habere göre; demir ihtikârı yapmaktan mahkemeye sevk edilen Prodromos ve Garo Mehteryan'ın davalarında, bilirkişi olarak Bölge Ticaret Müdürlüğü Hukuk Müşaviri B. Hayreddin ile demir tüccarı Nişanyan ve Damlamyan dinlenmişti. Bu kişilerden B. Hayreddin, suçluların 35 ve 38 kuruş fiyatla demir satmalarının, Milli Korunma Kanunu'na muhalif bir hareket olduğunu ve ihtikâr suçunun gerçekleştiğini beyan etmişti. Diğer iki bilirkişi ise, suçluların demir sattıkları tarihte henüz demire fiyat konulmadığını, bu yüzden ihtikâr suçunun gerçekleşmediğini beyan etmişlerdi.

<sup>558</sup> Oruz-Yırcalı, *a.g.e.*, 294.

<sup>559</sup> *Cumhuriyet*, "İstanbul Fiyat Murakabe Komisyonundan", 22 Haziran 1940.

<sup>560</sup> *Cumhuriyet*, "İstanbul Fiyat Murakabe Komisyonundan", 9 Haziran 1940.

<sup>561</sup> Oruz-Yırcalı, *a.g.e.*, 295.

<sup>562</sup> Oruz-Yırcalı, *a.g.e.*, 296.



Görüldüğü üzere bilirkişilerin beyanları doğrultusunda gerçekleşen bu gibi davalarda mahkeme, oldukça hassas davranmaktaydı<sup>563</sup>.

İstanbul Fiyat Murakabe Komisyonu, yaptığı ilk toplantıda azami fiyatlar üzerinde durmuş ve tüccara bırakılacak kâr oranını en fazla % 10 olarak belirlemişti. Her malın toptan ve perakende fiyatlarının belirleneceğini ifade eden komisyon, bu fiyatlardan fazlaya mal satanların cezalandırılacağını duyurmuştu. Bu toplantı sonrasında Manifaturacılar Birliği, Ticaret Müdürlüğü'nde bir toplantı yaparak % 10 kâr oranının düşük olduğunu beyan edip, oranın % 15'e çıkarılmasını talep etseler de talepleri karşılık bulmamıştı. Komisyon, bu şekilde bütün eşya fiyatlarını tespit edene kadar toplantılarına devam edecekti<sup>564</sup>. Ayrıca komisyon, toptan ve perakende satışlarda 10 Haziran 1940'taki fiyatların esas alınmasını kabul etmişti<sup>565</sup>.

22 Haziran 1940 itibariyle bazı azami kâr oranları uygulamaya konmuştu. Buna göre; zeytinyağın toptan satışlarında % 5, yarı toptan satışlarında % 6, perakende satışlarında % 10; sadeyağın toptan satışlarında % 5, yarı toptan satışlarında % 6, perakende satışlarında % 10; pirinç, zahire ve kuru sebzelerin toptan satışlarında % 10 ve piyasa merkezinden uzak yerlerde de % 12 kâr oranı tespit edilmişti<sup>566</sup>.

Yapılan fiyat tespitleri çok geniş bir mahiyette gerçekleşmekteydi. Zira İstanbul piyasası öyle bir hal almıştı ki, fiyatı artmayan eşya ya da gıda kalmamıştı. Bu yüzden komisyonun satış fiyatını belirlediği maddeler çok fazla çeşitlilik göstermekteydi. Örneğin; ayakkabı fiyatlarında yaşanan artışlar üzerine halk, yeni ayakkabı alamayarak eski ayakkabılarını tamir ettirme eğilimi göstermekteydi. Bu şekilde tamirat işleri çoğalınca, tamirciler de kösele vb. malzemeleri pahalı tedarik ettiklerini ileri sürerek tamir ücretlerini çok fazla arttırmışlardı. Bu durum, ayakkabı tamiratı işine azami fiyat tespit edilmesini gündeme getirmişti<sup>567</sup>.

Verilebilecek bir başka örnek ise çuval meselesiydi. Bazı kimselerin, çuvaları toplayarak fiyatları yükseltmeleri üzerine komisyon, çuvaları beyannameye tabi

<sup>563</sup> Akşam, "Demir İhtikârı", 30 Haziran 1940.

<sup>564</sup> Tan, "Dün, Fiyat Tesbit ve Murakabe Komisyonu İlk İçtimamı Yaptı", 11 Haziran 1940; Tan, "Murakabe Komisyonu Faaliyeti", 13 Haziran 1940.

<sup>565</sup> Akşam, "Fiat Murakabe Komisyonu Toplandı", 12 Haziran 1940.

<sup>566</sup> Tan, "Satışlarda Azami Kar Nisbetlerine Ait Listelerden Bir Kısmı Meriyete Girdi", 22 Haziran 1940.

<sup>567</sup> Tasvir-i Efkâr, "Hükümet Pençe Tamirine Azami Fiyat Tesbit Ediyor", 14 Temmuz 1941.

tutmuştu. Bu karara göre; elinde 5'ten fazla un ve marda çuvalı bulunanlar, birer beyanname ile kaymakamlıklara veya valiliklere bildireceklerdi<sup>568</sup>.

Komisyonun kurulur kurulmaz, piyasayı tamamen kontrolü altına alması elbette mümkün değildi. Savaşın başlamasıyla eşya ve gıda fiyatlarında yaşanan ani yükseliş, bütün fiyatların tespit edilmesini imkânsız kılmaktaydı. Bu sebepten komisyon, en çok pahalılaştan maddelerin fiyatlarını tespitle işe başlasa da başarılı olduğu söylenemez. Çünkü komisyonun emrinde, piyasa ile geniş bir surette irtibat temin eden bir teşkilât mevcut değildi. İhtikârla mücadele işini, müşkül safhaya sokan en önemli sebeplerden biri de buydu. Diğer taraftan illerde kurulan bu komisyonların, fiyat tespit etmeleri birçok sıkıntıya da neden olmuştu. Zira şehirden şehire fiyatlar değişkenlik göstermişti. Buna en güzel örnek beyaz peynir meselesidir. İstanbul Fiyat Murakabe Komisyonu, beyaz peynirin fiyatını kiloda 40 kuruş olarak tespit etmişti fakat İzmit'te beyaz peynirin kilosu 55 kuruştı. Bu durum pek tabii olarak tüccarın, malı ucuz yerden alıp pahalı yerde satmasına yol açmıştı. Böylece de İstanbul'un peynir stokları sürekli azalma göstermişti<sup>569</sup>.

Bir diğer sıkıntıyı ise İstanbul tüccarları çıkarmaktaydı. Komisyon, fiyat tespiti ve fiyat yüksekliği hakkında zaman zaman tüccarlarla toplantı yaparak görüşmekteydi. Bu toplantılarda, ortak kararların alındığı olduğu gibi tüccarların komisyondan çıkan kararlara uymadığı zamanlarda olmaktadır. Özellikle peynir, zeytinyağı gibi maddeler komisyonun fiyat tespitinden sonra satılmamış, hatta bazen piyasadan tamamen yok olmuştu<sup>570</sup>.

İstanbul Fiyat Murakabe Komisyonu'nun aldığı kararlara, savaş boyunca muhtekirler tarafından bir direniş gösterildiğini söylemek mümkündür. Çeşitli hilelerle mallarını tespit edilen fiyattan satmak istemeyen bazı kimseler, komisyonun çalışmalarını sıkıntıya sokmuştu. Bu hilelerden birkaçına değinmemiz yerinde olacaktır. Bunlardan ilki, muhtekirler kâr haddinden faydalanmak için bir malı, kendi aralarında sürekli birbirilerine satmaktaydılar. Mal, her satışta el değiştirdiği için doğal olarak her muhtekir meşru kâr haddinden istifade etmiş ve böylece bahsi geçen malın

<sup>568</sup> *Tasvir-i Efkâr*, "Çuvallar Beyannameye Tâbi Tutuluyor", 15 Temmuz 1941.

<sup>569</sup> Hüseyin Avni, "İhtikârla Mücadele Niçin Müsbet Netice Vermedi?", *Tan* 24 Son Kânun/Ocak 1941.

<sup>570</sup> *Tasvir-i Efkâr*, "Valinin Beyanâtı", 20 Şubat 1941; *Tasvir-i Efkâr*, "Peynir Meselesi", 1 Mart 1941; *Tan*, "Peynir Fiyatları Tetkik Ediliyor", 15 İlk Teşrin/Ekim 1940.

fiyatı çok fazla yükselmiş oluyordu. Buna zincirleme ticaret denmekteydi. İhtikârın bu yeni şekli, ilgililer tarafından fark edilince bu yeni usulle mücadele başlamıştı. Bir başka ihtikâr şekli ise; İstanbul Fiyat Murakabe Komisyonu'nun, bir malın fiyatını tespit ederken, bu malın piyasadaki mevcudu azalırsa tekrar fiyat tespitinin yapılmasını şart koymasından kaynaklanıyordu. Muhtekir de bu durumdan istifade etmekteydi. Muhtekir, üretim bölgelerindeki tüccarlara, fiyatların arttırılmasını telgrafla ima eder ve bu telgraf üzerine gelen cevaplarda malın menşesinde pahalılaşıma olduğundan bahsedilirdi. Bu şekilde bir telgraf alan muhtekirler, Fiyat Murakabe Komisyonu'nu çok kere müşkül duruma sokmuşlardı. Malın fiyatını arttırmak için başvurdukları diğer bir yol ise yine üretim bölgelerine telgraf çekerek, “*Mal Göndermeyiniz.*” demeleri idi. Doğal olarak piyasaya az mal geldiği zaman fiyatlar artmış oluyordu. Yukarıda gösterilen birkaç örnekte, ihtikârla mücadele işinde muhtekirlerin komisyonu nasıl kandırdıkları aşikârdır<sup>571</sup>.

Muhtekirlerin yaptığı bu faaliyetlerin yanında bir de komisyondan kaynaklı sıkıntılar bulunmaktaydı. Kontrol işiyle ilgili bazı memurlar, işlerini hakkıyla yapmamaktaydılar. Cumhuriyet Halk Partisi'nin 6 aylık çalışma raporunda, bu durumdan bahsedilmekteydi. Rapordaki bilgilere göre; İstanbul'da bulunan depoların önemli bir kısmı doluydu ve bu da bir depo buhranı başlatmıştı. Bu depolarda ne gibi eşyanın bulunduğu konusunda yeteri kadar kontrol yapılmadığından, mevcut mallar hakkında yeterli bilgi bulunmamaktaydı. Raporda vurgulanan en önemli detay ise bu depolardaki malların, İstanbul'daki mal kıtlığını önemli derecede çözeceğiydi<sup>572</sup>.

Tüm bu sebeplerden kaynaklı savaş boyunca Fiyat Murakabe Komisyonlarının, yenilendiklerini ve kadrolarının arttırıldığını görmekteyiz. Komisyon, sıkı polis tedbirleriyle de kendini desteklerken,<sup>573</sup> diğer taraftan Fiyat Murakabe Kursları da açmıştı. İstanbul İhracat Baş Kontrolörlüğü'nde (Fiyat Murakabe Kontrolörü) kurslar açılmıştı. Kursa devam eden 46 kursiyer, Ankara'da sınava tabi tutulmuş ve geçenler çalışmalarına başlamıştı. Kursa katılanlar en az lise mezunu, üniversite okuyan ve

---

<sup>571</sup> Hüseyin Avni, “İhtikârla Mücadele İçin Yeni Açılan Kurslarda Neler Öğretmeliyiz”, *Tan*, 3 Haziran 1941.

<sup>572</sup> BCA, 490.1.00.62.218.2.

<sup>573</sup> *Vatan*, “Şehirde İhtikâr Taraması Yapıldı”, 7 Birinci Teşrin/Ekim 1941.

mezun olan kimselerdi. Bu kişiler, teoride olduğu kadar pratikte de fabrikalarda ve iş yerlerinde eğitim görmüşlerdi<sup>574</sup>.

Bunun yanı sıra komisyon, İstanbul'daki bütün nakliyat ambarlarından Anadolu'ya sevk edilen mallar hakkında, düzenli bir şekilde malûmat istemişti. Bu şekilde Anadolu'ya gönderilmek istenen malların sahiplerini, çeşitlerini, maliyet fiyatlarıyla satışlarını ve faturalarını kontrol etmeyi amaçlamıştı<sup>575</sup>. İstanbul Fiyat Murakabe Komisyonu, piyasada daha sıkı kontroller sağlamak adına Fiyat Murakabe Bürolarının yetkilerini de genişletmişti. Buna göre; büronun vazifesini daha iyi yapması için sadece satış mağazalarında yapılan fiyat kontrolü işi, genişletilerek piyasaya mal veren fabrika ve imalâthanelerde de kontrollerin yapılmasına karar verilmişti<sup>576</sup>. Ayrıca, zabıta ve polisler eşliğinde yapılacak olan suç üstülerde, muhtekirlerin komisyona verilmeden doğrudan mahkemelere sevki kararlaştırılmıştı. Bu suretle de sürüncemede kalan ihtikâr hadiselerinin derhal adliyeye intikali sağlanmış olup, ihtikârla daha esaslı bir şekilde mücadele amacı güdülmüştü<sup>577</sup>.

## **3.2. İstanbul'da İaşe İşlerinin Teşkilâtlandırılması**

### **3.2.1. İaşe Teşkilâtlarının Kurulması**

Ülkedeki murakabe ve iaşe işleri savaş uzadıkça çok daha zorlaşmaktaydı. Yeni teşkilâtlara duyulan ihtiyaç her geçen gün artarken, devletin kendini en çok bu alanda hissettirdiğini görmekteyiz. Bu meyanda devlet, beslenme, giyinme, ısınma vb. konularda mutlak bir düzen istemekteydi. Bundan dolayı İaşe Müsteşarlığı, İaşe Müdürlükleri ve İaşe Heyetlerine gereksinim duymuş ve savaşın üçüncü yılında halkı bu teşkilâtlarla tanıştırmıştı. Ticaret Bakanlığı'nca hazırlanan, iaşe işlerine ait bir kararname ile kurulan İaşe Müsteşarlığı, 2 genel müdürlük aracılığıyla idare olunacaktı. Bunlardan İaşe İşleri Genel Müdürlüğü; gıda maddeleri ve halkın zaruri ihtiyaçları olan maddelerle ilgilenecekti. Fiyatları Kontrol ve Murakabe Genel

<sup>574</sup> Selim Cavit, "Fiyat Murakabe Kursu", *İktisadi Yürüyüş*, IV, S.38, 1 Temmuz 1941, 6.

<sup>575</sup> Atif Sakar, "İhtikâr Vakaları Günden Güne Azalıyor", *Tasvir-i Efkâr*, 9 Haziran 1941.

<sup>576</sup> *Vatan*, "Fabrikalar da Kontrol Edilecek", 3 Haziran 1941.

<sup>577</sup> *Vatan*, "İhtikârla Mücadele", 2 Birinci Teşrin/Ekim 1941.

Müdürlüğü ise; bu maddelerin fiyatlarının tespitiyle alâkadar olacak, kontroller yapacak ve ceza vermek hususunda yetkileri olacaktı<sup>578</sup>.

Ankara, İstanbul ve İzmir’de valilerin emrinde İaşe Müdürlükleri kurulurken diğer illerde İaşe Heyetleri teşkil edilmişti. İaşe Müdürlükleri, iaşe işlerinde valinin yardımcısı olarak çalışacaktı. İaşe Müdürlükleri, valinin gözetiminde Bölge Ticaret Müdürü, Mahalli Toprak Mahsulleri Ofisi Şube Müdürü, Ticaret Odası Başkâtibi ve Fiyat Murakabe Bürosu Şefinden oluşmaktaydı<sup>579</sup>.

İstanbul’daki belediye hudutları dâhilindeki ilçelerde, Bölge İaşe Müdürlüğü’ne bağlı birer İaşe Müdürlüğü kurulacak ve diğer ilçelerde kurulacak olan İaşe Amirlikleri ise kaymakamlıklara bağlı olacaktı. İstanbul’da toplamda 11 tane İaşe Amirliği kurulmuştu. İl ve ilçelerdeki İaşe Müdürlükleri ve İaşe Amirliklerinin, mevcut ihtiyaçları tespit, tüketimi teşkilâtlandırma ve dağıtma, fiyat murakabesi ve ihtikârla mücadele görevleri bulunmaktaydı<sup>580</sup>.

İaşe Müsteşarı Şefik Soyer’in beyanatına göre sistem şu şekilde işleyecekti: Valiler, kendilerine yapılan müracaatlardan kişilerin ihtiyaçlarını tespit ederek, İaşe Müsteşarlığı’na bildireceklerdi. Bu ihtiyaçların tespitinden sonra Ticaret Müdürlükleri, olmayan yerlerde Ticaret Odaları ve bu da yoksa belediyeler kendilerine verilen ihtiyaç listelerine göre yerinde araştırmalar yapacak, müracaat edenlerin, dağıtılacak maddelere gerçekten ihtiyaç duyup duymadıklarını araştıracaklardı. Bu şekilde ihtiyaç listelerine kesin şekil verildikten sonra valiler, bu listeleri İaşe Müsteşarlığı’na göndereceklerdi. Müsteşarlık bu listelere göre mevcut malı, ihtiyaçlara göre ayıracaktı<sup>581</sup>.

Bu arada, memleketin iaşe ihtiyaçlarını gerektiği şekilde idare etmek için yeni ofisler de kurulmuştu. Bu ofislerden biri Ticaret Ofisi iken diğeri Petrol Ofisiydi. Ticaret Ofisi’nin, her türlü iaşe madde ve malzemesini satın almak, gereken ithalât ve ihracatı temin etmek ve zaruri olan stokları oluşturmak gibi görevleri bulunmaktaydı. Petrol Ofisi’nin ise her türlü petrolü satın almak, stoklar oluşturmak vb. görevleri

<sup>578</sup> *Tasvir-i Efkâr*, “İaşe Teşkilâtı”, 4 İkinci Kânun/Ocak 1941.

<sup>579</sup> BCA, 30.18.1.2.95.45.19; *İstanbul Ticaret Odası Mecmuası*, “Yeni İaşe Teşkilâtı”, LVII, No.7, Temmuz 1941, 246.

<sup>580</sup> *İstanbul Ticaret Odası Mecmuası*, “İaşe Müsteşarlığı”, LVIII, No.7, Temmuz 1942, 188; *Tasvir-i Efkâr*, “İaşe Amirlikleri Tesis Ediliyor”, 1 Mart 1942.

<sup>581</sup> *Tasvir-i Efkâr*, “Tevzie Tâbi Tutulan Maddeler”, 20 Nisan 1941.

vardı. Bu şekilde hükümet, bir taraftan iâşe işleriyle uğraşırken diğer taraftan stoklar oluşturabilecekti<sup>582</sup>. Bu sebepten İstanbul’da oluşturulacak stoklar için Ticaret Bakanlığı’nın emriyle depolar kiralanmış ve elde edilen stoklar bu depolara göre dağıtılmıştı<sup>583</sup>.

### 3.2.2.1. Halk Dağıtma Birlikleri

Halka yapılacak dağıtma ilerini kolaylaştırmak maksadıyla kurulan bu birlikler, iâşe yönetim işinin kendi içinde küçük birimlere ayrıldığını göstermektedir. Yani devlet iâşe işlerinde bir ağ oluşturarak, memleketin her köşesinde etkin olmaya çalışmıştı. Şehirlerde, her 250 hane ya da 1000 nüfusluk bir halk kitlesi, bir birliği (Halk Dağıtma Birliği) oluşturmaktaydı. Her birlik, 1’i başkan 4’ü üye olmak üzere 5 kişilik bir İdare Heyeti seçecekti. Bu İdare Heyeti’nin görevleri arasında;

- ✓ Hükümetçe dağıtılması karne usulüne bağlanmış olan maddelerin karnelerini dağıtmak.
- ✓ Doğrudan tüketiciye dağıtılacak maddelerin dağıtımını temin etmek.
- ✓ Birliğe dâhil aile fertlerinin ölüm, doğum, taşınma, seyahat, askerlik ve hapislik gibi nüfus hareketlerini takip ederek, fazla karne dağıtımını önlemek.
- ✓ Nüfus hareketlerinden, en geç üç gün içinde ilgili halk birliğini ve mahalli iâşe müdürü veya amirliğini haberdar etmek.
- ✓ Perakendeci esnaf birlikleri aracılığıyla yapılacak dağıtımlarda; hangi gün, hangi bakkal veya hangi mağazadan ne alınabileceğinden birlik üyelerini haberdar etmek.
- ✓ Fazla karne almak veya fazla nüfus göstermek gibi hile yoluna sapanları tespit ederek, günü gününe İâşe Müdürlüğü ve İâşe Amirliğine bildirmek.
- ✓ Mahallelerde yapılacak taramalarda, temsilci sıfatıyla üyelerinden birini hazır bulundurmak<sup>584</sup>.

<sup>582</sup> *Tasvir-i Efkâr*, “İâşe Teşkilâtı Faaliyete Geçiyor”, 18 Şubat 1941.

<sup>583</sup> *Tasvir-i Efkâr*, “İâşe Müsteşarının Tetkikleri”, 27 Nisan 1941.

<sup>584</sup> *İstanbul Ticaret Odası Mecmuası*, “Halk Dağıtma Birlikleri”, LVIII, No.7, Temmuz 1942, 178; *Yeni Sabah*, “Dağıtma Birlikleri”, 4 Mayıs 1942.

Şehirler dışında köylerde de dağıtma birliklerinin kurulması öngörülmüştü. Buna göre; her köy bir Köy Dağıtma Birliği'ni teşkil edecekti. Bu birliklerin idare heyetleri ise köy muhtarının başkanlığı altında, Nahiye Müdürlüğü tarafından tayin edilecek 4 üyeden oluşacaktı. Bu birlikler, şehirdekilerden farklı olarak hükümetçe el konulan maddelerin köy içinde saklanmasını sağlayacaklardı<sup>585</sup>.

İstanbul'daki İaşe Müdürlüğü, iaşe işlerinin düzenli bir şekilde yürütülebilmesi için halka dağıtmak üzere “İaşe Beyannameleri” hazırlamıştı. Bu beyannameler, kimlik yerine de kullanılabilir, vatandaşlar ekmek karnelerini değiştirirken ve ekmek karnelerini kaybettikleri takdirde, yeniden karne alabilmek için bu beyannameleri kullanacaklardı<sup>586</sup>. Bu beyannamelerin içinde birer kupon bulunacak ve bu kuponların numaraları karşılığında halka yiyecek ve giyecek dağıtılacaktı<sup>587</sup>.

İaşe Beyannamelerinin, ne şekilde doldurulacağı hakkında İstanbul Valiliği bir tebliğde bulunmuştu. Buna göre; dağıtılmış olan beyannameler, birlikler tarafından toplanırken, nüfus cüzdanlarının gösterilmesi mecburiydi. Bu şekilde beyannameler onaylanacak ve teslim alınacaktı. Okul, çocuk yuvası, hastane ve hapisane gibi yerlerde bulunanların aile reisleri, bu kişileri beyannameye yazmakla beraber isimlerinin karşısına okulda, hastanede, hapishanede, askerde gibi ibareler düşecekti. Aile kütük numarası hanesine aile reisleri bir şey yazmayacak, bu kısımlar birlikler tarafından doldurulacaktı. Aynı evde birden fazla oturan aile varsa bu aileler, ayrı ayrı beyanname vereceklerdi. Her vatandaş, hükümet tarafından yapılan dağıtımlardan ve iaşe işlerinden istifade edebilmek için bu birliklere kaydolmaya mecburdular, aksi takdirde hiçbir dağıtımdan faydalanamayacaklardı. Ayrıca birden fazla birliğe üye olmaya çalışanlar hakkında, Milli Korunma Kanunu'na aykırı hareketten işlem yapılacaktı. Bu tebliğde, en dikkat çekici husus ise ağır işçilerin ekmek karnelerini bu birliklerden almayacak olmalarıydı<sup>588</sup>. Buna göre; ağır işçiler ellerinde bulunan ekmek karnelerini kayıtlı buldukları birliklere onaylatarak, çalışmakta oldukları yerlere hitaben birer mektup yazarak alacaklardı. Bu mektupları doğrudan İlçe İaşe Şefliklerine götürerek, mahalli zabıta aracılığıyla o işte halen çalışıp çalışmadıklarını

<sup>585</sup> T.C. Resmi Gazete, S.5106, 4 Mayıs 1942, 2849; *Vakit*, “Halk Dağıtma Birlikleri”, 12 Mayıs 1942.

<sup>586</sup> *Vakit*, “İaşe Belgeleri”, 1 Haziran 1942.

<sup>587</sup> *Vakit*, “İaşe Belgeleri 15 Hazirana Kadar Dağıtılacak”, 23 Mayıs 1942.

<sup>588</sup> *Yeni Sabah*, “İaşe Beyannameleri”, 16 Haziran 1942.

tespit ettireceklerdi. Mektuplarını almayan işçilere ise ekmek karneleri verilmeyecekti<sup>589</sup>.

Birliklerin, dağıtma işlerini ne şekilde gerçekleştireceği ile ilgili basında geniş çapta haberler yapılmıştı. Bu haberlerden anlaşıldığı üzere karneye bağlanmış maddelerin karne dağıtım işi her ayın 20'sinde gerçekleşecekti. Karne ile dağıtım yapılan maddelerin, kuponuz olarak dağıtımını mümkün olmadığından dağıtılacak olan ihtiyaç maddesine ait kuponların, ekmek karneleriyle birlikte Dağıtma Birlikleri'ne teslim edilmesi gerekmektedir. Birlikler, perakendeci mesleki birlikleri vasıtasıyla ihtiyaç maddesi dağıtımını yapacağından, bir yandan bu birliklere dağıtılacak maddeleri temin ederken diğer yandan hangi tarihten itibaren, hangi maddenin dağıtılacağını duyuracaktı. Doğrudan halka dağıtılmasına karar verilen maddeler, ana mağazalardan alınıp halka dağıtılırken, bunların nakil masrafları o mala ilâve edilecek ve buradan sağlanan gelirle de o mahallenin fakir çocuklarına iâşe ve giyim noktasında yardım edilecekti<sup>590</sup>.

### 3.2.2.2. İstanbul Mahrukat Ofisi

Savaş yıllarında, İstanbul'un iâşesi meselesi çok fazla önem arz etmekteydi. Zira nüfusu fazla olan bir şehrin iâşesi oldukça güçlü. Bu yüzden tüm Türkiye'de uygulanan iâşe işlerinden farklı olarak, İstanbul'da daha farklı iâşe tedbirleri de alınmaktaydı. Bu tedbirlerden biri olan Mahrukat Ofisi, savaş yıllarında sadece İstanbul'da kurulan bir ofisti. İstanbul'un yakacak sorunu, daha önceki bölümlerde işlendiği için burada ofisin mahiyeti hakkında bilgiler verilecektir. İstanbul'daki yakacak sorunu, sadece şiddetli kış mevsimlerinin bir sonucu değildi elbet. Şehirde, yeterli derecede stok yapacak depoların bulunmaması da şehrin sıkıntılı zamanlar yaşamasına neden olmaktadır. Bu sıkıntıların çözümüyle alâkalı basında ilk haberler, Nisan 1942 sıralarında çıkmaya başlamıştı. Onlardan biri olan Vakit Gazetesi'nin haberine göre; İstanbul'un kömür ve odun işi için Ankara'ya giden Vali Lütfi Kırdar, çok yakında bir ofisin kurulacağını belirtmekteydi<sup>591</sup>.

<sup>589</sup> *Cumhuriyet*, "İâşe Karneleri Hakkında Vilâyetin Tebliği", 18 Haziran 1942.

<sup>590</sup> *Yeni Sabah*, "Halk Dağıtma Birlikleri Tevziatı Nasıl Yapılacak?", 24 Haziran 1942.

<sup>591</sup> *Vakit*, "Dün Sabah Ankaradan Dönen Valinin Beyanatı Yakacak Ofisi Kuruluyor", 27 Nisan 1942.



İstanbul Valiliği'ne bağlı olarak kurulan bu ofis, şehrin mahrukat ihtiyaçları için İstanbul Valiliği tarafından veya hükümet tarafından temin edilecek yakacak maddelerini temin ederek, bunların satışı ve dağıtılması işiyle meşgul olacaktı. Ofis, İstanbul Valiliği'nin izniyle, şehir içinde lüzum gördüğü yerlerde şubeler açabilecekti. Ayrıca ofisin emrine 500 bin liralık bir sermaye ayrılmıştı<sup>592</sup>.

Ofis hazırlıklarını bu şekilde yürütürken, diğer yandan odun ve kömür teminini aşağıda yazılı olan esaslara bağlamıştı:

- ✓ Resmi daire ve müesseseler; odun ve kömür ihtiyaçlarını dolduracakları bir liste ile Ofis Genel Müdürlüğü'ne bildireceklerdi. Bu suretle ofis, gereken ihtiyaç doğrultusunda ihtiyaçları temin edecekti.
- ✓ Fırınlara, hamamlara ve emsali müesseseler; bu müesseselerin mensup oldukları birlikler, ofisle temasa geçip ihtiyaçları bildirecekti. Buna göre; ofis tarafından oluşturulan listelerde odun ve kömürlerin temin edileceği depolar ve miktarları birliklere bildirilecekti. Eğer bu miktarlar ihtiyacı karşılamazsa, ihtiyacın geri kalan kısmı piyasadandan temin edilecekti.
- ✓ Memurlar ve müstahdemler; Memurlar Kooperatifi'ne kayıtlı bulunan memur ve müstahdemlerin odun ve kömür ihtiyaçları, kooperatifle ofis arasında yapılacak anlaşma ile temin edilecekti. Temin edilen bu kömür ve odunların bedelleri, kooperatife kayıtlı memur ve müstahdemlerin her ay maaşlarından kesilmek suretiyle taksitle ödenecekti. Kooperatife kayıtlı olmayan memur ve müstahdemler, halkın temin ettiği şekilde ihtiyaçlarını temin edecekti.
- ✓ Sabit ve dar gelirli halk; satın almak istedikleri odun ve kömür ihtiyaçlarını, kaymakamlıklarca ofisten aldırarak ve ofisçe verilecek talimata göre mahalle birlikleri bunları tespit edecek ve karneleri dağıtacaklardı. Karneler ise dörder kuponlu olacak ve her kupon 50'şer kilo kömür ve bir çeki odunu temin edecekti. Halk, belirlenen günlerde depolara müracaat ederek odun ve kömürlerini alacaklardı<sup>593</sup>.

<sup>592</sup> T.C. Resmi Gazete, S.5111, 21 Mayıs 1942, 2910; İstanbul Ticaret Odası Mecmuası, "İstanbul Mahrukat Ofisi", LVIII, No.6, Haziran 1942, 170; Ticari Birlik, "İstanbul Mahrukat Ofisi", S.7, 1 Haziran 1942, 7.

<sup>593</sup> Ticari Birlik, "Mahrukat Ofisi", S.15-16, 15 Birinci Teşrin/Ekim 1942, 12.

Çalışmalarına başlayan ofis, ilk olarak Marmara ve Karadeniz sahillerinden odun ve kömür tedarik etmeye çalışmıştı. Bunun için bu civarlarda satılık odun ve kömürleri bulunanların, ofise müracaat etmelerini istemiş ve mangal kömürü temini için de ilk olarak Bulgaristan'a başvurmuştu<sup>594</sup>. Vali Lütfi Kırdar'ın ifadesine göre; Mahrukat Ofisi, odun tedarik ederken tüccarın çalıştığı ormanlardan faydalanmayacaktı. Belgrad, İstranca ve Alemdağı Ormanları gibi hususi yerlerden odun temin edecekti. Bu şekilde, tüccarları da zarara sokmadan odun ve kömür temin edilecekti. İstranca Ormanı'ndan 60 bin çeki odun, Alemdağ Ormanı'ndan 20 bin çeki meşe olmak üzere 50 bin çeki odun, Belgrad Ormanlarından 60 bin çeki odun, Karasu Ormanı'ndan 100 bin çeki odun, Çilingöz Ormanı'ndan da 20 bin çeki odun tedarik edilmişti. Ayrıca alınan bir kararla ofis, elinde daima 500-600 ton mangal kömürü bulunduracaktı. Bu tedbir kömürü, çok zor zamanlarda piyasaya çıkarılacaktı<sup>595</sup>.

Temin edilen odun ve kömürlerin nakil işlemleri için her ne kadar ofisin emrine 30 adet motor ve 30 adet yelkenli verilmiş olsa da, ofisin karşılaştığı en büyük problemlerden biri nakliyat meselesi olmuştu. Bunun için deniz yolları kullanılmış ancak navlun ücretlerinin yüksekliği fiyatlara yansımış ve fiyatlarda yükseklik yaşanmıştı. Bunun haricinde, demiryolları kullanılsa da amele ücretleri gibi ekstra ücretler yine fiyatları yükseltmişti. Kullanılan bir diğer yöntem ise iş mükellefiyetine tabi tutma şekliydi. Ofis, her köyün her arabasını ofis adına ormandan istasyona odun taşınması için bir nevi kiralamıştı. Buna göre; her araba istasyona 50 çeki odun getirmekle mükellef tutulmuştu. Buna karşılık, her 50 çeki odun getiren arabaya 100 lira para ödenmişti. Bir köyün, bütün arabalarının bir anda bu mükellefiyete tabi tutulması da imkânsız olduğundan bu mükellefiyet, onda bir esasına bağlanmıştı. Yani, bir köyde 60 araba varsa önce 6'sı mükellefiyetini yapacak, sonra diğer 6'sı odun taşımaya başlayacaktı. Aslında ofisin uyguladığı bu şekil, mükellefiyetten çok köylüye zorla para kazandırmak usulüydü<sup>596</sup>.

---

<sup>594</sup> *Cumhuriyet*, "Mahrukat Ofisi Tedariklere Başlıyor", 12 Mayıs 1942.

<sup>595</sup> Burhan Felek, "Mahrukat Ofisi ve Bir Takım Mahrukat Tüccarları", *Cumhuriyet*, 2 Haziran 1942; Said Kesler, "Ofis, Odun ve Kömürü Kaça Satabilecek?", *Tan*, 17 Haziran 1942; *Cumhuriyet*, "İhtiyat Tedbiri!", 4 Eylül 1942.

<sup>596</sup> Said Kesler, "Mahrukat Ofisi Nasıl Çalışıyor?", *Tan*, 15 Haziran 1942; *Cumhuriyet*, "Mahrukat Ofisinin Emrine 30 Motor Verildi", 10 Mayıs 1942.

Yalnız bu şekil, bazı tüccarları rahatsız ettiğinden bunu önleme çabasına giriştiklerini görmekteyiz. Çünkü köylü çalışacak böyle bir saha bulunca, tüccara olan ihtiyacı kalmayacak ve tüccar da çalıştıracak işçi bulamayacaktı. Bu yüzden bazı tüccarlar, “*Ofis sizi bedavaya çalıştıracak, mükellefiyet usulünü bunun için uyguluyor, çalışmak istemeyenlere dayak atılacak, kaymakamlıklarda işleri görülmeyecektir.*” diye asılsız dedikodular yaymaya başlamışlardı<sup>597</sup>.

1942’de yaşanan zorlu kış şartları ve dolayısıyla yaşanan yakacak sıkıntısına karşı bir tedbir olarak kurulan ofis, diğer tüm teşkilâtlar gibi beklentileri karşılayamamıştı. Ofis aldığı tüm önlemlere rağmen, ne fiyatların artışına bir çözüm bulabilmiş ne de İstanbul’un ihtiyacı olan miktarı tedarik edebilmişti. Savaşın sonuna doğru odunun çekisi 17 liraya, kömürün kilosu ise 20-22 liraya kadar çıkmıştı<sup>598</sup>.

### 3.2.2.3. İaşe İşlerinde Belediyenin Rolü

Savaş yıllarında, şehirlerin iaşesi meselesi çok önemli olduğundan devlet, tüm teşkilâtlarıyla bu meselenin çözümü için çalışmıştı. Bu konuda belediyelerin yeri çok önemliydi. Belediyeler, ihtikârla mücadelede etkin rol oynadığı gibi iaşe işlerinin düzenlenmesinde de oldukça sıkı çalışmıştı. İaşe işlerinin düzenlenmesinde belediyelere verilen bazı görevler vardı. Ancak savaş şartları ve bir kısım tüccarın faaliyetleri, belediyelerin görevlerini hakkıyla yapmasına müsaade etmemişti. Savaş yıllarında, İstanbul Belediye’sinin diğer belediyeler arasında çok daha farklı bir yeri vardı. Lütfi Kırdar, şehrin yaşadığı sıkıntıları çözmek adına daima hükümet görevlileriyle irtibat halindeydi ve diğer şehirlerden farklı olmak üzere bir yakacak ofisi dahi kurdurtmuştu<sup>599</sup>.

İaşe işlerinde, özellikle şehrin ihtiyaç stoklarını oluşturmada, savaşın ilk yıllarında bütün iş belediyelere düşmekteydi. Bu yüzden 16 Ocak 1941’de başbakan İç Ticaret Genel Müdürlüğü’ne verdiği bir cevapta, belediyelerin stok yapabilmeleri için Belediye Bankası aracılığıyla dağıtımı yapılan oktorva<sup>600</sup> vergisinden, belediyelere ödenek verilmesinin mümkün olabileceğini belirtmekteydi. Bu paranın,

<sup>597</sup> Said Kesler, “Tüccar, Köylü ve Mahrukat Ofisi Karşı Karşıya”, *Tan*, 16 Haziran 1942.

<sup>598</sup> *Cumhuriyet*, “Odun ve Kömür Derdi Niçin Halledilemiyor?”, 5 Kasım 1945.

<sup>599</sup> *Cumhuriyet*, “Dün Vilayette Üç Mühim Toplantı Yapıldı”, 11 Nisan 1942.

<sup>600</sup> Bir şehre ticari eşyalar girerken bu eşyalar üzerinden alınan vergi. Bkz. [www.tdk.gov.tr](http://www.tdk.gov.tr).

belediyelere sadece stok yapabilmeleri için verilebileceğini belirten başbakanın bu cevabı, iaşe konusunda belediyelerin önemini vurgulayan bir husustu. İaşe teşkilâtlarının kurulmasına kadar belediyelerin, bu konuda esaslı çalışmalarını görmekteyiz. Her ne kadar daha sonra iaşe teşkilâtları kurulsun da belediyeler bu konuda iaşe heyetlerine yardım etmişti<sup>601</sup>.

Belediyelerin tek görevi, şehirlerin stok durumlarını kontrol altında tutmak değildi elbette. İstanbul Belediyesi, memurları aracılığıyla fiyat kontrolleri yaparak Fiyat Murakabe Komisyonu'na yardımcı olmuştu. Örneğin; süt fiyatlarının tespitini isteyen Sütçüler Cemiyeti'nin, Fiyat Murakabe Komisyonu'na başvurmasıyla komisyon, belediyeden şehrin süt vaziyetini araştırmasını istemişti. Bu hususta çalışmaya başlayan belediye; Beyoğlu, Büyükçekmece ve civarındaki mandıralarda araştırmalar yapmıştı<sup>602</sup>.

Verilebilecek diğer bir örnek ise sebze ve meyve perakende fiyatlarının, halka ilânı meselesiydi. Hal İdare'sinin ilân ettiği toptan sebze ve meyve fiyatlarından, halkın yeteri kadar faydalanamaması üzerine belediye harekete geçmişti. Yapılan çalışmalar sonunda meyve ve sebzenin, her semtte kaçta satılabileceğini tespit eden belediye, bu fiyatların her gün gazetelerde ilân edilmesini sağlayarak, halkın perakende fiyatları daha iyi anlamasına yardımcı olmuştu<sup>603</sup>. Bu karardan sonra, diğer gıda maddelerinin de halkın görebileceği yerlerde siyah yazı tahtaları üzerinde teşhirine ve gazetelerde ilânına karar verilmişti<sup>604</sup>.

İaşe işlerinin mühim bir ayağı olan hileli gıda maddeleriyle de mücadeleye giren belediye, piyasada yaptığı kontrolleri daha esaslı bir hale getirmek için ekmek ve gıda maddelerinin, bölgelere ayrılmasını sağlayarak kontrollerin daha esaslı yapılmasını temin etmişti<sup>605</sup>. Belediye, kontrollerin gün geçtikçe zorlaşmasından kaynaklı böyle bir karar almıştı. Çünkü su şişelerinde bile mühürleri sökülüp, içlerine şebeke musluk suyu doldurmak suretiyle hile yapılmaktaydı<sup>606</sup>.

---

<sup>601</sup> BCA, 030.10.00.184.272.2.

<sup>602</sup> *Akşam*, "Süt Fiyatları", 7 Teşrin-i Sâni/Kasım 1940.

<sup>603</sup> *Akşam*, "Sebze ve Meyve Perakende Fiyatları", 8 Temmuz 1940.

<sup>604</sup> *Akşam*, "Yiyecek Fiyatları", 10 Mayıs 1940.

<sup>605</sup> *Yeni Sabah*, "Piyasa Kontrolü", 12 Eylül 1942.

<sup>606</sup> *Tasvir-i Efkâr*, "Su Şişelerinde Hile Yapılıyormuş", 7 Mayıs 1941.

Belediye bu kontrollerini, bir teftiş heyeti ile yürütmekteydi. Belirli zamanlarda yapılan bu kontrollerde çok farklı manzaralarla karşılaşan belediye, aslında halkın sağlığının nasıl tehdit altında olduğunu görmekteydi. Belediye, yaptığı bu kontrollerin birinde birçok ceza kesmiş ve malları müsadere etmişti. Üsküdar, Kadıköy, Kalamış, Suadiye, Beyoğlu, Yenikapı, Edirnekapı, Karagömrük, Şehremini ve Eminönü'nde gerçekleştirilen geniş kontrollerde, fahiş fiyatla mal satan, sağlık muayene cüzdanı bulunmayan, temizliğe önem vermeyen, gıda maddelerini açıkta satan birçok esnaf çeşitli cezalar görmüştü<sup>607</sup>.

Savaşın ilk yıllarında İstanbul Belediyesi'nin, gıda temini konusunda da çalışmalar yaptığını görmekteyiz. 1940'ta, şehirde iyice yükselen et fiyatlarını makul bir seviyeye indirmek ve piyasadaki kasaplık hayvan miktarını arttırmak için İzmir'den canlı kasaplık hayvan getirtilmişti. Belediyenin İzmir ile yaptığı görüşmeler neticesinde, İzmir'den haftada 3 vapur kasaplık hayvan İstanbul'a getirtilmişti. Bu hayvanların nakli meselesi ise Denizyolları İdaresi'nin, İzmir vapurunu tahsis etmesiyle halledilmişti<sup>608</sup>.

Savaşın giderek şiddetlenmesinin, ekonomi üzerinde olumsuz bir etki yarattığı bir gerçektir. Böyle zamanlarda fiyatların gerek resmi gerekse de gayri resmi olarak arttığını gözlemleyebilmekteyiz. Bu gibi durumlarda devlet, ihtikâr faaliyetleriyle mücadele ederken, halkın da bu mücadeleden daha kesin bir şekilde faydalanması gerekliydi. Özellikle belli yiyecek, giyecek ve yakacak maddelerini ucuz fiyatlardan satan teşekküllerin olması önemliydi. İstanbul Belediyesi'nin, bu amacı gerçekleştirmek için girişimlerde bulunduğunu görmekteyiz. Bunun için gerekli incelemeleri yapan belediye, ucuz mal satan mağazalar kurma kararı almıştı. Belediye, bunu sağlamak adına bazı ihtiyaçları, Ticaret Ofislerinden ve devletin el koyduğu maddelerden satın almak ve diğer ihtiyaçları da üretim bölgelerinden getirtmek için çalışmalar yapmıştı<sup>609</sup>.

Fiyat Murakabe Komisyonlarının lağvı ve komisyonların işlerini belediyelere devriyle, belediyelerin bu konudaki sorumlulukları artmıştı. Ticaret Bakanlığı, kontrolleri kolaylaştırmak için belediyelere, mallara etiket koyulmasının sağlanmasını

<sup>607</sup> Akşam, "Şehirde Teftişler", 20 Temmuz 1940.

<sup>608</sup> Akşam, "Etin Ucuzlaması İçin", 12 Nisan 1940.

<sup>609</sup> Tan, "Belediye Satış Mağazaları", 5 Son Kânun/Ocak 1942.

ve bu kontrollerden iyi bir sonuç almaları için de bunun özellikle sadeyağ ve zeytinyağı, pirinç, fasulye, mercimek, nohut, zeytin, peynir, sabun, odun, kömür, kaput bezi, basma gibi belli başlı ihtiyaç maddeleri üzerinde uygulanmasını bildirmişti. Etiketsiz mal satanlar hakkında cezai işlemler de uygulanmaktaydı. Buna göre; 10 liradan az ve 500 liradan çok olmamak kaydıyla para cezası uygulanırken, 1 haftadan 6 aya kadar da hapis cezası uygulanmaktaydı. Bu işte belediyeler, Ticaret Odalarından ve tüccar birliklerinden yararlanacaktı<sup>610</sup>. Bu doğrultuda belediye, Pazarlıksız Satış Kanunu'na muhalif hareket edenlerle, malların üzerine etiket koymayan dükkân sahipleri hakkında cezai işlemler uygulamıştı<sup>611</sup>.

### 3.2.3. İstanbul'da Kooperatifçilik Çalışmaları

Kooperatifçilik tarihi, özellikle I. Dünya Savaşı'nda tüketim kooperatifçiliği alanında kendini göstermeye başlamıştı. 1924'te Ticareti Bahriye Kanunu'nun 15. maddesine bir ilâve yapılarak, kooperatif tarzındaki teşekküllerin hukuki varlığı kabul edilmiş, aynı tarihteki Zirai İtibar Birlikleri Kanunu'nu, 1926'da Ticaret Kanunu ile tamamlandıktan sonra, 1930'da Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu çıkarılmış ve sonunda 2834 ve 2836 sayılı Zirai Kredi ve Satış Kooperatifleri Kanunu kabul edilmişti<sup>612</sup>.

Kooperatifler daha çok tüketim, üretim ve kredi kooperatifleri olarak üçe ayrılmaktadır. Tüketim kooperatifi, ortaklarının ihtiyacı olan eşya, gıda gibi malları temin eder. Üretim Kooperatifleri ise çeşitli meslek gruplarının, üretim için ihtiyaç duydukları malları en iyi şartlarda satar. Ortaklara tohum, makine, müşteri gibi ihtiyaç duydukları sahaları temin eder. Kredi kooperatifleri ise ortaklarına, mesleki işlerinde kullanmak üzere borç para temin etmektedir. Bu kooperatiflerin amacı, üretici ile tüketiciyi yakınlaştırıp, aracıları ortadan kaldırmak ve bu suretle tüccarın yerine geçerek malı daha ucuza piyasaya sunabilmektir<sup>613</sup>.

<sup>610</sup> Tan, "Fiyat Kontrolleri Şiddetlendirilecek", 22 İlk Teşrin/Ekim 1942; İkdam, "Gıda Maddeleri Fiatları Çok Sıkı Kontrol Edilecek", 22 Birinci Teşrin/Ekim 1942; Tan, "Her Nevi Mala Fiyat Etiketleri Konulacak", 5 Son Teşrin/Kasım 1940.

<sup>611</sup> Vakit, "Etiketsiz Et Satanlar", 26 Nisan 1942.

<sup>612</sup> Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, "Kooperatifçilik Hareketi Etrafında Neşriyat", Cumhuriyet, 6 Birinci Teşrin/Ekim 1943.

<sup>613</sup> Suphi Nuri İleri, "Reji Kooperatifleri Nedir ve Ne Yapar?", Tan, 2 İlk Teşrin/Ekim 1942.

Savaş yıllarında, ekonominin her geçen gün kötüye gitmesi piyasada sıkıntılar yaşatırken, halkın iâşesi meselesi daha çok önem kazanmaya başlamış ve devlet, her alanda tedbirler almaya ve çözüm yolları bulmaya çalışmıştı. Kooperatifler, başvurulan bu çözüm yollarından biriydi. Gazetelerde, kooperatiflerin öneminden bahsedilerek özellikle tüketici kooperatiflerinin sağlayacağı yararlar tek tek açıklanmıştı. Avrupa ülkelerindeki tüketici kooperatiflerinin, o piyasalardaki fiyatlarda etkin rol üstlendiğinden bahseden Cumhuriyet Gazetesi, İsveç'teki kooperatif çalışmalarına örnek vermişti<sup>614</sup>.

Cumhuriyet Gazetesi yazarı Yunus Nadi'ye göre; iç ve dış piyasayı bilen ve üreticinin malını gerçek fiyatıyla satabilecek bir teşekkülün var olması oldukça faydalıydı. Kooperatifçilik çalışmalarının, dünya ekonomisinin karmaşık hali içinde çok önemli yer tuttuğunu belirten Nadi, hükümetin bu konuya önem gösterdiğinin de altını çizmekteydi<sup>615</sup>.

Savaşın daha başında şehrin çeşitli semtlerinde, 4 tane satış yeri açan Sebze Kooperatifi, bu satış yerlerini 15'e çıkarmaya karar vermişti. Kabzımalı ortadan kaldırarak, halka ucuz meyve ve sebze satışını amaçlayan kooperatif, üreticinin durumunu da göz önüne alarak, üreticiye bir çeşit kredi açmak suretiyle yardım etme kararı da almıştı<sup>616</sup>. 1943'te ise sebzecilerin yeni bir kooperatif teşkil etmek için girişimde buldukları görülmektedir. Sebzeciler, domates salçası üretmek için Yalova'da, bir yaş sebze ve meyve kooperatifi kurmuşlardı. Burada ayrıca Orhangazi ve Karamürsel'de yetişen meyvelerden marmelât ve reçel yapmayı da amaçlamışlardı. Yine Kartal'da, Kartal'da yetişen sebzeleri İstanbul Hal'inde satmak üzere bir kooperatif kurulmasına karar verilmişti. İstanbul piyasasında var olan kooperatifleri, kendine bağlayan bir merkez kooperatifinin de kurulması için yapılan çalışmaları Son Telgraf Gazetesi'nde görmekteyiz. Buna göre; bu merkez kooperatif, Kâğıthane, Kemerburgaz, Bakırköy, Kısıklı gibi birçok kooperatiflerin mallarını İstanbul piyasasına arz edecekti<sup>617</sup>.

---

<sup>614</sup> *Cumhuriyet*, "İhtikâra Mani Olmak İçin Bizde de Geniş Kooperatifler Kurmak Lâzımdır", 22 Birinci Kânun/Aralık 1939.

<sup>615</sup> Yunus Nadi, "İktisadî Kalkınmada Kooperatifin Rolü", *Cumhuriyet*, 29 Temmuz 1939.

<sup>616</sup> *Cumhuriyet*, "Açılacak Sebze Satış Yerleri", 10 Birinci Teşrin/Ekim 1939.

<sup>617</sup> *Son Telgraf*, "Sebzeciler Bir Kooperatif Kuruyorlar", 27 Mart 1944.

Belediye Kooperatifi, İstanbul halkının ihtiyaçlarını karşılamak adına çeşitli girişimlerde bulunmuştu. Buna göre; kooperatif, Eyüp'te günde 3400 kilo yağ üretebilen bir yağ fabrikası kurmuştu. Bu rakam, İstanbul'un yağ ihtiyacının yarısını temin edebilmekteydi. Kooperatif, bu iş için 25 bin lira sermaye ayırmış ve gerekirse bu sermayenin iki katına çıkarılabileceği karara bağlanmıştı<sup>618</sup>. Ayrıca halka ucuz kömür satmak için kömür depoları kuran kooperatif, şubelerini Kadıköy, Unkapanı, Yenikapı ve Fındıklı'da açmıştı. Kooperatif, Kadıköy'de Karabük kömürünün tonunu 29, sömük kömürünün tonunu ise 24 liradan satışa çıkarmıştı. Fındıklı, Unkapanı ve Yenikapı'da ise Karabük kömürü 28,75, sömük kömürü 23,50 liraya satılmaktaydı<sup>619</sup>. Belediye Kooperatifi, İstanbul Memurlar Kooperatifi'nin kurulmasıyla lağvedilmişti. Bu kooperatif, Belediye Kooperatifi'nin bütün borçlarını ve alacaklarını devralarak, İstanbul piyasasında etkin rol oynamak adına kurulmuştu<sup>620</sup>.

Kooperatifler, piyasaya ucuz mallar sürmeye devam ettikçe, tüccarlar ellerindeki malları saklama eğilimi göstermiş ve bu şekilde kooperatiflerin ellerindeki stokların bitmesini bekleyip, daha sonradan yüksek fiyatla mallarını ortaya çıkarmışlardı. İstanbul'un zeytinyağı sorunu, savaş boyunca halledilememiş ancak kooperatifler eliyle piyasa rahatlatılmaya çalışılmıştı. Tarım Satış Kooperatifi mağazalarında, perakende olarak 161 kuruştan satılan zeytinyağı tüccarın piyasadan malını çekmesine neden olmuştu. Diğer taraftan İstanbul Memurlar Kooperatifi de ortaklarına 155 kuruştan zeytinyağı satışı yapsa da, bu madde üzerindeki sıkıntılar halledilememişti<sup>621</sup>.

Savaş şartlarını kendi menfaatleri için kullanan kimselerin olduğunu daha öncede görmüştük. Bu gibi kişilerin kooperatiflerde de var olduklarını ve haksız kazanç elde etmek adına hareketlerde bulduklarını gazetelerden takip edebilmekteyiz. Son Telgraf Gazetesi'nin yaptığı bir habere göre; Ankara Belediyesi, İstanbul'daki Balıkçılar Kooperatifi hakkında bir dava açmıştı. Buna göre; Belediye Kooperatifi ihtikâr suçuyla mahkemeye verilmişti. Kooperatif yöneticilerinden birinin yaptığı açıklamada, böyle bir durumun söz konusu olmadığını belirtmesine rağmen

<sup>618</sup> *Cumhuriyet*, "Belediye Kooperatifinin Açtığı Yağ Fabrikası", 8 İkinci Teşrin/Kasım 1939.

<sup>619</sup> *Cumhuriyet*, "Kömür Satışları", 22 Birinci Kânun/Aralık 1939.

<sup>620</sup> *Tan*, "İstanbul Memurlar Kooperatifi Kuruldu", 3 Temmuz 1942.

<sup>621</sup> *Tanin*, "Zeytinyağı Ucuzluğu", 3 Birinci Kânun/Aralık 1944.



piyasada ucuzluğu temin etmek adına kurulan kooperatif hakkında ihtikâr iddiasıyla dava açılması düşündürücüdür<sup>622</sup>. Yine Cumhuriyet Gazetesi'nin Eylül 1945'te yaptığı bir habere göre; İstanbul Memurlar Kooperatifi'nde gerçekleşen yolsuzluk, Ticaret Bakanlığı müfettişleri tarafından incelenmekteydi. Yapılan incelemeler neticesinde, kooperatifin eski idaresinde bulunan kişilerin yolsuzluk yaptıkları kesinleşmişti<sup>623</sup>. Bir başka yolsuzluk haberine ise Tanin Gazetesi'nde rastlamaktayız. Habere göre; İstanbul Trikotaj İşleri Küçük Sanat Kooperatifi idare meclisi başkanı Sabahaddin Sontaş, kooperatif mensupları tarafından getirilen örülmüş giyecek eşyasını, karaborsaya fahiş fiyatla parça parça satmıştı<sup>624</sup>.

### **3.3. Hayat Pahalılığı Karşısında İstanbul Halkına Yapılan Yardımlar**

#### **3.3.1. Sabit ve Dar Gelirli Hükümet Yardımları**

Sabit ve dar gelirli devlet memurları, düşük gelirli emekliler ve diğer fakir halk kesimleri, savaşın yarattığı ekonomik sorunlardan en çok mağdur olan kimselerdi. Hükümet, bu yıllarda bu kesimleri desteklemek adına sosyal yardımlarda bulunmuştu. Savaşın başından beri yapılan bu sosyal yardımlar, özellikle 1943 ve 1944 yıllarında yoğunlaştı<sup>625</sup>.

Gazetelerde, savaşın daha ilk aylarında kendini göstermeye başlayan ekonomik sıkıntılarla ilgili haberler bulunmaktaydı. Bu yüzden devletin bazı kimselere yardım etmesi gerektiği belirtiliyordu. Örneğin; Zekeriya Sertel, 1939'da Tan Gazetesi'nde yazdığı bir yazıda; yardımların artırılması gerektiğini, gelecek kış mevsiminin normal zamanların yardımlarıyla atlatılamayacağını vurgulamaktaydı. Savaş döneminin ilk kapsamlı yardımı memurlara yapılmıştı. 1939'da çıkarılan, Barem Kanunu'nu değiştiren 4718 sayılı kanun 1941'de kabul edilmişti. Kanun, memurların maaşlarına zam yapmak suretiyle memuru desteklemeyi amaçlıyordu. Buna göre; 100 TL'ye kadar olan maaşlara % 25, 170 TL'ye kadar olan maaşlara da % 15 civarında zam yapılmıştı. Ayrıca hükümet, aynı yıldan itibaren düşük gelirli memurlara ve yoksul

<sup>622</sup> *Son Telgraf*, "Balıkçılar Kooperatifi Muhtekir mi?", 6 İkinci Kânun/Ocak 1944.

<sup>623</sup> *Cumhuriyet*, "Yeni Bir Yolsuzluk", 27 Eylül 1945.

<sup>624</sup> *Tanin*, "Bir Kooperatif İdare Meclis Reisi Mahkemeye Verildi", 12 Mayıs 1944.

<sup>625</sup> Metinsoy, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Gündelik Yaşamda Devlet ve Toplum*, 341.

halka yaptığı yardımları sıklaştırmaya başlamıştı. Bu şekilde, piyasa fiyatından daha düşük gıda maddesi dağıtımı yapan hükümet, devam eden yıllarda da yardımlarını sürdürmüştü<sup>626</sup>.

1942’de hükümetin, tekrar memur maaşlarında iyileştirmeye gittiğini görmekteyiz. Fevkalâde Durum Zammı olarak gazetelere haber olan zam konusu<sup>627</sup> ve devamında memur maaşlarında görülecek olan iyileştirme faaliyetleri, savaş yılları boyunca devam edecekti. Gündeme gelen bir diğer yardım konusu ise ücretli ve maaşlı çalışan memurlara giyim yardımı meselesiydi. Saraçoğlu Hükümeti’nin, mecliste okuduğu hükümet programında da yer alan mesele, başlangıç olarak memurlara bir çift ayakkabı, kendilerine ve ailelerine elbiselik kumaş verilmesini öngörüyordu. Bu yardımda, memurların barem dereceleri esas tutulacak ve yardım görececek kesim genelde az maaşlı memurlar olacaktı<sup>628</sup>.

Memurlara yapılan yardımlar, zaman zaman gazetelerde eleştirilere maruz kalmaktaydı. Zekeriya Sertel Tan Gazetesi’nde; fiyat yükselişlerinden etkilenen kesimin sadece memurlar olmadığını, geliri az vatandaşların da bu durumdan etkilendiğini, bu yüzden bu kararın genişletilerek bu vatandaşları da kapsamaması gerektiğini belirtmekteydi<sup>629</sup>. Diğer taraftan, yapılan zamların pahalılık karşısında etkili olduğu söylenemez. Zira yapılan zamlar, daha uygulamaya girmeden eşya fiyatlarında artışlar yaşanmaktaydı. Bu sebepten gazetelerde çeşitli önerilerin yapıldığını görmekteyiz. Bu önerilerden biri olan, halka ucuz eşya dağıtımının sağlanması konusu şiddetle tavsiye edilmekteydi<sup>630</sup>.

Başbakan Şükrü Saraçoğlu Büyük Millet Meclisi’nde, iâşe durumu ve alınan tedbirlere dair konuşmasında; Türkiye geneli dar ve sabit gelirli vatandaş sayısının 1.600.000 olduğunu ifade etmişti. Bunların 400 bininin küçük şehirlerde, 600 bininin üç büyük şehir olan Ankara, İstanbul ve İzmir’de ve geri kalan 600 bininin de orta büyüklükteki şehirlerde olduğu da ayrıca belirtilmişti. Bu vatandaşlara yardımların

<sup>626</sup> Zekeriya Sertel, “Kış Yardımı”, *Tan*, 27 İlk Teşrin/Ekim 1939; Metinsoy, *İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye Gündelik Yaşamda Devlet ve Toplum*, 341-342.

<sup>627</sup> *Tasviri Efkâr*, “Hayat Pahalılığı Karşısında Tekaüt, İtam ve Eramil Maaşlarına Zam Düşünüyor”, 10 İkinci Kânun/Ocak 1942; *Tan*, “Maaş Yarın Veriliyor”, 1 Şubat 1942.

<sup>628</sup> *Tan*, “Başvekâlette Bir Komisyon Kuruldu”, 7 Ağustos 1942.

<sup>629</sup> Zekeriya Sertel, “Geliri Mahdut Olan Vatandaş Yalnız Devlet Memurları mıdır?”, *Tan*, 16 Son Kânun/Ocak 1942.

<sup>630</sup> *Tan*, “Halka Ucuz Fiyatla Erzak Dağıtılamaz mı?”, 25 Son Kânun/Ocak 1942.

yapılacağını ifade eden başbakan, aldığı % 25 Kararı'ndan dolayı piyasaya arz edilen malların artmasını ummaktaydı. Ancak beklediği olmamış, piyasa daha önce hiç görülmemiş şekilde alt üst olmuştu. Bu durum karşısında hükümetin, sabit ve dar gelirli vatandaşları savaş yıllarında destekleyebilmesi elbette sıkıntılı olacaktı. Bu doğrultuda, tüm dar gelirli vatandaşları kapsamına alan 13 Kasım 1942 tarihli 4306 sayılı *Dar Gelirlilere Yardım Kanunu* çıkarıldı. Buna göre; memurlara ek olarak emekli, dul ve yetim gibi yoksul halka da piyasa fiyatından düşük gıda, giyim ve yakacak yardımı yapılacaktı. Sonuç olarak 1943 ve 1944 yıllarında da sabit ve dar gelirli vatandaşlar için yeni yardımlar gündeme gelecekti<sup>631</sup>.

Savaşın giderek kendini hissettirdiği yıl olan 1942'de, şekerin ucuz fiyatla satışı serbest bırakıldığı için şeker karaborsaya düşmüş ve piyasada bulunamaz duruma gelmişti. Bu durum karşısında şekerin fiyatı, bir hayli arttırılarak enflasyona karşı bir mücadele aracı olarak kullanılmıştı. Bununla beraber devlet tarafından iâşesi zaruri olan vatandaşlara, hastalara, çok çocuklu ailelere ve fakir kimselere ucuz fiyattan şeker dağıtma kararı alınmıştı<sup>632</sup>. Öncelikle Ankara, İstanbul, İzmir gibi büyük şehirlerdeki fakir çocuklara, ucuz şeker dağıtılması kabul görmüştü. Çocuk sahibi fakir ailelerden fakirliklerini resmi yollarla ispat edebilenlere, aynen ekmek karneleri gibi 3 aya mahsus karneler dağıtılması kararlaştırılmıştı. İhtiyaç sahipleri, bu karnelerle şekerlerini yine ekmek gibi belli yerlerden ve 50 kuruş indirimli olarak alabileceklerdi. Şeker istihkakı, her hafta çocuk başına 125 gram hesabıyla verilecek ve dağıtımın mümkün merteye herkesin kolayca ulaşabileceği, her mahallede bir bakkal seçilmesi suretiyle gerçekleştirilmesi uygun bulunmuştu<sup>633</sup>. Yine aynı yıl içerisinde fakir halka bedava şeker dağıtılmıştı. Bu şeker istihkakı, nüfus başına senede 6 kiloydu. Yani kişi başına her ay 500 gram şeker düşmekteydi<sup>634</sup>. 1943'te ise her ay 300 gram şeker yardımı yapıldığını görmekteyiz<sup>635</sup>.

Emekli, dul ve yetimlere kilosu 135 kuruştan nüfus başına 3'er kilo şeker dağıtılmış ve İstanbul'da dağıtım işleri Eminönü, Fatih, Beyoğlu, Üsküdar, Kadıköy

---

<sup>631</sup> *Ayın Tarihi*, S.108, 1-30 Son Teşrin/Kasım 1942, 32; Metinsoy, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Gündelik Yaşamda Devlet ve Toplum*, 343.

<sup>632</sup> BCA, 030.18.1.2.97.111.4; Asım Us, "Pahalılıkla Pahalılığa Karşı Mücadele", *Vakit*, 17 İkinci Teşrin/Kasım 1942.

<sup>633</sup> BCA, 030.10.00.179.235.17.

<sup>634</sup> *Tan*, "Fakir Halka Bedava Şeker", 5 Haziran 1942.

<sup>635</sup> BCA, 030.18.1.2.101.8.9.

ilçelerinde gerçekleşmişti. Dağıtım işini, Memurlar Kooperatifi yaparken diğer ilçelerde de bayilere yetki verilmişti<sup>636</sup>.

Piyasada, perakende satışlarda etkin bir rol üstlenmesi için kurulmasına karar verilen İstanbul Memurlar Kooperatifi'nin de<sup>637</sup> dar ve sabit gelirlili vatandaşlara ucuz şeker temin ettiğini görmekteyiz. Bunun için kooperatif, bazı adresler belirlemişti. Bu adreslerin bazıları şöyleydi:

- ✓ Hasan Alptekin: Üsküdar Çarşısı No. 105
- ✓ Kâmil Yetiş: Divanyolu No. 148
- ✓ Süleyman Berker: Kadıköy
- ✓ Kâzım Sezer: Tahtakale Hasırcılar Caddesi No. 97
- ✓ Şeref Erdem: Çemberlitaş Vezirhan Caddesi No. 14
- ✓ Recep Funda: Laleli Pazarı Ordu Caddesi No. 283
- ✓ Şevket Şen: Kumkapı
- ✓ Fahri Kocaman: Saraçhanebaşı No. 118
- ✓ Halit Us: Taksim
- ✓ Kemal Güray: Beşiktaş Tramvay Caddesi No. 42
- ✓ Aram Sertel: Bakırköy İstasyon Caddesi No. 59
- ✓ Lütfü Güleş: Eyüp Kapıcı Çeşme Caddesi No. 43-45<sup>638</sup>.

1943'te hükümet, memurlara birer maaş ikramiye vermek suretiyle memurları, parasal olarak desteklemişti. Ayrıca yetimlere, dullara ve emeklilere Mal Müdürlükleri vasıtasıyla, üç aylıklarının bir aylığı miktarında ikramiye verildiği gibi emekli, dul ve yetimlerin maaşlarına % 40 oranında zam yapılmıştı<sup>639</sup>. Yine aynı yıl içinde memurlara ayakkabı yardımı yapıldığı görülmektedir. Sadece 104 bin çift ayakkabının İstanbul'daki memurlara dağıtıldığını söylemek mümkündür<sup>640</sup>.

<sup>636</sup> Tan, "Emekli, Dul ve Yetimlere Şeker Tevziyatı Başlıyor", 22 İlk Teşrin/Ekim 1943.

<sup>637</sup> Tan, "İstanbul Memurlar Kooperatifi Kuruldu", 6 Ağustos 1942.

<sup>638</sup> Tan, "İstanbul Memurlar Kooperatifinden Dar Gelirli'lere", 8 Ağustos 1943.

<sup>639</sup> Cumhuriyet, "İkramiyeler Dün Verildi", 19 Birinci Teşrin/Ekim 1943; Cumhuriyet, "Eski Tekaüdlerin Maaşı", 5 Temmuz 1943.

<sup>640</sup> Tanin, "Memur Ayakkabıları", 20 Birinci Teşrin/Ekim 1943.

Mahrukat fiyatlarında yaşanan artışlara karşı da hükümet, Etibank vasıtasıyla memurlara kömür dağıtımını yapmıştı<sup>641</sup>. 1943'te yapılan bir diğer önemli yardım ise memurlara elbiselik kumaş yardımındı. Bu yardım, Sümerbank Yerli Mallar Pazarları aracılığıyla yapılmıştı. Toplamda dağıtılan 670 bin metre erkek kumaşının, 159 bini sadece İstanbul'da dağıtılmıştı. Kadın memurlara dağıtılan toplam 466 bin metre kumaşın, 110 bin metresi ise İstanbul'daki kadın memurlara dağıtılmıştı<sup>642</sup>.

1944 yılı, hükümetin yardımlarını iyice arttırdığı bir yıl olmuştu. Çünkü bazı ihtiyaçları temin edebilmek güç veya imkânsız bir hale gelmişti. Sabit ve dar gelirli vatandaşların hayat pahalılığından etkilenme durumları, her geçen gün daha çok artmaktaydı ve bu doğrultuda yapılacak olan yardım miktarları ciddi rakamlara ulaşmıştı. Yapılan bir hesaba göre; aylık maaş tutarı 210 liraya kadar olan (210 dâhil) yardım görecektir kişi sayısı, askeri memurlar hariç 270 bin kişiydi. Aylık maaş tutarı 30 liradan az olanların ise aylıkları, 30 lirayı geçecek şekilde arttırılmalıydı aksi takdirde bu kesimin, temel ihtiyaçlarını karşılamaları imkânsız görünmekteydi. Ancak kaba bir hesaba, bunu için de 11,5 milyon liraya ihtiyaç duyulmaktaydı<sup>643</sup>. Sabit ve dar gelirli vatandaşların geçim meselesi, bu vaziyet karşısında zaruri bir hâl almıştı. Öte taraftan, çalışacak halde olmayan ve özellikle fakir çocukların fizyolojik sefaletlerine meydan verilmemesi gerekmekteydi<sup>644</sup>.

Bu sebeplerden dolayı 1943 ve 1944 yılları, maaş zamlarından çok aynı yardımların daha önem kazandığı bir dönemi teşkil etmekteydi. 1944'te aynı yardım olarak memur, dul ve yetimlere ülkenin her tarafında nüfus başına belirlenen şeker dağıtıldığı gibi üç büyük şehirde (Ankara, İstanbul, İzmir) ayrıca 12'şer kilo un dağıtılmıştı. Diğer taraftan İthalâtçı Birlikleri ve Ticaret Ofisi tarafından getirilip halka, sabit ve dar gelirli vatandaşlara ucuz pamuklu bezler dağıtılmıştı<sup>645</sup>. Bunlardan başka, sabit ve dar gelirli vatandaşlara 1944 yılı içerisinde 2 kilo zeytinyağı, 3 kilo sabun, 5 metre basma, 5 metre kaput bezi ve 3 metre elbiselik kumaş ve makarna, fasulye, nohut da verilen ihtiyaç maddeleri arasındaydı<sup>646</sup>.

<sup>641</sup> *Yeni Sabah*, "Kömür Tevziyatı", 29 Birinci Kânun/Aralık 1942.

<sup>642</sup> *Cumhuriyet*, "Devlet Memurlarına Verilen Kumaş", 19 Birinci Teşrin/Ekim 1943.

<sup>643</sup> BCA, 030.10.00.15.87.32.

<sup>644</sup> BCA, 030. 18.1.2.104.16.7.

<sup>645</sup> BCA, 030.01.00.98.606.1.

<sup>646</sup> *Cumhuriyet*, "Değişmez ve Dar Gelirli Verilecek Maddeler", 4 İkinci Kânun/Ocak 1944.

Savaş yıllarında baş gösteren salgın hastalıklara karşı hükümet, iç çamaşırı kumaşı dağıtırken diğer taraftan memur, emekli, dul ve yetimlere İzmir İncir ve Üzüm Tarım Satış Kooperatifi vasıtasıyla 10'ar kilo sabun da dağıtmaya başlamıştı. İstanbul'da bu dağıtım, şehir merkezlerindeki kooperatifler eliyle yapılırken, ilçelerde de mutemetler aracılığıyla yapılmıştı<sup>647</sup>. Sabunun kilosu için memurlardan 71 kuruş alınırken; emekli, dul ve yetimlerden 74,5 kuruş alınacaktı<sup>648</sup>.

Sabit ve dar gelirli vatandaşlara, bir diğer yardım ise nüfus başına un dağıtımı işiydi. Buna göre; çeşitli zamanlarda İstanbul Valiliği'nden yapılan tebliğlerle sabit ve dar gelirli vatandaşlara, un dağıtımı yapılacağı duyurulmuştu. Dağıtılan bu unlar, daha önce belirlenen bakkallar aracılığıyla yapılmış ve piyasa fiyatının altında bir fiyatla dağıtılmıştı. Örneğin; 1945'te nüfus başına dağıtılacak 2 kilo un, ekmek karnelerinin "K" kuponları karşılığında dağıtılmıştı. Dağıtılacak unun fiyatı ise kupon karşılığında 49,5 kuruş iken, kuponsuz 50 kuruşa satılacaktı<sup>649</sup>.

Sabit ve dar gelirli vatandaşlara yapılan bu yardımlar, dağıtım aşamasında belli sorunlarla karşılaşmıştı. Yaşanılan karışıklıkların önüne geçmek adına 1945 yılında yeni bir uygulama getirildi. Bu uygulamaya göre; aynı yardım olarak sabit ve dar gelirli vatandaşlara verilen maddelerin, dağıtılması için karneler hazırlanmıştı. Mal Müdürlükleri tarafından dağıtılan bu karnelerin, bir tarafında alfabe sırasıyla harfler, diğer tarafında da koparılıp, karşılığında mal alınacak fişler bulunmaktaydı. Aynı yardımdan faydalanacak kimseler; A, B, C veya herhangi bir harfle dağıtılacak olan maddeyi, karneden o harfin fişini vererek dağıtma yerlerinden alacaklardı<sup>650</sup>.

Hazırlanan aynı yardım kuponlarında da, aynı ekmek karnelerinde olduğu gibi sahtecilik yapıldığı tespit edilmişti. İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nün yaptığı incelemeler neticesinde ortaya çıkarılan bu sahte kuponlar, piyasada belli ücretler karşılığında satılmaktaydı. Örneğin; 1945'te Mustafa adında bir kişi, kupon sahtekârlığından yakalanmış ve bu kuponları, Galata'da bir matbaadan temin ettiğini itiraf etmişti<sup>651</sup>.

<sup>647</sup> *Tanin*, "Sabun Tevziyatı Başlıyor", 10 İkinci Teşrin/Kasım 1944.

<sup>648</sup> *Tanin*, "Sabun Tevziyatı Bugün Başlıyor", 22 İkinci Teşrin/Kasım 1944.

<sup>649</sup> *Akşam*, "Un Tevzii", 2 Kanun-u Sâni/Ocak 1945.

<sup>650</sup> *Akşam*, "Fişli Aynı Yardım Karneleri", 14 Kanun-u Sâni/Ocak 1945.

<sup>651</sup> *Akşam*, "Sahte Aynı Yardım Kuponları", 25 Şubat 1945.

### 3.3.2. Yoksul ve Muhtaç Halka Yapılan Yardımlar

II. Dünya Savaşı yıllarında, ön plâna çıkan diğer bir yardım faaliyet alanı ise sosyal yardımlardı. Bu yardımlar, Halkevleri Sosyal Yardım Şubeleri ve diğer yardım kuruluşları aracılığıyla yapılmaktaydı. Gazetelerden, savaşın sebep olduğu ekonomik sorunlardan dolayı sıkıntı çeken yoksul halka yapılan yardımları takip etmek mümkündür. Sosyal yardım kuruluşlarının önem arz ettiği bu konuda, İstanbul'da çeşitli yardımlar yapılmıştı. Halkevlerinin yaptığı yardımlar arasında; yiyecek, giyecek, yakacak yardımları olduğu gibi nakit para yardımları, yoksul öğrencilere yemek yardımı, hasta kimselere muayene yardımı gibi yardımlar bulunmaktaydı. İstanbul Halkevleri, savaşın daha ilk zamanlarında (1939-1940) İstanbul'da 107 aileye nakdi para yardımı yapmışlar, 33 bin kilo yiyecek, 3 bin adet giyecek de dağıtmışlardı<sup>652</sup>.

Kadıköy Halkevi Sosyal Yardımlaşma Şubesi, elde mevcut bir dispanser ve bazı doktorların yardımıyla yoksulların muayenelerini yaptırmış, ilaçları ücretsiz temin etmişti. Şube tarafından her ay 100 aileye ekmek ve kış mevsiminden dolayı kuru erzak dağıtımı yapılmıştı. Savaşın sonuna kadar faaliyette bulunan şube, 1943 yılına kadar Kadıköy'de bulunan yoksul halka; 74 bin kilo yiyecek, 16 bin kilo ekmek, 8 bin kilo yakacak, 963 adet giyecek dağıtmış ve bunların yanı sıra 14 bin fakir kimseyi muayene ettirmişti<sup>653</sup>. Kendi muhitinin yoksullarına haftada 4 gün sıcak yemek dağıtabilmek için ise bir yemekhane açmıştı<sup>654</sup>.

Yoksul öğrencilere yardım hususunda halkevleri, savaş boyunca çalışmalar yapmıştı. İstanbul Şişli Halkevi'nde 23 Nisan Çocuk Bayramı münasebetiyle 400 yoksul öğrenciye 1600 parça giyim malzemesi dağıtılmıştı<sup>655</sup>. Tan Gazetesi, Şişli Halkevi'nin kendi bölgesinde bulunan fakirlere haftada bir defa sıcak yemek

<sup>652</sup> *Cumhuriyet*, “Şehrimizdeki Halkevlerinin Bir Senelik Mesaisi”, 25 Şubat 1940; *Halkevleri ve Halkodaları 1932-1942*, <https://www.tbmm.gov.tr>, Erişim Tarihi: 1.6.2017, 9.

<sup>653</sup> Eminalp Malkoç-Ali Şahin ve diğerleri, “Kadıköy Halkevi Faaliyetleri (1935-1951)”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, S.10, 2006, 130.

<sup>654</sup> *Cumhuriyet*, “Kadıköy Halkevinde Açılan Aşhane”, 30 Eylül 1942.

<sup>655</sup> *Cumhuriyet*, “Şişli Halkevinde Çocuk Bayramı”, 21 Nisan 1940.

dağıtacağını duyururken, bu hareketin bütün halkevleri tarafından örnek alınması gerektiğinin de altını çiziyordu<sup>656</sup>.

1942’de Eminönü Halkevi, fakir halka yardımda bulunmak adına Mahrukat Ofisi’nden 10 vagon mangal kömürü satın almış ve Samsun’dan fasulye, nohut, mercimek, Adapazarı’ndan da patates getirtmişti<sup>657</sup>. Eminönü Halkevi’nin, 1942 yılında yaptığı bir yardım dikkat çekiciydi. Halkevi, 10 yoksul ve kimsesiz bayanın evlenme işlerini yapacaktı. Buna göre; bayanların gelinlikleri, ayakkabıları ve diğer düğün masrafları halkevi tarafından karşılanacaktı. Müracaat etmek isteyen bayanların, fakirliklerini resmi yollarla ispatlayacakları evraklarıyla başvurmaları istenmekteydi<sup>658</sup>. Bu yardım, kamuoyunda çok hayırlı karşılandığı için çevre illerden de bu konuda yardım etmek isteyen kişilerin halkevine başvurduğu da bilinmektedir<sup>659</sup>.

1943’te Beyoğlu Halkevi, kış mevsiminin yaklaşmasından dolayı çeşitli toplantılar yaparak, yapılacak yardımların esaslarını görüşmüştü. Bu toplantılarda, kış mevsimi için yoksul halka gıda, yakacak maddesi yardımı ve giyecek maddesi yardımlarının esasları konuşulmuştu. Tespit edilen esaslara göre; halkevi, bütün hayır kuruluşlarının birlikte çalışmasını sağlayarak kış mevsiminin daha rahat atlatılması için çalışmalar yapmıştı<sup>660</sup>. Üsküdar Halkevi ise 1945’te 20 bin kilo odun dağıtarak, fakir halka yardımda bulunmuştu<sup>661</sup>.

Cumhuriyet Halk Partisi’nin bünyesinde kurulan Yoksul Çocukları Himaye Kurumu, İlkokulda okuyan yoksul çocuklara sıcak yemek vermekteydi. Bu yardımı Kızılay Cemiyeti ile gerçekleştiren kurum, buna ilâveten erzak yardımı, para ve giyim yardımı gibi faaliyetlerde de bulunuyordu<sup>662</sup>. Parti, ilkokullardaki çocukların haricinde bir de üniversiteli öğrencilere yardımlar yapmıştı. Belirledikleri 224 tane yoksul üniversite öğrencisine, her ay 20’şer lira para yardımı yapmıştı<sup>663</sup>. Yine Cumhuriyet Halk Partisi’nin himayesinde açılan İlk Mektep Yoksul Çocuklarına Yardım

<sup>656</sup> Tan, “Şişli Halkevi Diğerlerine Numune Olmalıdır”, 24 Son Kânun/Ocak 1942.

<sup>657</sup> Cumhuriyet, “Eminönü Halkevinin Takdire Şayan Hizmetleri”, 21 Haziran 1942.

<sup>658</sup> Cumhuriyet, “Eminönü Halkevinin Çok Hayırlı Bir Kararı”, 3 Birinci Teşrin/Ekim 1942.

<sup>659</sup> Cumhuriyet, “Bedava Evlendirilecek Çiftler”, 16 Birinci Teşrin/Ekim 1942.

<sup>660</sup> Tan, “Yoksul Halka Yardım”, 12 Birinci Teşrin/Ekim 1943.

<sup>661</sup> Akşam, “Üsküdar’da Muhtaçlara Kömür Dağıtılacak”, 30 Kanun-u Sâni/Ocak 1945.

<sup>662</sup> Tan, “İlkokullarda Okuyan Yoksul Çocuklara Yardım”, 21 İlk Teşrin/Ekim 1943.

<sup>663</sup> Tan, “Yoksul Talebeye Yardım”, 30 Son Kânun/Ocak 1941.



Cemiyetleri, İstanbul'un 16 ilçesinde şubeler açmış ve 174 ilkokula yardım etmişlerdi<sup>664</sup>.

Öte taraftan İstanbul'da kurulan Yoksul Çocuklara Yardım Cemiyetleri, her sene kongreler düzenleyerek bu kongrelerde faaliyet raporlarını incelemekteydiler. 1943'teki faaliyet raporlarından anlaşıldığı üzere, cemiyetlerin geniş çapta yürüttükleri yardım faaliyetleri oldukça kapsamlıydı. Buna göre; önceki sene 41 bin lira gelir elde edilmiş ve buna karşılık 8 bin lira para yardımında bulunulmuştu. 1073 erkek çocuk paltosu, 335 kız çocuk mantosu ve 890 pantolon dağıtılmıştı. Ayrıca yatılı ilkokullarda okutulan 25 çocuğa çeşitli şekillerde 7 bin lira harcanmış ve 25 aileye de, ilkokullarda okuyan çocukların sayısına göre her ay 5 lira ile 10 lira arasında olmak üzere 1.085 lira ve çocuk bahçelerine de 500 lira yardımda bulunulmuştu. Bunlardan başka, kilosu 115 kuruştan 4 ton pirinç, 62 kuruştan 7 ton fasulye, 205 kuruştan 1,650 kilo yağ satın alınmış ve ücreti taksitle ödenmek üzere maliyet fiyatlarıyla cemiyetlere dağıtılmıştı. Beykoz Fabrikası'na 3 bin ayakkabı yaptırılmış ve aynı ücret ile cemiyetlere dağıtılmıştı. Yine 1942 yılı içinde ilkokullarda 13,5 bin öğrenci muhtaç olarak tespit edilmiş ve bu miktardan 10 bin öğrenciye yardım yapılmıştı<sup>665</sup>.

Fakir öğrencilere yardım faaliyetlerinin savaşı boyunca devam ettiğini görmekteyiz. İstanbul idaresi tarafından her sene, belli sayıda ilkokul öğrencisinin parasız yatılı okullarda okutuldukları, gazetelerden edinilen bilgiler arasındaydı. 1943'te sayısı 35 olan bu yoksul öğrencilere ek olarak, masrafları karşılanmak üzere Cumhuriyet Halk partisi Yoksul Çocukları Himaye Kurumu, 30 öğrenciyi daha yatılı okullarda okutacaktı. Bu şekilde sayıları 65 olan yoksul ilkokul öğrencileri, İstanbul ilinde eğitim masrafları karşılanmış olacaktı. Ayrıca parti, ilkokul öğretmenlerinin de katılımıyla bir toplantı düzenlemiş ve bu toplantıda öğretmenlerden, muhtaç durumda olan öğrencilerin tespit edilmesi istenmişti. Tespit edilecek olan 2 bin yoksul öğrenciye, partinin himaye kurumu tarafından ayakkabı ve elbise dağıtılacağı kararı alınmıştı<sup>666</sup>. Yine böyle bir uygulamaya 1944'te rastlamaktayız. Cumhuriyet Bayramı

<sup>664</sup> *Cumhuriyet*, "Yoksul Çocuklar", 21 Nisan 1940.

<sup>665</sup> *Cumhuriyet*, "Yoksul Talebeye Yardım", 28 İkinci Teşrin/Kasım 1943.

<sup>666</sup> *Tan*, "Yoksul Çocuklara Elbise Verilecek", 13 Birinci Teşrin/Ekim 1943.

münasebetiyle, Çocuk Esirgeme Kurumu genel merkezi tarafından 2 bin muhtaç çocuğa giyim yardımı yapılmıştı<sup>667</sup>.

Savaş yıllarında, yardım cemiyetlerinin de etkin bir şekilde çalıştığı görülmektedir. Ortaköy Fukaraperver Yardım Cemiyeti, 231 fakir öğrenciye giyim yardımında bulunurken, bundan başka Ortaköy civarında oturan 220 fakir aileye, 2 bin kilo mangal kömürü de dağıtmıştı. Aynı zamanda bu cemiyet, her gün muhtaç kimselere ücretsiz ekmek ve erzak dağıtmaktaydı<sup>668</sup>.

Yardım faaliyetlerinde bulunan bir diğer yardım cemiyeti ise Topkapı Fukaraperver Cemiyetiydi. Cemiyet, kurucusu olan Doktor Galip Hakkı Üstün'ün dördüncü ölüm yıldönümü dolayısıyla, elinde kayıtlı olan 300 fakir aileye yiyecek ve yakacak yardımı yapmıştı<sup>669</sup>. Cemiyet, her sene Galip Hakkı Üstün'ün ölüm yıldönümü adına bu tarz yardımlar yaparken, cemiyete kayıtlı bulunan 300 fakir aileye düzenli olarak 2 ayda bir yardımda bulunmaktaydı<sup>670</sup>. Beykoz Yoksullara Yardım Kurumu ise himayesindeki kişilere 5'şer kilo fasulye, 2'şer kilo zeytinyağı ve 1'er kilo zeytin dağıtmıştı<sup>671</sup>.

Bu yardım cemiyetleri, belediye tarafından desteklemekteydi. Belediye, çeşitli zamanlarda cemiyetlere belirli miktarlarda para yardımı yapmaktaydı. Belediyenin 1941'de, 15 bin liralık bir yardım tahsisatı sağladığı yardım cemiyetlerinden bazıları şunlardı; Topkapı Fukaraperver Yardım Cemiyeti, Kantar Memurları Eytam ve Eramili Tekaüt Aidatı Sandığı, Muallimler Yardım Sandığı, Yeşilay Cemiyeti, Esnaf Hastaneleri<sup>672</sup>. Bu cemiyetlere destek veren bir başka teşekkül ise Toprak Mahsulleri Ofisiydi. Ofis, bu cemiyetlere verdiği zahire ve bakliyatı, piyasanın yarısı kadar bir ücrete vermekteydi<sup>673</sup>.

Kızılay Cemiyeti de İstanbul'da yemekhaneler açarak bu yardımlara katılmıştı. Bu maksatla cemiyete ilk bağış, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası'ndan yapılmıştı. Bir

---

<sup>667</sup> Tanin, "Muhtaç Çocuklara Elbise", 17 Eylül 1944.

<sup>668</sup> Cumhuriyet, "Ortaköy Fukaraperver Cemiyetinin İctimai Yardım Faaliyeti", 31 Birinci Teşrin/Ekim 1942.

<sup>669</sup> Tan, "Fakirlere Yiyecek ve Yakacak Yardımı", 10 Son Kânun/Ocak 1942.

<sup>670</sup> Cumhuriyet, "Topkapı Fukaraperver Müessesinin Yardımları", 14 İkinci Kânun/Ocak 1944.

<sup>671</sup> Cumhuriyet, "Beykoz'da Fakirlere Yardım", 22 Haziran 1942.

<sup>672</sup> Tan, "Hayır Müesseselerine Yardım", 24 Haziran 1941.

<sup>673</sup> Tanin, "Hayır Cemiyetlerine Verilen Zahireler", 27 Birinci Kânun/Aralık 1944.

önceki seneden kalan 100 bin liralık gelir fazlasını cemiyete bağışlamıştı<sup>674</sup>. Kızılay, belirli zamanlarda temel ihtiyaç maddeleri de dağıtarak halka yardımcı olmaktaydı. Kızılay Beşiktaş Şubesi, Beşiktaş bölgesindeki 176 kişiye pirinç, fasulye, sabun, patates gibi gıda maddeleri dağıtırken, çok çocuklu 8 aileye de para yardımında bulunmuştu<sup>675</sup>. Kızılay'ın yemek yardımları savaş boyunca artarak devam etmiştir. 1943 Eylül ayında 10 bin fakir ilkokul öğrencisine yemek vermiş, yemekleri okullarda hazırlayarak öğrencilere dağıtmıştı<sup>676</sup>. Kızılay, yemek dağıtım işini daha fazla genişleterek İstanbul'un birçok yerine yemekhaneler açmıştı. Edirnekapı, Eyüp, Topkapı, Laleli, Kadıköy ve Feriköy'de yemekhaneler açarak sadece Kadıköy ve Feriköy'de 3 bin fakir insana yemek dağıtacak kapasiteye ulaşmıştı<sup>677</sup>.

1943 yılının sonlarına doğru Kızılay'ın yardımları her zamankinden daha çok artarak, İstanbul'un fakir halkına umut olmaya devam etmişti. Bu tarihlerde 20 bini geçkin sayıda fakir halka, yemek dağıtacak kapasiteye ulaşan Kızılay'a, vatandaşlarında bağış yaptığını görmekteyiz. 195 bin lira civarında bağışta bulunan İstanbul halkı, fakir halkı destekleme konusunda hükümeti yalnız bırakmamıştı. Bağışta bulunan bazı zengin İstanbullular ve müesseseler ise şunlardı; Sazmaş Mensucat Santral Şark Deri, Aker, Anadolu Sigorta, Karamürsel Mensucat, Dilber Kardeşler, Silahdarağa Mensucat, Reassurans İmar Bankası, Mithat Nemli, Abdi Fuad, Habib Edib Törehan 11 bin lira, Türkiye İş Bankası 30 bin lira, Emlak ve Eytam Bankası da 25 bin lira bağışta bulunmuşlardı<sup>678</sup>. 1944 yılında ise bu bağış miktarları 450 bin liraya ulaşırken, İstanbul Ticaret Odası da 100 bin lira bağışta bulunacağını bildirmişti<sup>679</sup>.

Savaş yıllarında yaşanan salgın hastalıklar, halkı oldukça zor durumda bırakmıştı. Zaten yaşanan fiyat artışlarından dolayı alım gücü düşen halk, temizliği için gereken malzemeleri de tedarik edememekteydi. Bu durumda, hem hükümetin hem de yardım cemiyetlerinin halka sabun, iç çamaşırı gibi gerekli malzemeleri temin

<sup>674</sup> *Cumhuriyet*, “Kızılay Aşhaneleri İçin Büyük Bir Teberru”, 6 İkinci Teşrin 1942; *Yeni Sabah*, “Aş Evleri”, 2 Haziran 1942.

<sup>675</sup> *Tan*, “Yoksul Halka Erzak Dağıtıldı”, 13 Şubat 1942.

<sup>676</sup> *Tanin*, “Fakir Talebeler”, 21 Birinci Teşrin/Ekim 1943.

<sup>677</sup> *Cumhuriyet*, “Kızılay'ın Aş Ocakları Çoğaltılıyor”, 26 Temmuz 1943.

<sup>678</sup> *Cumhuriyet*, “İstanbul Fakirlerini Beslemek Üzere...”, 16 İkinci Teşrin/Kasım 1943.

<sup>679</sup> *Cumhuriyet*, “Aşevlerine Yardım”, 24 İkinci Kânun/Ocak 1944.

ettiklerini görmekteyiz. Bu sebepten İstanbul şehrindeki halkevleri ve yardım cemiyetleri fakir halka sabun dağıtımını yapmıştı<sup>680</sup>.

Yoksul halka yardım konusunda belediyenin de faaliyetleri bulunmaktaydı. Belediye, yoksul halka kömür dağıttığı gibi bu yardımı genişletme kararı da almıştı. Bunun için yoksullara, kâr almadan ucuz fiyatla yiyecek maddeleri satacak bir teşkilât kurmayı plânlamıştı. Bu işi Belediye Kooperatifi aracılığıyla yapmayı düşünen belediye, araştırmalara kooperatifin memurlarını da dâhil etmişti. Belediye Kooperatifi, yoksul halkın daha fazla bulunduğu bölgelerde birer satış yeri açacak ve buralarda maliyetine yiyecek satacaktı<sup>681</sup>. Bunun yanı sıra fakir hastaların ilaç masrafları belediyece üstlenilmişti<sup>682</sup>.

Yapılan bu yardımlara rağmen bazı vatandaşların, yardımların dışında kaldığı da bir gerçektir. Bunlardan biri olan 7 çocuk babası ve bir devlet müessesinde yevmiye ile çalışan, Galata Kuledibi'nde Küçük Hendek Apartmanında oturan Nuri Bahşi; çocuklarını okutamadığından, okutmak bir yana onların karnını bile doyuramadığından bahsetmekteydi. Tan Gazetesi'ne yazdığı mektupta, zor durumda olduğunu belirten bu şahıs, en azından 4 çocuğunun, devlet tarafından yatılı okullara aldırılıp okutulmasını istemekteydi<sup>683</sup>.

Geçinememe derdinden ve yardımlardan faydalanamayan sadece sıradan vatandaşlar değildi elbette. Bu kişilerin arasında önemli isimlerin de varlığı dikkat çekiciydi. Bu kişilerden olan bestekâr Bimen Şen,<sup>684</sup> cumhurbaşkanına bizzat mektup göndererek, zor durumda olduğunu belirtmiş ve yardım talebinde bulunmuştu<sup>685</sup>. Yine yardım talebinde bulunan bir diğer kişi ise Bebek İnşirah Sokak No. 41'de oturan Nazım Paşa'nın eşi Ayşe Behice Erentürk'tü. Erentürk, İsmet İnönü'nün annesine bir mektup yazmak suretiyle, içinde bulunduğu maddi zorlukları açıklayarak kendisine yardım edilmesini rica etmişti<sup>686</sup>. Dikkat çeken bir diğer kişi ise Milli Mücadele'nin simgesi olan Kara Fatma lâkaplı Fatma Savaşgan'dı. O sıralarda Kasımpaşa Gülhane

<sup>680</sup> Akşam, "Hayır Müesseseleri İhtiyaçlarını Bir Elden Temin Edecekler", 24 Eylül 1943.

<sup>681</sup> Tan, "Yoksul Halka Ucuz Yiyecek", 21 İlk Kânun/Aralık 1941.

<sup>682</sup> Tanin, "Fakirlere Parasız İlaç Nasıl Verilecek?", 25 Nisan 1944.

<sup>683</sup> Tan, "Çok Çocuklu Ailelere Yapılacak Yardımlar", 30 Temmuz 1943.

<sup>684</sup> Akşam, "Bimen Şen'in Hayatı, Eserleri, Son Günleri", 2 Eylül 1943.

<sup>685</sup> BCA, 030.10.00.120.858.16.

<sup>686</sup> BCA, 030.10.00.120.858.12.

Sokak No. 12’de ikâmet eden Savaşgan, 20 seneden beri 6 torunuyla sefalet içinde yaşadığını belirterek yardım talep etmişti<sup>687</sup>.

### 3.3.3. Asker Ailelerine Yapılan Yardımlar

Savaş yıllarında, giderek artan hayat pahalılığı karşısında her kesimden insanın geçinmesi çok zorlaşmıştı. Ancak bir kesim vardı ki, bunların devlet tarafından gözetilmesi bir zorunluluk haline gelmişti. Bu kesim, savaş yıllarında ülkeyi müdafaa vazifesini üstlenen asker aileleriydi. Zaten artan geçinme masrafları kısılacında kalan bu aileler, erkeklerin de askere alınmasıyla daha çok zor durumda kalmışlardı. Bu sebepten İçişleri Bakanlığı, her ile bir genelge göndererek asker ailelerine yardım işlerine önem verilmesini istemişti<sup>688</sup>. Bu doğrultuda kentlerde bazı tedbirler alınmıştı<sup>689</sup>. İstanbul şehrinde yapılan ilk yardım, belediye bütçesinden ayrılan 40 bin lira ile yapılmıştı. 1940 yılı için belirlenen aile sayısı 3 bin kadardı<sup>690</sup>. Bunun dışında, ailelere yapılacak olan yardımlara finansman olması bakımından Asker Ailelerine Yardım Mükellefiyeti adı altında, aylık geliri 100 liradan fazla olanlardan her 100 lira için 1 lira kesinti yapılacaktı<sup>691</sup>.

Aralık 1940 itibariyle başlayan bu yardımdan; büyükler nüfus başına 5 lira, küçükler ise 2,5 lira almak suretiyle faydalanacaktı. Ayrıca 10 liraya kadar da kira yardımı yapılacaktı. Yardımlardan faydalanacak aileler, fotoğraflı birer vesika ile ilçelerin Mal Müdürlüklerine başvuracaklardı<sup>692</sup>.

Asker Ailelerine Yardım Mükellefiyeti 1941 yılında kanunlaşarak Resmi Gazete’de yayınlanmıştı.<sup>693</sup> Asker ailelerine yapılan yardımlardan faydalanılması belli esaslara bağlanmıştı. Buna göre; yardımdan faydalanacak ailenin, geçiminin askere alınan erkek tarafından sağlanması, ailenin geçimini sağlayacak herhangi bir gelirin olmaması tespit edilen esaslar arasındaydı. Askerde bulunan kişinin, herhangi bir sebepten vazifesini terk etmesi üzerine ailesine verilen yardım kesilecekti. Yapılan

<sup>687</sup> BCA, 030.10.00.197.349.20.

<sup>688</sup> *Cumhuriyet*, “Asker Ailelerine Yardım”, 29 İkinci Teşrin/Kasım 1940.

<sup>689</sup> *Vatan*, “Asker Ailelerine Yardım Nizamnamesi”, 14 Ağustos 1941.

<sup>690</sup> *Cumhuriyet*, “Asker Ailelerine Yardım”, 2 Birinci Kânun/Aralık 1940.

<sup>691</sup> *Cumhuriyet*, “Asker Ailelerine Yardım”, 15 İkinci Teşrin/Kasım 1940.

<sup>692</sup> *Cumhuriyet*, “Muhtaç Asker Ailelerine Yardım”, 6 Birinci Kânun/Aralık 1940.

<sup>693</sup> *Vatan*, “Yarın Asker Ailelerine Yardım Tatbikatına Geçiliyor”, 17 Ağustos 1941.

yardımların, askerde bulunan kişinin terhisinin ardından 15 gün içinde kesileceği de bu esaslar arasındaydı. Terhis belgesi almadan, izinli olarak birliklerinden ayrılan askerlerin ailesine yapılan yardım devam edecekti<sup>694</sup>.

Aralık ayının başında başlatılan uygulama kapsamında, yaklaşık 2 hafta içinde Beyoğlu'ndan 300 bin, Eminönü'nden 350 bin, Beşiktaş'tan 80 bin lira asker ailelerine yardım parası toplanmıştı<sup>695</sup>. 1941 yılına gelindiğinde elde edilen tahsisat, 1 milyon lirayı geçmiş ve bu tahsisattan faydalanacak 15 bin asker ailesi belirlenmişti. Bunların 2 bin 300'ü Fatih'te ikâmet etmekteydi<sup>696</sup>. 1941'de Ekim ve Kasım aylarında sadece İstanbul'da, asker aileleri için 230 bin lira tahsilât yapılmıştı<sup>697</sup>.

Asker ailelerine yardım işinde var olan finansman kaynakların yeterli gelmemesi üzerine İçişleri Bakanlığı, bir kanun hazırlamaya başladı. Bu kanuna göre; belediyeler vergilerine ve tarifelerine zam yaparak gerekli kaynağı elde edeceklerdi. Buna göre; İstanbul'da bütün nakil vasıtalarının biletlerine, 1 kuruştan az olmamak üzere zam yapılacaktı. Ayrıca elektrik, havagazı, telefon gibi kalemlerde yardım kapsamında zam uygulamasına girmişti<sup>698</sup>. Asker Ailelerine Yardım Kanunu kapsamında İstanbul Belediyesi, kazanç vergisine tabi olanların vergilerine % 5'lik bir zam yapmıştı<sup>699</sup>. Bir diğer finansman kaynağı ise sinema, tiyatro ve konser biletlerine yapılacak olan zamlardan sağlanacaktı. Bu biletlere, birer tane pul yapıştırılmak suretiyle pullar satılacak ve bedeli belediye veznesine yatırılacaktı<sup>700</sup>.

1942'de, asker ailelerine yardım miktarının artırılması için girişimlerde bulunulmuştu. Buna göre; kazanç vergilerine tabi mükelleflerin vergilerine yapılan zammın % 5'ten % 10'a çıkarılması düşünülmekteydi. Asker ailelerinin yardım ihtiyacını karşılamak için 2 milyon liradan fazla paraya ihtiyaç duyulduğundan, bu rakama ulaşmak adına zam miktarı arttırılmak istenmişti<sup>701</sup>.

---

<sup>694</sup> *Yeni Sabah*, "Asker Ailelerine Yardım", 2 Haziran 1942.

<sup>695</sup> *Cumhuriyet*, "Asker Aileleri İçin 750 Bin Lira Toplandı", 18 Birinci Kânun/Aralık 1940.

<sup>696</sup> *Cumhuriyet*, "Asker Ailelerine Yapılacak Yardım", 21 İkinci Kânun/Ocak 1941; *Cumhuriyet*, "Asker Ailelerine Yapılan Yardımlar", 19 Mart 1941.

<sup>697</sup> *Tan*, "Asker Ailelerine Yapılacak Yardım", 8 Son Teşrin/Kasım 1941.

<sup>698</sup> *Vatan*, "Asker Ailelerine Yardım İçin Elektrik, Tramvay ve Havagazına Zam Yapılacak", 19 Haziran 1941; *Tan*, "Asker Aileleri İçin Yardım Mükellefiyeti", 5 Eylül 1941.

<sup>699</sup> *Cumhuriyet*, "Asker Aileleri İçin Alınacak Yüzde Beşler", 12 Birinci Kânun/Aralık 1941.

<sup>700</sup> *Tan*, "Asker Ailelerine Yardım İçin Pul Çıkarılıyor", 27 Haziran 1941.

<sup>701</sup> *Cumhuriyet*, "Asker Ailelerine Yapılan Yardım Arttırılacak", 18 Nisan 1942.

Savaş yıllarında, asker ailelerine ekmek karnesi de çıkarılmıştı. Her askerlik şubesinin, kendi bölgesindeki asker ailelerine ekmek karnesi dağıttıklarını gazetelerden takip etmek mümkündür. Örneğin; Eminönü Yerli Askerlik Şubesi'nin yaptığı bir ilânda; askerlik şubesinin çevresi dâhilindeki Eminönü, Alemdar, Kumkapı ilçelerinde ikâmet eden subay ve memurlarla, gedikli çavuşların bakmaya mecbur oldukları ailelerinin ekmek karnelerini almaları duyurulmuştu<sup>702</sup>.

Gazetelerde hemen her gün bu konuyla ilgili çıkan haberlere rastlamak mümkündür. Fakat her alanda olduğu gibi bunda da çeşitli usulsüzlükler yaşanmıştı. Cumhuriyet Gazetesi'nin “*Bir Ahlâksızlık*” başlığıyla yaptığı habere göre; Galata Belediye'sinde çalışan İbrahim adında bir tahsil memuru, asker ailelerine yardım paralarından 550 lirayı zimmetine geçirmişti. Yapılan usulsüzlük üzerine inceleme başlatılmıştı. Yapılan incelemeler sonucunda, suçu sabit görülen memur 3,5 sene ağır hapis cezasına ve zimmetine geçirdiği paranın bir kat fazlası olarak da para cezasına çarptırılmıştı<sup>703</sup>.

### 3.3.4. Yapılan Yardımların Niteliğinden Kaynaklı Oluşan Şikâyetler

1943 yılı, savaş yıllarının ekonomik anlamda en zor dönemiydi. Bu sebepten bu yıl içerisinde devletin, halka olan yardımları her zamankinden daha çok artmıştı. Fakat hükümetin bu yardımları, toplumun bir bölümünü kapsamamakta ve yapılan yardımlarda çıkan aksaklıklar halkın şikâyetine neden olmaktaydı. Yapılan yardımlardan faydalanamayan dar ve sabit gelirli insanların, dönem dönem gazetelere şikâyet mektupları yazdıklarını görmekteyiz. Örneğin; Akşam Gazetesi'ne “*Vatman ve Biletçiler*” başlığıyla haber olan bir şikâyet mektubuna rastlamaktayız. Bu mektupta memurlara birer maaş ikramiye ile yardımda bulunulmasına rağmen Belediye Tramvay İdaresi çalışanları bu ikramiyeden faydalanamamaktaydılar. İşlerinin çok zor olduğundan ve ihtiyaçlarından bahseden bu çalışanlar, kendilerine de ikramiye verilmesini istemekteydiler<sup>704</sup>. Burhan Felek, bu konu hakkında kaleme aldığı bir yazısında, ikramiyeler vasıtasıyla yardımda bulunulan memurların bir kısmının, bu

<sup>702</sup> *Cumhuriyet*, “Asker Ailelerinin Ekmek Karnesi”, 28 Birinci Teşrin/Ekim 1943.

<sup>703</sup> *Cumhuriyet*, “Bir Ahlâksızlık”, 27 Temmuz 1941; *Cumhuriyet*, “Asker Ailelerine Yardım Parasını Çalan Tahsildar”, 23 Haziran 1942.

<sup>704</sup> *Akşam*, “Vatman ve Biletçiler”, 30 Eylül 1943.

ikramiyelerden faydalandığını ama bir kısmının ise faydalanmadığını belirterek bu durumun, bir adaletsizlik doğuracağını ve bu yüzden her ne pahasına olursa olsun bu ikramiyelerin, bütün maaşlı kesime hitap etmesi gerektiğini söylemekteydi<sup>705</sup>.

Tan Gazetesi ise bu konu hakkında “*İkramiyeden İstifade Edemeyecekleri de Düşünelim*” başlıklı haberinde; vazife konusunda devlet memuruyla diğer özel müesseselerdeki memurların bir farkının olmadığını ancak sıra ikramiye konusuna gelince, sadece devlet memurlarının faydalanmasını eleştiren bir haber yapmıştı. Buna göre; yapılan ikramiyelerden yararlanamayan geniş bir kitle bulunmaktaydı<sup>706</sup>.

Yapılan yardımlardan faydalanamayan diğer bir kesim ise çalışan kadın memurlardı. Bu kişiler, gelirleri çok düşük bile olsa eğer kocaları herhangi bir işte çalışıyorsa yapılan aynı yardımlardan faydalanamamaktaydılar. Böylece mağdur duruma düşen bazı kadın memurlar, uygulanan esas eleştirerek şikâyetlerini dile getirmişlerdi. Erkek memurların eşlerinin, yapılan aynı yardımlardan faydalanmasına rağmen kadın memurların eşlerinin, neden faydalanamadıklarını dile getiren kimseler, böyle bir ayırımın doğru olmadığını da belirtmekteydiler. Kadın memurların, yapılan yardımlardan şikâyetçi oldukları bir diğer konu ise erkek memurların eşlerine verilen elbiselik (iç elbise) kumaştan verilmesiydi. Meselenin şikâyete konu olması ise memur kadının, tıpkı erkek memur gibi dış elbiseye ihtiyacı olmasından kaynaklanmaktaydı. Özellikle öğretmen olan kadınların, erkek kumaşından yapılan kıyafetlere ihtiyacı bulunmaktaydı. Bundan dolayı devletin kumaş yardımı yaparken, memur kadınların görevlerini göz önünde bulundurarak kumaş vermesi talep edilmekteydi<sup>707</sup>.

Maaşlı kesimden olan emeklilerin ise durumu farklı değildi. Bunların çoğu, aynı yardımlardan faydalanırken çoğu da bu aynı yardımların dışında kalabilmekteydiler. Emekli kimseler, yardımlardan faydalansalar bile hayat pahalılığı karşısında geçinememekteydiler. Maaşlarına belli oranda zam almalarına rağmen gazetelerde, bazı emekli vatandaşların şikâyetleri ve isteklerini anlatan mektuplar bulunmaktaydı. Bu mektuplardan birini kaleme alan, adresi ve ismi saklı tutulan bir vatandaş; 63 yaşında bir emekli olduğunu, var olan şartlarda geçinemediğini ve

<sup>705</sup> Burhan Felek, “İkramiye Mağdurları”, *Cumhuriyet*, 22 Birinci Teşrin/Ekim 1943.

<sup>706</sup> Tan, “İkramiyeden İstifade Edemeyecekleri de Düşünelim”, 8 İlk Teşrin/Ekim 1943.

<sup>707</sup> Tan, “Memur Kadınlara Verilecek Kumaş”, 30 Mayıs 1943; Metinsoy, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Gündelik Yaşamda Devlet ve Toplum*, 356.



yaşlılıktan dolayı da başka bir işte çalışmadığını belirterek, kendisi gibi vatandaşların maaşlarından vergi kesilmemesini istemekteydi<sup>708</sup>. Bir diğer mektup ise Beylerbeyi Küplüce’de oturan K. Başak imzasıyla Tan Gazetesi’nde yayınlanmıştı. Başak emekli, dul ve yetimlere yapılan zamların çok yerinde bir karar olduğunu ancak bu zammın, kendi maaşlarına yansımadığından bahsederek, kendi gibi emeklilerin maaşlarına da zam yapılması gerektiğini mektubunda belirtmişti<sup>709</sup>.

Bir diğer şikâyet konusu ise aynı yardımların fiyatlarıydı. Aynı yardımlardan faydalanan kimseler, ihtiyaç duydukları maddeleri daha ucuza almak adına müracaat etseler de bazen bu fiyatlar, piyasa fiyatlarına denk gelmekteydi. Böyle bir durum, yapılan yardımların anlamsızlaşmasına neden oluyordu. Mahrukat Ofisi’nin dar gelirlilere verdiği kömür kuponları 14 kuruştı. İhtiyaç sahiplerinin bu kömürleri evlerine nakil etmeleri ise ayrıca 10 kuruşa mal olmaktaydı. Toplamda kömüre 24 kuruş ödeyen kimselerin, kömür yardımından faydalandıklarını söylemek elbette mümkün olamazdı. Hatta İstanbul’un bazı semtlerinde kömürün eve teslim fiyatı 13 kuruşken, yardım kömürlerinin 24 kuruşa mal olması gazetelerde de eleştirilere neden olmuştu<sup>710</sup>.

Öte yandan dağıtım işlerinde yaşanan sıkıntılar, halkın bu dağıtımlara erişebilmek için bin bir güçlük çekmesi ve ihtiyaç maddeleri dağıtılırken, sabit bir usule bağlı kalınmaması, yani dağıtım usulünün sürekli değişmesi var olan şikâyetler arasındaydı<sup>711</sup>.

Şikâyete konu olan sadece aynı yardımlar değildi elbet. Hükümetin, tüm halka yaptığı kahve, un, çay gibi ihtiyaç maddelerinin dağıtımında da oldukça şikâyetler vardı. Çünkü bir kesim bu ihtiyaç maddelerinin dağıtımından faydalanırken, bir kesim bu maddelere ulaşamamaktaydı. Fişler, kuponlar ya da karneler aracılığıyla yapılan bu dağıtımlardan faydalanamayan kimi vatandaşlar, gazeteler aracılığıyla seslerini duyurmaya çalışmaktaydılar. Bu vatandaşlardan biri olan Nişantaşı Şafak Sokak’ta oturan Kadri Kızılaltan, Cumhuriyet Gazetesi’ne bir mektup yazmak suretiyle dağıtılan kahve fişlerinin, kendi sokak sakinlerine verilmediğinden bahsetmekteydi.

<sup>708</sup> Tan, “Okuyucu İstekleri”, 21 Haziran 1943.

<sup>709</sup> Tan, “Okuyucu İstekleri”, 14 Haziran 1943.

<sup>710</sup> Burhan Felek, “Dar Gelirlilere Hükümet Yardımı”, *Cumhuriyet*, 28 Ağustos 1943.

<sup>711</sup> Burhan Felek, “Nasıl Dağıtalım?”, *Cumhuriyet*, 8 Birinci Teşrin/Ekim 1943.

Kızılaltan, durumu birçok defa Beyoğlu Kaymakamlığı'na bildirdiklerini ancak bir netice alamadıklarını belirterek, hakları olan kahve istihkaklarının neden verilmediğinin ilgili makamlar tarafından araştırılmasını istemekteydi<sup>712</sup>.

Tan Gazetesi sütunlarına taşınan bir habere göre; yapılan un dağıtımı işinde, hakları olan unları alamayan vatandaşlardan bahsedilmekteydi. Habere göre; dağıtım şeklinin uygun olmamasından dolayı fırınların önünde yaşanan izdiham, kimi vatandaşın fırınlara girememesine neden olmuştu. Tan Gazetesi'ne, sadece bu konuda hakkında 10 kişinin şikâyetinde bulunduğu ise edinilen bilgiler arasındaydı<sup>713</sup>. Dağıtım işinin fırınlara bırakılmasının yanlış bir karar olduğu belirtilirken, fırıncıların bu işi düzgün yapmamasından dolayı halkın unsuz kalması şikâyetlere neden olmuştu<sup>714</sup>.

Maaş zamları, ikramiyeler ve aynı yardımlar savaş zamanında halkı desteklemek adına yapılan icraatlarken, bunların her üçünden de faydalanamayan bir cami imamının mektubu Tan Gazetesi'nin sütunlarında yayınlanmıştı. Kasımpaşa'da oturan imam, aldığı maaşın 23 lira 30 kuruş olduğunu, kendisiyle beraber 4 nüfusa bakmak zorunda kaldığını ancak aldığı maaşın kuru ekmeği bile karşılamadığını belirtmişti. Bu vatandaş, kumaş ve ayakkabı gibi dağıtımlardan da faydalanamadıklarını, bu yüzden ya maaşlarına zam yapılması gerektiğini ya da başka bir işte de çalışabilmelerine müsaade edilmesi gerektiğini söylemekteydi<sup>715</sup>.

Yardımlardan istifade edemeyenler, sadece bu yardım faaliyetlerinin kapsamı dışında kalanlar değildi. Yapılan yardımlardan faydalanabilecek durumda olan bazı kimseler, yeterli özenin gösterilmemesi ve dağıtım işlerinin düzenli yapılmaması sonucu bu yardımlara ulaşamamaktaydı. Örneğin; sabit ve dar gelirli vatandaşlara dağıtılan ucuz sabunlardan, bazı vatandaşlar yararlanamamaktaydı. Eminönü Mal Müdürlüğü'nden maaş alan emekli ve dulların, Mısır Çarşısı'nın Ketenciler Kapısı civarında Servet Bakkaliye dükkânından sabun alabilecekleri duyurulmuştu. Ancak müracaat eden bazı kimseler, ihtiyaçlarını temin edemediklerini söylemekteydiler<sup>716</sup>.

<sup>712</sup> *Cumhuriyet*, "Kahve Fişleri Ne Oldu?", 12 Birinci Teşrin/Ekim 1943.

<sup>713</sup> *Tan*, "Un Alamayan Vatandaşların Hakları Ne Olacak?", 23 İlk Teşrin/Ekim 1943.

<sup>714</sup> *Tan*, "Un Tevziatı İşi Fena Gidiyor", 12 İlk Teşrin/Ekim 1943.

<sup>715</sup> *Tan*, "Okuyucu İstekleri", 18 Ağustos 1943.

<sup>716</sup> *Akşam*, "Hâlâ Sabun Alamayanlar", 4 Kanun-u Sâni/Ocak 1945.

Bir başka sorun ise Yerli Mallar Pazarı'nda yaşanmaktaydı. Bu pazarlar, daha önce gerçek ihtiyaç sahiplerinin, kolayca ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için karneler dağıtmıştı. Bu karneler vasıtasıyla vatandaş, hakkı olan malı belirlenen oranlarda temin edebilmekteydi. Ancak Yerli Mallar Pazarı'nda satışın serbest bırakılması, bazı fırsatçıların malları toplamasına ve bu malları karaborsada satmaya başlamasına neden olmuştu. Böyle olunca sabit ve dar gelirli vatandaşlar, ihtiyacını temin edememekte ve sıkıntı yaşamaktaydı<sup>717</sup>.

İhtiyaç maddelerinin, resmi tebliğ ile yapılan satış fiyatlarından farklı fiyatlara satılması şaşkınlık oluşturan bir durumdu. Yani insanlar, indirimli alacakları malları indirimli fiyatıyla alamamaktaydı. Resmi bir dairede mutemet olarak çalışan bir devlet memurunun, Tanin Gazetesi'ne gönderdiği bir mektup oldukça ilgi çekicidir. İstanbul Valiliği'nin gazetelerde ilân ettiği resmi bir tebliğe göre; sabit ve dar gelirli vatandaşlara şeker dağıtılacak, bu şekerler sabit gelirlilere 125 kuruştan verilirken, dar gelirlilere de 133 kuruştan verilecekti. Ancak elinde bordrosuyla satış yerine müracaat eden mutemet, şekerin kilosunun 125 kuruş değil 133 kuruştan satıldığını görünce gazeteye mektup yazarak durumu anlatmıştı. Resmi tebliğe rağmen memurlara şekerin 133 kuruştan satılması şikâyete sebep olmuş, durum gazete aracılığıyla kamuoyuna duyurulmuştu<sup>718</sup>.

Kış ayının gelmesiyle, oldukça önem arz eden bir durum ısınma meselesiydi. İstanbul'un ısınma problemini halletmek için İstanbul Mahrukât Ofisi kurulmuş, sabit ve dar gelirli vatandaşlara aynı yardım olarak da kömür dağıtımı yapılmıştı. Bu dağıtımlar belli esaslara dayanmakta ve bu esaslara göre vatandaşlar kömür istihkaklarını almaktaydı. Bu esaslardan biri olan kira kontratının bulunması zorunluluğu, yardımdan faydalanan kesimi zor durumda bırakmakta ve bu yardımdan yararlanabilmesine engel olmaktaydı. Kira kontratı bulunmadığından ötürü kömür dağıtımından yararlanamayan bir devlet memuru, Cumhuriyet Gazetesi'ne yazdığı bir mektupta içinde bulunduğu vaziyeti anlatmaktaydı. Mektup sahibi, ev sahibinin

---

<sup>717</sup> Tan, "Hakiki İhtiyaç Sahipleri Yerli Malı Alamıyorlar", 3 Temmuz 1943.

<sup>718</sup> Tanin, "Değişmez ve Dar Gelirlilere Verilen Şekerin Fiyatı", 6 İkinci Kânun/Ocak 1944, Tanin, "Vilâyetin Tebliği mi Yanlış, Kooperatifin Hareketi mi?", 5 Nisan 1944.

şehirde olmadığından dolayı kira kontratını yenileyemediğini ve bu yüzden memurlara yapılan kömür yardımından faydalanamadığını belirtmekteydi<sup>719</sup>.

Kömür konusunda yaşanan bir başka şikâyet unsuru ise dağıtım yerlerinde oluşan kuyruklardı. Bu konuda bir hayli sıkıntı yaşandığını belirten ve hatta “*Sabredip tesbih çekmek.*” deyiimiyle durumu net olarak yansıtan Tan Gazetesi, kömürlerin kalitesizliğinin de altını çizmekteydi<sup>720</sup>. Anadoluhisarı Göksu Deresi 24 numaralı evde oturan Cevat Özgüven adlı vatandaş, tam da bu konu hakkında bilgi vermekteydi. Özgüven, 13 Ağustos 1943 tarihinde parasını ödediği kömürleri, sırasının gelmemesinden dolayı 16 Eylül 1943 tarihinden sonra bile alamadığından şikâyet etmekteydi<sup>721</sup>. Fındıklı Molla Bayırı Rıza Bey Sokağı 2-3 numarada oturan Y. Onur isimli vatandaş ise, kömür beyannamelerinin hakkıyla dağıtılmadığından yakınmaktaydı. Talep ettiği beyannameye karşılık “*Bakalım, düşünüyoruz.*” şeklinde bir cevap aldığını belirten Onur, “*Bir kömür beyannamesi almak için mahalle mümessilinin lütfuna muhtaç kalacak ve günlerce karşısında el pençe divan durup yalvaracak mıyız?*” diyerek keyfi uygulamaların var olduğunu gözler önüne sermekteydi<sup>722</sup>.

Bazı asker aileleri İçişleri Bakanlığı’na müracaat ederek, kendilerine İstanbul Valiliği’nden az yardımda bulunulduğunu beyan ve şikâyet etmişlerdi. İçişleri Bakanlığı durumu araştırmış ve bunun üzerine bütün illere bir genelge göndererek bu duruma yer verilmemesini istemişti<sup>723</sup>. Asker ailelerine yardım meselesi önem arz etse de özellikle yardımdan faydalanma esaslarından kaynaklı bazı ailelerin, bu yardımdan faydalanamadığı da bilinen bir gerçektir. Şehremini Uzun Yusuf Mahallesi Vani Dergâhı Sokağı 65 numarada oturan Safiye Arçın adındaki bir asker ailesi yakını, bu meseleden muzdarip olan ailelerden yalnızca bir tanesiydi. Arçın’ın belirttiğine göre; oğlu vatani hizmetini yapmak üzere askere gittiğinde, yapılan yardımdan faydalanmak adına müracaatta bulunmuş ancak İnhisarlar Tütün Fabrikası’nda amelelik yapan kızınının, ayda 20 lira ile çalışmasından dolayı bu yardımdan faydalanamamıştı. Bunun

<sup>719</sup> *Cumhuriyet*, “Acaba Bu Kömürü Kim Alabilecek?”, 23 Temmuz 1943; *Cumhuriyet*, “Kömürü Kimler Alabilecek?”, 27 Temmuz 1943.

<sup>720</sup> *Tan*, “Buna Halka Kömür Vermek Denilebilir mi?”, 26 Eylül 1943.

<sup>721</sup> *Tan*, “Okuyucu İstekleri”, 19 Eylül 1943.

<sup>722</sup> *Tan*, “Okuyucu İstekleri”, 26 Haziran 1943.

<sup>723</sup> *Cumhuriyet*, “Asker Ailelerine Yardım Şekli”, 17 Haziran 1941.

haksızlık olduğundan bahseden Arçın, yazdığı bir mektup aracılığıyla ilgili makamların dikkatlerini çekmeye çalışmıştı<sup>724</sup>.

Görüldüğü üzere savaş yıllarında, hükümet tarafından yürütülen yardımlar ekonomik koşullar doğrultusunda sabit ve dar gelirli olarak nitelendirilen bir kesime yapılmaktaydı. Özel sektörde çalışan memurlar, işçiler, köylüler yardım yapılan kesimin dışında bırakılmıştı. Her ne kadar yapılan yardımlar çeşitli şikâyetlere sahne olsa da, yardımların dışında bırakılan kesim tarafından yapılan yorumlar, sabit ve dar gelirli kimselerin özellikle de memurların, hükümet tarafından korunduğu doğrultusunda olmuştu. Bu şekilde bir düşünce savaş boyunca süre gelmiş ve bir kesimin tepkisene neden olmuştu<sup>725</sup>. O yıllara şahitlik eden Metin Toker'in ifade ettiğine göre; şeker, kumaş, un gibi temel ihtiyaç maddelerine, halkın başka memurun başka bedel ödemesi halk ile memuru ikiye ayırmıştı<sup>726</sup>. Bu şartlar altında, halkın durumunun ne kadar içler acısı olduğuna dair bir haber Akşam Gazetesi sütunlarında yer almaktaydı. Habere göre; meyveler kurtlu ve kurtsuz olarak satılmaktaydı. Kurtlu meyveleri fakir kesim satın alırken; kaliteli, güzel meyveleri parası olan kimseler almaktaydı<sup>727</sup>. Ülkede böyle bir kesimin varlığı ve bu kesimden bazı kimselerin, örneğin işçilerin ve hamalların yapılan yardımların dışında bırakılması yaygın bir şikâyete neden olmuştu<sup>728</sup>. Diğer taraftan Kemâl Karpat'ın belirttiği üzere işçinin korunması, işsizlikle ilgili kurumlar, sosyal güvenlik ve yardımlar kısacası toplumsal tedbirler, 1946'ya kadar ihmal edilmişti. İşçi ve amele ücretleri, dönemin koşullarını karşılayamadığından halkın çoğunluğu ağır ekonomik koşullar altında kalmıştı<sup>729</sup>.

Bütün görüşlerin doğruluk payının olduğunu söylemek mümkündür. Ancak dönemin ekonomik şartları altında özellikle büyük şehirlerde, memurların durumunun düşünüldüğü kadar iyi olduğunu söylemek mümkün değildi. Ticaret ve Sanayi Odası'nın 1944'te hazırladığı hayat pahalılığı endeksine göre; gıda maddeleri, pahalılığın en üst seviyelere çıktığı 1943 yılının Nisan ayına göre, 1944 Mart ayında % 14,9 ucuzlamıştı. Ancak 1938 senesine göre 1944 senesi Mart ayında % 4,5 artmıştı.

<sup>724</sup> *Cumhuriyet*, "Bu Kadın Yardıma Muhtaç Değil midir?", 23 Temmuz 1943.

<sup>725</sup> Kafaoglu, *a.g.e.*, 53.

<sup>726</sup> Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990, 23.

<sup>727</sup> *Akşam*, "Bunlar da Fakirlere Göre...", 25 Eylül 1943.

<sup>728</sup> Metinsoy, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Gündelik Yaşamda Devlet ve Toplum*, 354.

<sup>729</sup> Kemâl H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, 177.

Giyim maddeleri ise 1943 senesi Nisan ayına göre % 35 miktarında artarken, ekmek % 198,5, et % 403,1, sebze % 299,3, fasulye % 356,7, sadeyağ % 355,5, zeytinyağı % 453,5, şeker % 648,9, pirinç % 455,6, yumurta % 324, patates % 284,6, süt % 305, yoğurt % 380, peynir % 300, nohut % 416,5 oranında artmıştı<sup>730</sup>. Rakamların da gösterdiği üzere İstanbul gibi büyük bir şehirde, geçinme meselesi o kadar da basit değildi.



---

<sup>730</sup> *Tanin*, “Bugün Ayda Asgari 348 Buçuk Lira Lazım”, 2 Mayıs 1944.

## SONUÇ

1939-1945 yılları tüm dünyayı siyasi, sosyal ve ekonomik anlamda derinden etkileyen, dönüştüren ve sonraki yıllarda da izleri kolay kolay kapanmayan bir zaman diliminin rakamsal ifadesiydi. Türkiye, peş peşe iki büyük savaş atlamış (I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele) ve çok geçmeden üçüncü bir savaşın eşiğine doğru sürüklenmeye başlamıştı. Türkiye, her ne kadar savaşa fiili olarak katılmasa da hem ekonomik hem de sosyal anlamda savaşın bütün ağırlığını hissetmişti. Bilhassa üretici nüfus olarak tabir edilen erkek nüfusun askere alınmasıyla başlayan ekonomik problemler, savaşın devam eden yıllarında ticaret yollarının kapanmasıyla ihracat ve ithalâtın sıkıntıya girmesi, savunma harcamalarının artması, enflasyon, ihtikâr, yanlış ekonomik tedbirler fiyatların sürekli artma eğilimi seyretmesine neden olurken, özellikle 1943'ün başlarından itibaren ekonomik anlamda alınan her tedbir işlevsizleşmeye başlamıştı.

Savaşla beraber artan hayat pahalılığı, halkın günlük hayatını ve yaşam tarzını da değiştirmişti. Geçinme ücretlerinin her geçen gün artması ve piyasadaki temel ihtiyaç maddelerinin kaybolmaya başlamasıyla halk, istifçilik eğilimi göstermeye başlamış ve halkın bu tutumu var olan sıkıntıları daha çok tetiklemeye başlamıştı. Bu durumundan istifade eden bir kesim tüccarın, piyasada şu ya da bu malın yokluğu yaşanacak diye dedikodular çıkarmasıyla da halkın o mala olan rağbeti daha çok artmış ve bu şekilde arz talebi karşılayamaz duruma gelince, özellikle İstanbul gibi büyük şehirlerde iâşe sorunu yaşanmaya başlamıştı. Bu şekilde temel tüketim maddelerine olan talepler arttıkça, fiyatlar yükselişe geçmiş ve o maddeler bazı tüccarlar tarafından piyasadan çekilerek, karaborsada satışa sürülmeye başlanmıştı.

Bu şekilde hem fiyatların arttırılması hem de insanların temel ihtiyaç maddelerini yüksek fiyatla dahi bulamaz duruma gelmesi, hükümeti harekete geçirmiş ve piyasayı kontrol altında tutmak için çeşitli tedbirler alınmıştı. Bu tedbirlerin en önemlisi ve daha sonra alınacak tedbirlere de dayanak oluşturacak olan Milli Korunma Kanunu, 18 Ocak 1940'ta kabul edilmişti. Kanun, iç ve dış piyasayı denetleyecek kontrol mekanizmalarını içerdiğinden hükümete, gereken tedbirleri almak için oldukça geniş yetkiler tanımaktaydı. Karaborsa, ihtikâr, vurguncu gibi kavramların çok sık

kullanıldığı savaş döneminde, şehirlerdeki iâşe sorunuyla mücadele etmek için Milli Koruna Kanunu'nun verdiği yetkiler doğrultusunda ihtikâr ile mücadele edilmiş, fiyat kontrol mekanizmaları oluşturulmuş, çeşitli ihtiyaç maddeleri karneye bağlanmış, bazı ihtiyaç maddelerine narh konmuş ve Milli Korunma Mahkemeleri vasıtasıyla gayrı meşru hareketler caydırılmaya çalışılmıştır. Ancak hem alınan tedbirlere karşı direniş gösterilmiş hem de bazen narh uygulaması yüzünden fiyatlar alabildiğine yükselmişti. Neticede halk bir lokma ekmeğe muhtaç hale gelmişti.

Milli Korunma Kanunu yetkileri doğrultusunda alınan en dikkat çekici tedbir, 1942'de ekmeğin karneye bağlanmasıydı. Karneli günlerin başlangıcı olan bu tedbir ile ilgili haberler, savaş yılları boyunca gazetelerin manşet sayfalarında yer almıştı. Ekmeğin karneye bağlanmasından önce tek tip ekmeğin uygulamasıyla tanışan halk, daha sonra belli miktarlarda ekmeğin satın alabildiği ve bu miktarlar bazen azalırken bazen de artırılmıştı. Ekmeğin karneye bağlanmasının asıl sebebi, fırıncıların ekmeğin fiyatlarında artışlar yapması ve bazı kimselerin ekmeğin dahi tedarik edememesiydi. Bu uygulamayla fiyatlar belli düzeyde tutulsa da halk bu seferde bozuk, sağlıksız ekmeğin tüketmek zorunda kalmıştı. Bozuk ekmeğin meselesi, bahsi geçen dönemlerde belediyeleri oldukça zor durumda bırakmış ve belediyeler fırınları sürekli kontrol altında tutmuştu. Ancak bütün çabalara rağmen ekmeğin düzelmemesi, hatta İstanbul birçok defa ekmeğin sıkıntısı yaşamıştı.

Hükümetin aldığı diğer tedbirler ise fiyatları kontrol altında tutmak için kurulan Fiyat Murakabe Komisyonu ve narh uygulamalarıydı. Fiyat Murakabe Komisyonu, satış yerlerini memurları vasıtasıyla düzenli bir şekilde kontrol ederek, fiyatları normal seviyelerde tutmayı amaçlamış ve bu sebepten çeşitli zamanlarda daha etkili çalışabilmek adına genişletilmişti. İstanbul Fiyat Murakabe Komisyonu, toptan ve perakende malların fiyatlarını tespit etmiş ve tüccara belirli oranlarda kâr oranları belirlemişti. Ancak tüccar, belirlenen fiyatlardan satış yapmamak ve kârını arttırmak adına çeşitli hilelere başvurmuş, komisyonun kararlarını işlevsiz hale getirmişti. Bir diğer tedbir olan narh uygulamasının ise savaşın başından beri kullanılan bir mekanizma olduğunu görmekteyiz. Narh ile beraber, bir malın azami satış fiyatı belirlenirdi. Ancak narh uygulamasının halkın lehine değil aleyhine döndüğü çok fazla konu olmuştu. Öncelikle tüccar, narh fiyatını beğenmediği takdirde piyasadan malı çekmekte ve satmamaktaydı. Bu konuda oldukça ileri giden tüccarlar, bahsi geçen



yıllarda İstanbul halkını zor durumda bırakmıştı. Bunun en tipik örneği ise İstanbul'un beyaz peynir konusunda yaşadığı sıkıntılardı. Diğer taraftan yetkililerden kaynaklı sorunlar da yaşanmaktaydı. Piyasa fiyatları iyice tespit edilmeyen mallara, piyasa fiyatından da yüksek narh fiyatları belirlenmişti. Bu konuda İstanbul'da azami satış fiyatı 435 kuruş olarak belirlenen odun maddesinde sıkıntılar yaşanmıştı. Çünkü belirlenen fiyat, piyasa fiyatının 15 kuruş üstündeydi. İstanbul halkı 420 kuruşa odun alabilirken, narhın belirlenmesiyle birlikte bu fiyattan odun bulamamaya başlamıştı. Dönemin gazeteleri, bu konu hakkında fazlaca haber yapmış ve hatta belirlenen fiyat, komisyonun eleştirilmesine neden olmuştu.

Savaşın yarattığı böyle bir ortam, özellikle sabit ve dar gelirli olarak ifade edilen bir kesimi olumsuz yönden etkilerken, bir başka kesim ise haksız bir şekilde zenginleşmeye başlamıştı. Hükümet, hayat pahalılığı karşısında ezilen emekli, dul, yetim, memur gibi az gelirli vatandaşlara yardım etse de artan fiyatlar karşısında bu yardımların etkisi olmamıştı. Bu konuda çeşitli kişilerin şikâyet mektuplarından da anlaşıldığı üzere, halk temel ihtiyaç maddelerinin temini konusunda oldukça sıkıntı yaşamaktaydı. Diğer taraftan fazlaca zenginleşen bir kesimin varlığı ve gelir dağılımında yaşanan bu bozukluk, halkın öfkesine neden olmuştu. Gazetelere de yansıyan bu durum, özellikle tüccar kesiminin savaş yılları boyunca bir düşman olarak görülmesine neden olurken, bu gibilerin idam edilmesi gerektiği bile konuşulan meseleler arasındaydı.

Varlık Vergisi böyle bir ortamda çıkarılmış ve haksız zenginleşen bazı kimselerin varlıklarından çeşitli miktarlarda vergiler alınmıştı. Vergisini ödemeyen bazı kimselerin, çalışma yükümlülüğünü yerine getirmek adına çalışma kamplarına gönderildiği ve bu kamplar arasında en çok bilinenin Aşkale olduğu da gazetelerden takip edilen bilgiler arasındaydı. İstanbul'un Varlık Vergisi bakımından çok önem arz ettiği bir gerçektir. Hem kalabalık nüfusu hem de bu kalabalık nüfusun içinde tüccar nüfusunun oranı oldukça fazlaydı. Zaten İstanbul ihtikâr vakalarının en sık görüldüğü bir kentti ve savaş boyunca iaşesi hem güç hem de çok önemliydi.

Bütün bu tedbirler, yardımlar ve ekonomik politikalara rağmen savaş yılları boyunca hayat pahalılığının önüne geçilememiş, ihtikâr faaliyetleri artarak devam etmiş ve nihayetinde halk yoksulluk ve sefaletle karşı karşıya kalmıştı. Bütün kontrol

mekanizmalarının başarısız olmasının nedenini, sadece tüccarlara atfetmek doğru değildir. Yetersiz sayıda personelin bulunuşu, var olan personellerden bazılarının işinde ehil olmaması, ihmaller ve en önemlisi de rüşvet mekanizması ile yolsuzluk hadiselerinin meydana gelmesi, kurulan sistemin başarısız olmasında etkili olmuşt . Özellikle ekmek karnesinde yaşanan yolsuzluk hadiseleri, gazetelerde hemen her gün manşetlere taşınmış ve birlik azalarının Milli Korunma Mahkemelerinde yargılandıkları yine gazeteler aracılığıyla kamuoyuna duyurulmuşt .

G r ld đ n üzere savaşa katılmayan bir ülke olarak Türkiye, savaşın sadece silah boyutundan uzak kalmış ancak diğer bütün olumsuz etkilerinden kurtulamamıştı. Kısacası, II. Dünya Savaşı, savaşa katılmayan bir ülke olan Türkiye'nin nasıl ekonomik ve sosyal sorunlar yaşadığının kanıtıydı.

## **KAYNAKÇA**

### **Arşiv Belgeleri**

BCA (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi)

### **Resmi Yayınlar**

Düstur, 3. Tertip, XXI, Ankara Devlet Matbaası, Ankara, 1940.

Düstur, 3. Tertip, XXI, Ankara Devlet Matbaası, Ankara, 1941.

İstatistik Göstergeler 1923-2002, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, kütüphane.tuik.gov.tr, Erişim Tarihi: 15.12.2016.

TBMM ZC, D.6, İ.27, III, 16.VI.1939

TBMM ZC, D.6, İ.35, IV, 5.VII.1939

TBMM ZC, D.7, İ.22, II, 12.V.1943

TBMM ZC, D.7, İ.1, IX, 19.IV.1944

TBMM ZC, D.10, İ.2, XI, 7.V.1956

T.C. Resmi Gazete, S. 4237, 20 Haziran 1939.

T.C. Resmi Gazete, S. 4239, 22 Haziran 1939.

T.C. Resmi Gazete, S. 4288, 21 Haziran 1939.

T.C. Resmi Gazete, S. 4257, 13 Temmuz 1939.

T.C. Resmi Gazete, S. 4530, 8 Haziran 1940.

T.C. Resmi Gazete, S. 4734, 14 Şubat 1941.

T.C. Resmi Gazete, S. 5106, 4 Mayıs 1942.

T.C. Resmi Gazete, S. 5111, 21 Mayıs 1942.

T.C. Resmi Gazete, S. 5316, 28 Ocak 1943.

T.C. Resmi Gazete, S. 5423, 7 Haziran 1943.

T.C. Resmi Gazete, S. 5780, 11 Ağustos 1944

T.C. Resmi Gazete, S. 5908, 18 Ocak 1945.

T.C. Resmi Gazete, S.6328, 8 Haziran 1946.

## **Yerel ve Ulusal Gazeteler**

Akşam

Cumhuriyet

İkdam

İkdam Gece Postası

Son Posta

Son Telgraf

Tan

Tanin

Tasvir-i Efkâr

Ulus

Vakit

Vatan

Yeni Sabah

## **Dergiler**

Ayın Tarihi

Barış Dünyası

İktisadi Yürüyüş

İstanbul Ticaret Odası Mecmuası

Ticari Birlik Mecmuası

Türk Ekonomisi

Ülkü

Yeni Adam

Yurt ve Dünya

## **ESERLER**

- ABALIOĞLU, Nadir Nadi, **Perde Aralığından**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1979.
- AKALIN, Güneri, **Cumhuriyet Dönemi Ekonomi-Politik Tarihi'nin Liberal Yorumu**, Orion Kitabevi, Ankara, 2010.
- AKAR, Rıdvan, **Aşkale Yolcuları Varlık Vergisi ve Çalışma Kampları**, Belge Yayınları, İstanbul, 1999.
- AKBAL, Oktay, **Önce Ekmekler Bozuldu**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2012.
- AKEL, Baha, **Fevkalâde Zamanlar Ekonomisi ve İhtikâr**, Akün Basımevi, İstanbul, 1942.
- AKŞİN, Sina, **Kısa Türkiye Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015.
- ALTAN, Süleyman, **Millî Korunma Kanunu Muvacehesinde İlgililer İle Tüccar ve Esnafın Vecibeleri II**, Karınca Matbaası, Ankara, 1956.
- AVCIOĞLU, Doğan, **Türkiye'nin Düzeni**, I, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1996.
- AYBAY, Aydın, **Beşiktaş'ta Savaş Yılları**, Çelik Gülersoy Vakfı Yayınları, İstanbul, ...
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, **İkinci Adam 1938-1950 C.II**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, **Suyu Arayan Adam**, <https://yadi.sk/i/HA2DK90AdwoSp>, Erişim Tarihi: 20.05.2017.
- BAYDAR, Ertuğrul, **İkinci Dünya Savaşı İçinde Türk Bütçeleri**, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını, Ankara, 1978.
- BİNYAZAR, Adnan, **Masalını Yitiren Dev**, Can Yayınları, İstanbul, 2000.
- BORATAV, Korkut, **100 Soruda Türkiye'de Devletçilik**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1974.
- BORATAV, Korkut, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002**, İmge Kitabevi, Ankara, 2005.
- CEM, İsmail, **Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.
- CİLLOV, Halûk **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1962.
- COŞKUNER, Kerem, "*Savaş Ekonomisi ve Piyasa Yönetimi: II. Dünya Savaşı'nda İhtikâr ve İaşe Sorununa Karşı Çözümler*", Ed. Ertuğrul Tokdemir-Öner Günçavdı-Saime Suna Kayam, **Yakın Tarihimizin İktisadi Panoraması (Prof. Dr. Haydar Kazgan'a Armağan)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2011.
- Cumhuriyetin 75. Yılı**, Yapı Kredi yayınları, İstanbul, 1998.

DOĞRUDEL, Fatma-DOĞRUDEL, A. Suut, **Türkiye’de Enflasyonun Tarihi**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005.

**Enflasyona Dair**, İTO Yayınları, İstanbul, 1966.

GOLOĞLU, Mahmut, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi III Milli Şef Dönemi (1939-1945)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.

GÜLSOY, Ufuk, **İstanbul Ticaret Borsası 1924-2014**, İTO Yayınları, İstanbul, 2014.

GÜNEŞ, Mehmet, **Zamanı İsmet ve Sonrası**, Latin Matbaası, İstanbul, 1969.

**Halkevleri ve Halkodaları 1932-1942**, <https://www.tbmm.gov.tr>, Erişim Tarihi: 1.6.2017.

HOBSBAWN, Eric, **Kısa 20 Yüzyıl: Aşırılık Çağı 1914-1991**, Çev. Yavuz Alogon, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1996.

**İsmet İnönü Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler 1944-1950**, TBMM Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 2003.

**İstanbul Sanayi Odası’nın Altmışınca Yılında Türk Sanayii**, İSO Yayınları, İstanbul, 2015.

KAFAOĞLU, A. Başer, **Varlık Vergisi Gerçeği**, [www.eskikitaplarim.com](http://www.eskikitaplarim.com), Erişim Tarihi: 1.9.2016.

KARABEKİR, Kâzım, **Ankara’da Savaş Rüzgârları, II**, Emre Yayınları, İstanbul, 1995.

KARABEKİR, Kâzım, **Günlükler, II**, <https://yadi.sk/i/GOGaqvnE35hgaX>, Erişim Tarihi: 30.4.2017.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, **Politikada 45 Yıl**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1984.

KARPAT, Kemâl H., **Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.

KAYRA, Cahit, **38 Kuşağı Cumhuriyet’le Yetişenler**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.

KAYRA, Cahit, **Savaş Türkiye Varlık Vergisi**, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2011.

KOCABAŞ, Süleyman, **Türkiye Cumhuriyeti Devleti Tarihi V, İnönü Dönemi Milli Şef Yönetimi ve Demokrasiye Geçiş**, Bayrak Matbaacılık, İstanbul, 2009.

KOÇ, Vehbi, **Hayat Hikâyem**, Çeltüt Matbaası, İstanbul, 1983.

KOÇ, Yıldırım, **Türkiye’de Sınıf Mücadelesinin Gelişimi I 1923-1973**, Birlik Yayıncılık, ..., 1979.

KOÇAK, Cemil, **Türkiye’de Millî Şef Dönemi (1938-1945), II**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

- KORALTÜRK, Murat, **Enerji Dolu 80 Yıl**, Turcas Kültür Yayınları, İstanbul, 2013.
- KÖKSAL, Nazmi Nuri, **Milli Korunma Kanunu**, Arkadaş Matbaası, İstanbul, 1942.
- KURTBEK, Seyfi, **Harp ve Ekonomi**, İnel Kitabevi, İstanbul, 1942.
- KURTBEK, Seyfi, **Milletin Harbe Hazırlanması**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1946.
- LEWIS, Bernard **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çev. Boğaç Babür Turna, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2011.
- METİNSOY, Murat, **İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Savaş ve Gündelik Yaşam**, Homer Kitabevi, İstanbul, 2007.
- METİNSOY, Murat, **İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Gündelik Yaşamda Devlet ve Toplum**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016.
- MUTLU, Abdullah, **Tanzimat'tan Günümüze Türkiye'de Vergileme Zihniyetinin Gelişimi**, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara, 2009.
- ORUZ, İffet H.-YIRCALI, Sırrı, **Türkiye'de Fiat Murakabesi Mevzuat ve Tatbikat**, Numune Matbaası, İstanbul, 1944.
- ÖKTE, Faik, **Varlık Vergisi Faciası**, Nebioğlu Yayınları, İstanbul, 1951.
- ÖYMEN, Altan, **Bir Dönem Bir Çocuk**, [www.eskikitaplarim.com](http://www.eskikitaplarim.com), Erişim Tarihi: 19.04.2017.
- PAMUK, Şevket, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme Seçme Eserleri II**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.
- SARÇ, Ömer Celâl, **Harp ve Ekonomi (Profesör Cemil Bilsel'e Armağan'dan Ayrı Basım)**, Kenan Basımevi ve Kış Fabrikası, İstanbul, 1939.
- SERTEL, Sabiha, **Roman Gibi**, Ant Yayınları, İstanbul, 1969.
- SERTEL, Zekeriya, **Hatırladıklarım**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001.
- SÖNMEZ, Mustafa, **Türkiye Ekonomisinin 80 Yılı**, İTO Yayınları, İstanbul, 2004.
- ŞAHİN, Hüseyin, **Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişimi-Bugünkü Durumu**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 2006.
- TEKELİ, İlhan-İLKİN, Selim, **İktisadi Politikaları ve Uygulamalarıyla İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si, II**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.
- TELEKİ, Andre, **İktisat ve Harp**, Çev. Sırrı Yırcalı-Vehbi Belgil, Üniversite Kitabevi, İstanbul, 1943.
- TEZEL, Yahya Sezai, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015.
- TİMUR, Taner, **Türk Devrimi ve Sonrası**, İmge Kitabevi, Ankara, 1993.

TOKER, Metin, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990.

TURAN, İlhan, **İsmet İnönü Konuşma, Makale, Mesaj ve Söyleşiler 1944-1950**, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 2003.

TURAN, Kemâl, **Milli Korunma Kanunu Üzerinde Bir Konuşma**, Türk İktisat Cemiyeti Konferansları Serisi: 19, İdeal Matbaası, Ankara, 1942.

URAN, Hilmi, **Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.

VELEDİOĞLU, Hıfzı Veldet, **Türkiye’de Üç Devir I Eleştiriler-Uyarılar**, Sinan Yayınları, İstanbul, 1974.

WEİSBAND, Edward, **İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye**, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2002.

YALMAN, Ahmet Emin, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1922-1971)**, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., İstanbul, 1997.

YENAL, Oktay, **Cumhuriyet’in İktisat Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.

YERASİMOS, Stefanos, **Az gelişmişlik sürecinde Türkiye I. Dünya Savaşından 1971’e**, III, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1976.

YETKİN, Çetin, **Türkiye’de Tek Parti Yönetimi 1930-1945**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1983.

### **Makaleler**

AĞAOĞLU, Samet, *“İktisadi Hayatta Fiatların Yükselişi”*, **İktisadi Yürüyüş**, S.74, 6 İkinci Kânun 1943.

AKINCI, Abdulvahap-USTA, Sefa, *“Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçişte Etkili Olan İç Faktörlerin Analizi”*, **KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, 17(29), 2015.

AKMAN, Şefik Taylan-AKMAN, İnci Solak, *“II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Hububat Üretiminin Vergilendirilmesi”*, **Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2011.

AKSANYAR, Necati-BİÇER, Murat, *“II. Dünya Savaşında Çıkarılan Varlık Vergisinin Türk Basınında ve Kamu Oyunda Yansımaları (11 Kasım 1942-15 Mart 1944)”*, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.21, 2008.

ALAÇAM, Sabih, *“Günün Meseleleri: Ekmek”*, **Ticari Birlik Mecmuası**, S.10, 15 Temmuz 1942

ALAÇAM, Sabih, *“İstanbul’un Odun İhtiyacı”*, **Ticari Birlik**, S.6, 15 Mayıs 1942.



ALKAN, İsmet, “İhtikârla Mücadele ve İşletmeci”, **İktisadi Yürüyüş**, II, S.23, 16 İkinci Teşrin 1940.

ARI, Kemal, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Savaş Ekonomisi Uygulamaları ve Fiyatlar”, **Altıncı Askeri Tarih Semineri I, İkinci Dünya Harbi ve Türkiye**, Genel Kurmay Basımevi Ankara 1998.

ATASAGUN, Yusuf Saim, “Türkiye’de Fiyatların Yükselmesine Tesir Eden Psikolojik Sebepler”, **Türk Ekonomisi**, S.2, 15 Ağustos 1943.

ATAY, Falih Rıfkı, “Ahlâkımızı Toprağımız Kadar Esirgemeliyiz”, **Ticari Birlik Mecmuası**, S.10, 15 Temmuz 1942.

ATAY, Neşet H., “Darlık Değil Ahlak Sıkıntısı”, **Ulus**, 16 Son Kânun 1942.

AVNİ, Hüseyin, “İhtikârla Mücadele İçin Yeni Açılan Kurslarda Neler Öğretmeliyiz”, **Tan**, 3 Haziran 1941.

AVNİ, Hüseyin, “İhtikârla Mücadele Niçin Müsbet Netice Vermedi?”, **Tan** 24 Son Kânun 1941.

AVNİ, Hüseyin, “Kooperatiflerde Hayatı Pahalılaştırırsa”, **Akşam**, 6 Kanun-u Sâni 1940.

AVNİ, Hüseyin, “Ticari Gelişmeler”, **Yurt ve Dünya**, IV, S.30, Haziran 1943.

AVNİ, Hüseyin, “Tüccarlar Çoğalıyor”, **Yurt ve Dünya**, III, S.19, 1 İlk Teşrin 1942.

AVNİ, Hüseyin, “Yolculuk ve İhtikâr”, **İktisadi Yürüyüş**, VII, S.74, 16 İkinci Kânun 1943.

AYIŞIĞI, Metin, “İkinci Dünya Savaşı Başlarında İstanbul’da İhtikâr Meselesi”, **Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri I, İkinci Dünya Harbi ve Türkiye**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1998.

BABAN, Şükrü, “Yeni Kanun İktisadi Korunma Kanununun Bir Tahlili”, **İktisadi Yürüyüş**, S.4, İstanbul, 1 Şubat 1940.

BAKAR, Bülent, “İstanbul’da Ekmek Karnesi Uygulaması, Karne ve Ekmek Suiistimalleri (1942-1946)”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, XII, S.24, 2013.

BARAN, Cihat, “Fırınlara Önündeki Kalabalık Bana Ne İlham Etti?”, **Tasvir-i Efkâr**, 13 Son Kânun 1942.

BAŞAR, Suat, “Toprak Mahsulleri Vergisi Kalkınca”, <http://ist-univ.dergipark.gov.tr/download/article-file/8940>, Erişim Tarihi: 02.04.2017.

BELEN, A. Münir, “Varlık Vergisi”, **Yurt ve Dünya**, S.22-23, İlk Kânun 1942.

BERKES, Mediha, “İstanbul Nasıl Yaşıyor?”, **Yurt ve Dünya**, IV, S.34, Birinci Teşrin 1943.

- BİLKUR, Şefik, “*Türkiye’de Yirmi Yıllık Fiyat Hareketleri*”, **Türk Ekonomisi**, S.26, Ağustos 1945.
- CAFER, Selman, “*Gaz Kokan Peynirler*”, **İktisadi Yürüyüş**, S.11, 15 Mayıs 1940.
- CAVİT, Selim, “*Fiyat Murakabe Kursu*”, **İktisadi Yürüyüş**, IV, S.38, 1 Temmuz 1941.
- COŞAR, Hüseyin Sami, “*Hükümetimizin Yani Kararları*”, **Ulus**, 21 Temmuz 1942.
- DİKMEN, Orhan, “*Milli Korunma Kanununda Yapılan Tadilat*”, [Istanbul.dergipark.gov.tr/download/article-file/8722](http://Istanbul.dergipark.gov.tr/download/article-file/8722), Erişim Tarihi: 01.12.2016.
- DOKUYAN, Sabit, “*İkinci Dünya Savaşı Sırasında Yaşanan Gıda Sıkıntısı ve Ekmek Karnesi Uygulaması*”, **Turkish Studies**, Vol.8/5, 2013.
- EEVLİYAGİL, Şevket, “*Mühim Bir Anketimiz: Ekmek Karnesi Kalmalı mı, Kalkmamalı mı?*”, **İktisadi Yürüyüş**, VI, S.66-67, 16 Eylül 1942.
- FELEK, Burhan, “*Dar Gelirlilere Hükümet Yardımı*”, **Cumhuriyet**, 28 Ağustos 1943.
- FELEK, Burhan, “*İkramiye Mağdurları*”, **Cumhuriyet**, 22 Birinci Teşrin 1943.
- FELEK, Burhan, “*Mahrukat Ofisi ve Bir Takım Mahrukat Tüccarları*”, **Cumhuriyet**, 2 Haziran 1942.
- FELEK, Burhan, “*Nasıl Dağıtalım?*”, **Cumhuriyet**, 8 Birinci Teşrin 1943.
- FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri, “*Kooperatifçilik Hareketi Etrafında Neşriyat*”, **Cumhuriyet**, 6 Birinci Teşrin 1943.
- GÜNERİ, Faik, “*İstanbul Piyasası*”, **İstanbul Ticaret Odası Mecmuası**, LVII, No. 12, Kânun-u Evvel 1941.
- GÜRESİN, Ecvet, “*Ekmeğe Hücum*”, **Tanin**, 25 Ocak 1945.
- GÜVENTÜRK, Faruk, “*İstifçi*”, **Tanin**, 4 Aralık 1943.
- İLERİ, Suphi Nuri, “*Reji Kooperatifleri Nedir ve Ne Yapar?*”, **Tan**, 2 İlk Teşrin 1942.
- İNCİ, İbrahim, “*İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Varlık Vergisi Uygulaması*”, **CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, X, S.2, 2012.
- KARABULUT, Kerem, “*11 Teşrinisani 1942 Tarihli Varlık Vergisi’ne Bir Bakış*” **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S.27, 2005.
- KAYAHANLI, Murat, “*Ekmek Karnesi Kaça Mal oluyor*”, **İkdam**, 1 Mart 1944.
- KENBER, Lütfi Arif, “*Ankara, İstanbul ve İzmir’in Kışlık İaşesini Şimdiden Halletmeli*”, **Tan**, 3 Eylül 1942.
- KENBER Lütfi Arif, “*Karne Usulü*”, **Tan**, 8 İlk Teşrin 1942.
- KESLER, Said, “*Mahrukat Ofisi Nasıl Çalışıyor?*”, **Tan**, 15 Haziran 1942.

- KESLER, Said, “Denize Balık Atanlardan Hesap Sorulmalı”, **Tan**, 3 İlk Teşrin 1941.
- KESLER, Said, “Ekmek İşinde Yanlış Yol Tutuluyor”, **Tan**, 2 İlk Teşrin 1942.
- KESLER, Said, “Karne İle Ekmek Tevzii İşinde Herkes Memnun”, **Tan**, 15 Son Kânun 1942.
- KESLER, Said, “Odun ve Kömür Alış Verişleri Nasıl Oluyor”, **Tan**, 8 Ocak 1942.
- KESLER, Said, “Ofis, Odun ve Kömürü Kaça Satabilecek?”, **Tan**, 17 Haziran 1942.
- KESLER, Said, “Peynir İşinde Apaçık Bir Vurgunculuk”, **Tan**, 11 Ağustos 1942.
- KESLER, Said, “Tüccar, Köylü ve Mahrukat Ofisi Karşı Karşıya”, **Tan**, 16 Haziran 1942.
- KEYN, Vecdi, “Aktüalitesini Kaybetmeyen Bir Mevzu: İhtikâr”, **İktisadi Yürüyüş**, V, S.56, 1 Nisan 1942.
- KÖYMEN, Nusret, “Pahalılık ve İhtikârın Sebebi ve Âmilleri nelerdir?”, **Ticari Birlik Mecmuası**, S.12, 15 Ağustos 1942.
- KUYUCAK, Hazım Atıf, “Fiat Murakabesi”, **İktisadi Yürüyüş**, II, S.13, 15 Haziran 1940.
- METİNTAŞ, Mustafa Yahya-KAYIRAN, Mehmet, “Refik Saydam Hükümetleri Döneminde Türkiye'nin Ekonomi Politikası (1939-1942)”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 9 (2).
- MUHİDDİN, Hayri, “Karaborsa Nasıl Canlandırılıyor” **İkdam**, 24 Eylül 1942.
- MUHİDDİN, Hayri, “Serbest Piyasa Sistemi Muvaffak Olamadı mı”, **İkdam**, 9 Birinci Teşrin 1942.
- Nabi, “Kanuna Uygun Bir İhtikâr”, **Yeni Adam**, S.398, 13 Ağustos 1942.
- NADİ, Yunus, “İktisadi Kalkınmada Kooperatifin Rolü”, **Cumhuriyet**, 29 Temmuz 1939.
- COŞAR, Nevin, “Varlık Vergisi Konusundaki Yolsuzluk Söylentileri”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, LVIII, S.2, 2003.
- ÖZER, Sevilay, “II. Dünya Savaşı Yıllarında Uygulamaya Konulan Toprak Mahsulleri Vergisi ve Köylü Üzerindeki Etkisi”, **Tarihin Peşinde**, S.5, 2011.
- ÖZKAN, M.Selçuk-TEMİZER, Abidin, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Karaborsacılık”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Vol.2/9, 2009.
- ÖZTEL, Muharrem, “Tanzimat Dönemi ve Sonrasında İstanbul’un Temel İhtiyaçlarından Odun Ve Kömür’ün (Mahrukat) Üretim Sürecinde ve Arz Piyasasında Yaşanan Problemler”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, VI, S.24, 2013.

ÖZTÜRK, İbrahim Mert, “İkinci Dünya Savaşı Türkiye’inde Olağanüstü Ekonomik Kararlar: Milli Korunma Kanunu ve Varlık Vergisi”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, XXXII, S.54, Ankara 2013.

SADAK, Necmeddin, “Hükümetin Aldığı Tedbirler memlekete iyilik, genişlik getirecektir. Muvaffakiyetin Yarıısı Vatandaşların İyi Niyetine Bağlıdır.”, **Akşam**, 12 Teşrin-i Sâni 1942.

SADAK, Necmeddin, “Ticaret Ahlakında Büyük Bir Tekamül Var”, **Akşam**, 23 Ağustos 1940.

SAKAR, Atıf, “İhtikâr Vakaları Günden Güne Azalıyor”, **Tasvir-i Efkâr**, 9 Haziran 1941.

SERTEL, Zekeriya, “Geliri Mahdut Olan Vatandaş Yalnız Devlet Memurları mıdır?”, **Tan**, 16 Son Kânun 1942.

SERTEL, Zekeriya, “İktisadî İşlerde İfrattan Tefrite Düşmeyelim”, **Tan**, 25 Temmuz 1942.

SERTEL, Zekeriya, “Kış Yardımı”, **Tan**, 27 İlk Teşrin 1939.

SERTEL, Zekeriya, “Namuslu Hırsız Namussuz Hırsız”, **Tan**, 17 Mart 1940.

SÖNMEZ, Şinasi, “İkinci Dünya Savaşı’nda Türk Hükümetlerinin Temel Gıda Maddelerinin Temini Konusunda Aldığı Tedbirler”, **Atatürk Yolu Dergisi**, S.47, 2011.

TEKELİ, İlhan-İLKİN, Selim, “İkinci Dünya Savaşında Milli Korunma Yasasının Uygulanmasında Yaşananlar”, **Birinci İktisat Tarihi Kongresi Tebliğleri-2 İstanbul 7-8 Eylül 2007**, İTO Yayınları, İstanbul 2010.

TEPKİ, Celâl, “Tüccara Açık Mektup”, **Barış Dünyası**, S.14, 5 Mayıs 1944.

TUFAN, Aslan, “Kömür Davamız”, **İktisadi Yürüyüş**, S.3, 15 İkinci Kânun 1940.

TUĞLUOĞLU, Fatih, “Tek Parti Döneminde Hükümet Memur Dayanışması”, **Atatürk Yolu Dergisi**, S.27-28, 2001.

TURAN, Kemâl, “Karne Usulünde Emniyet”, **Ulus**, 12 Son Kânun 1942.

TURAN, Kemâl, “Karneler”, **Ulus**, 2 Nisan 1942.

TURAN, Kemâl, “Milli Korunma Yolunda”, **Ülkü**, I, S.11, 1 Mart 1942.

US, Asım, “Ekmek ve Leblebi”, **Vakit**, 3 Mayıs 1942.

US, Asım, “Pahalılıkla Pahalılığa Karşı Mücadele”, **Vakit**, 17 İkinci Teşrin 1942.

US, Asım, “Varlık Vergisi Kanununun Ehemmiyeti”, **Vakit**, 12 İkinci Teşrin 1942.

YALÇIN, Hüseyin Cahit, “Varlık Vergisi”, **Ayın Tarihi**, S.109, 1-31 İlk Kânun 1942.

ZORLU, Mihrican, “*Milli Korunma Kanunu Versus 3008 Sayılı İş Kanunu: Emęi Denetim Altına Alan ve Sermaye Birikimini Destekleyen Bir Kanun*”, **Sosyal Güvenlik Dergisi**, S.1, IV, Ocak 2014.

### **Tezler**

COŞKUNER, Kerem, *II. Dünya Savaşı'nda Türkiye Ekonomisi: İhtikâr ve İhtikârla Mücadele*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2005, s. 23-24.



### **EKLER**

#### **EK-1**

## Fiyat Murakabe ve İhtikârla Mücadele İşinin Belediyelere Devredilmesi

30/4/1943

T. C.  
DAHİLİYE VEKÂLETİ  
İktisad. İşleri... XX M.  
..... Ş. M.  
Sayı

T. C.  
BAŞBAKANLIK  
CUMHURİYET ARŞİVİ

80464/3-  
898

Başvekâlet Yüksek Makamına

Ek:2

371 sayılı kararlar fiyat murakabe ve ihtikârla mücadele işlerinin belediyelere devredilmesi üzerine haklarında ihtikârdan dolayı kanunî takibat yapılmak üzere Millî Korunma Müddeiumumluklerine İstanbul Belediyesince sevk olunanların isimlerinin ve suçlarının mahiyetini gösterir listeleri bilgi için bağlı olarak saygılarımla sunarım.

Dahiliye Vekili  
R. F. P.

4. 5. 1943

K.T.

030	10	82	539/10
-----	----	----	--------

Karşılık yazılacak yazıya, karşılık olduğu yazının gün ve sayısı ile hangi daire ve şu beden yazıldığıının konulması rica olunur.

Fon No: 30 10 0 0 - Kutu No: 82 - Dosya No: 539 - Sıra No: 10

Kaynak: BCA

EK-2

Yüksek Fiyatla Gıda Maddesi Satmaktan Mahkemeye Verilen Kişiler

Yüksek fiyatta gıda maddesi ve mal satmak

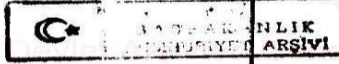
Mahkemeye verildiği tarihte

Ahmet İpçi	Yeşiltulumba Salihpaşa No.7 seyyar	18/2/943
Rasim Başak	Küçükpazar Bartın kahvesi seyyar	18/2/943
Özdem	Zeyrek Çilli S. No. 9	18/2/943
Mehmet Kemik	Alemdar Türbe Alibaba So. No.16	26/2/943
Murat Varol	Samatya Davutpaşa No. 12	16/2/943
Mithat Bales	Edirnekapı No. 3 tüccar	16/2/943
Süleyman Çetintaş	Hasanbay cad. No. 30	16/2/943
İbrahim Ziker	Çadirellar Cad. Seyyar	16/2/943
Rıza Çıkarır	" " "	16/2/943
Hulûsi Tınaztepe	" " "	16/2/943
Sami Hıncısızlı	Taksim Recep Oğ. C. No. 20	18/2/943
Asator O. Karabet	Nuruosmaniye No. 32	21/2/943
Ahmet	Ortaköy Şekerei So. No.43	23/2/943
Haçî Oğ, Süleyman	Beşiktaş Abbasağa No. 19	23/2/943
Emine Özınan	Beşiktaş Çarşahan cad. No.27	23/2/943
Ali Oğ. Hikmet	Ortaköy Taşmerdiven No. 14	23/2/943
Kadriye İtir	Ortaköy Şekerei So. No. 27	23/2/943
İbrahim Sindal	Arnavutköy Tramvay cad. No. 61	14/3/943
Süleyman oğ. Abdullah	Fındıklı Akarsu yolu	3/2/943
Rasim oğ. Ahmet	Fındıklı No. 7 Tüccar	3/2/943
Osep Karaman	Taksim Süslü saksı No.1	9/2/943
Kadaastro ve kardeşi	Yeniçeriler cad. No. 11	8/2/943
Abraham Oğ. Aram	Taksim İstiklâl Ap.	3/2/943
Ahmet İnee	Cibali Salihpaşa C. No.27	8/2/943
Kasım Başak	" " " "	8/2/943
Hüseyin Özden	Zeyrek Çeşmesi No.9	8/2/943
Murat Ural	Samatya Tramvay cad. No.21	4/2/943
Mithat Barlas	Edirnekapı Üçbey so. No. 32	4/2/943
Şevket Çetin	Fatih Kızıtaşı cad. No. 30	4/2/943
Zekiye Devriz	Küçükayasofya No. 203	10/2/943
Ayşe Özcan	Edirnekapı Camidan No. 13	10/2/943
Mişon Oğ. Lazar	Galata Kumbaracı Yo. No.12	24/2/943
Aristidi	Ahmediye Nakibüleşref 22	Derdesti ikmal
Orhan oğ. Sadettin	Mevlâna kapı eşiğeri	20/2/943
Haçer Çelikkın	Fatih Sofular cad. No. 98	20/2/943
Osman Kaçar	Tahtakale seyyar	5/2/943
Kemalettin	Kadıköy Mühendis C. No. 1	10/2/943

Kaynak: BCA

EK-3

Yüksek Fiyattan Ekmek, Un ve Karnesiz, Eksik Gramajlı Ekmek Satanlar



Necip Öcel	Koca Mustafa Ps. C. No: 322	10/2/1943
Ömer Teker	Şeheremini Mecitbey S. N. 9	10/2/1943
Mehmet Ali	Koca Mustafa Ps. Çeşme. 27	10/2/1943
Şeşadttin İrdem	Üsküdar Bağlarbaşı gümüşyol N: 30	16/2/1943
Mehmet Yetişen	Muradiye Caddesi No: 3 köylü	18/2/1943
Cafer Çallız	" " " "	18/2/1943
Hasan Koşar	Fatih eski Ali Pa. No: 29	23/2/1943
İbrahim oğ. Ahmet	Küçükpazar Haydar Cad. 66	18/2/1943
Mustafa oğ. Rafet	Kumkapı tulumba so: No: 26	27/2/1943
Boğos oğ. Onnik	Beyazıt Emin pş. s. No: 19	27/2/1943
Mıgırdıç oğ. Nazaret	Samatya Abdi M. çeşme 16	27/2/1943
Mustafa Gedik	Nuruosmaniye Cami S. N.15	27/2/1943
Mustafa Özcan	Küçük ayazpaşa pideci 5	27/2/1943
Serkiz Eşki	Yezir han saddesi meyhanesi Nuri dükkânı	27/2/1943
Davit Alto	Balat çiçekçi bostan 4	derdesti ikmal
Ahmet Çezer	Kadıköy süğütlüçeşme 303	1/2/1943
Nazire	Kadıköy Bağdat Cad. No: 65	2/2/1943
Sekis oğ. Ohannes	Kadıköy arayıslıbaşı No: 5	24/2/1943
Cemal	Erenköy Bostaneli cad. 5	24/2/1943
Ahmet Cihantemur	Üsküdar - seyyar	10/2/1943
Hüseyin Ceman	Selâmi Ali Tekinçi No: 19	11/2/1943
Osman Yıldız	Üsküdar "urbali S. No: 24	11/2/1943
Hakkı Demirtaş	Rum Mehmet pş. seyyar	11/2/1943
Hüseyin Fidan Doğaneller	Caddesi No: 24	11/2/1943
Ahmet Akgün	Solak "inan "umuş arayıslı	22/2/1943
Rasım oğ. Hasan	Çengelköy fırınında	derdesti ikmal
Mustafa Hiryaki	Ayasma mahallesi tulumba	23/2/1943
Mehmet Başaran	Kısıklı pınar Cad.No: 107	24/2/1943
Mehmet dönendemir	Yenişehir serdar Ömer 71	18/2/1943
Hüseyin Taner	Amele	18/2/1943
Mustafa Taşer	Belediye İktisat Memuru	18/2/1943

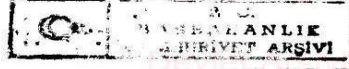
Fon No: 30 10 0 0 - Kuru No: 82 - Dosya No: 539 - Sıra No: 10

Kaynak: BCA

EK-4

Cürmü Meşhut Yapılmak Suretiyle İhtikâr Yaparken Yakalananlar





S U R E T

1- 100 torba çimento :

Panuk ovasının Turgutlu köyünde oturan Turgut Mete ile Çalatada Gabay hanında ticaretle iştişal eden Kenan Özgenin Panukova elektrik santralının inşa etmek için çimento şirketinden aldığı çimentoları 12,5 liradan satarken yakalanıp haklarında tanzim edilen hazırlık evrakile Millî Korunma mahkemesine teslim edilmişlerdir.

2-66 torba çimento :

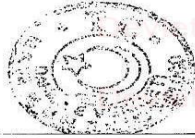
Unkapanı keresteciler 225 No: lu çini imalâthanesi sahibi Kiryako ve oğlu İspiro Delioğlu seyyar Komisyonculuk yapan Vahan Kaya'nın birleşerek torbası 150 kuruşa satılması icabeden çimento torbalarının 1050 kuruş hesabına 40 torba satarken yakalanmışlar ayrıca sakladıkları bir yapıda 26 torba çimento bulunarak haklarında tanzim edilen hazırlık evrakile Millî Korunma Cumhuriyet Müddei Umumiliğine teslim edilmişlerdir.

3-100 torba çimento :

Beyoğlu Tomtom mahallesi Tosbağı sokak Nerkes apartmanında oturan Mühendis Furhan Cever'in Trakyada inşa edilmekte olan Devlete ait yollarda kullanılmak üzere çimento fabrikasından alınan çimentoların torbasını 9 liradan sattığı tesbit edilerek tanzim edilen hazırlık evrakile Millî Korunma mahkemesi Cumhuriyet Müddei Umumiliğine teslim edilmiştir.

4-600 torba çimento :

Çalatada Gabay Han ikinci kat 6 No: da İnşaat Mütcahhi Refik İsfendiyaroğlu ve arkadaşları Harun Güven, Bedii, Bürsin, Jorj Anan, Parseh Kaşkıroğlu'nun Adana Vilâyeti Seyhan nehrine akan Sarı İsmâğın bendinin inşasında kullanılmak üzere alınan çimentoları beher torbasını II liradan sattıkları yapılan cürmü meşhurla tesbit olunarak haklarında yapılan hazırlık evrakile Millî Korunma mahkemesi C. M. U. ligine teslim olunmuşlardır.



030 10 52 539 10 2.1

Fon No: 30 10 0 0 - Kutu No: 82 - Dosya No: 539 - Sıra No: 10

Kaynak: BCA

Ek-5

Fahiş Fiyattan Çeşitli İhtiyaç Maddesi Satanların Adresleri ve İsimleri



Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Suçlunun İsim ve Adresi	Suç mevzuu	Suç Tarihi	Mahkemeye sevk Tarihi
1- Eminönünde bakkaliye mağazası sahibi baklacioğlu.	Fazla fiyatla Zeytinyağı satmaktan	1/9/942	3/9/942
2- Balıkpazarında yağcı Eftas Diyamandıoğlu.	" " "	3/9/942	5/9/942
3- Proştero bakkal kalyoncu kuluk By.	" " "	22/9/942	25/9/942
4- İstanbul Laleli, Laleli pazarı	" " "	26/9/942	30/9/942
5- Kasım Civan Vezirhan Cad. 29 Çemberlitaş	Pirinç olduğu halde satılmak suretile arzdan istina.	17/9/942	20/9/942
6- Gedikpaşa Yeniçeriler Cad. Mehmet Ali ve ortağı Satki Özbatın.	Fazla fiyatla 160 kuruşa Pirinç satışı.	17/9/942	20/9/942
7- Balıkpazarı yağcı Vasil	Fazla fiyatla satış yapmaktan.	20/9/942	22/9/942
8- Dimitri Sari, Beyoğlu İstiklâl No: 45 de.	" " "	22/9/942	25/9/942
9- Uzunköprü Balayan köyünde müstahsil Salih Balayan yarı toptancı İlyas ve Beytullah.	Yüksek fiyatla Pirinç satmak.	3/9/942	6/9/942
10- Ayakapıda Abdüleziz paşa caddesinde 226/228 Mehmet Gençin değirmeni.	Ofis unlarına muhtelif hububatı karıştırmaktan.	7/9/942	16/9/942
11- Beyoğlu Firuz ağa Defterdar yokuşu 25 No: da Fırın ve Fırınçı Reşit Şener ve Fırınçı Papadoplu.	Ofise verilen unları birbirlerine devretmek ve Etessirin noksan eknek imline yardım etmek.	14/1/942	9/2/942
12- Eftas Diyemandıoğlu	Fazla fiyatla Peynir satışı.	3/9/942	5/9/942
13- Mehmet Ali Çelikçi Adapazarlı.	120 kuruşa satılmıca icabeden Fırınçı toptan 127 ye satması.	10/9/942	12/9/942

030 10 82 599 10

7



- 2 -

Suçlunun isim ve adresi	Suç mevzuu	Suç tarihi	Mahkemeye sevk tarihi.
I4- Eminönünde bakkaliye mağazası sahibi Baklacioğlu	Alış faturası ibraz etmemek ve I40 kuruşa satılması icab eden peyniri I50 den satmak.	24/10/942	27/10/942
I5- Balıkpazarı No: 74 Aristidi Aposoğlu.	Bir kısm için arz-24/10/942 dan imtina ve I40 a satılması icabeden peyniri I50 ye satma ve alış faturası ibraz etmemek.	24/10/942	27/10/942
I6- Gedikpaşa, bakkal Ligor.	I40 kuruşa satılması icabeden peyniri I60 kuruşa satmak ve alış faturası ibraz etmemek.	"	"
I7- Beyoğlu, kalyoncu kulluk 17 No: da Artemis bakkaliyesi.	I40 kuruşa satılması icabeden peyniri I50 den satmak.	26/10/942	27/10/942
I8- İstiklal caddesi Üzen Bakkaliye pazarı.	" " " " "	26/10/942	2/11/942
I9- Ünsal bakkaliyesi, Beyoğlu	60 kilo Buğday saklamak	9/9/942	12/9/942
20- Beyoğlu Ünsal bakkaliyesi sahibi Mazarakis.	Zincirleme suretile fiat tereffüüne sebep olmak	10/9/942	12/9/942
21- Fahri Umur	Fatura harici fiat farkı talebi.	10/9/942	12/9/942
22- Taşcılar caddesi Kemerli Sokak No: 3 de İbrahim Yağcıgil.	Yüksek menşe faturası tanzim ettirme.	20/10/942	22/10/942
23- Yağ iskelesi Kantarcı Lütfulu So. Rifat Şenmez.	" " "	20/10/942	22/10/942
24- Balıkpazarında zahireci Vasil Vasilyadis.	50 çuval mercimeği mübayaası faturası olmadan satış yapmak.	22/10/942	2/11/942

Aslının aynıdır.  
24/ 12/942

030	10				52	514/10
-----	----	--	--	--	----	--------

8

Ek-6

**Sanatçı Bimen Şen'in İsmet İnönü'den Yardım Talebi**

99D  
18

12/7/1943

BAŞBAKANLIK  
CUMHURİYET ARŞIVI

Ulu Reisiscumhurumuz, çok değerli Millî Şefimiz İsmet İnönü'nün  
Yüksek Huzurlarına

Elli senedenberi vücuda getirdiğim nâçiz bestelerimle Türk Musikisine hizmet etmeğe çalıştım, maddiyata kıymet vermedim. Fakat şu son yıllarda epey ihtiyarladım ve fakir düştüm. Kira köşelerinde hastayım, muavenetinize ve daimî yüksek himayenize muhtaç bir haldeyim. Ömrümün kalan günlerini sıhhat, afiyet ve saadetinize dua etmekle geçiriyorum. Ütedenberi lûtufkâr takdirlerinize minnettar ve müftehir olan bu zavallı emektar bestekâra merhamet buyurulmasını en derin tazimlerle istirham ediyorum pek Kıymetli Millî Şefimiz.

Bestekâr  
Bimen Şen : Beyoğlu  
Büyük Parmakkapı Çukurçeşme  
sokağı, No. 3

*Bimen Şen*  
500.-

Posta 1935

Zeynep Kardeş

030	10			120	858	16
-----	----	--	--	-----	-----	----

2

**Kaynak: BCA**

Ek-7

## Milli Mücadele'nin Simgelerinden Kara Fatma'nın Yardım Talebi



T.C

BAŞ VEKALET YUKSEK MAKAMINA.

dilegiştir.

SAYIN VEKİLİMİZ vatan ve istiklalimizi düşman Esaretinden kurtarmak. müdafaaı ugrunda uhdeme Tevdi Edilen vatani vazifemi Fahri olarak. mücadelemizin son gunune kadar düşmanla pençeleşerek ifa Etdim ve milli orduda sepkat Eden Hizmetlerimden dolayı istiklal madalyesile. Taktik Edilmiş kara Fatmayı.

20/senedenberi 6/ yetim Torunumla sefaletle mücadele Etmekdeyim. bu sefil yavrularımın bir günlük işlerini Temin Edecek ihtidare Hayız degilim, bunaragmen bugunku geçim şartlarda sefaletime bir kat daha zemin kazmakta olduğunuda Ayrıca Arz Ederim.

o çünkü istiklal mücadelemizde Hizmetleri sepkat Eden benim gibi mücahidin senelerdenberi bugibi sefalet mağduriyetine ne Adaletimiz venede yüksek vicdanlarınızın Hüsnü rıza göstermeyeceğine istinat Ederek

sefaletime nehayet verilmesi hususunda dileklerımı selahiyetdar vekâletınıza ve yüksek şahsiyetinize bildirmekden başka iltica Edecek istinat kâhım yoktur.

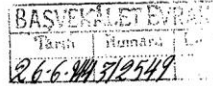
Hic olmazsa ben ve benim gibi Hizmetleri sepkat Eden mücahitler Hakında Hidenati vataniye kanunundan şimdiye kadar müstefit olan Emsallerim gibi benimde onlar meyanında müstefit olmam için ne lazım sa ve negibi yardımlara layıkım bu istihkakı Tayin Edecek selahiyet dar. Ancak yüksek şahsiyetinizdir bunaragmen Hakında icab Eden mamelenin ifası için Alakadarlara Emir ve bildirmenizi Ebedi saygılarımla dileyerek yüksek işarınıza muhtacım.

P

A

kasım paşa gül hane sokak.NO/12/  
mücahit kara Fatma savaşgan.

030	10		1973	20
-----	----	--	------	----



Kaynak: BCA

## Nazım Paşa'nın Eşi Behice Erentürk'ün Yardım Talebi

Muhterem büyük bannım efendim.

tarihlen 26 gün evvel paşamız nezretlerine  
taksim edilcek üzere ve ayrıcağa zatiçlinize  
bir mektup yazarak muavenette bulunulmasını  
rica etmişim . şimdiki halim cevabını alamadım  
günden çok müteessirim . benim halim zatiçli  
nizce malum ve muselleme olduğundan tekrar izahat  
vermemi zeit gürüm yalnız bir ezginim olmağı  
için çok müşkil vaziyetteyim . vaziyetimin müş  
külletini şununlarla ispat ve arz edebilirim ki  
bekhal bulgur ve üzümle asla bir kilo bulgur  
almallığa vaktimiz müsait olmadı . bu sebeble  
valilere olmağa s falot içiniziz . bizleri  
bu sefaletten kurtaracak zatiçlinizin deleletli  
le paşamız nezretleri . bizlere sizler yardım  
etmeyecek olur ise kim halimize ucuycak ve ne  
nemat edecektir . bizlerin halimize acımasıklığı  
nizce zan edersen eşi ve yüksek vicdanınızla ra  
za olunuyacağı malum ve musellemdir . bu itibar  
le şu mektubumla tekrar tecize ictisat ettim .  
sefaletimiz göz önüne alınarak ihtiyare valilerim

le bendenizin bu sefaletten memnemen kurtarılı  
melligamıza deleletlerinizi dilem ve el ve etek  
leinizden üperim . ihtiyare ve bicare valilerim  
saygılarını sunarak gece ve gündüz gerek zatiçli  
nizce ve gerekse paşamız nezretlerine durda kusur  
göstermediğini arz ediyorum . saygı ve huşuclar

4-5-942

İstanbul bebek inşaat  
sokak NO 41 516 Nazım Paşa  
eşi Arş. Behice Erentürk

030	10			120	858	12
-----	----	--	--	-----	-----	----

Kaynak: BCA

Ek-9

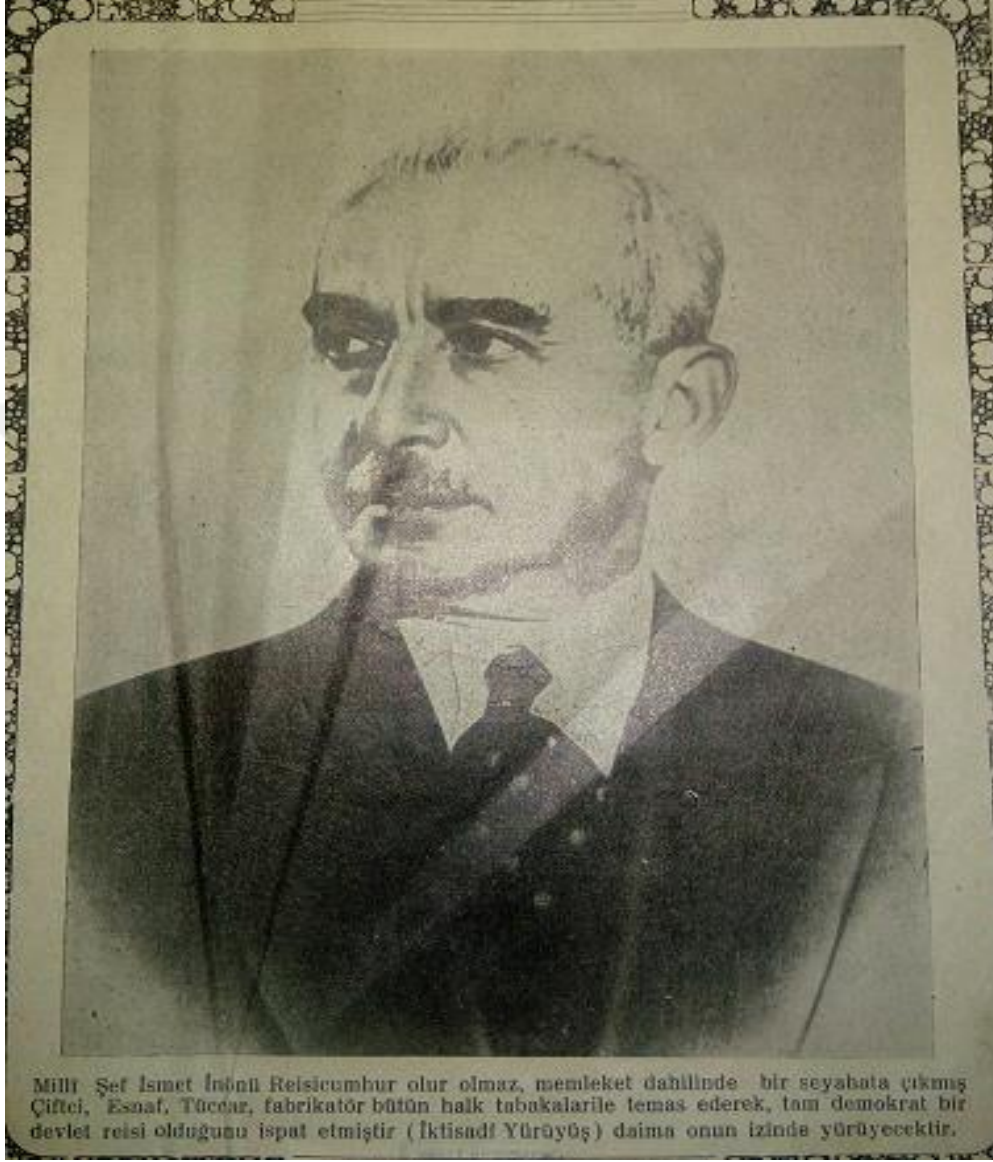
### Ekmek Karnesi Örneği

1	2	3	4	5
6	7	8	9	10
11	12	13	14	15
16	17	18	19	20
21	22	23	24	25

**Kaynak:** *Cumhuriyetin 75. Yılı(1923-1953)*, C.I, Yapı Kredi Kültür Yayınları, İstanbul 1998, s. 249.

Ek-10

### Cumhurbaşkanı İsmet İnönü



**Kaynak:** *İktisadi Yürüyüş*, S.1, 7 Birinci Kânun 1939.



İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Lutfi Kırdar

# Valinin beyanatı

Dr. Lutfi Kırdar, et ve peynir fiyatları hakkında etraflı beyanat verdi

*İhtikâr hâdiselerinin önüne geçmek için halkın da hükûmete yardım etmesi ve muhtekirleri en yakın polis memuruna haber vermesi lâzımdır, halbuki halk bu zahmete katlanmak istemiyor*

Et ve beyaz peynir buhranı hakkında gazetelerde yapılan neşriyat üzerine Vali ve Belediye Reisi Lutfi Kırdar dün gazetecilere beyaz peynirde bulunmuş ve demiştir ki: «— Son günlerde koyun ve et buhranı ve beyaz peynir kıtlığı hakkındaki neşriyat dolayısıyla sizlere bu hususta biraz malûmat vermeyi faydalı gördüm. Ervelâ gıda maddelerine narlı ve fiyat koyun (Devamı sahife 5, sütun 6 da)



Vali Lutfi Kırdar

Kaynak: Tasvir-i Efkâr, 20 Şubat 1941.

## Milli Korunma Kanunu

### Millî iktisadî koruma kanunu B. M. Meclisinde

Proje dün C. H. P. Grupunda konuşuldu

### Mecliste lâiyhayı tetkik için muvakkat encümen kuruldu

" C. H. P. Meclis Grubu gazete ile yapılan davet üzerine " 15-1-1940 " içtımamı saat 10 da reis vekili Hasan Saka'nın riyaasetinde akdetti.

Millî iktisadî koruma kanunu projesini tetkik etmek üzere bir hafta evvelki Grup umumî heyeti içtımamında teşkilî kararlaşan komisyonun hazırladığı rapor, müzakere mevzusunu teşkil etmekte idi.

Müzakereye başlanmadan evvel söz alan Başvekil Dr. Refik Saydam, Grup umumî heyetinin şimdiki müzakeresiyle proje bakımında müsbet bir prensip kararına varıldığı takdirde tatilden evvel istacını termin için lâiyhanın, Meclis umumî heyetinde alâkalı encümenlerden mürekkep bir muvakkat encümende müzakeresini teklif edeceğini beyan etti.

### Zelzele dolayısıyla

### Millî Şef'e gelen fâziye telgrafları

### Dış memleketlerde teberrular devam ediyor

Zelzele felâketi dolayısıyla Bel - alımlıur İsmet İnönü'ye memleket

Dün müteakip raporun müzakeresine geçilerek birçok hatipler tarafından dermeyeran edilen mübalecelarla sorulan suallere Başvekil ve komisyon reisî cevap verdikten sonra Başvekilin teklifi vechile prensip kararı riyaaset tarafından reyâ konularak müteakıkan kabul olunda ve saat 11.30 da celseye nihayet verildi. (s.a.)

### B. M. Meclisinde

Büyük Millet Meclisi dün, H. Refik Canitez ( Bursa ) nin reisliğinde toplanmıştır. Yabancı memleketlerde hâmet etmekte olan memur ve müstahdemlerin maaş, ücret ve tahsisatlarının tedbiye zarfeti hakkındaki 1906 sayılı kanunda değişiklik yapılmazına dair olan kanun lâiyhasının gerî ve ( Şişir 3. fâzil ayfada.)



Başvekilimiz doktor Refik Saydam



Prens Bernhard (sivil elbisesi)

Kaynak: *Ulus*, 16 İlk Kânun 1940.